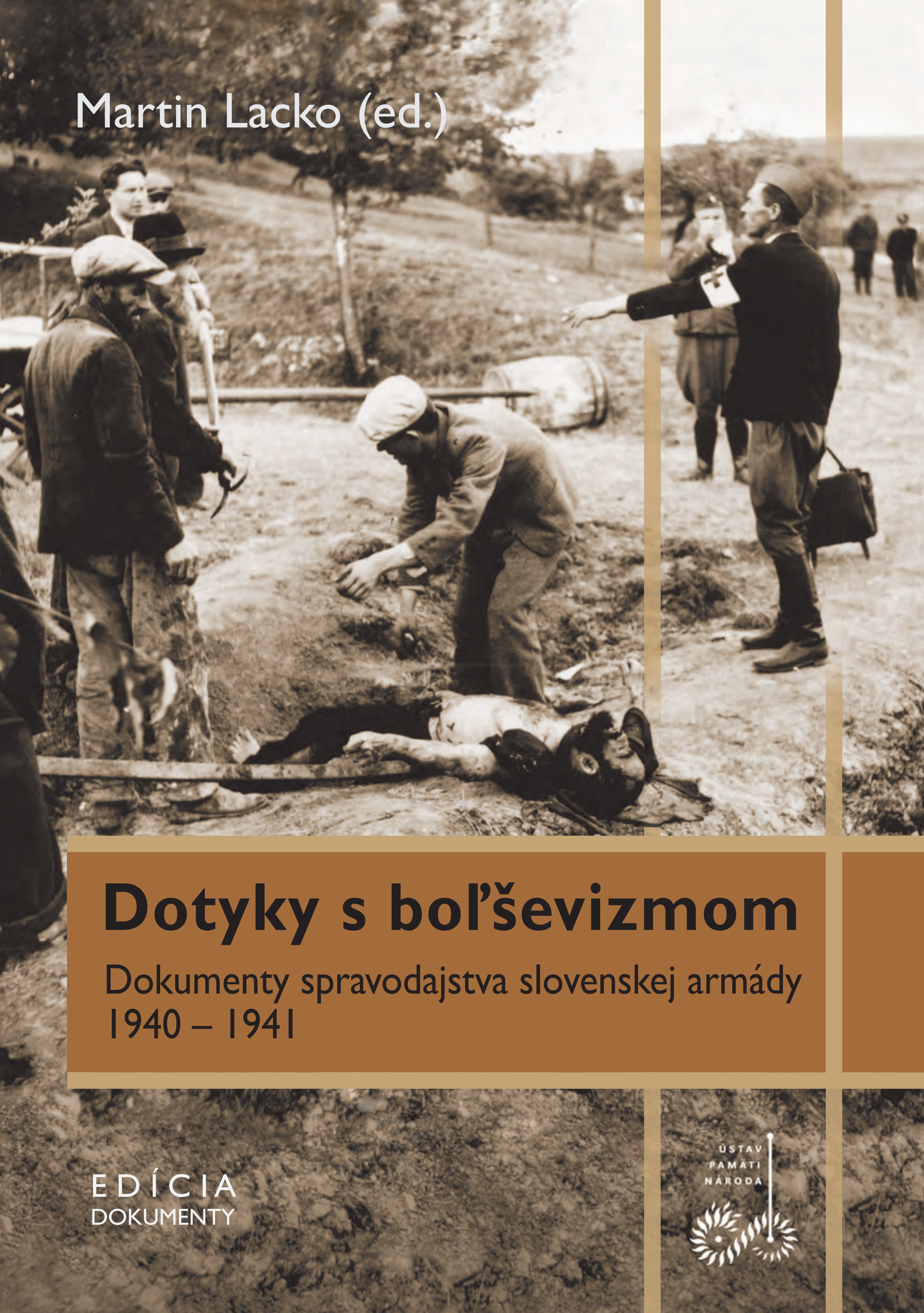

Martin Lacko (ed.)

Dotyky s boľševizmom

Dokumenty spravodajstva slovenskej armády 1940 – 1941

EDÍCIA DOKUMENTY

ÚSTAV PAMÄTI NÁRODA

ÚSTAV
PAMÄTI
NÁRODA

Martin Lacko (ed.)

Dotyky s boľševizmom

Dokumenty spravodajstva slovenskej armády 1940 – 1941

ÚSTAV PAMÄTI NÁRODA

BRATISLAVA 2009

Martin Lacko (ed.)

Dotyky s boľševizmom
Dokumenty spravodajstva slovenskej armády 1940 – 1941

Edícia DOKUMENTY

Vydal
Ústav pamäti národa
Nám. slobody 6
817 83 Bratislava 15
www.upn.gov.sk

1. vydanie

Recenzenti
Mgr. Mateusz Gniazdowski
PhDr. Tomáš Klubert, PhD.
PhDr. Pavel Mičianik, PhD.
Doc. PhDr. Michal Šmigeľ, PhD.

Jazyková redaktorka Marta Bábiková
Cover design Pavel Kastl
Sadzba, grafická úprava a tlač Vydavateľstvo Michala Vaška

ISBN 978-80-89335-11-4

Práca bola podporená agentúrou pre podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy
č. APVV-51-017105

Obsah

II. Postup armády územím východnej Haliče v lete 1941

III. Správy o situácii na území ZSSR a ich prenikanie do slovenskej spoločnosti

Inhalt

II. Vormarsch der Armee durch das Gebiet des Ostgalizien im Sommer 1941

III. Nachrichten über Situation auf dem Gebiet der UdSSR und ihre Dränge in die slowakische Gesellschaft

Úvod

Komunistický režim a jeho pôsobenie sa v predstavách Slovákov spája zväčša až s obdobím od 25. februára 1948. Práve toto smutné okrúhle výročie sme si v roku 2008 pripomínali. Pred šesťdesiatimi rokmi totiž KSČ završila proces uchopovania moci do svojich rúk a stala sa jedinou vládnucou stranou v ČSR. Tým sa súčasne začala napĺňať hrozba, ktorú niekdajší poslanec (a neskorší komunistický prezident) Klement Gottwald adresoval ešte v roku 1929 v parlamente predstaviteľom ostatných strán: „Vykrútime vám krk." Po druhej svetovej vojne a frontálnom nástupe komunistov k moci sa ukázalo, že Gottwald a spol. tieto slová mysleli vážne. No neostalo len pri likvidácii politických a kultúrnych elít. Takmer všetko obyvateľstvo nejakou formou doplatilo na nové poriadky. V roku 1948 sa Československo definitívne vydelilo z demokratického sveta a muselo prijať (hoci v miernejšej podobe) sovietsky (boľševický) model politiky a spoločnosti. S následkami takmer polstoročia vládnucej „jedinej správnej a prípustnej ideológie" sme sa podnes nevyrovnali a pociťujeme ich v mnohých oblastiach každodenného života. Či už na úrovni ekonomickej, politickej, ale aj na úrovni kultúrno-spoločenskej, kam patrí historická veda či vysoké školstvo.

Dôležitá otázka, ktorá v súvislosti s nastolením komunistickej totality a sovietskeho modelu v našej krajine vzniká, je, čo sa vedelo, resp. nevedelo o skutočných pomeroch v ZSSR. Je nepochybné, že o boľševickom režime prenikali do našej spoločnosti najrôznejšie informácie už krátko po jeho nastolení roku **1917**. Tie prvé prinášala uhorská tlač, ale predovšetkým frontoví vojaci, najmä zajatci, ktorí na území Ruska nútene pobývali. (Predovšetkým rakúsko-uhorskí vojaci, ktorí boli po podpise brest-litovského mieru prepustení z ruského zajatia.) Už v týchto prvopočiatkoch sa zakorenila tendencia úplne protichodného hodnotenia nového režimu, a tá pretrvala aj v nasledujúcich desaťročiach. Na jednej strane to boli hrôzostrašné informácie o masovom násilí, zabíjaní politických oponentov, ničení kultúrnych, no najmä cirkevných pamiatok. Na druhej strane to boli idealistické vízie a plamenné reči zástancov tohto systému, ktorí v ňom videli počiatok konca starého, nespravodlivého kapitalistického (buržoázneho) sveta a začiatok novej epochy ľudstva – sociálne spravodlivej spoločnosti, kde budú „vykorisťovateľské triedy" a s nimi aj majetkovo-sociálne nerovnosti odstránené. Práve z radov týchto vojnových zajatcov, bývalých občanov Rakúsko-Uhorska, sa tak neraz grupovali aj organizátorské kádre neskoršej KSČ.

O pomeroch v boľševickom režime sa mohli ľudia v Československu konečne dozvedieť aj od ruských emigrantov a utečencov.

Ostrie protichodných informácií a svedectiev o situácii v Rusku, resp. od roku 1922 v ZSSR, sa neotupilo ani v medzivojnovom období. Na jednej strane to boli informácie najmä pravicovej a cirkevnej tlače či svedectvá niektorých vytriezvených komunistov a návštevníkov Sovietskeho zväzu, na druhej strane príťažlivé vízie najmä ľavicových intelektuálov, či už z Československa alebo aj Západu (spomeňme aspoň našich DAV-istov), nekriticky oslavujúce „prvý štát robotníkov a roľníkov", alebo, povedané slovami komunistického intelektuála Júliusa Fučíka, krajinu, kde „zajtra znamená už včera".

Popri týchto protichodných informačných (ako aj ideových) tendenciách však v slovenskej spoločnosti pretrvávali pomerne silné rusofilské nálady, ako dedičstvo ešte z čias surovej maďarizačnej politiky Uhorska. Mnohí národne orientovaní intelektuáli, spisovatelia, básnici, učitelia či kňazi si pod tlakom politiky maďarských vlád skresľovali skutočný obraz politických a národnostných pomerov na území cárskej monarchie. Jej obyvateľstvo bolo tiež tradične a nepresne označované ako „ruské", hoci tu žilo asi 150 najrôznejších národností a etnických skupín. Tieto saviansko-rusofilské nálady prežili aj rozpad starej mapy Európy v rokoch 1917/1918. Ba prispievali k tomu, že mnohí Slováci sa akosi zdráhali uveriť správam o zločinnosti boľševického režimu. Nie vždy sa bral na zreteľ rozdiel medzi boľševickým režimom a jeho národmi, predovšetkým najpočetnejším národom, Rusmi. A preto aj viacerí pochybovali, že by „dobrí Rusi" boli schopní konať také zverské činy, ako masová likvidácia vlastných občanov, roľníkov, inteligencie či dokonca cirkevných predstaviteľov... O skutočných pomeroch za hranicami boľševického impéria tak väčšina Slovákov nemala priame správy a informácie. Dodajme, obludnosť skutočných pomerov si sotva kto z nich dokázal predstaviť.

Jednou z kľúčových úloh Ústavu pamäti národa je upozorňovať na zamlčované, skresľované skutočnosti či najrôznejšie mýty a polopravdy, ktoré – ako ťaživé dedičstvo vyše 40-ročnej komunistickej propagandy pretrvávajú podnes. Rovnako tak má povinnosť odborne mapovať obdobie oboch zločinných ideológií 20. storočia – nacistickej i boľševickej, vrátane skutočností, ktoré sa udiali ešte pred februárom 1948. A práve jednej z týchto zločinných kapitol z obdobia rokov 1940/1941 sa venuje aj táto skromná edícia dokumentov. Skladá sa z troch ťažiskových častí:

1. Utečenci z východných území v rokoch 1940/1941 a Slovensko
2. Postup armády územím východnej Haliče v lete 1941
3. Správy o situácii na území ZSSR a ich prenikanie do slovenskej spoločnosti

Hlavným cieľom edície je poukázať na dve dôležité skutočnosti. Po prvé, že aj v období druhej svetovej vojny, konkrétne od jesene roku 1940, prenikali na Slovensko priame informácie o zločinných pomeroch v ZSSR, ako aj o prípravách na útočnú vojnu sovietskej armády, a to prostredníctvom výpovedí utečencov z novopričlenených území bývalého východného Poľska. Tieto výpovede, zaprotokolované slovenskými armádnymi či žandárskymi orgánmi, sú náplňou prvej časti publikácie. Druhá a tretia časť edície zas prinášajú viacero svedectiev o tom, že po začiatku vojny proti ZSSR a po prekročení jeho hraníc slovenskou armádou dňa 24. júna 1941 prenikali do širokých vrstiev obyvateľstva SR informácie o pomeroch v ZSSR nielen z jednostranne zameranej tlače, ale čo bolo dôležité, aj od tisícok frontových vojakov. Teda takpovediac z prvej ruky.

Ďalej, územie bývalého východného Poľska v rokoch 1939 – 1945, kde sa zdržovali aj desaťtisíce Slovákov, je jedinečným poľom, ktoré umožňuje vytvoriť si obraz o zločinnom pôsobení boľševického a nacistického okupačného režimu, a vôbec, umožňuje istú komparáciu oboch totalitárnych systémov. V tejto publikácii sa zameriame predovšetkým na prvú, v našej krajine – i historiografii – málo známu kapitolu pôsobenia stalinského režimu.

Na úvod treba však osvetliť pozadie vzniku prvej časti, a to výpovedí (predovšetkým) ukrajinských utečencov, najmä z roku 1940, prečo a ako sa dostali na územie Slovenskej republiky. Na roz-

diel od známej kapitoly ruskej či ukrajinskej „bielej“ emigrácie z medzivojnového obdobia sa v našej historiografii ani literatúre nevie nič o emigrácii skupiniek ukrajinských utečencov v roku 1940.

Hlavnou príčinou útekov ukrajinských obyvateľov bývalých východných území Poľska sa stal neznesiteľný politicko-ekonomický útlak po 17. septembri 1939, teda po začiatku sovietskej okupácie. Slovensko lákalo z viacerých príčin: bolo dedičom ČSR, ktorá bola hlavným centrom antiboľševickej, „bielej“ emigrácie z komunistického Ruska od roku 1918. Slovenská republika bola neokupovanou krajinou. Navyše bola veľmi príťažlivá pre sympatizantov ukrajinského nacionálneho hnutia. Samostatné Slovensko bolo pre nich aj politickým vzorom, verili, že Nemci časom pristúpia na podobný scenár aj s Ukrajinou (čo sa však onedlho ukázalo ako chiméra). Dôveryhodnosť krajiny len zvyšoval katolícky kňaz na čele štátu.

Pri tom sa však musíme preniesť ešte na územie medzivojnového poľského štátu, ktoré bolo národnostne zmiešaným územím. Podľa posledného poľského sčítania z roku 1939 žilo v krajine takmer 45 miliónov občanov, z čoho bolo Poliakov len asi 65,5 %. Ukrajincov bolo 16 %, Židov takmer 10 %. Okrem nich tu žilo bezmála 6 % Bielorusov a takmer 3 % Nemcov.

Medzi týmito národnosťami, predovšetkým však medzi Ukrajincami a Poliakmi, vládol dlhodobý historický antagonizmus, ktorý v 30. rokoch hrozil, že prerastie do občianskej vojny.

Na základe paktu o neútočení (Ribbentrop-Molotovovho paktu) z 23. augusta 1939 si obe imperiálne mocnosti nielen dohodli vzájomný pokoj zbraní, ale na základe tajného dodatku si podelili aj sféry vplyvu v Európe a tiež na svojom území zakázali agitáciu namierenú proti druhej strane. Dôsledkom novej politiky bolo aj to, že ZSSR až do 22. júna 1941 dôsledne označoval vojnový konflikt západných demokracií s Nemeckom za „imperialistickú“, nespravodlivú vojnu. Okrem východnej polovice poľského štátu boľševici dostali tri pobaltské štáty (Litvu, Lotyšsko, Estónsko), Fínsko a časť územia Rumunska – severnú Bukovinu a Besarábiu (50 tis. km^2 a 3,7 mil. obyvateľov), ktorá bola premenovaná na Moldavsko.

Predstavitelia zdanlivo protichodných politických systémov veľmi rýchlo našli spoločnú reč. Napríklad v otázke hospodárskej a vojenskej spolupráce, zbrojenia, či na protipoľskej báze. Ba, nastalo medzi nimi aj akési hlbšie vnútorné porozumenie. To najlepšie vyjadril minister zahraničia nacistického Nemecka Joachim von Ribbentrop, keď sa talianskemu kolegovi Galeazzovi Cianovi v roku 1940 zdôveril: *„V Kremli som sa cítil ako medzi svojimi starými straníckymi spolupracovníkmi.“* Stalin zas pripíjal na zdravie nacistického führera, ako aj Heinricha Himmlera, ktorý *„zabezpečuje stabilitu nacionálneho poriadku v Nemecku“.*

Podpisom veľmocenskej dohody sa Stalin stal Hitlerovým spojencom. Čoskoro sa rozprúdila nielen obojstranne výhodná hospodársko-vojenská spolupráca, ale čo bolo pre Hitlera v auguste 1939 najpodstatnejšie, pakt so Stalinom mu umožnil vyrovnať sa s poľským štátom. Stalin sám sa však zachoval oveľa pragmatickejšie a navonok mierovejšie, keď Hitlerovým vojskám „iba“ umožnil vojensky zaútočiť na poľský štát, čím poslal nacistov do učebníc dejepisu ako agresorov. Sám zatiaľ vyčkával a (hoci podľa niektorých ukrajinských historikov plánoval protipoľský útok už v roku 1938), na Poľsko zaútočil až v oveľa príhodnejšom čase, keď bolo už značne oslabené – 17. septembra 1939. Pod heslom záchrany pred Nemcami a zjednotenia „bratských národov“ Ukrajincov a Bielorusov zasadili Sovieti poľskej obrane smrteľný úder. Poliaci následne stratili v prospech ZSSR až 51%

územia svojho štátu s rozlohou 200 tisíc km^2 s 13 miliónmi obyvateľov. Bolo to územie východnej Haliče, Volyne a Polesia (Poleské vojvodstvo). Toto územie Poliaci označovali, a dodnes označujú, ako „Kresy", resp. „Kresy Wschódnie". Dnes je súčasťou Ukrajiny, Bieloruska a okrajovo aj Litvy.

Na základe sovietsko-nemeckej zmluvy „o hraniciach a priateľstve" z 28. septembra 1939 nová, už spoločná hranica viedla v línii riek Narew – Bug – San (tzv. Curzonovova línia). Nemecku ostalo približne 48 % územia Poľska (189 tisíc km^2) s 22 miliónmi obyvateľov. Z centrálnej časti bývalého Poľska Hitler vytvoril dekrétom z 12. októbra 1939 tzv. Generálny gubernát (Generalgouvernment), v ktorom ostalo 14 miliónov občanov, zvyšok včlenil priamo do Veľkonemeckej ríše.

Ako bolo spomenuté, predovšetkým v juhovýchodnej časti poľského štátu, kde tvorili značnú časť obyvateľstva Ukrajinci, už v medzivojnovom období pretrvávalo veľké **nacionálne napätie** spôsobené predovšetkým polonizačnou politikou poľského režimu. Značná časť Ukrajincov, Rusínov (ale aj Slovákov z odstúpených obcí Kysúc, Oravy a Spiša v rokoch 1920 a 1924, ktorá sa nachádzala v ešte oveľa horších podmienkach než Ukrajinci) preto vítala príchod nemeckej armády ako „vyslobodenie" z poľského nacionálneho útlaku.

Na území „Kresov", ktoré v septembri 1939 získal Stalin, žilo v auguste 1939 takmer 5,5 mil. obyvateľov. Z toho takmer 3,3 mil. Ukrajincov, takmer 1,6 mil. Poliakov, bezmála 600 tisíc Židov a 40 tisíc príslušníkov iných národností. Percentuálne išlo o 60 % Ukrajincov, takmer 30 % Poliakov a 10 % Židov (Grzegorz Hryciuk).

Pripojenie prevažne Ukrajincami obývaných území k sovietskej Ukrajine v septembri 1939 chápali mnohí Ukrajinci ako akt historickej spravodlivosti, ako zjednotenie národa do jednej veľkej Ukrajiny. Sovietsky režim sa spočiatku ani netajil svojím protipoľským hrotom a (navonok) proukrajinským a probieloruským zameraním. Poľský historik Eugeniusz Duraczyński preto vo svojej knihe *Poľsko 1939 – 1945. Politické dejiny* (Varšava 1999), podobne ako ďalší poľskí autori, hovorí o politike *„depolonizácie a sovietizácie"* ako o základných črtách úsilia nového režimu, ktorý mal východnú časť bývalého Poľska čo najtesnejšie včleniť do Stalinovho impéria. Nové územia boli pomenované ako „Západné Bielorusko" a „Západná Ukrajina". Úradným jazykom sa na Západnej Ukrajine stala ukrajinčina, v Západnom Bielorusku bieloruština. Poľská tlač takmer zanikla. Univerzita Jana Kazimierza v Ľvove sa zmenila na Ľvovskú štátnu univerzitu Ivana Franka, Teatr Wielki na Ukrajinské divadlo opery a baletu a pod. No nielen to. Sovietsky režim začal vytláčať Poliakov aj z riadiacich a administratívnych funkcií. Už krátko po vkročení Červenej armády vznikali dočasné mocenské orgány zložené zväčša z Bielorusov, Ukrajincov a Židov. Mnoho Ukrajincov sa tak preto sprvu tešilo, že skončila poľská nadvláda. Na viacerých miestach však neostalo len pri radosti; nacionálna zášť a snaha po „vyrovnaní účtov" už v septembri 1939 prerástla do rabovačiek, ba otvorených pogromov voči Poliakom, najmä kolonistom, ktoré si vyžiadali niekoľko stoviek obetí.

Osobitnú pozornosť už v prvých týždňoch venovali boľševici vytváraniu zdania „ukrajinskosti" nového režimu v očiach najsilnejšieho etnika. Boľševici sa prezentovali priam ako hlásatelia humanistických princípov, vraj chcú pomôcť dovtedy utláčaným menšinám, najmä „bratom" – Ukrajincom a Bielorusom. Anexia mala dostať navonok legálnu a mierovú formu. Koncom októbra 1939 preto sovietska moc zorganizovala voľby do Ukrajinského národného zhromaždenia a Bieloruského národného zhromaždenia. V každom volebnom okrsku však bol len jeden kandidát, takže nebolo z čoho

vyberať. Výsledky týchto volieb, hoci sa konali v atmosfére teroru a zastrašovania, museli byť aj tak dodatočne sfalšované. Určení kandidáti „dostali“ napokon týmto spôsobom oficiálne vyše 90 % hlasov. Onedlho boli všetci obyvatelia týchto oblastí vyhlásení za súčasť Ukrajinskej, resp. Bieloruskej sovietskej socialistickej republiky a dostali sovietske občianstvo.

Radikálne zmeny nastali čoskoro aj v ekonomickej oblasti. Väčšie priemyselné podniky a banky (ktoré boli prevažne v rukách poľských a židovských majiteľov) boli zoštátnené. Podobne zoštátnená bola aj pôda v rozsahu nad 10-15 ha. Jej časť bola rozparcelovaná a prideľovaná sociálne slabším. Tí sa však z nej dlho netešili. Už zakrátko im bola odňatá, pretože sa rozbehol proces kolektivizácie, vytvárania kolchozov. To všetko sa prejavilo v zníženej efektivite hospodárenia. Dopad novej politiky na život obyvateľstva bývalého východného Poľska bol negatívny. Obyvateľstvo však utrpelo už v jeseni 1939 vybrakovaním tovaru v dovtedy súkromných obchodoch a podnikoch a vôbec hospodárskych zásob Červenou armádou a čoskoro tiež aj menou peňazí.

Začal sa útlak cirkvi a snaha o zavádzanie štátneho ateizmu. Začali sa **masové politické represie**. Do sovietskych lágrov bolo deportovaných okolo pol milióna bývalých obyvateľov východného Poľska. Prvé veľké transporty odišli vo februári 1940, onedlho v máji, tretia vlna prišla v júni – júli 1940 a nakoniec v júni 1941.

Pri deportáciách (a politických perzekúciách vôbec) treba pripomenúť podstatnú skutočnosť: prívlastok „politický“ značil v ZSSR niečom celkom iné než v demokratickej Európe; „politickým“ bol napr. už ten, kto, sa pokúsil o ilegálne prekročenie hranice, mal príbuzných za hranicou, či ten, kto tam nejaký čas pobýval. Preto aj všetkých, ktorí prišli zo západnej časti bývalého Poľska po septembri 1939 z nemeckej zóny, boľševický režim pokladal za *„potencionálnych špiónov, diverzantov, nemeckých agentov“*, píšu ukrajinskí historici Oleg Romaniw a Inna Feduščak v knihe *Západoukrajinská tragédia 1941* (Ľvov - New York, 2003, s. 43). Tu sovietsky režim nehľadel na národnosť „politických“, ale napr. aj všetkých Židov, ktorí prišli z nemeckej do sovietskej zóny, deportoval na východ. Kriminálne elementy neboli preň zďaleka také nebezpečné, a preto mali kriminálnici oveľa väčšiu šancu dostať sa na slobodu.

Zo sociálnej stránky išlo v prvej vlne deportácií najmä o bývalých živnostníkov, podnikateľov, roľníkov, kňazov, dôstojníkov, štátnych zamestnancov a verejne činné osoby (inteligenciu v najširšom zmysle), zo stránky národnostnej najmä o Poliakov, avšak i Ukrajincov, Bielorusov či Židov. Posledne menovaní sa tu ocitli najmä z titulu súkromného podnikania (pozri aj dok. č. 9). Cieľom deportácií bolo nielen eliminovať možnú politickú opozíciu, ale išlo aj o rozbitie dovtedajšej politickej, kultúrnej a spoločensko-sociálnej bázy. Neskôr deportácie hrozili každému, kto bol podozrivý zo sympatií k ukrajinskému nacionálnemu hnutiu a v poslednej fáze, na jar 1941, už boľševický režim deportoval úplne bez rozdielu (a zmyslu).

Celkové odhady počtov deportovaných sa v literatúre veľmi rôznia. Od najvyšších čísel, ktoré presahujú milión, až po približne polovičné hodnoty. Napríklad historici Olexander Bojko a Vladimír Goněc vo svojej publikácii *Najnovšie dejiny Ukrajiny* (Brno 1997) uvádzajú, že z dvoch nových oblastí, ktoré utvorili Sovieti – zo Západnej Ukrajiny a zo Západného Bieloruska – bolo v uvedenom období deportovaných 318 tisíc rodín, (dovedna 1 173 170 osôb), čo by predstavovalo takmer desatinu tamojšej populácie. Posledné odborné výskumy poľských historikov sú ale nižšie: pod-

ľa štúdie *Represje sowieckie wobec Polaków i obywateli polskich* (Stanisław Ciesielski, Wojciech Materski, Andrzej Paczkowski, Warszawa 2000) sa odhaduje, že v priebehu 15 mesiacov v dôsledku deportácií sa ocitlo vo východných častiach ZSSR najmenej 330 až 400 tisíc osôb. Ak sa k tomu prirátajú väzni, vojnoví zajatci či nútene nasadení na práce, počet narastie až na približne 700 tisíc obyvateľov medzivojnového Poľska (II. Rzeczypospolitej), ktorí sa od septembra 1939 do júna 1941 stali obeťami sovietskych perzekúcií. Z tohto počtu v sovietskom zajatí zahynulo minimálne 10 %.

V každom prípade sa však počty perzekvovaných obyvateľov východného Poľska rátajú na státisíce. Možno dodať aj to, že na Ukrajine boli hlavnými organizátormi týchto brutalít šéf tamojšej komunistickej strany Nikita Sergejevič Chruščov a veliteľ Kyjevského zvláštneho vojenského okruhu gen. Georgij Konstantinovič Žukov.

Desiatky tisíc bývalých občanov Poľska postihla aj nútená mobilizácia do Červenej armády, ktorá si vyžiadala aspoň 150 tisíc mužov. (Pripomeňme tu, že práve v tomto období, na jar 1940, bolo zabitých asi 20 tisíc poľských, zväčša záložných dôstojníkov armády a polície držaných Sovietmi v zajatí od septembra 1939, z čoho najznámejším popraviskom je obec Katyň pri Smolensku.)

Aj Ukrajinci, ktorí sa sprvu radovali z konca poľského štátu, tak čoskoro vytriezveli. *„Moskve šlo nie o zjednotenú Ukrajinu, ale o vyriešenie svojich imperiálnych záujmov, zväčšenie územia ruského impéria,“* hodnotí jeden zo súčasných ukrajinských historikov, Jurij Micik, vo svojej učebnici Dejiny Ukrajiny (od roku 1914 do súčasnosti, Kyjev 2003). Aj pre nich nastala nútená kolektivizácia, teror, prenasledovanie cirkvi a všetkých politických a občianskych organizácií. *„S príchodom Červenej armády sa Západná Ukrajina ponorila do vážnej a dusivej atmosféry cudzej okupácie,“* charakterizuje roky 1939 – 1941 zas vo svojej knihe *Ukrajina a Nemecko v druhej svetovej vojne* (Paríž – New York – Ľvov 1993) známy ukrajinský historik Volodimir Kosik. Zanikli nielen všetky politické strany, ale všetky spoločensko-kultúrne a hospodárske spolky, združenia, likvidovaná bola dovtedajšia tlač či súkromné školstvo. Osveta a kultúra, ktorá mala byť po pripojení k ZSSR v ukrajinskom duchu, sa čoskoro stala prostriedkom **sovietizácie**, čiastočne aj rusifikácie.

Na nové územia prichádzali tisíce občanov z bývalého územia ZSSR, najmä Rusov, ako príslušníci mocenského a administratívneho aparátu. Prichádzali do krajiny, kde prakticky nik nevedel po rusky. Obeťami politických represií sa stalo až 10% všetkých obyvateľov Západnej Ukrajiny a Západného Bieloruska. (Pre zaujímavosť – v Sovietmi okupovaných teritóriách, kde žilo len približne 60 percent obyvateľov z množstva, ktoré ostalo v nemeckej okupačnej zóne, bola miera politických represií v rokoch 1939 – 1940 troj- až štvornásobne vyššia; poľsko-židovský historik Jan Gross v jednom zo svojich diel uvádza, že sovietska vláda uväznila 3-4 viacnásobne viac ľudí než hitlerovský režim vo svojej časti). Všetky formy perzekúcií prispeli k zvýšenej emigrácii, no najviac obavy z deportácií. Práve tie podnietili, či aspoň urýchlili rozhodnutie Ukrajincov opustiť svoju krajinu a v jeseni 1940 prísť na Slovensko. Koľko presne Ukrajincov zamierilo na Slovensko, sa v dostupnej publikovanej poľskej a ukrajinskej literatúre nedozvieme. Presne vyčíslený však nie je ani počet tých, čo v rokoch 1939 – 1940 utiekli z „Kresov“ na Nemcami okupované územia bývalého Poľska, počíta sa však na tisíce obyvateľov. Odborné publikácie vydané v posledných rokoch v Poľsku na tému sovietskej okupácie odhadujú, že z územia bývalých „Kresov“ utieklo do Generálneho gubernátu aspoň 10 tisíc ľudí, predovšetkým Ukrajincov ohrozených politickými represiami. Vzhľadom na malú priepustnosť

sovietskej hranice sa však desaťtisícové odhady nezdajú byť reálnymi. V každom prípade ale v tomto období dochádzalo k navonok veľmi paradoxnému javu: kým zo ZSSR utekalo cez Maďarmi okupovanú Podkarpatskú Rus množstvo Ukrajincov, v tom istom čase z tej istej Podkarpatskej Rusi utekali tisíce mladých Rusínov pred maďarskými represáliami – do ZSSR...

Na množstvo prípadov ukrajinských utečencov reagovali prirodzene aj nacistické kruhy. Ako uvádza Volodimir Kosik, stovky utečencov do nemeckej okupačnej zóny sa objavili už hneď po vpáde Červenej armády na poľské územia 17. septembra 1939, takže už o mesiac nato, 25. októbra 1939, dostalo gestapo príkaz viesť kartotéku na všetkých ukrajinských utečencov. Súčasne, v intenciách paktu z 23. augusta, zakázalo ukrajinským, ruským či kozáckym emigrantom *„ústne i písomne vyjadrovať svoj nepriateľský vzťah k ZSSR"*.

Pokiaľ ide o Slovensko, tu sa dňa 18. októbra 1940 objavila požiadavka Nemeckej vojenskej misie vo veci utečencov zo ZSSR; podľa hlásenia Ministerstva národnej obrany (MNO) Ústredni štátnej bezpečnosti (ÚŠB) Nemci žiadali slovenskú stranu, aby vojenských či civilných utečencov zaisťovali a odovzdávali príslušným okresným, resp. policajným úradom. Pri výsluchoch všetkých utečencov mal byť však prítomný spravodajský dôstojník slovenskej armády, ktorý mal vykonať samostatný výsluch zadržanej osoby. Utečenci zo ZSSR mali byť eskortovaní do Bratislavy a tam odovzdávaní ÚŠB. Na základe dohody slovenskej strany s Nemeckou vojenskou misiou mali byť potom všetci odovzdaní v Petržalke (Engerau) ríšskym pohraničným orgánom. (O každom zadržaní bolo súčasne upovedomené aj MNO, resp. ÚŠB.)

A práve časť týchto výsluchových protokolov, ktorá sa nám zachovala v spravodajských fondoch slovenskej armády (fond 53 a fond 55), je predmetom publikácie. Utečenci prichádzali cez Podkarpatskú Rus (tá bola vtedy súčasťou Maďarska). Vypovedali tu o sebe, o príčinách svojho úteku, ale nemálo aj o celkových pomeroch na územiach od septembra 1939 okupovaných ZSSR. Pochopiteľne, ťažko si dnes overiť pravdivosť či nepravdivosť všetkých tvrdení utečencov. Niektorí si mohli, v snahe o záchranu vlastného života a udelenia azylu, isté životopisné črty „prikrášliť". Bolo by však naivné domnievať sa, že na svojich výpovediach sa vopred dohodli, keďže prichádzali v rôznom čase a z rôznych kútov západnej Ukrajiny. Fakty, ktoré vo svojich výpovediach uvádzali o situácii na Sovietmi okupovaných územiach, sa v zásade zhodujú s poznatkami, ktoré prináša súčasná ukrajinská i poľská historiografia.

Pominúc rôzne aspekty ich výpovedí, možno poukázať na niekoľko závažných čŕt, ktoré sa objavujú vo všetkých výpovediach. Bola to nielen prudko zhoršená politicko-ekonomická situácia na územiach obsadených ZSSR, ideologizácia spoločenského života či vzostup protižidovských nálad, ale najmä militarizácia spoločnosti a celkovo prípravy sovietskeho režimu na útočnú vojnu.

Sovietska politika od svojho zrodu postupovala veľmi premyslene, cieľavedome. Ako poznamenáva známy poľský historik Sławomir Dębski (Medzi Berlínom a Moskvou. Nemecko-sovietske vzťahy 1939 – 1941. Warszawa 2003), aj sovietska vojenská teória sa po celé medzivojnové obdobie opierala o doktrínu, že ZSSR súčasne s vypuknutím vojny vrhne svoje sily do vojny, predbehne protivníka a prevezme „strategickú iniciatívu". Červená armáda bola od základu stavaná na útočné operácie – mala slúžiť podpore „svetovej revolúcie", „oslobodeniu pracujúcich z jarma buržoázie". Dodajme, že vodcovia ZSSR mysleli na svetovú revolúciu i v čase, keď milióny jeho občanov

umierali následkom podvýživy, počas genocídneho hladomoru v rokoch 1932/1933. Aj v čase, keď sa v obilnici ZSSR, Ukrajine, rozmohol kanibalizmus, sovietsky režim vyvážal tisíce ton obilnín do zahraničia a za získané prostriedky – zbrojil. Priam ideálna situácia na expanziu sa vytvorila v rokoch 1939 a 1940. Stalin dostal od Hitlera voľnú ruku nad veľkou časťou Európy, pričom tento jeho spojenec bol sám angažovaný v ďalších konfliktoch.

Pokiaľ ide o otázku slovensko-sovietskych vzťahov v období rokov 1939 – 1941, v doterajších odborných prácach dominuje názor, že šlo o bezproblémové, azda až priateľské vzťahy, predovšetkým zo strany slovenských politikov. S tým sotva možno nesúhlasiť. V období po 23. auguste 1939 sa ZSSR stal oficiálnym spojencom nacistického Nemecka a oficiálne uznal existenciu SR, nadviazal s ňou diplomatické kontakty. Hoci slovensko-sovietske kontakty boli pod prísnym dohľadom Berlína, viacerí politici Slovenskej republiky začali uvažovať o Stalinovom ZSSR ako o politicko-mocenskom faktore, ktorý by mohol istým spôsobom vyvážiť jednostranný (a nútený) príklon k Nemecku a teoreticky sa dal využiť aj ako spojenec voči maďarskému revizionizmu. Rozbehla sa spolupráca v oblasti kultúry a hospodárstva. Aj najväčší propagátor nacizmu a germanofilstva, premiér Vojtech Tuka začal hovoriť o „slovanskom Rusku". Na základe publikovaných dokumentov však možno uvažovať aj o iných dimenziách vzťahu ZSSR k Slovensku. Je známou a často citovanou pasáž z rozhovoru sovietskeho vyslanca v Bratislave Grigorija Puškina a ministra zahraničia Ferdinanda Ďurčanského z 8. júla 1940, teda len pár dní po sovietskej anexii Besarábie a severnej Bukoviny, keď vyslanec sondoval, ako by sa vraj Slovensko zachovalo, keby Červená armáda obsadila Podkarpatskú Rus. Špekulovalo sa, čo stálo za otázkou tohto Stalinovho emisára. Podľa všetkého to nebola len náhodná sondáž, ani žiaden úlet veľvyslanca, ale hlboko racionálna otázka, ktorú treba vidieť a hodnotiť v čase a kontexte, v ktorom zaznela. Už v roku 1939 sa ZSSR pokúsil vojensky podrobiť a následne anektovať Fínsko, za čo bol vylúčený zo Spoločnosti národov. Časti Fínska, Poľska či Rumunska a všetky tri pobaltské štáty ostali už trvalým ziskom Stalina. Tu sa však sotva mienil zastaviť. (Čo naznačuje aj fakt, že obsadenie Besarábie ani nebolo zahrnuté do paktu z 23. septembra, čím ho Stalin jednostranne porušil.) V posledných rokoch sa objavilo množstvo závažných skutočností, naznačujúcich útočné plány ZSSR, ktoré však boli plne v duchu Leninovho hesla „Vojna je matkou všetkých revolúcií".

Historická veda nepochybuje o tom, že Hitler už oddávna plánoval vpadnúť do ZSSR – jednak kvôli hospodárskemu potenciálu krajiny, jednak tiež z ideologických dôvodov rozšírenia „Lebensraumu" – životného priestoru nemeckého národa. No v posledných rokoch je už v Európe čoraz viac historikov, ktorí prisudzujú podobné agresívne plány aj Stalinovi. Prakticky šlo už len o to, ktorý z diktátorov udrie proti tomu druhému skôr. Ukrajinský historik Jurij Micik to v učebnici Dejín Ukrajiny z roku 2003 zhodnotil zrozumiteľne: *„Obidve šelmy – Sovietsky zväz i Nemecko – sa pripravovali v roku 1941 na vpád, pričom ZSSR mal v momente zrážky väčší vojensko-ekonomický potenciál. Ale Hitler predbehol Stalina, ktorý zjavne nedocenil protivníka a sily wehrmachtu zasadili ZSSR mohutný úder."*

Podľa hodnotenia poľského historika Stefana Zwolińského (štúdia Radziecki plan wojny prewencyjnej z Niemcami a sprawa polska, *Przegląd historyczno-wojskowy 1/2004*), ktorý sa odvoláva na viacero súčasných ruských historikov, v lete 1940 nielen Hitler tlačil svojich štábnych dôstojníkov

do urýchlenia prác nad plánom ´Barbarossa´ (nemeckého úderu na ZSSR), ale rovnako Stalin prikázal v tom istom čase svojmu generálnemu štábu vypracovať rôzne varianty *„strategického rozvinutia ozbrojených síl ZSSR"*. To prakticky značilo vypracovanie **vojenského útoku proti Nemecku** a jeho spojencom. Takýto plán bol nakoniec prijatý 15. mája 1941 a schválil ho aj Stalin. 24. mája 1941 sa konala v Kremli tajná pracovná porada najvyššieho politického vedenia s velením Červenej armády. Hoci táto porada nebola písomne zachytená, časť ruských historikov sa domnieva, že práve tu bol stanovený konkrétny termín úderu. Ten bol otázkou najbližších týždňov – mal sa začať už začiatkom leta 1941. Proti Nemecku a jeho spojencom malo udrieť neuveriteľných 247 sovietskych divízií koncentrovaných do štyroch útočných frontov. Ako poznamenáva Zwoliński, príčina veľkých porážok ZSSR takväzí nie v „zaskočení" či „nedostatočnej príprave Červenej armády", ale jednoducho v tom, že Červenej armáde chýbal iný než útočný plán. A už vôbec nemôže tkvieť v prevahe Nemcov. Početné sily na hraniciach boli tesne pred útokom síce približne vyrovnané (166 divízií so 4,3 miliónmi Nemcov na jednej strane, 190 divízií s 3,1 miliónmi Sovietov na západnej hranici ZSSR), ale pokiaľ ide o otázky zbraní a materiálno-technickej úrovne, bola boľševická armáda v drvivej prevahe nad nacistickou.

Wehrmacht mal totiž 22. júna na hraniciach „len" 3350 tankov a pancierových diel (z celkového počtu 6290). Z toho bola navyše väčšina ľahkých tankov, ktoré nemali šancu postaviť sa proti sovietskym kolosom KV-2 či T-34. Červená armáda mala najviac pancierových zbraní na svete, ba viac než zvyšok sveta dovedna – 25 480 tankov a pancierových diel, z čoho bolo 13 718 skoncentrovaných na západných hraniciach ZSSR. Prevaha Sovietov v delostrelectve bola oproti Nemcom päťnásobná...

Kým Luftwaffe mohla postaviť 22. júna 3695 rôznych typov lietadiel, sovietske letectvo až 7133 lietadiel. Okrem toho, pokračuje Zwoliński, v 200-kilometrovom páse od svojich západných hraníc naakumulovali Sovieti až 41% svojich vojenských skladov a bez väčšieho zaopatrenia v nich držali 93 414 vagónov s výzbrojou, muníciou a vojenským zariadením a vyše 100 tisíc ton paliva. Nevraviac o ohromnej koncentrácii letectva – len na území východnej Haliče boli rozmiestnené štyri letecké divízie, čo bol znak iných, a nie obranných úmyslov. Z vyššie uvedeného počtu takmer 1 300 lietadiel bolo rozmiestnených tesne pri hraniciach s Rumunskom, kde mali zaútočiť najmä proti jeho ropným poliam...

Aj podľa jedného z dnešných najvýznamnejších historikov II. svetovej vojny v Rusku, autora monografie *22. júna. Anatómia katastrofy* Marka Solonina v rozhovore pre internetový server www.valka.cz v auguste 2007, odborná diskusia a vedecký výskum ruských historikov už v priebehu 90. rokov nabúrali nielen tradičný sovietsky mýtus o *„mnohonásobnej početnej a technickej prevahe Wehrmachtu"*, ale rovnako dokázali aj absurdnosť ďalšieho tradičného mýtu o *„prekvapujúcom vypuknutí vojny"*, ktorú vraj politické vedenie ZSSR nečakalo. V skutočnosti, uvádza Solonin, v Kremli vojnu nielenže očakávali, ale sa na ňu aj všestranne pripravovali. Na začiatku leta 1941 táto príprava pokročila tak, že Červená armáda tajne mobilizovala a uskutočňovalo sa jej skryté strategické rozvinovanie. *„Jej úlohou bolo realizovať rozsiahlu útočnú operáciu za západnými hranicami Sovietskeho zväzu na území súčasného južného Poľska, Slovenska, Maďarska a Rumunska",* pričom termín útoku bol stanovený na leto 1941, dopĺňa Solonin.

Tieto odborné poznatky historikov z niekdajšieho sovietskeho bloku teda podávajú úplne iný obraz, než o akom sme sa učili v škole, a aký sa dodnes udržuje v našej krajine.

Treba však dodať, že tvrdenia o chystanom útoku ZSSR nie sú žiadnou novinkou, ale vynárali sa už v roku 1941, a to zďaleka nie iba v nacistickej propagande. Objavovali sa aj vo výpovediach zajatých sovietskych vojakov a dôstojníkov, informácie o zámeroch velenia Červenej armády prenikali – na základe videných skutočností – aj do slovenskej armády. Tak napríklad podľa niekdajšieho nadporučíka ženijného vojska a neskoršieho veliteľa novomestskej posádky Karola Kristena, ktorý absolvoval stavbu čsl. opevnení v Petržalke, neskôr vojnu v Poľsku, obhliadku Maginotovej línie vo Francúzsku, vojnu v ZSSR, a nakoniec i taliansky front, nachádzala armáda viacero stôp o príprave útočnej vojny: predovšetkým obrovské množstvá vojenskej techniky, munície a materiálu nahromadeného v pohraničnej oblasti. *„Môj najväčší zážitok po prekročení hraníc,“* spomínal v rozhovore s autorom týchto riadkov Kristen, *„to boli ruské pevnosti a potom tie ohromné kopy uskladneného vojenského materiálu. Ja podozrievam Rusov, že keby ich Hitler nenapadol, že oni za 14 dní napadnú Európu. Oni boli nachystaní na útok! Lebo to boli sklady, napríklad tie helmy, ale vôbec všetko, všetok vojenský materiál, to bolo nahustené u nich na hraniciach. Nie v tyle, ako sa to robí vo vojne, ale priamo na hraniciach! Na hromadách! Všetko. Takže to znamená, že oni hromadili ľudí a materiál, aby mali východzí bod pre útok! Áno, pre útok. A vtedy sa to i hovorilo, že Rusi chcú obsadiť Európu a ja tomu i verím. Ja tomu verím, na základe týchto faktov.“* Na základe osobných prehliadok ťažko poškodených sovietskych betónových bunkrov („pevností“) na Sane zasa Kristen konštatoval, že tieto neboli stavané ako skutočné obranné pevnosti (ako v Československu či Francúzsku), ale boli len akýmsi maskovacím manévrom Červenej armády.

A konečne, o prípravách na sovietsku expanziu hovoria takmer všetci ukrajinskí utečenci, ktorých výpovede slovenské spravodajské orgány protokolovali.

No nielen oni, ale v apríli 1941 sa takéto informácie objavili aj v pohraničných oblastiach Slovenska. Spravodajský referent Okresného veliteľstva Hlinkovej gardy v Medzilaborciach na jar 1941 uvádzal, že v oblasti Sanoku sa pracuje na opevneniach, zriaďujú sa letiská, pričom vraj sovietski vojaci spievajú pieseň: *„Keď prekročíme rieku San* (rozhraničovala územie Veľkonemeckej ríše a ZSSR – pozn. aut.), *nastane spojenie všetkých Slovanov“* (dok. 16).

Dá sa predpokladať, že tieto informácie slovenské orgány postupovali ďalej Nemcom. Ako však boli vyhodnocované v Berlíne, ale aj v slovenských politických kruhoch, presne nevieme. Podľa hodnotenia historika slovenskej armády Pavla Mičianika v syntetickej práci *Slovenská armáda v ťažení proti Sovietskemu zväzu (1941 – 1944). I. V operácii Barbarossa* (Banská Bystrica 2008), MNO na jar 1941 vedelo o mohutnom sústreďovaní Červenej armády na západných hraniciach ZSSR a predpokladalo skoré vypuknutie sovietsko-nemeckého konfliktu, avšak zotrvávalo na falošných ilúziách o rešpektovaní štátnej samostatnosti zo strany ZSSR v prípade tohto konfliktu. (Dodajme len, že taká miera naivity sa nevyskytla v slovenskej vládnej garnitúre prvý, ani posledný raz.) Ak by sa však naplnili pôvodné plány sovietskeho vedenia na rozvinutie strategickej útočnej operácie voči Západu, pokračuje Mičianik, SR by bola pravdepodobne nielen rýchle obsadená, ale doslova prevalcovaná; nemala totiž adekvátne obranné prostriedky voči mohutnej sile moderných sovietskych zbraní.

Veci sa však napokon vyvíjali iným smerom, než si ich naplánoval Stalin.

V nedeľu 22. júna v skorých ranných hodinách zaútočili ako prvé nacistické jednotky a po ich boku aj Rumunsko, ktoré sa len pred pár mesiacmi stalo obeťou Stalinových expanzionistických zámerov. Krokmi najvyššieho vládneho predstaviteľa a súčasne ministra zahraničia Vojtecha Tuku sa SR prihlásila k účasti na protisovietskej vojne prakticky už v deň jej vypuknutia. Tento krok v nasledujúcich dňoch vláda a prezident len odobrili. Je známy fakt, že vyhlásenie vojny zo strany SR sa uskutočnilo protiústavným spôsobom, t.j. bez schválenia snemom. No o čo menej sa dbalo na ústavnosť postupu, o to ráznejšie (a efektívnejšie) konali vládni i armádni predstavitelia. Už v nedeľu 22. júna vydal minister národnej obrany gen. Čatloš rozkaz na postavenie motorizovanej jednotky pod názvom Rýchla skupina. O deň neskôr sa skončila prvá etapa mobilizácie, pričom prezident Tiso podpísal rozkaz na povolávanie záložníkov.

22. jún 1941, ktorý je dôležitou historickou i psychologickou hranicou, rozhraničuje aj prvú časť edície od druhej a tretej časti.

Napriek viacerým skutočnostiam, ktoré nasvedčovali možnému konfliktu Nemecka a ZSSR (prechody vojenských transportov, mimoriadne vojenské cvičenia, nácviky Civilnej protileteckej ochrany a i., bol pre značnú časť slovenskej verejnosti vojnový stav medzi dvoma dovtedajšími spojencami istým prekvapením. Obrat propagandy o 180° to len akoby dotváral. Z priateľa na Východe sa šmahom ruky stal zrazu najväčší nepriateľ, ba priam ohrozovateľ svetového mieru, zločinný „židoboľševický režim“, ktorý nechal vyhladovať milióny svojich roľníkov a likvidoval státisíce svojich občanov. Niet divu, že obyvateľstvo Slovenska, podobne ako obyvateľstvo iných krajín vtedajšej Európy, bolo, mierne povedané, zmätené. Ba ľudácka vláda sa obávala možných nepokojov a masového odporu voči vojne. Minister vnútra Alexander Mach dal preto „preventívne“ už deň pred vypuknutím vojny zaistiť a deportovať viac než 600 komunistov do Ilavy.

Hoci verejné, a tobôž masové protesty voči napadnutiu ZSSR sa nekonali, zmätok z myslí ľudí nevyprchal. Rozpačité nálady sa objavovali aj v armáde, do ktorej muselo v rámci mobilizácie nastúpiť až približne 50 tisíc mužov zo zálohy. Svoj odpor a nechuť k vojne dávali niektorí, najmä záložní vojaci, najavo rôznymi formami. Napríklad maľovaním červených hviezd, prosovietskych hesiel, oneskoreným nástupom do armády, vykrikovaním pod vplyvom alkoholu, či v niektorých prípadoch maskovanými sabotážami – znefunkčnením techniky a pod. Tieto prejavy však boli oveľa skôr výrazom individuálneho vzdoru než riadeným, cieleným procesom, ktorý by vyplýval z politiky ilegálnej KSS. Tá bola totiž v tom čase paralyzovaná masovým zatýkaním z 21. júna 1941. Nastupovanie do tejto vojny, ktorého sa ľudácka vláda sprvu tak obávala, sa nakoniec uskutočnilo pomerne hladko a bez odporu. *„Mužstvo jednoducho plní svoju povinnosť bez reptania“* – tento poznatok spravodajského dôstojníka zo Spišskej Novej Vsi (dok. č. 20) pomerne vystihuje slovenskú skutočnosť.

Podľa marxistických autorov sa ale ľudácky režim v lete 1941 ocitol v hlbokej kríze a tento názor len v menšej modifikácii prešiel aj do literatúry a učebníc po roku 1989.

Skutočnosť však bola iná. Po počiatočnom zmätku v mysliach obyvateľstva a obavách režimu sa situácia obrátila v prospech ľudáckej propagandy. Po vkročení prvých armádnych jednotiek na územie ZSSR totiž veľmi rýchle opadli aj počiatočné rusofilské či prosovietske nálady. Dôvodom bola situácia, akú videli intervenční vojaci na vlastné oči. Na území východnej Haliče ich nečakal odpor obyvateľstva, skôr úprimné vítanie prerastajúce občas do ovácií. Predovšetkým ukrajinské

obyvateľstvo bývalej sovietskej Ukrajiny bolo (pokiaľ nespoznalo pravú tvár nacistickej politiky) nadšené zo skutočnosti, že sa zbavilo stalinskej hrôzovlády, intervenčných vojakov preto vítalo priam ako osloboditeľov. Nečudo, že mnohí vojaci sa tak mohli aj cítiť. A nebolo ich málo. V prvej frontovej jednotke slovenskej armády, v *Rýchlej skupine*, ktorá na územie ZSSR vkročila už 24. júna, bolo približne 2 tisíc príslušníkov; po jej preformovaní na *Rýchlu brigádu* vzrástol tento počet na takmer 5 tisíc príslušníkov. Okrem tejto bojovej formácie sa na východnom Slovensku formovala *Armádna skupina* (niekedy označovaná aj ako *Poľný zbor*), ktorú tvorili dve pešie divízie a ďalšie menšie jednotky, spolu takmer 50 tisíc príslušníkov. (Veliteľom 1. divízie bol plk. Jozef Turanec, veliteľom 2. divízie plk. August Malár.) V poli sa však Armádna skupina neudržala dlho – bola totiž príliš ťažkopádna, aby sa dala využiť v podmienkach „blitzkriegu“, ktorý si vyžadoval predovšetkým množstvo motorizovaných prostriedkov – tie jej chýbali. Aj preto sa do bojov zapojila len okrajovo. Pre väčšinu jej príslušníkov nadobudlo preto vojenské ťaženie skôr podobu exkurzie. Už koncom júla sa preto slovenská poľná armáda zredukovala. Z takmer 51 tisíc príslušníkov, predovšetkým záložníkov, ostalo na Ukrajine len niečo vyše 16 tisíc mužov (2/3 počtu).

Najmenší časový odstup, a teda najčerstvejšie dojmy zo **zločinnosti stalinského režimu** mohli mať príslušníci Rýchlej skupiny, ktorí nachádzali úplne čerstvé stopy po zabíjaní oddielov NKVD koncom júna 1941 – práve sa vykonávali exhumačné práce, sprevádzané jednak zármutkom nad obeťami, ale rovnako i nadšením miestneho obyvateľstva z konca okupačného sovietskeho režimu a potom aj s mnohými pogromami voči židovskému obyvateľstvu, ktoré bolo obviňované z podpory tohto režimu. Už 29. júna máme zaznačené, že *„cesta do Chyrowa prevádzaná bola veľkým nadšením miestného obyvateľstva, ktoré na privítanie vystavalo slávobrany a vítalo nás množstvom kvetín a pohostením“* (dok. č. 21).

V prvej dekáde júla, keď sa presúvala na územie dnešného Poľska a západnej Ukrajiny Armádna skupina, boli už pochopiteľne masové hroby zväčša zakryté. Na druhej strane však mali jej príslušníci oveľa viac času než kamaráti z Rýchlej skupiny na styk s civilným obyvateľstvom. Dojmy z vyčíňania NKVD a vôbec neblahé skúsenosti z obdobia sovietskej vlády však v mysliach obyvateľstva intenzívne žili. Jazyková príbuznosť medzi Slovákmi a Ukrajincami, resp. Poliakmi umožňovala, že okrem priamo videných skutočností sa Slováci dozvedali množstvo faktov o živote v boľševickom impériu aj sprostredkovane, od miestnych obyvateľov. Tieto prípady už možno smelo počítať na tisíce.

Účasť slovenskej armády mala paradoxný charakter: na jednej strane patrila medzi okupačné armády, na druhej strane mali však jej príslušníci (vo veľkej väčšine prípadov) v lete 1941 s civilným obyvateľstvom dnešnej západnej Ukrajiny veľmi dobré vzťahy. To bolo spôsobené o.i. najmä jazykovou, ale i mentálnou blízkosťou. Ak k tejto skutočnosti prirátame zločinnosti sovietskeho režimu, mohla dobová propaganda na čele s Tisom a Čatlošom vcelku veľmi úspešne zdôrazňovať, že vojaci naozaj nebojujú „proti Rusom“, proti „bratským slovanským národom“, ale len proti zločinnému sovietskemu režimu. Takéto presvedčenie skutočne v lete 1941 nadobudli mnohí dôstojníci i vojaci. To sa pritom vôbec nevylučuje s inou skutočnosťou, že v ďalších mesiacoch a rokoch plne spoznávali aj rovnako zločinnú (ba ešte horšiu) nacistickú politiku „novej Európy“.

Chladnejší postoj než Ukrajinci mali však k okupačným armádam Poliaci a Židia, čo je vcelku pochopiteľné. Poliaci svoj boj o národnú nezávislosť prehrali už v roku 1939 a od nacistov sotva

mohli očakávať podstatné zlepšenie svojho položenia. Príčinou zdržanlivosti boli však akiste aj ukrajinské aktivity – Ukrajinci mali nádej na vytvorenie istej formy štátnosti pod nemeckým patronátom, vytvorili si vlastné, národné milície a netajili sa tým, že sa chcú nemilosrdne „porátať“ so Židmi, ako aj s Poliakmi. (Naznačuje to aj dráma rodiny Poľky Anny Lukovej – dok. 36.) K okupačnej moci – i vojne celkovo – sa tak stavali od počiatku značne rezervovanejšie. Ich odstup potvrdzujú aj niektoré slovenské dokumenty. Židia zas mali dosť dôvodov obávať sa nacistickej rasovej politiky (hoci z dnešného hľadiska dosť prekvapivo sa našlo spočiatku aj nemálo tých Židov, ktorí si nemeckú nadvládu idealizovali, predstavovali si ju ako isté pokračovanie pokojných čias Habsburskej monarchie).

Nadšenie z novej politickej moci však čoskoro vyprchalo aj z Ukrajincov. 30. júna 1941 vyhlásila Organizácia ukrajinských nacionalistov (OUN) na zasadnutí v Ľvove, s podporou metropolitu Andrija Šeptického, štátnu nezávislosť. Akt obnovenia ukrajinského štátu, ako aj utvorenie ukrajinskej vlády pod vedením Jaroslava Stećka však nacisti neakceptovali. Ukrajinská nezávislosť totiž nebola v ich plánoch, práve naopak, cieľom bolo rozdelenie Ukrajiny a jej pretvorenie na nemeckú kolóniu, na púhe hospodársko-surovinové zázemie. Vodcu nacionálneho hnutia Stepana Banderu i premiéra Jaroslava Stećka zatkli a celé hnutie likvidovali. Východná Halič sa stala časťou Veľkonemeckej ríše, Ríšskeho komisariátu Ukrajina. Toto všetko sa odráža aj v slovenských dokumentoch: *„...Ukrajinci, hoci z počiatku prejavovali nejakú radosť nad oslobodením od bolševíkov, v poslednom čase sa chovajú rezervovane a tak sa zdá, že zaujímajú vyčkávacie stanovisko,“* hodnotí ukrajinské sklamanie diplomatickým tónom dokument z 25. júla 1941 (č. 54).

Bez ohľadu na staré národnostné i sociálne konflikty – do ktorých začali Slováci vnikať len postupne – ich oveľa viac zarazili ďalšie rukolapné skutočnosti: zneuctené kostoly, premenené na kiná, divadlá či sýpky a viac než úbohé hospodársko-sociálne pomery, v akých inak mimoriadne úrodná Ukrajina bola. V katastrofálnom stave boli nielen cesty, ale celkovo sovietsky vidiek so svojimi kolchozmi, ktoré aj československí komunisti toľko ospevovali a ktoré mali slúžiť ako základ nových sociálnych poriadkov na vidieku. V tej chvíli akiste nikomu zo Slovákov nenapadlo, že mnoho z týchto vecí príde o pár rokov aj do ich krajiny.

Vrcholom otrasných dojmov však boli pozostatky masového zabíjania jednotiek NKVD, ktoré vojaci nachádzali takmer v každom meste a mestečku východnej Haliče, od Dobromilu až po Ľvov. O čo tu išlo? V polovici júna 1941 sa vo väzeniach na bývalých východných územiach Poľska nachádzalo vyše 40 tisíc väzňov – Poliakov, Ukrajincov, Bielorusov, Rusínov, Rusov, ale i Židov. Z toho bola drvivá väčšina väzňov politických. Budovy väzení neboli na takýto nápor stavané a doslova praskali vo švíkoch – ako uvádza Bogdan Musiał, boli zaplnené na neuveriteľných 215 %. Po bleskovom nemeckom údere a chaose, aký v ZSSR vypukol, bolo však jasné, že deportovať týchto väzňov do vnútrozemia bude technicky nemožné. Najvyššie sovietske velenie na čele so Stalinom preto 24. júna schválilo návrh ľudového komisára vnútra Lavrentija Beriju (obdobne ako v marci 1940 v prípade jeho návrhu na likvidáciu poľských zajatcov), že nielen už odsúdení politickí väzni, ale aj podozriví z „kontrarevolučnej“, „antisovietskej“ činnosti, ako aj „diverzií či sabotáže“ budú fyzicky zlikvidovaní. Vo väzniciach v západných oblastiach ZSSR sa tak, miestami už 22. júna, začali **masové exekúcie politických väzňov**, aké nepamätala azda žiadna vojna v európskych dejinách.

Zaistencov nielen strieľali do tyla, ale likvidovaní dnes sotva predstaviteľnými spôsobmi: hádzaním granátov, streľbou z guľometov, v niektorých prípadoch aj rozbíjaním hláv, rezaním a pod. Vzhľadom na krátkosť času sa sovietskym katom nepodarilo zlikvidovať úplne všetkých; platilo, že čím bližšie k hraniciam, tým väčšiu šancu na záchranu väzni mali. Podnes nie je ustálený ani presný počet týchto zabitých. Jeden z najväčších znalcov problematiky, poľsko-nemecký historik Bogdan Musiał, odhaduje vo svojom diele *Postrieľať kontrarevolučné elementy! (Brutalizácia nemecko-sovietskej vojny v lete 1941)* počet zabitých na približne 30 tisíc.

Z obcí, mestečiek a miest na území východnej Haliče, kde sa zdržovali aj jednotky slovenskej armády, môžeme spomenúť hneď niekoľko lokalít. Už v **Sambore** bolo nájdených niekoľko stoviek obetí (aspoň 600); mimoriadne silne sa do povedomia vojakov zapísalo mestečko **Dobromil** a jeho predmestie Salina. V miestnych soľných šachtách boli nahádzané stovky tiel politických väzňov, celkovo asi 700 obetí, preto sa niekedy vraví aj o „dobromilskom Katyni". Ešte viac, okolo 1000 obetí bolo však nájdených či exhumovaných v **Drohobyczi**; v mestečkách **Komarno** a **Rudky** bolo vyše 200 obetí; v **Gródku Jagiellonskom** 4 obete; v obci **Sądowa Wisznia** 70 obetí, **Kamionka Strumiłowa** 70 obetí. V **Stryji** (Stanislawowské vojvodstvo) – asi 1000 obetí, pričom boli nájdené viaceré obete rozštvrtené – telá bez hlavy, rúk či nôh. **Zločov** – približne 700 obetí; v **Tarnopole** sa počet zabitých odhaduje od 700 do 1000.

Jednoznačne najviac obetí však bolo v metropole západnej Ukrajiny, v **Ľvove**. V Ľvove sa nachádzali štyri veľké väznice: na ul. Lonského (Lackiego), na ul. Zamarstinivskej (Zamarstinowskiej, asi 1 000 väzňov), ul. Zoločevi (Jachowicza) a Brigidky (Kazimierzowska ulica). Brigidky boli najväčšia väznica, nazvaná podľa kláštora rádu sv. Brigidy, ktorý tu bol v minulosti, a bolo tu asi 1400 väzňov.

V Ľvove sa začalo mordovanie väzňov už 22. júna a trvalo do 30. júna. Kým na svitaní 30. júna vošli do mesta prvé ukrajinské a nemecké jednotky, bolo zabitých asi 4 tisíc ľudí. Spočiatku väzňov strieľali pištoľami, v poslednej fáze guľometmi a granátmi. Exekúcie sa vykonávali za hluku spustených motorov traktorov a nákladných áut, aby tak prehlušili nárek ranených a umierajúcich. Mŕtvoly boli zahrabané len v provizórnych jamách, prípadne len ponechané v pivniciach väzníc a na dvoroch väzníc. Medzi obeťami boli aj 10 – 12-roční chlapci a viaceré mŕtvoly zohavené – u žien odrezané prsia, u mužov pohlavné orgány. Ustupujúci Sovieti ešte Brigidky podpálili, aby zahladili stopy.

Na niektorých miestach pomáhali NKVD vykonávať exekúcie aj jednotky Červenej armády. Ako uvádza kolektív poľsko-ruských autorov edície *Cesty smrti*, počas ústupu v Ľvove hádzali červenoarmejci do otvorených okien domov či pivníc granáty, strieľali po domnelých „diverzantoch" ukrývajúcich sa na strechách či v pivniciach, čo malo za následok smrť nemálo ľudí, ktorí sa tu ukrývali pred frontom, v zopár iných prípadoch pomáhala Červená armáda NKVD zlikvidovať vzbury politických väzňov.

V každom prípade ale, podobne ako v katynskom masakri poľských záložných dôstojníkov, ktorý Nemci využili na jar roku 1943, bolo aj masové zabíjanie NKVD z leta 1941, slovami spomínaného Bogdana Musiala, „vítaným darčekom" nemeckej vojnovej propagande – potvrdzovali totiž tézu o zločinnom boľševickom režime. Treba konštatovať, že o všetkých týchto skutočnostiach referovali aj príslušníci slovenskej armády, čo pohotovo využívala aj ľudácka propaganda. Listy vojakov z frontu,

kde opisovali príbuzným svoje dojmy zo ZSSR, promptne a veľmi ochotne zverejňovala v dennej tlači. Listy rovnako využívali aj niektorí kňazi v kázňach v kostoloch.

Marxistická historiografia či spomienkové práce vydané do roku 1989 túto krvavú epochu, podobne ako katynský masaker, buď úplne zamlčiavali, alebo, ak sa to nedalo obísť, hodili všetky excesy na zodpovednosť nemeckým okupantom. V podobnom trende však oficiálna slovenská historiografia pokračovala aj po roku 1990. Tak napríklad niekdajší šéf Vojenského historického ústavu Pavel Šimunič ešte v roku 1999 na konferencii „Slovensko a druhá svetová vojna" tvrdil, že slovenskí vojaci v ZSSR o temných stránkach stalinského režimu vlastne nič nevedeli, pretože vraj zločinnosť tohto režimu *„začala vychádzať na povrch až dosť neskoro po vojne a dodnes nie je plne objasnená"*. Ďalší jeho kolegovia píšuci o slovenskej účasti na východnom fronte (napr. Jozef Bystrický), autori desiatok prác o slovensko-sovietskych vzťahoch (napr. Dagmar Čierna-Lantayová) či historici 1. SR všeobecne (napr. Ivan Kamenec) prechádzali túto kapitolu úplným mlčaním. Dnes však máme k dispozícii už množstvo dokumentov o tom, že v prípade masového zabíjania NKVD nešlo o žiaden výmysel propagandy. To nám dosvedčujú nielen odborné práce poľskej či ukrajinskej historiografie, ale aj zachované dokumenty slovenskej armádnej proveniencie.

Správy o odhalených sovietskych zločinoch, ako aj o ich dopade na myseľ vojaka, sa odrážali aj v interných armádnych hláseniach, dokumentoch. Dochádzalo k **vytriezveniu mnohých komunistických sympatizantov**. Napríklad podľa všeobecnej obrannej situačnej správy za august 1941 Veliteľstva divíznej oblasti 1 (Trenčín), ktorú vypracoval spravodajský dôstojník stotník Ladislav Môťovský, sa konštatuje, že komunistická ilegálna činnosť na Slovensku ochabla nielen zatknutím vedúcich funkcionárov KSS, ale, že *„toto opatrenie po stránke verejnej mienky bolo podporené aj rozprávaním vojakov vrátivších sa z frontu o pomeroch v Rusku, ktoré veľmi zapôsobili aj na komunisticky zmýšľajúcich"*.

Tieto fakty však najlepšie potvrdzujú predstavitelia druhej strany, funkcionári ilegálnej KSS.

V známej situačnej správe V. ilegálneho vedenia KSS zo 4. augusta 1944 „O pomeroch na Slovensku" adresovanej Kremľu jej autor Gustáv Husák spomenul aj situáciu v lete 1941. Hoci väčšina obyvateľstva podľa neho vždy sympatizovala „s Ruskom" a vzmáhalo sa aj slovanské cítenie, *„beh vecí zatiaľ dával za pravdu nemeckým a gardistickým propagandistom. Táto propaganda pomiatla i slovenské vojsko, ktoré bolo poslané bojovať proti Rudej armáde. Až na nepatrné výnimky vtedy slovenskí vojaci bojovali"*. Jeden z miestnych funkcionárov KSS v Skalici, Pavel Škodáček, to v knihe Pod vedením strany (Bratislava 1959) vyjadril ešte trefnejšie: *„Veľmi trápne bolo pre nás* (rozumej ilegálnych pracovníkov strany – pozn. aut.) *aj to, že niektorí slovenskí vojaci, ktorí bojovali v Rýchlej divízii, písali svojim príbuzným listy, v ktorých opisovali hrôzostrašnú biedu, v akej vraj žijú ľudia v tom boľševickom raji, ktorí vraj československí komunisti toľko vychvaľovali. Niektoré z týchto listov propagačne využili miestni ľudáci tak, že ich vyvesili na najviac frekventovaných miestach, aby takto podcenili Sovietsky sväz."*

S veľkou pravdepodobnosťou preto možno usudzovať, že obraz o ZSSR v roku 1941 formovali oveľa skôr než frázy režimistickej propagandy práve svedectvá tisícok slovenských vojakov, ktorí navštívili túto krajinu osobne. Aké hlboké korene však tieto svedectvá zapustili, ako dlho vydržali – najmä v konfrontácii s nacistickou zločinnosťou – pôsobiť, je už vec na inú diskusiu. Že tu však

v júni a v júli 1941 tieto veci boli, nemožno poprieť. Nič na tom nemenia ani prejavy nespokojnosti záložného mužstva, ktoré sa, predovšetkým kvôli naliehavým poľnohospodárskym prácam, hromadne hlásilo o návrat domov (dok. 31).

Na záver nemožno obísť ani v dobových prameňoch veľmi frekventovaný fenomén **„židoboľševizmu“**, ktorého objasnenie si zasluhuje pozornosť. Nešlo len o dávnejšie rozšírený stereotyp, že sovietsky boľševizmus je „výtvorom Židov“, či o najrôznejšie negatívne stereotypy pretrvávajúce azda ešte zo stredoveku, ale istý propagačný základ mu dodali práve skutočnosti zo života na novopričlenených územiach ZSSR od septembra 1939. Ako píše bývalý poľský historik Duraczyński vo svojom diele *Dejiny Poľska 1939 – 1945* (a nielen on), medzi ľuďmi vítajúcimi červenoarmejcov, najmä v Haliči, bolo *„značne mladých Židov“*, a veľa z nich sa postupne ocitlo na *„rôznych úrovniach sovietskeho mocenského aparátu“* na územiach bývalého Poľska obsadených ZSSR. Poľsko-nemecký historik Bogdan Musiał vysvetľuje vo svojej monografii tento jav podobne: 21 mesiacov sovietskej okupácie vyvolalo obrovský nárast protižidovských nálad, vyostrilo národnostné aj sociálne konflikty; miestne obyvateľstvo vinilo Židov z kolaborácie s boľševickým režimom. Na jednej strane, píše, pracovalo v sovietskej milícii, NKVD či väzeniach skutočne veľa Židov (v niektorých miestach na „Kresoch“ ich bolo v milícii až 70 %). Podobná proporcionalita však platila aj pre Rusov, Ukrajincov či dokonca Poliakov. Navyše všetci príslušníci NKVD však zabíjali ako členovia boľševického aparátu – nerobili to v mene ruského, ukrajinského ani židovského národa. A rovnako z obrátenej strany – obeťami NKVD na území západnej Ukrajiny boli nielen Ukrajinci a Poliaci, ale tiež Židia, Bielorusi či Rusi – skrátka všetci, ktorých režim pokladal za „nepriateľov ľudu“. (Len v Ľvove sa medzi likvidovanými NKVD našli stovky Židov; v Zločove bolo z identifikovaných obetí takmer 10 % Židov). Je teda absurdné, uzatvára Musiał, viniť židovstvo ako celok zo spoluzodpovednosti za sovietsky teror. Preto akékoľvek jednostranné propagandistické tézy nie sú namieste. A v takomto duchu treba aj čítať dobové materiály.

V každom prípade však stereotyp o Židoch-spolupracovníkoch sovietskeho režimu, resp. stotožňovanie oboch veličín, prišiel vhod nacistickej propagande po 22. júni, ktorá ho prevzala a rozvinula. Už bezprostredne po odchode sovietskych okupačných síl sa rozmohli v mnohých obciach a mestách bývalého Poľska protižidovské násilnosti a pogromy. Autori edície dokumentov Cesty smrti odhadujú, že len v prvom týždni nacistickej okupácie bolo takto zabitých či na následky zranení zahynulo asi 7 tisíc Židov.

Voči všeobecne rozšíreným antižidovským náladám na území západnej Ukrajiny neostali imúnni ani mnohí príslušníci slovenskej armády. Okrem prípadov istého súcitu máme medzi vojakmi dosvedčené aj rozšírenie protižidovských nálad, ktoré potom prostredníctvom nich prenikali aj na Slovensko (*„...badať krajne protižidovskú náladu a často počuť reči, že by sa malo vojsko pomstiť na Židoch za barbarské počínanie a jednanie Židov v Rusku“*, hovorí hlásenie príslušníka Policajnej skupiny Medzilaborce z 22. júla 1941 (dok. 47); ba v niekoľkých prípadoch sa do protižidovských útokov zapojili aj slovenskí vojaci (napr. dok. 25).

Dokumenty publikované v II. a III. časti publikácie pochádzajú, rovnako ako v I. časti edície, zo spravodajských fondov slovenskej armády („53“ a „55“). Výnimkou je len Denník Veliteľstva 1. divízie z fondu Rýchla divízia. Časovo sa všetky viažu k obdobiu jún – august 1941.

Na záver by som chcel poďakovať všetkým uvedeným recenzentom: predovšetkým Mgr. Mateuszovi Gniazdowskému z Poľského inštitútu medzinárodných vzťahov vo Varšave a doc. Michalovi Šmigeľovi, PhD., z UMB v Banskej Bystrici. Tiež však aj ďalším kolegom, a to PhDr. Pavlovi Mičianikovi, PhD., z UMB v Banskej Bystrici, a kolegovi PhDr. Tomášovi Klubertovi, PhD., z Ústavu pamäti národa. Všetci si dokumenty pozorne prečítali ešte pred vydaním a napomohli mi cennými odbornými pripomienkami, doplneniami či s identifikáciou geografických lokalít a dobových reálií vôbec. Za posúdenie nemeckého prekladu ďakujem Dr. Martinovi Zückertovi. Za pomoc so zhromažďovaním fotografií ďakujem, okrem uvedených mien, najmä Ľubošovi Gaňovi.

Edičná poznámka. Hľadanie najmä malých lokalít v husto osídlenej a národnostne veľmi pestrej východnej Haliči z medzivojnového obdobia, resp. z rokov 1940/1941, je značne komplikované. V prvom rade pre nepresné či skomolené podoby, v akých ich roku 1940 zachytili slovenskí zapisovatelia, ktorí sa evidentne neorientovali v poľsko-ukrajinských pomeroch a tieto jazyky neovládali. Ďalším problémom je zmena „vlastníkov“ dotknutých území. Najprv patrili Poľsku – takže aj ich názvy sú na úradných mapách z medzivojnového obdobia, ktoré som mal k dispozícii, v poľštine. Po septembri 1939 boli ukrajinizované, resp. rusifikované, či dokonca zmenené úplne. Nevraviac o tom, že niektoré menšie obce či osady v povojnových desaťročiach administratívne zanikli, takže ich na dnešných mapách Ukrajiny nenájdeme.

Pokiaľ je názov lokality domestikovaný, všeobecne používaný v slovenčine, dávam v miestnom registri ako prvý slovenský názov. V ostatných prípadoch dávam ako prvý poľský názov z medzivojnového obdobia, keďže práve poľské podoby sa vyskytujú v slovenských dokumentoch najčastejšie. Potom, pochopiteľne, súčasný ukrajinský názov. V prípadoch, keď sa poľský a ukrajinský názov zhodovali, však uvádzam len túto jedinú podobu. Takisto jednu podobu uvádzam v niekoľkých málo prípadoch, keď sa mi nepodarilo vypátrať súčasný názov obce.

Lokality, ktoré sú na území dnešného Poľska, uvádzam len v ich úradnej poľskej podobe (resp. zaužívanej slovakizovanej podobe, pokiaľ ide o všeobecne známe mestá).

Miestne názvy, ktoré boli na Podkarpatskej Rusi, v ukrajinčine.

Dokumenty sú publikované v plnom znení; v prípade porušenia či nečitateľnosti textu som na to upozornil pod čiarou. Zachované je aj pôvodné znenie dokumentov, a to aj v prípadoch, keď sa pravopisne rozchádza so súčasnou normou a tiež vtedy, keď sú v ňom pravopisné chyby či nárečové slová pisateľa. Opravované boli len zrejmé preklepy. Záhlavie dokumentov je doplnené obsahovými regestmi kvôli prehľadnejšej orientácii čitateľa.

Martin Lacko

I.

Utečenci z východných území
v rokoch 1940/1941
a Slovensko

1.
Hlásenie o výsluchu ukrajinského utečenca Vasila Kačanovského z 1. októbra 1941 o politicko-ekonomickom útlaku na obsadených územiach, stavbe sovietskych pevností a o ideologických prípravách na vojnové ovládnutie Európy

Peší pluk 8.
Čj. 893/Dôv. zpráv. 1940 Michalovce, 1. októbra 1940
Vec: Kačanovsky Vasil, ruský
utečenec – hlásenie.

Dôverné

Veliteľstvo 2. divízie
2. odd.

Prešov.

Predkladám hlásenie o výsluchu ruského[1] utečenca Kačanovského Vasila, nar. 8. febr. 1913 v Bylka[2], SSSR, príslušný do Kostenova[3], zamestnaním hospodársky asistent, škol. vzdelanie 2 ročná hospodárska akadémia, náboženstva gr. kat., slobodný, znalosť reči ukrajinsky, poľsky, málo nemecky.

Hranice prekročil u Nemeckej Porube[4] dňa 18. 9. t.r. Prihlásil sa u miestnej finančnej stráže, ktorou bol predaný žandárskej stanice v Závadke, ktorá po spísaní protokolu ho odovzdala okresnému úradu v Michalovciach. Utiekol preto, aby sa vyhnul vojenskej službe v rudej armáde a pred súdnym stíhaním pre jeho ukrajinské nacionálne smýšľanie, a protikomunistické politické presvedčenie, za ktoré už bol stíhaný za bývalého Poľska veznením.

Po výsluchu menovaný bol vrátený okresnému úradu v Michalovciach k ďalšiemu pokračovaniu.

Veliteľ pluku:
mjr. pech. Zverin Ondrej

1 Nešlo o ruského utečenca; termín „ruský“ bol evidentne nesprávny, no už zaužívaný ekvivalent pojmu „sovietsky“. To platí aj pre ďalšie miesta, kde sa tento termín vyskytuje. Presný počet utečencov z územia bývalého východného Poľska („Kresov“) počas sovietskej okupácie nie je presne vyčíslený. Edícia dokumentov Olega Romaniva a Inny Feduščak *Zachidnoukrajinska tragedija 1941* (Ľvov – New York, 2003) uvádza až vyše 30 tisíc ľudí, údajne najmä Ukrajincov, predovšetkým inteligencie a sympatizantov nacionálneho hnutia. Poľský historik Grzegorz Hryciuk v štúdii Przemiany demograficzne w Galicji Wschodniej w latach 1939 – 1941 (In: *Okupacja sowiecka ziem polskich 1939 – 1941*. Red. Piotr Chmielowiec. Rzeszów – Warszawa 2005, s. 115) uvádza, že z nemeckej časti okupovaného Poľska utekali pred prenasledovaním obyvatelia, najmä židia, či osoby, ktoré sa chceli sa dostať ďalej na juh. Zo západnej Ukrajiny do Generálneho gubernátu utieklo rádovo od 10 do 40 tis. ľudí, najmä Ukrajincov, pred rôznym prenasledovaním zo strany sovietskeho režimu.

2 Biłka, ukr. Bilka, okres Przemyślany, ukr. Peremyšljany, dnes Ukrajina.

3 Kosteniów, ukr. Kosteniv, okres Przemyślany, ukr. Peremyšljany, dnes Ukrajina.

4 Dnes Poruba pod Vihorlatom.

Peší pluk 8.
K čj. 893/dôv. zprav. 1940.

Zprávy.

1. Zprávy o vojsku:

a./ Rusko-nemecké hranice sú silne obsadené vojskom, ktoré buduje silné obranné postavenie. Podľa vlastného jeho odhadu a výpovede iných ľudí je tam údajne na 4 milióny vojakov, vyzbrojené rôznou výzbrojou, a to tankami malými i najťažšími, delami rozličnej ráže, všetko motorizované, lietadlá 1 a viacmotorové, pre ktoré sa budujú v zabranej Ukrajine nové letiská a hangáre.

Bližšie udať nevie nič, lebo vraj civilná osoba sa nemôže tam dostať k vojsku tak blízko, aby sa mohla na ich výzbroj pozrieť, najmä nie ako Ukrajinec a nekomunista. Taktiež od samých vojakov sa nemožno nič dozvedieť, lebo príslušníkom vojska je prísne zakázano sa stýkať s civilným obyvateľstvom.

2. Opevňovacie práce na pohraničí:

Po celej dĺžke rusko-nemeckých hraníc stavajú sa drôtené prekážky, niekde i v 3 radoch a kopú sa priekopy proti tankom asi 4 m široké a 3 m hlboké, do ktorých sa napustí voda. Okrem toho budujú sa zákopy, ktoré sú aj betonované. Všetky stavané objekty sú prísne strážené, takže okrem vojska k nim nemá nikto prístup.[5]

3. Hospodárske pomery:

Hospodársky život po zabraní Ukrajiny Rusmi silne poklesol, najmä poľnohospodársky, nakoľko roľníci musia svoje výrobky odovzdať štátu, im sa ponechá len na výživu a preto roľníci sa nestarajú o zveľadenie hospodárskej výroby. V poslednej dobe je tam všetkého vraj nedostatok a drahota, tak že socialne slabí trpia hladom. 1 kg chleba vraj stojí 2,40 až 2,60 rubľov. 1 pár topánok 300 – 400 rubľov. 1 q žita až 600 R. Hospodársky robotník zarobí denne iba 5 R., takže to na výživu vôbec nepostačuje. Hospodár, pokiaľ si nechal majetok vo vlastníctve, musí odvádzať štátu za 1 kravu až 300 l mlieka, niekoľko sto vajec, až 80 kg surového mäsa a vyrobené veci v určitom pomeru asi 1:8, alebo 1:9 celkovej výroby. Keď sa stane, že podľa majetku mu vymeraná čiastka na odvádzanie štátu nestačí, musí dokúpiť, aby záväzok mohol splniť. Inák je považovaný za antikomunistu a sabotujúceho, za čo je prísne pokutovaný.

4. Národnostné a politické pomery:

Po celom území SSSR je i naďalej hlásaný internacionalizmus. Ukrajinský nacionalizmus je silne ubíjaný a prívržencami jeho sú silne prenasledovaní a trestaní i vyhnanstvom na Sibír. Prenasledovaní sú najmä tí Ukrajinci, ktorí za poľského panstva akýmkoľvek spôsobom prejavili priateľský pomer k Nemcom, alebo sa súčastnili vítania nemeckého vojska. Títo sú zapredávaní bývalými komunistami a prenásledovaní. Každá nespokojnosť obyvateľstva je ubíjaná silným terorom. Politické vedenie je vraj celé v židovských rukách. Títo denne konajú politické prednášky, ktoré medzi iným sú silne namierené proti Nemecku. Príde vraj čas, keď všetky národy Európy sa spoja v jeden spoločný štát, vliaty do Sovjetského sväzu.

5 Išlo o tzv. *Molotovovu líniu*, ktorá sa začala budovať na nových sovietsko-nemeckých hraniciach v roku 1940.

5. Nálada obyvateľstva:

Obyvateľstvo je veľmo rozhorčené nad terajším režimom a všeobecne sa hovorí medzi Ukrajincami, že keď dôjde k nejakej voj. akcii, že určite vypukne revolúcia.

npor. Kamenický v.r.
zprav. dôst. I.kat.

Prešov, 6. október 1940.
Za správnosť opisu:

VHA Bratislava, f. 53, šk. 60, 53/40-9/2/5

2.
Hlásenie o výsledkoch výsluchu ukrajinských utečencov Mikolaja Čorného a Ivana Budkovského z 3. októbra 1940 o vojnových prípravách Červenej armády v okolí Rozwadowa nad Dnestrom[1] a boľševickej propagande o blízkom ovládnutí Európy

Peší pluk 8.
Čj. 908/Dôv. zpráv. 1940.
Vec: Czornij Mikolaj a spol.
ruskí utečenci – hlásenie.

Michalovce, 3. októbra 1940
Dôverné
Veliteľstvo 2. divízie
2. odd.

Prešov

Predkladám hlásenie o výsluchu ruského utečenca Czornij Mikolaj a spol.

1. Czornij Mikolaj, nar. 22. 11. 1909 v Rozwadiv n/Dnestrom, SSSR, národnosti ukrajinskej, náboženstva gr. kat., školské vzdelanie 5 triedy ľudovej školy, slobodný, znalosť reči poľsky a ukrajinsky.

2. Budkovsky Ivan, nar. 22. 2. 1907 v Rozwadove[2] n/Dnest., SSSR, národnosti ukrajinskej, náboženstva gr. kat., školské vzdelanie 6 tried ľudovej školy, vyhybkár u železníc, slobodný, znalosť reči poľskej a ukrajinsky.

Obaja utiekli preto, lebo za Poľskej vlády boli stíhaní súdne pre ukrajinské nacionálne presvedčenie. Podľa spisov zo súdu boli pre toto hľadaní i terajšími ruskými úradmi, lebo všetkých bývalých ukrajinských nacionalistov považujú za viac nespoľahlivý element pre SSSR než ich považovali Poliaci. Keď sa o takýchto dozvedia, hneď ich odošlú do vnútrozemia, alebo na Sibír. Toto ich malo stihnúť po dobe ich úteku.

Obaja po výsluchu boli vrátení okresnému úradu v Michalovciach k ďalšiemu pokračovaniu.

Veliteľ pluku:
mjr. pech. Zverin Ondrej.

Peší pluk 8.
K čj. 908/dôv. zprav. 1940.

1 Poľsky Rozwadów, ukrajinsky Rozvadiv, pri Mikołajówe (Nikolajiv), južne Ľvova.
2 Nejednotné, poľsko-ukrajinské písanie (Rozwadow/Rozwadiv) už v origináli.

Zpravy od utečencov.

1. Zpravy o vojsku:

V okolí Rozwadowa táboria „saperi“[3], ktorých je tam asi pol pluku. Ich úkolom je stavať mosty pre tanky a iné motorizované jednotky, ktoré tu konajú vojenský výcvik. Tieto práce konajú výhradne v noci pri tmavomodrom osvetlení už asi 2 mesiace. Ubytovaní sú vo veľkých stanoch, v ktorých bývajú i v zime. Mosty sa stavajú na veliké pontony, ktoré sú prevážané na veľkých pre tento účel upravených autach. Mostový materiál je zo železa /traverzy a iný potrebný materiál/. Vystavené mosty sú tak pevné, že sa nepohnú ani pod najťažším tankom.

Protilietadlové delostrelectvo majú rozmiestnené medzi Rozwadovom a Ústim nad Dniestrom[4], kde sa nasťahovali asi pred troma mesiacmi v noci. Všetky presuny vojska sa konajú výlučne v noci.

Delostrelectvo, ktoré je v palebnom postavení, je umelé maskované a jednak využívajú sa prírodné skryty. Všetky vojenské táborišťa ako i postavenia zbraní sú silne strážené, civilnému obyvateľstvu vôbec nepristupné. V prípade, že by sa nejaká civilná osoba približovala, strážny upozorní a odkáže ju na povolenú cestu. V prípade, že by sa zdráhala uposluchnuť, použije zbrane.

Pri dedine Demňa[5] v sirotinci, vybudovanom za Rakúsko-Uhorska grófom Skapskym[6] je t.č. ubytované vojsko údajne rôznej zbrane. Po zabratí Ukrajiny Rusmi boli tieto budovy rozšírené a postaveno asi 6 veľkých nových maštali. Údajne je tam ubytované delostrelectvo, jazdectvo, útočná vozba, motorizovaná pechota. Ich počet udať nevedia.

2. Opevňovacie práce:

Po celej dĺžke nemecko-ruských hraníc konajú sa opevňovacie práce. Ako pracovníkov používajú vojakov I. i II. zálohy, povolávaných sovjetskou vládou na 2 až 3 mesačny výcvik. Opevňovacie práce pozostávajú zo stavby drôtených prekážok a kopania zákopov, ktoré sa údajne aj betonujú. Po celej dĺžke hraníc majú rozostavané strážne budky asi 100 m od seba vzdialené, v ktorých je stála niekoľkočlenná posádka vyzbrojená guľometom. Celá hraničná čiara v noci je osvetlená reflektorom. Hraničné pásmo v šírke 800 m nie je vôbec prístupné civilnému obyvateľstvu. V prípade, že do tejto čiary padla dedina, túto vyprázdnili a rozváľali. Pôdu poorali a pobranili, aby boli vidieť eventuelne stopy. Keď sa pokúsi nepovolaná osoba túto čiaru prekročiť, je trestaná trestom smrti.

3. Povolávanie vojska:

Do zbrane povolávajú striedavo päť najmladších ročníkov. Spôsob povolávania: majú jednoduché vyhlášky, že povolávajú päť najmladších ročníkov na výcvik. V noci príde auto do dediny, svolajú všetkých brancov istého ročníku, naložia na auto a odvezú ich. Povolávacie lístky vôbec nerozosielajú. Trestaných, bohatých a tých, čo majú v cudzine rodinu vôbec nepovolávajú. Za bohatého

3 Ženisti, pionieri.

4 Dedinka pravdepodobne zanikla, alebo je premenovaná. Na mape z r. 1937 je pod názvom Uście (Zielone), južne Ľvova.

5 Demnia sa nachádza takisto južne od Ľvova.

6 Ide o sociálny ústav (Zakład dla sierot i ubogich) pri Mikołajowe (Nikolajiv) medzi obcami Drohowyż (dnes Drohoviž, v rokoch 1948–1991 Verchňodorožne) a Demnia. Bol to veľkostatok, ktorý založil v roku 1843 gróf Stanisław Skarbek – najväčšie zariadenie tohto druhu v Haliči. Pôvodne to bola časť obce Drohowyż, následne samostatná obec Zakład (ukr. Zaklad). RĄKOWSKI, G.: *Ziemia Lwowska*. Pruszków 2007, s. 415.

považujú toho, kto má už 5 – 10 jutár poľa. Starších II. zálohy povolávajú obdobným spôsobom /v noci autami/, ktorých používajú na práce pri opevňovaní hraníc. Pracovná povinnosť pre týchto trvá 2 až 3 mesiace.

4. Nálada obyvateľstva:

Obyvateľstvo čaká na vyslobodenie, nálada je silne proti terajšiemu režimu. V prípade nejakého konfliktu dá sa očakávať, že obyvateľstvo vyvolá revolúciu.

5. Propaganda:

Po dedinách usporiadajú schôdzky, takzvané „miting“, na ktorých sa musí z každého domu zúčastniť aspoň jedna osoba. Takieto schôdzky sa konajú týždenne aj niekoľkokrát. Na schôdzkách prednášajú dôverníci o sovjetskom režime, ktorý vychvaľujú nadovšetko. Za vzor dávajú nemeckého vojaka a národ, ale zdôrazňujú, že ruský národ musí byť v budúcnosti o mnoho dopredu než nemecký, lebo nie je vylúčené, že jedného dňa príde ku konfliktu medzi ruským a nemeckým národom.

Pri takýchto prednáškach, obyvateľstvo musí tlieskať skoro za každým slovom, kto by tak neurobil, príde v noci preňho auto a odvezú ho do neznáme.

Silne zdôrazňujú, že zakrátko ovládnu celý svet.

6. Zbrane:

Pušky majú jednak staré vzory, aké malo cárske Rusko, jednak vzory novšie. Pojmú 5 nábojov. Pušky sú zavesené na remeni. Sem tam je vidieť zavesené aj na špagáte, alebo na drôte.[7]

Guľomety majú ľahké nosené vojakmi, jednak dopravované na kárach, jednohlavňové a taktiež 4-hlavňové dopravované na autoch /sanitné[8] guľomety/. Strieľať môžu z auta, alebo zo zeme. Strieľa sa zo všetkých hlavní naráz.

Delostrelectvo ľahké je hipomobilné, ťažké je motorizované.

Tanky majú ľahké i ťažké. Dokonca 60 tunové[9].

Pohonné hmoty do tankov používajú takzvanú „Ropu“, t.j. najhoršia trieda petroleja[10]. Auta sú poháňané drevom /malé kúsky dreva/. Tanky pri väčších presunoch sa prevážajú na vlakoch, nakoľko tieto po tvrdej betonovej dlážbe sa skoro upotrebujú.

Jazda je veľmi silná. Vyzbrojená je puškou, šabľou a pištolou, ktorá pojme 6 nábojov[11]. Strela pištole je schovaná v dutinke.

Lietadlá majú 1 – 2 – 4 motorové. V Lwove majú 4 motorové lietadlá[12].

7. Spôsob výcviku:

7 Vo výzbroji Červenej armády boli aj opakovacie pušky Mosin vzor 1891/30.

8 Pochopiteľne žiadne „sanitné“ guľomety nejestvovali, k preklepu došlo zaiste neznalosťou zapisovateľa. V skutočnosti išlo o zenitné (protilietadlové) guľomety. Išlo o štvorhlavňové guľomety – štyri spriahnuté ťažké guľomety Maxim vzor 1910. Štandardne boli montované na plošiny nákladných automobilov.

9 Údaj je mierne prehnaný. Najťažším tankom vo výzbroji ČA bol v tom čase (i počas celej vojny) ťažký útočný tank KV-2 s hmotnosťou 52 ton. K tomu bližšie napr.: MIČIANIK, P.: Ťažký útočný tank KV-2. In: INTER ARMA SILENT MUSAE (Zbrane v dejinách ľudstva). Trnava 2006, s. 141 – 158.

10 V skutočnosti šlo o naftu. Sovietske tanky (BT-7, T-34, KV) začali totiž ako prvé na svete používať naftové motory ešte pred začiatkom 2. sv. vojny. V tom čase sa v ostatnom svete používali výlučne benzínové motory, ktoré sa však pri zásahu tanku ľahko vznietili.

11 Pravdepodobne to boli revolvery Nagant M1895.

12 Štvormotorové lietadlá – išlo o ťažké štvormotorové bombardéry typu Tupolev TB-3 s doletom až 4700 km (!), ktorých malo sovietske letectvo 22. júna 1941 k dispozícii celkom 516. Modernejších strojov Petljakov Pe-8 bolo k dispozícii len 95 kusov, no neboli na západnej Ukrajine.

Výcvik prevádzajú všetké zbrane spoločne. Všetok výcvik sa prevádza izolovane od civilného obyvateľstva, takže bližšie informácie o výcviku nemôžu podať.

Prešov, 11. október 1940.

Za správnosť opisu:

VHA Bratislava, f. 53, šk. 60, 53/40-9/2/5

3.
Výsluchový protokol a správy získané od ukrajinského utečenca Dr. Vladimíra Romana Andikovského dňa 5. októbra 1940, ktorý utiekol na Slovensko pred politickými perzekúciami boľševického režimu

Peší pluk 8.
Čj. 906/Dôv. zprav. 1940. Michalovce, 5. októbra 1940
Vec: Dr. Vladimír Roman Andikovský,
výsluchový protokol – predloženie.

Prílohy: 2

Veliteľstvo 2. divízie
2. oddelenie,
Prešov.

V prílohe predkladám výsluchový protokol spísaný s Dr. Vladimírom Romanom Andikovským, ruským utečencom, ako i zprávy od neho získané.

Menovaný po výsluchu bol odovzdaný okresnému úradu v Michalovciach k ďalšiemu pokračovaniu.

Veliteľ pluku:
mjr. pech. Zverin Ondrej

Peší pluk 8.
K čj. 906/Dôv. zprav. 1940.

Protokol (zápis)

spísaný s Dr. Vladimírom Romanom Andikovským, narodeným 14. mája 1892 v Cuculovciach[1], okres Źydarczow[2], príslušný do Přemyslane[3], okres dto, nár. ukrajinskej, náboženstva gr. kat., školské vzdelanie právnická fakulta (univerzita) ovláda jazyky: poľský, ruský, čiastočne nemecký a italský slovom i písmom.

Predmet: Utečenec z SSSR – výsluchový protokol.
Prítomní: Predseda: stot. pech. Hlucháň Ján,
člen: npor. pech. Fedák Vojtech,
zapisovateľ: slob. asp. Čačko Anton.

1 Obec pravdepodobne dnes neexistuje, alebo je premenovaná na Viľchivci. Na mape z r. 1937 sa nachádza pod názvom Cucułowce.
2 Żydaczów, dnes Žydačiv, južne Ľvova.
3 Przemyślany, dnes Peremyšljany, juhovýchodne Ľvova.

Menovaný bol napomenutý, aby na kladené otázky vypovedal dľa pravdy.

1./ Kedy ste prekročili hranice a kde?

Dňa 8. septembra 1940 prekročil som maďarskú hranicu v obci Sinijvir Poljana[4], odtiaľ do Husté P.U.[5], potom autobusom do Užhorodu a slovenské hranice som prekročil medzi obcou Nemecká Poruba a Ruskovce. Slovenské hranice som prekročil dňa 18. 9. 1940 v noci.

2./ Prečo ste opustili vlasť a z akých pohnútok?

V máji t.r. odviedli moju ženu na Sibír a dozvedel som sa, že i mňa odsúdili na nútené práce na dobu 7 rokov. Preto som ešte v máji prchnul do Lvova, kde som sa zdržoval až do opustenia mojej vlasti. Z týchto pohnútok bol som nútený opustiť svoju vlasť.

3./ Aké doklady máte u seba a ako ste k ním prišiel?

Mám u seba pašport, ktorý znie na cudzie meno. V Rusku (zabranom území Poľska) možno kúpiť falošné rodné listy. Takýto rodný list som si i ja kúpil a na základe tohto mi vystavili ruský pašport u „Národný komisariát vnútorných del“ zkrátka tohto komisariátu je N.K.W.D. 8. oddel.

4./ Ako by ste mohol dokázať pravosť Vášho mena?

Pravosť svojho mena môžem preukázať následovnými osobami: mjr. jazd. Jaroslav Kmiczikievicz, slúži v slovenskej armáde, Dr. Nestor Korazinszki, je na ministerstve vnútra Slovenskej republiky asi v Bratislave, Dr. Jurkov, sudca, pravdepodobne v Michalovciach.

5./ Odkiaľ poznáte osoby: Kmiczikievicza atď?

Tieto osoby poznám ešte zo študijných časov a tiež od ich rodín, ktoré si s nými dopisujú. S týmito rodinami som sa soznámil počas môjho pobytu vo Ľwove.

6./ Sú Vaše výpovede správne zapísané a máte ešte niečo k podotknutiu?

Moje výpovede sú správne zapísané a nemám nič viac k podotknutiu.

Protokol bol prečítaný, ukončený a podpísaný.

Michalovce 23. decembra 1940.

npor. Fedák v.r.
člen

Dr. Vladimír Roman Andikovský v.r.
vypočúvaný

slob. Čačko Anton v.r.
zapisovateľ

stot. Hlucháň v.r.
predseda

Peší pluk 8.
K čj. 906/Dôv. zprav. 1940.

Zprávy.

4 Dnes Synevyrs´ka Poljana, severovýchodne mesta Chust.

5 Ide o Chust na Podkarpatskej Rusi.

1. Zprávy o vojsku.

Vo Lwowe je ubytovaná pechota, počet udať nevie, hovorí, že je jej ale veľmi mnoho. Ďalej jazdectvo, delostrelectvo, del. protilietadlové, a pionéry. Všetky kasarne bývalej poľskej armády sú preplnené vojskom.

2. augusta sa konal veľký presun, väčšinou jazdectva, podľa jeho odhadu asi 4 pluky. Mimo toho tanky, ktorých prešlo niekoľko. Smer ich presunu boli nemecké hranice, na ktorých podľa neoverených zpráv je asi 4 miliony vojska.

Vojsko bolo vesmes veľmi dobre vyzbrojené i vystrojené. Pechota bola vyzbrojená puškou, bodákom, vystrojené súkenným odevom, plašťom, stanovým dielcom a mošnou. Torby žiadné nenesli. Nohy majú ovinuté černými ovinkami. Boty majú údajne z inpregnovanej gumy, nie je to ale preverené, lebo sa len hovorilo.

Jazdectvo je vyzbrojené karabinami, šabľou, plynovou maskou, prilbou. Odev majú ako pechota, len namiesto oviniek majú holinky z impregnovanej gumy. Ostatná vystroj jako i vyzbroj je veľmi dobrá.

Delostrelectvo. Ľahké delostrelectvo je hipomobilné, ťažké delostrelectvo je motorizované. Veľmi silne sú vyzbrojení protilietadlovým delostrelectvom a naslúchacími prístrojami a reflektormi.

Letectvo je ubytované v Skniluve[6] /predmestie Lwowa/, kde boli vybudované veľa nových hangárov. Lietadlá majú rôznych týpov, jedno i dvojplošné[7]. Poľské letiská boly opravené a vybudované niekoľko nových. Jedno také s veľkými rozmerami je vybudované medzi Lwowom a Przemyšlom, údajne s podzemnými hangárami.

Podľa jeho dopočutia konstrukcia lietadiel je veľmi dobra, najmä veľmi dobré sú terajšie typy skonstruované v poslednej dobe[8].

Početny stav pluku je údajne 4000 mužov.

Dôstojníci musia byť ženatí. Hodnosti dôstojníkov sú mladší lajtnant, jako u nás poručík, starší lajtnant, jako u nás npor., ďalej major, podplukovník a plukovník.

Platy dôstojníkov.

Poručík ma mesiačne 750 R., nadporučík 850 R. Vojaci dostávajú mesiačne 16 R. Stravovanie vojakov je údajne dobré.

Morálna hodnota vojska sa zlepšuje iba v poslednej dobe upevnením disciplíny. Doposiaľ vojak nemusel zdraviť dôstojníka, zaviedlo sa toto až teraz. Doposiaľ kázeň vojska nebola udržovaná dôstojníkmi, ale členmi GPU /teraz NKVD/ Národný komisariát vnútorných del. /správy/.[9]

---

6 Na mape z r. 1937 Skniłów, západné predmestie Ľvova.

7 Najpočetnejším dvojplošným lietadlom vo výzbroji sovietskeho letectva boli stíhačky Polikarpov I-15 a modernejšie I-153 so zaťahovacím podvozkom. Najpočetnejším jednoplošníkom bola legendárna stíhačka Polikarpov I-16.

8 Išlo o moderné stíhačky Jak-1, LaGG-3 a Mig-3, bombardéry Pe-2 a bitevné lietadlá Il-2.

9 NKVD – Narodnyj komissariat vnutrennych del (ministerstvo vnútra). V jeho rámci existovali vojská NKVD a GUGB (Hlavná správa štátnej bezpečnosti), ktoré robili najšpinavšiu prácu. Od februára 1941 sa z GUGB stal samostatný NKGB (ľudový komisariát štátnej bezpečnosti). V júli 1941 bol zrušený a znovu začlenený do NKVD ako GUGB. NKGB bol obnovený v apríli 1943 a v marci 1946 sa premenoval na MGB (Ministerstvo štátnej bezpečnosti).

NKVD je vojenská uniformovaná organizácia, vyzbrojená ako vojsko. Táto organizácia podlieha komisariátu vnútra, ktorej podlieha i pohraničná stráž.

2./ Hospodárske pomery.

Hospodárske pomery v Rusku sú veľmi zlé. Zapríčinená je vraj zlou organizáciou hospodárenia, ako i obchodovania. V nedostatku je tam cukor, koloniálny tovar, plátno, koža, súkenný tovar a podobne.

Všeobecne je tam veľká drahota. 1 pár lepších šnúrovacích bot stojí 400 až 750 R., vysoké boty až 1200 R., oblek až 2000 R., chlieb stojí 2,60 R., maslo 40 R., slanina 36 R., mlieko 3 – 4 R., mäso v štátnych obchodoch 5 R., inde 16 R., pšenica 300 R., žito 220 – 300 R.

3./ Politické pomery.

Na celom území sojuzu organizovaných v komunistickej strane je asi 25 %. Hlavnou složkou komunizmu je tam mládež a len v malom procentu vo veku staršom. Sú to iba tí starí komunisti, ktorým sa dostalo dobrých miest. Inak je mnoho takých, ktorí niekedy ako dobrí komunisti, dnes sú tam len zo strachu. Všetka pozornosť vo výchove v duchu komunizmu je venovaná mládeži, ktorá je vraj komunizmom priamo sfanatizovaná. Silne sú prenasledovaní Ukrajinci, ktorí za poľskej vlády boli sa zúčastnili nacionalistického hnutia. Takýchto zatvárajú, alebo odvezú, a to v najčastejšom prípade na Sibír.[10]

4./ Rôzne.

Pre kontrolu obyvateľstva je každému občanovi vydaný t.zv. „pasport" s fotografiou, pre legitimovanie sa. Týmto pasportom smie opustiť svoje bydlisko. Bez tohto nenavštívi ani susednú dedinu. Okrem tejto legitimácie majú ešte pracovnú a pre nákup poživatin. Tieto legitimácie sa vydávajú len po dokonalom šetrení. Nakoľko ale je tam veľmi rozšírené korupnictvo, za ruble sa šetrenie odpustí a úradník vydá legitimáciu i na meno nejakého mrtvého, ktorý bol vedený ako spoľahlivý. Tento spôsob používajú najmä tí ľudia, ktorí sú hľadaní pre nejaký prečin, alebo zločin, bezpečnostnými úradmi.

Všetky úrady sú vraj v rukách židovských, a preto nie je tam žiadon poriadok, lebo vraj tí sa nestarajú o úrad a poriadny chod služby, ale o kšefty. Pokiaľ vraj sa týka úradov vyšších, tam sú židia vylúčení odtiaľ však sa ľud spravodlivosti nedočká, keď ho ide hľadať, a najmä keď sa jedná o stiažnosť na vedenie nižších úradov, kde sú ohrozené postavenia úradníkov, ktorí sú židia, lebo

10 Ako bolo spomenuté v úvode, pripojenie bývalého východného Poľska po 17. septembri 1939 k ZSSR značilo zmenu politického systému a sociálno-ekonomických štruktúr. Územie bolo podrobené tvrdej sovietizácii. Boli zakázané všetky ukrajinské strany a kultúrne organizácie. Nasledovala násilná kolektivizácia, proticirkevné akcie, represie proti „buržoázii", masové deportácie obyvateľstva. Bol to teror proti vlastnému obyvateľstvu. Od roku 1940 sa stalo najväčším postrachom vyčíňanie oddielov NKVD. Najväčší úder zasadili poľskému obyvateľstvu, nebrali však ohľad ani na miestnych Ukrajincov či Židov. „Boľševici akoby doháňali to, čo už dávno zvládli vo vnútri Sovietskeho zväzu: zbavovali spoločnosť sociálneho a etnického „zamorenia", eliminovali z nej „nepriateľa". BABEROWSKI, Jörg: *Rudý teror. Dějiny stalinismu.* Praha 2004, s. 153-154. Z poľských knižných prác o tomto období možno uviesť napr. *Okupacja sowiecka ziem polskich 1939 – 1941.* (Red. P. Chmielowiec). Rzesów – Warszawa 2005, TORZECKI, R.: *Polacy i Ukraińcy. Sprawa ukraińska w czasie II. wojny światowej na terenie II. Rzeczypospolitej.* Warszawa 1993, MUSIAŁ, B.: *Rozstrelać elementy kontrrewolucyjne! (Brutalizacja wojny niemiecko-sowieckiej latem 1941 roku).* Warszawa 2001, s. 17 – 88, DURACZYŃSKI, E.: *Polska 1939 – 1945. Dzieje polityczne.* Warszawa 1999, s. 80 – 96. Z dostupných ukrajinských prác napr. ROMANIV, O.-FEDUŠČAK, I.: c.d., 2003, s. 30 – 47.

k priamo k úradom vyšším sa ľud nedostane a takéto veci sa z nižších úradov hore nedostanú. Všeobecne možno povedať, že ruský občan a bezpečnosť jeho nie je nikým chránený, keď je mu krivdeno, nemôže sa vôbec dožiadať spravodlivosti. Keď ale prejavi občan svoju nespokojnosť navonok v prostredi svojho pôsobenia medzi ostatnými občanmi, môže sa mu stať to /a stáva sa to v najčastejšom prípade/, že príde v noci motorizovaná hliadka NKVD a bez toho že by sa mu dali obliecť, alebo ho šetrili pre jeho vyjadrenie nespokojnosti, odvezú ho a nikto viac sa o ňom nič nedozvie, že čo sa s ním stalo.

Medzi robotníctvom ako i po dedinách sú platení vládni dôverníci, ktorých úkolom je strážiť záujmy komunizmu a bezpečnosť štátu po stránke politickej, ohlásiť každú podozrelú osobu NKVD, ktorý vynesie okamžíte rozsudok previnilca a v zápätí toho aj trestá. Mnoho razy sa stane, že občan ani neuvedomí si že spáchal nejaký zločin pri výmene svojich názorov, sa stratí bez stopy, o čo sa postará NKVD.

Príslušníkom armády sú denne robené politické prednášky, v ktorých sa im prednáša o utláčaní robotníctva kapitalismom v okolitých štátoch a sú povzbudzovaní k tomu, že oni budú vraj tí, ktorí tých vykúpia. Pri tom najviac sa hovorí o Nemecku, Taliansku.

O terajšej vojnovej situácii hovoria, že sa to vyvíja v prospech Ruska.

Tieto politické prednášky v armáde sa konajú už dlhú dobu, nemení to však vraj na jej morálnej hodnote. Hovorí sa, že ruský vojak sa vojny veľmi bojí a stalo sa vraj pri poslednom obsadzovaní Bukoviny[11], že vojaci zo strachu od vojenského konfliktu vyskakovali vo vhodnej chvíli z vlaku a utekali kde len mohli. Mnoho z nich vraj bolo po ich dopadení odstreleno NKVD.

Všeobecne o Rusku možno povedať to, že pre ľud socialne slabý je tam bieda a po stránke organizačnej, hlavne v inštitúciach nižších, ktorý by mali služiť ľudu, je naprostý neporiadok. Toto zapričiňuje nechuť k práci a slabú výrobu, hlavne v obore poľ. hospodárstva.

zprav. dôst. I. kat.
npor. Kamenický

VHA Bratislava, f. 53, šk. 60, 53/40-9/2/5

11 Rumunské územia – Besarábiu a severnú Bukovinu obsadili sovietske vojská koncom júna 1941.

4.
Hlásenie o výsluchu ukrajinského utečenca Jachyma Bajdu z 5. októbra 1940 o masovej mobilizácii v ZSSR, šírení víťazných nálad a veľkých cvičeniach sovietskej armády na obsadenom území západnej Ukrajiny

Peší pluk 8.
Čj. 902/Dôv. zprav. 1940.	Michalovce, 5. októbra 1940
Vec: Bajda Jachym, ruský utečenec
hlásenie.

Veliteľstvo 2. divízie
2. odd.
Prešov.

Predkladám hlásenie o výsluchu Bajda Jachyma, ruského utečenca, nar. dňa 17. 2. 1911 vo Verbiži[1], okres Lwov, národnosti ukrajinskej, náboženstva gr. kat., školského vzdelania 5 roč. učiteľského seminára, stav slobodný, zamestnaním správca ľudovej školy, posledne vo Verbiži.

Utiekol pre neznesenie terajšieho režimu, pre prenasledovanie pre jeho bývalé nacionálne presvedčenie ukrajinské, jako i preto, že pochádzal z majetnej rodiny, ktorej členov terajšia vláda vyvážala na Sibír.

Na slovenské územie sa dostal cez Maďarsko, prekročil u Nemeckej Porube, prihlásil sa na Oddeleni finančnej stráže, ktorou odovzdaný žandárskej stanici v Závadke, ktorá ho po vypočutí odovzdala okresnému úradu v Michalovciach, ktorý ho prepožičal za účelom vypočutia tunajšiemu veliteľstvu. Po vypočutí bol vrátený okresnému úradu k ďalšiemu pokračovaniu.

Veliteľ pluku:
mjr. pech. Zverin Ondrej.

Peší pluk 8.
K čj. 902/Dôv. zprav. 1940.	Dôverné!

Vlastná zpráva.

1. Zprávy o vojsku:

1 Dedinka Werbiż, ukr. Verbiž.

V obciach Szeryzec[2], Dominia[3] a Rozwadive[4] n/Dnestrom je ubytované jazdectvo. Podľa neoverených zpráv v sile asi 3 plukov. V obciach Komarne[5], Chlopic[6], Stria[7] a Koňuchyn[8] je ubytované letectvo a protilietadlové delostrelectvo. Vo Lwove je ubytované tiež množstvo vojska rôznej zbrane.

2. Povolávanie vojska do činnej služby:

Podľa nariadenia maršala Timošenka[9] povoláva sa do vojenskej služby ročníkom 1915 až na 60 rokov na trojmesačný výcvik a do prezenčnej služby nastupuje teraz ročník 1917 – 18 – 19 – 20 – 21 a 22. Z 22. ročníku len tí, ktorí do 15. septembra 1940 skončenú strednú školu. Odvody započaly 15. septembra 1940 a majú byť ukončené 10. októbra 1940.

3. Výzbroj sovietskej armády:

Puška podobná našej s otočným záverom pre päť nábojov. Iný je iba bodák, ktorý je guľatý tvaru dýky.

Guľomety majú dvojaké a to Maxim, ktorý v boji je ťahaný na kolieskách, inák sa nosí na autách. Iný 4 hlavňový neznámeho vzoru[10], ktorým sú vyzbrojené nákladné autá. Strieľa sa z nich jak na ciele pozemné tak i na vzdušné.

Delostrelectvo je výlučne motorizované a sú až 30 cm ráže[11].

Tanky sú podľa udania najmenšie 8 tonové, najväčšie 80 tonové[12].

Lietadlá majú 1 až 12 motorové[13]. Najväčší typ je nazvaný po Maximovi Gorkim.

Bližšie údaje o spomenutých zbraniach udať neviem, nakoľko Rusovia všetky svoje zbrane držia v najväčšej tajnosti. Civilné osoby nemajú žiadnej možnosti sa k nim dostať. Pri presunoch každú zbraň majú prikrytú, pri ubytovaní strážený, nepovolaným osobám teda vôbec nepristupné. Taktiež od vojakov sa nemôže nič dozvedieť, lebo vojak sa nesmie stýkať s civilným obyvateľstvom a tiež nesmie o tom nikde hovoriť.

4. Veľké cvičenie rudej armády:

V posledných dvoch mesiacoch konala rudá armáda veľké cvičenia na teraz obsadenom území, ktorých sa súčastnily všetky složky rudej brannej moci. Hlavný dôraz sa kladol vraj nočným akciam tankovej zbrane ako i leteckej. Najmä presuny sa konaly výlučne len v noci. Pri útočnom boji boli použití aj parašutisti, ktorí boli spustení nad mesta a dôležité objekty pre vojsko.

5. Opevňovacie práce:

Opevňovacie práce sa konajú na rusko-nemeckých hraniciach, kde sa stavajú drátené prekážky niekde až v štyroch radoch, hlavne tam, kde sú slabé prekážky prírodné. Opevnenie sa väčšinou

---

2 Poľsky Szczerzec, dnes Ščyrec, juhovýchodne Ľvova.
3 Ide asi o obec Demnia.
4 Poľsky Rozwadów, ukrajinsky Rozwadiv.
5 Dnes Komarno, juhovýchodne Ľvova.
6 Osada (veľkostatok) Chłopy sa nachádza na mape z r. 1937 južne Komarna. Od roku 1945 Peremožne.
7 Pravdepodobne Sroki, ukr. Soroky, pri Stryji.
8 Ide asi o Koniuszki, ukr. Konjušky-Korolivski, juhozápadne Komarna
9 Maršal Semjon Konstantinovič Timošenko bol vtedy ministrom obrany.
10 Bol to ťažký guľomet Maxim, vzor 1910.
11 Najmohutnejšie delá vo výzbroji ČA boli kalibru 305 mm (TM-2-12 a TM-3-12), 356 mm (TM-1-14 a TP-1) a 406 mm (SM-36).
12 Ako bolo spomenutá, najťažší tank v ČA – a vo svete vôbec – mal 52 ton (KV-2).
13 Najväčšie lietadlá mohli byť dopravné stroje ANT-26.

opiera o rieky, ako San a Bug a kde niet takých riek, tam sa kopú priekopy asi 4 m široké a asi 3 m hlboké a napúšťajú sa vodou. Za tými prekážkami sa kopú zákopy, ktoré sa údajne i betonujú.[14] Pri stavbe sú zamestnaní iba vojaci. Na maďarských hraniciach sa žiadne opevnenie nerobí.

6. Propaganda a výchova:

Propaganda je silne protinemecká a japonská. Na politických prednáškach vychovávajú občanov proti Nemcom a kapitalistickým štátom, ironizujú vodcov týchto štátov, ako Hitlera. Nazývajú ho „Družba". Japonského ministra „Kovoye"[15] „Veselý človek" a podobne. Nemecku hovoria, že válku prehraje. Ukrajinci nech nehľadajú spásu v Nemecku, lebo vraj Nemecko príde prosiť spásu od Rusov. [16] Vo výchove sa hlavný dôraz kladie mládeži, ktorá bude a je vraj nositeľkou blaha ruského národa. Obyvateľstvo staršieho veku ku komunizmu nútia terorom. Keď prehovorí niekto len najmenej, že nesúhlasí s režimom, alebo pri slávnostiach a podobne stráni sa aktívneho zúčastnenia, vrhne sa do podozrenia proti komunizmu a trestá sa na mieste i vyhnanstvom na Sibír. Okrem výchovy Rusov sú založené spolky pre školenie príslušníkov iných štátov ako Česko, Nemecko, Maďarsko, Francúzsko, kde sú školení pre vedenie týchto štátov, lebo hovoria, že príde čas, že spomenuté štáty budú súčasťou Sojuzu. Celková výchova je internacionálna.

7. Nálada obyvateľstva:

Obyvateľstvo, hlavne ukrajinské je veľmi rozhorčené nad boľševickým režimom a hovoria radšej zahynúť, než by mali znášať ten krutý teror, ktorým sú vraj stíhaní na každom kroku. Občania nikde nesmú prejaviť svoju slobodnú vôľu, po prípade nespokojnosť a podobne, lebo hneď sú stíhaní trestom. Všade v podnikoch ako i hospodárstvach sú poväčšine židovskí komisári, ktorí vraj majú aj vlastnú trestnú právomoc tak, že môže previnilca odsúdiť na mieste podľa vlastného posudku trestnej veci.

8. Hospodárske pomery:

Celkove hospodárske pomery sú veľmi ťažké, tak že v poslednej dobe i na zabranom území Ukrajiny vznikol i hlad, lebo od hospodárov všetko bolo dokúpené, alebo odobrane násilím pre štát, alebo armádu. Hospodári, ktorí museli odpredať svoje výrobky, tiež utrpeli veľké škody, lebo pokiaľ im za jeden q žita zaplatili necelých 6 rubľov, on pri kúpe musí platiť však vyše 300 R. Za 1 kg mäsa hospodárovi zaplatia 17 kopejok, on keď chce si kúpiť musí zaplatiť 4 R.

Poľnohospodársky robotník dostane na jeden deň 5 R., za 1 kg chleba však musí zaplať 2,60 R. Za 1 lit. mlieka 4 R. Takýto robotník je vraj poväčšine len jedenkrát cez deň. 1 kg slaniny stojí 30 R., jeden pár topánok 400 R.

Správca školy mal na jeden mesiac 250 R. Z toho musí zaplať mesiačne 25 R. na armádu, vraj za vykúpenie z podkapitalistického jarma. Keď bol prijatý do vládnej vyvarovne, mohol dostať stravu

14 Išlo o tzv. Molotovovu líniu.
15 „Kovoye" bol predseda vlády knieža Fumimaro Konoe.
16 Zrejme narážka na nemecko-ukrajinskú spoluprácu počas 1. svetovej vojny, ktorá vyústila do nemeckej podpory ukrajinskej štátnosti (1918 – 1920) a kontaktmi ukrajinskej emigrácie s Nemeckom v medzivojnovej Európe.

na mesiac za 180 R. /strava trikrát denne, ráno asi 25 dl. kávy a chleba, na obed polievka, mäso a prívarok, alebo mučnikové jedlo, večera zase káva, alebo polievka a chlieb/.

Dobre platení sú dôstojníci a robotníci špecialisti v továrňach a továrenskí robotníci vôbec a niektorí úradníci.

9. Náboženské pomery:

Byť príslušníkom cirkve je povoleno každému, do kostola môže chodiť ale iba pospolitý ľud, lebo akonáhle je štátnym zamestnancom, kostol nesmie navštevovať. Farárov však veriaci vydržujú sami.

10. Rôzne:

Staré rusko-poľské hranice sú ešte vždy zatvorené. Otvorené budú vraj až po úplnom prevedení čistky na zabratom území. Ukrajinu čistí hlavne od bývalých ukrajinských nacionalistov, ktorých po zistení odnášajú do vnútrozemia, alebo ich vyvážajú do vyhnanstva.

npor. Kamenický v.r.
zprav. dôst I. kat.

Prešov, 8. október 1940.

Za správny odpis:

VHA Bratislava, f. 53, šk. 60, 53/40-9/2/5

5.
Správy získané od skupiny ukrajinských utečencov na čele s Michajlom Matejkovom dňa 9. októbra 1940 hovoriace o hospodárskom útlaku na obsadených územiach a očakávaní blízkeho vojnového konfliktu s Nemeckom

Peší pluk 8.
Čj. 915/Dôv.1940. Michalovce, 9. októbra
1940.
Vec: Matejkov Michajlov a spol.
ruskí utečenci – hlásenie.

Dôverné
Veliteľstvo 2. divízie
2. oddelenie
Prešov.

Predkladám hlásenie o výsluchu ruských utečencov Matejkov Michajlov a spol.

1. Matejkov Michajlov[1], nar. 18. 11. 1903 Wolosianka[2], okres Stryj, príslušný tamtiež, národnosti ukrajinskej, náb. gr. kat., školy 1. tr. ľudovej školy, povolaním roľník, ovláda ukrajinský, čiast. poľský, čítať a písať vie. Ženatý, bezdetný.

2. Bystrianik Fedor, nar. 6. 2. 1900 v Jelenkowaté[3], okres Stryj, príslušný tamtiež, národnosti ukrajinskej, náb. gr. kat., školy 4 tr. ľud., povolaním roľník, ovláda ukrajinskú čiast. poľskú, čítať a písať vie, ženatý, má 3 deti.

3. Burák Michajlov, nar. v októbri 1911 v Jelenkowaté, okr. Stryj, príslušný tamtiež, národ. ukrajinskej, náb. gr. kat., negramotný, povolaním roľník, ovláda ukrajinsky slovom. Ženatý, má 2 deti.

4. Wolosczuk Fedor, nar. 3. 1. 1921 v Jelenkowaté, okr. Stryj, príslušný tamtiež, nár. ukrajinskej, náb. gr. kat., povolaním roľník, školy 3. tr. ľudové, ovláda ukrajinský, čítať a písať vie. Slobodný.

Ad. 1./ Utiekol preto lebo mal odovzdať štátu 24 q obilia, toľko nemal a bál sa, že bude odvezený na Sibír. Predtým bol zavretý a pustili ho preto, aby odovzdal spomenutí obilie.

Ad. 2./ Pre nacionalistické presvedčenie, bál sa, že bude odvezený na Sibír.

Ad. 3./ Bol komandovaný do služby (VOES) v tejto vo dne pracoval a v noci strážil spolu s vojakmi hranice. Za toto nedostával žiadnú odmenu ani stravu.

Ad. 4./ Utiekol preto lebo bol nútený vstúpiť do strany „Komsomol“ (Komunistická socialistická moloď leninská)[4], ktorá vychovávala mládež v duchu komunistickom a bezbožnom. Mimo toto boli nútení do strážnej služby, k stráženiu hraníc.

---

1 Správne najskôr Mychajlo, aj v ďalších prípadoch.
2 Poľsky Wołosianka, ukr. Volosjanka, pravdepodobne pri mestečku Skole.
3 Poľsky Jelenkowate, ukr. Jalinkovatoje, susedná obec Volosjanky.
4 Komsomol – Komunistický zväz mládeže.

Rusko-maďarskú hranicu prekročili dňa 21. 9. 1940 z Jelenkowaté do Ľachovec[5] Maďarsko. Slovenskú hranicu prekročili dňa 5. októbra 1940, pri Nemeckej Porube.

Všetci po výsluchu boli vrátení okresnému úradu v Michalovciach k ďalšiemu pokračovaniu.

Poznámka: Horemenovaní utečencí sú veľmi nízkej inteligencie, okrem vlastného domova sa nepohybovali nikde a preto podrobnejšie zprávy udať nevedia.

Veliteľ pluku:
mjr. pech. Zverin Ondrej

Peší pluk 8.
K čj. 915/Dôv.1940. Dôverné

Zprávy od utečencov.

1. Zprávy o vojsku:

Medzi Tuchlevo[6] a Hrebenovo[7] je mnoho vojska odhadnúť koľko nevedia, je tam pechota, jazda a delostrelci. Táboria pod lesom jednak pod stanami a tiež majú tam vybudované asi 12 veľkých barakov prízemných. Stravujú sa z poľných kuchýň.

V obci Jelenkowaté je asi 100 vojakov pešiakov a 8 jazdcov. Títo konajú strážnu službu na hraniciach pri obci Jelenkowaté. V tejto obci odobrali gazdom 4 domy pre vlastné ubytovanie. Gazdov z týchto domov ubytovali iným gazdom, takže v niektorých domoch bývajú teraz i 2 až 3 rodiny spoločne.

Vyzbrojení sú títo vojaci puškami, ľahkými a ťažkými guľometmi. Domy obývané vojskom sú prísne strážené a civilné obyvateľstvo nemá k týmto prístup. Výzbroj majú dobrú, výstroj na hraniciach tiež dobrá.

V obci Oporec[8] je asi 8 – 10 stredných tankov, delostrelectvo motorizované a asi 20 nákladných automobilov.

2. Opevňovacie práce:

Rusi budujú obyčajné zákopy podľa maďarských hraníc všeobecná línia týchto zákopov sa ťahá od spomenutých hraníc vo vzdialenosti asi 10 – 15 km. Na niektorých miestach tieto zákopy sú maskované, hlinou a drnom, do týchto sú porobené otvory.

Línia týchto zákopov sa ťahá: Rozanka[9] – Wološanka[10] – Ternovka[11] a Oporec. Na budovaní zákopov pracujú staršie ročníky vojakov z Ruska.

3. Povolanie vojska:

5 Najskôr dnešná obec Lochove, severozápadne Mukačeva, ktoré bolo okupované Maďarskom. Na mape z roku 1929 pod názvom Lachovce.
6 Tuchla, ukr. Tuchlja. Leží na juhozápade Ukrajiny.
7 Severne od dnešného mesta Tuchlja, dnes Hrebenov.
8 Oporzec, ukr. Oporec, juhovýchodne mesta Stryj.
9 Różanka (Wyżna – Niżna, ukr. Rožanka Verchna – Nyžnja).
10 Wołosianka.
11 Ide o Ternawku, ukr. Tarnavku.

Dňa 23. septembra 1940 konali sa odvody v okrese Stryj, k odvodu povolali 3 ročniky a síce 1917, 18 a 1919 a to tých brancov, ktorí ešte vôbec neboli vojakmi. Kedy títo odvedenci majú nastúpiť službu, to nevedia. Záložníci, ktorí boli vojákmi za bývalej Poľskej vlády, sú vôbec neni povolávaní.

4. Nálada obyvateľstva:

Je veľmi zlá, s režímom nesúhlasia, odoberajú majetky a od občanov, ktorým boli majetky ponechané, vyžadujú veľké dane. Tieto sa odvádzajú buď v peniazoch alebo v naturaliach. Je tam veľký nedostatok takmer vo všetkých denných potrebách. Obchody boly zoštátnené.

5. Propaganda:

V dedinách prevádzajú schôdze t.zv. dôvernici asi 2 – 3 krát v týždni, na tieto schôdze musí sa každý občan dostaviť. Na týchto propagujú myšlienku komunistickú a režím kom. súdržnosť a budúcu vojnu s Nemeckom.

6. Hospodárske pomery:

Platy zamestnancov sú veľmi neumerné k cenám článkov pre dennú potrebu. Na pr. učiteľ, ktorý učí prvý rok, dostáva 300 rubľov, mladý poručík 800 rubľov. 1 q žita stojí 120 rubľov, mlieko 1 l stojí 1,50 rub. Maslo, ktoré kupuje zoštátnený obchod platí za 1 kg 10 rub. predáva toto konzumentovi za 20 rub. Topánky s gum. podrážkou stoja 80 rub. K dostaniu v obchodoch neni takmer nič, to čo sa ešte predáva je zo zásob z býv. vlády.

VHA Bratislava, f. 53, šk. 60, 53/40-9/2/5

6.
Hlásenie Žandárskej stanice v Jovsi z 11. októbra 1940 o výsluchu Ukrajincov Vasila Peryka a Fedora Havriliva o ich predchádzajúcej politickej činnosti na Podkarpatskej Rusi a Ukrajine

Žandárska stanica Jovsa, okres Michalovce. Jovsa, 11. október 1940
Čís. jedn. Sine
Vec: Zpravodajské zprávy – hlásenie. Veliteľstvo 3. divízie, odd. 2
Odpoveď k čís. jedn. ./.
Prílohy: ./. Prešov. Dôverné

Hlásim, že hliadka tunajšieho žandárstva dňa 10. októbra 1940 o 22.20 hod. zadržala dvoch ruských utečencov z bývalého Poľska, Vasila Peryka a Fedora Havrilija[1], ktorí pri vyšetrovaní sami jednotlive a dobrovoľne udávali, že:

„Od roku 1938 boli členmi národnej ukrajinskej gardy „SIČ" v bývalom Poľsku a súčastnili sa bojov na bývalej Karpatskej Ukrajine, v počte asi 500 mužov proti Maďarom pri rieke Tise a pri Chuste.[2] Tu však pred veľkou presilou Maďarov a Čechov museli vraj ustúpiť až na územie Rumunska, kde ich Rumuni zajali, odzbrojili a odovzdali Maďarom. V Maďarsku však dlho neboli, len niekoľko týždňov, načo ich začali Maďari odovzdávať po 40 mužov v skupine Poliakom. Takto však urobili iba raz, t.j., že Poliakom dali iba 40 mužom a zbytok údajne museli Maďari odovzdať Nemecku, čo sa vraj aj tak stalo.[3] Peryk a Havrilij dostali sa do Poľska v prvej skupine odovzdávajúcej Maďarmi a to zo

---

1 Inde Havriliv Fedor.

2 Ide o príslušníkov tzv. Karpatskej Siče – polovojenské ukrajinské dobrovoľnícke jednotky sformované Organizáciou ukrajinských nacionalistov (OUN; bola vytvorená v roku 1929 vo Viedni predstaviteľmi ukrajinskej vojensko-politickej emigrácie) na Podkarpatskej Rusi na obranu Karpatskej Ukrajiny pred maďarskou agresiou (nezávislého štátneho útvaru, ktorý vyhlásil nezávislosť od Československa, existoval v dňoch 15. – 16. marca 1939 a následne bol okupovaný Maďarskom). Viedli krvavé boje na línii Užhorod – Mukačevo – Berehove – Sevľuš a po maďarskej okupácii prešli na partizánsky spôsob boja v horských masívoch Karpát (do konca mája 1939).

3 Jeden z oddielov Karpatskej Siče pod velením stotníka (rotného) Stepana Suľatyckého v počte 200 (podľa iného zdroja až 500) vojakov pod náporom maďarských vojsk ustúpil na rumunské teritórium. Rumuni vojakov odzbrojili a internovali a v nasledujúcich dňoch vydali maďarskej armáde. Niekoľko mesiacov sa nachádzali v maďarskom internačnom tábore (boli vystavení ustavičnému vyšetrovaniu a mordovaniu) najprv v Bucskove a neskôr v Nyíregyháze. Na žiadosť nemeckého vojenského veliteľstva maďarské úrady prepustili z koncentračného tábora v Nyíregyháze skupinu vojenských zajatcov – príslušníkov Karpatskej Siče. Začiatkom júna roku 1939 300 až 400-člennú skupinu internovaných previezli do Komárna a naložili do nemeckého transportu, ktorý ich následne dopravil do zámku v Hartensteine (20 km od Kirschendorfu v Hornom Rakúsku) a zapojili do programu výcviku tzv. Ukrajinského legiónu R. Suška (vojenského oddielu OUN) pod vedením nemeckých inštruktorov, ktorý prebiehal v horskom barakovom tábore v okolí Hartensteinu. Krátko pred vypuknutím druhej svetovej vojny bol legión prepravený na východné Slovensko (do okolia Prešova) a po napadnutí Poľska Nemeckom mal vniknúť na územie krajiny s cieľom podporiť protipoľské vystúpenie Ukrajincov. Bližšie pozri ŠMIGEĽ, M.: Ukrajinský legión Romana Suška. Útok zo Slovenska na Poľsko (1939). In: *Slovenská republika (1939 – 1945) očami mladých historikov VI. Slovensko medzi 14. marcom 1939 a salzburskými rokovaniami.* (Zost. M. Pekár-R. Pavlovič). Prešov 2007, s. 279 – 292. K Podkarpatskej Rusi v roku 1939 z novších prác pozri napr. tiež DĄBROWSKI, D.: *Rzeczpospolita Polska wobec kwestii Rusi Zakarpatskiej (Podkarpatskiej) 1938 – 1939.* Toruń 2007, s. 296-367.

zajateckého tábora v Nireďházu[4]. Súc takto v poľskej moci, podarilo sa im v čase poľskej mobilizácie zutekať, čo bolo v jeseni roku 1939 a od tej doby zdržiavali sa v lesoch až do dnešného dňa."

Hlavným veliteľom organizácie „SIČ" bol istý generál Klempuš[5] a tajomníkom a či organizátorom bol istý Roháč, ktorý údajne má byť t.č. v Prešove vedúcim ukrajinského spolku „Prosvita".[6]

Rusko má na zabranom území Poľskom, obývanom to Ukrajincami, na hranici s Nemeckom z ruskej strany silné zákopy zemné s drôtenými prekážkami, takže útek do Nemecka je skoro nemožný.

Hranice rusko-nemecké sú obsadené silnými jednotkami neznámeho počtu a útvarov ruskej armády.

Na hranici rusko-maďarskej sú iba drôtené prekážky a silné hliadky na každých 200 – 300 krokov, čo sa riadi dľa terénu a medzi 3 – 4 takými hliadkami majú Rusi jeden guľomet a k všetkému tomu vraj hliadkujú kozáci po skupinách 3 jazdcov a k pomoci majú dobre vycvičených policajných psov.

Ruské úrady od Ukrajincov povinne odoberajú pšenicu, jačmeň a slovom všetky druhy obilia a k tomu účelu je v každej dedine komisár Soviet, ktorý riadi odbernú akciu. Keď sa niektorý zprotiví, zoberú mu všetko a ako neposlušného a nespoľahlivého odvádzajú ako vyhnanca na roboty v olovených baniach na Sibír.

Asi v dňoch 23. – 26. októbra 1940 boli v Rusku odvody ročníkov 1918, 1919 a 1920, pri ktorých odvedených púšťali ešte na 15 dní domov. Nespoľahlivých, ktorí neboli komsomolcami domov už nepúšťali ale museli ihneď k ruskému vojsku narukovať.

V poľskom Rusku sú vraj ukrajinské tajné organizácie, ktoré sa tajne medzi sebou zdravia zdvihnutím ruky ako Na stráž, pri čom slovne „Sláva Ukrajine". Táto organizácia má v každej dedine zaprisahaných členov, ktorí tajne prechovávajú zbrane – pušky. Majú niekde po 4 – 5 puškách, niekde však i viacej, iných zbraní nemajú.[7]

Táto organizácia, tzv. „SIČ" chce presídliť do cudziny a za hranicami organizovať odboj pre oslobodenie Ukrajiny a utiskovaných Ukrajincov. Organizácia má namierené presídlenie buď na Slovensko alebo Nemecko a preto príslušníci tajne Sičovej organizácie už pomaly odchádzajú ilegálne do cudziny.[8]

4 Nyíregyháza.

5 Išlo o Dmytra Klempuša, ktorý však nebol generálom. V civile bol úradníkom.

6 Prosvita – ukrajinský kultúrno-politický spolok. Na území ČSR (Podkarpatskej Rusi) ho založila podkarpatská inteligencia v roku 1920. Jeho predstavitelia sa hlásili k ukrajinskej národnosti a ukrajinskému národu s cieľom šíriť osvetu medzi tamojším obyvateľstvom. Zástupcovia ukrajinskej národnosti presadzovali v školstve a administratíve rusínsko-ukrajinský jazyk (od neho potom postupne prechádzali k spisovnej ukrajinčine). Spolok bol známy svojimi proukrajinskými (vo vzťahu k 1. ČSR „separátnymi" a veľkoukrajinskými) ambíciami. Svoje pobočky mal i na východnom Slovensku.

7 Ide o podzemné štruktúry Organizácie ukrajinských nacionalistov (nie o štruktúry „Siče") budované v emigrácii a na území západnej Ukrajiny (v dokumente Poľská Ukrajina) s cieľom (vytýčeným už od roku 1929), a to vyvolať masové ozbrojené povstanie Ukrajincov a vyhlásiť nezávislý ukrajinský štát.

8 Na jar roku 1940, po víťazstve Werhmachtu v západnej Európe, väčšina ukrajinských emigrantských ústrední (a najmä OUN) očakávala nemecké ťaženie proti ZSSR. Z toho dôvodu podsúvala veleniu nemeckej armády rôzne projekty formovania ukrajinského vojska. Napriek tomu nemecká generalita nepripúšťala myšlienku organizovania rovnocennej ukrajinskej armády a súhlasila len s formovaním počtom neveľkých bojových jednotiek. Predáci ukrajinských nacionalistov cieľavedome išli za potrebou organizovania pravidelných vojenských oddielov ako zárodku formovania budúcej ukrajinskej národnej armády, ktorá

Maďari keď pristihnú utečencov z Ruska, týchto zadržia a ilegálne ich vracajú zpäť do Ruska. Títo však opäť iným smerom prejdú hranicu a snažia sa dostať na Slovensko cez územia Maďarmi obsadené, lebo na hranici nemecko-ruskej je prechod veľmi ťažko možný.

Ruskou hlavnou propagáciou je spojiť celý svet v jednú socialistickú masu, v ktorej každý národ mal by svoju republikanskú formu a s týmto všetký práva. To však že nie je pravdou, lebo Sovieti pri príchode na poľskú Ukrajinu spálili všetky knižnice školské a obecné, na školách vyučujú len veľkoruščinou. Pri príchode Rusov, prišli na ukrajinské školy učitelia z SSSR v židovských mladých osobách vo veku 17 až 18 rokov starých, ale sú v niektorých prípadoch aj učitelia Ukrajinci, ale títo len zapredaneckého, bolševického presvedčenia.

Od gréckokatolických kňazov pobrali všetky majetky a v niektorých prípadoch veľmi brutálne s nimi zaobchádzali – bili preto, že pri kázaní v kostoloch používali ukrajinského jazyka.

Na Slovensko bude ešte prichádzať mnoho utečencov Ukrajincov, avšak každý bude udávať falošné meno, lebo sa bude obávať, že slovenské úrady hľadajú a majú v sozname príslušníkov „SIČ gardy" a že v kladnom zistenom prípade ich odovzdajú Maďarom.

Prechod utečencov na Slovensko je údajne na rozkaz organizačného vedenia a aby sa navzájom poznali, majú dorozumievacie a spoznávacie heslo: „Voučenko".

Na toto heslo, t.j. „Voučenko" udávať bude utečenec svoje pravé meno pravdu. Medzi iným, že každý utečenec musí poznať generála Klempuša, ktorý je na neznámom mieste a organizátora Roháča, ktorý je niekde v Prešove na Slovensku.

Konečne hlásim, že popísané údaje nepodarilo sa nijako preveriť, najmä však nie poznávacie heslo „Voučenko", ale ako heslo, tak aj všetko tu hlásené, bude pri každej príležitosti preverované a zistené kladné poznámky budú dodatočne k tomuto hláseniu hlásené.

Vasil Peryk je nar. 20. 7. 1911 v Lebochore[9] – býv. Poľsko, tam príslušný posledne bytom, ženatý, roľník, vojakom nebol, číta a píše, gréckokatolík, Ukrajinec a

Fedor Havrilij je nar. 12. 1. 1918 v Nižnej Rožanke – býv. Poľsko, tam príslušný i posl. bytom, slobodný, robotník, vojakom nebol, číta a píše, gréckokatolík, Ukrajinec.

Oba menovaní boli dňa 11. 10. 1940 predvedení okresnému úradu v Michalovciach, pre neoprávnené prekročenie štátnych hraníc, na potvrdenie a súčastne bol osobne vyrozumený zpravodajský dôstojník pešieho pluku 8 Michalovce.

Hlásenie bolo predložené: Veliteľstvu 3 divízie, odd. 2 v Prešove, hlavnému veliteľstvu žandárstva v Bratislave a oblastnému žandárstvu veliteľstvu v Michalovciach.

Na stráž!
vedením stanice poverený
hl. strážm. */nečit. podpis/*

by v príhodnom momente podporila nezávislú ukrajinskú štátnosť (predovšetkým v momente vypuknutia vojny medzi Nemeckom a ZSSR). V časti predstaviteľov OUN (tzv. meľnykovská OUN) vládol názor, že je potrebné ilegálne prepraviť na Západ (najmä do Generálneho gubernátu) čo najviac aktívnych členov OUN a zapojiť ich do výcviku pod vedením nemeckých inštruktorov. Z tohto dôvodu sa na jar roku 1940 zaktivizovalo ukrajinsko-nemecké vojenské byro v Krakove. *Organizacija ukrajinskych nacionalistiv Ukrajinska povstaňska armija.* Kyjev 2005, s. 15 – 23.

9 Libochora – južne mestečka Turka.

Peší pluk 8.
K čj. 928/Dôv.zprav.1940
Vec: Peryk Vasil, ruský utečenec
výsluchový protokol –
predloženie.

I. časť – osobná.

1./ Osobné dáta:

Peryk Vasil, narod. 20. júla 1911 v Lebochore, okr. Stryj, SSSR, príslušný tamtiež, zamestnaním roľník, nár. ukrajinskej, náb. gr. kat., ženatý, 4 deti, škol. vzdelanie 4 tr. ľudové, hovorí ukrajinský a poľský.

2./ Krátky životopis:

Až do r. 1938 zdržoval sa v rodnej dedine, pretože bol podozrelý ako nacionalista, utiekol v r. 1938 na P.U., kde ho v Chuste Česi arestovali, kde bol zavretý asi 2 týždne. Odtiaľ bol odovzdaný poľskej policii v Tuchle[10], od policie z Tuchle utiekol a skrýval sa 11 mesiacov v lesoch. Keď Nemecko obsadilo Poľsko vrátil sa domov. Od Velikej noci t.r. bol podozrievaný z nacionalistického smýšľania a preto sa musel hlásiť každý týždeň 2 krát na NKUV[11] kde s ním spisovali protokol, či je nacionalista. Z domova zutekal 24. septembra 1940. Hranice prekročil: maďarskú pri Novoselici[12], slovenskú pri Nižnej Rybnici. Pri prekročení hraníc jak maďarských, tak slovenských sa hlásil u bezpečnostných orgánov.

3./ Príčina zutekania:

Pretože menovaný bol nacionalistického smýšľania a v r. 1938 zdržoval sa na P.U.[13] upodozrievali ho z protikomunistického presvedčenia a preto mal byť odvezený na Sibír, aby sa tomuto vyhnul, zutekal do Maďarska a odtiaľ na Slovensko.

Zprav. dôst. I. kat.
npor. pech. Kamenický Julius

Peší pluk 8.
K čj. 928/Dôv. zprav. 1940. Dôverné
Vec: Havriliv Fedor, ruský utečenec –
výsluchový protokol –
predloženie.

10 Dnes Tuchlja, južne mestečka Skole.
11 Skratku sa nepodarilo rozlúšiť, možno má ísť o NKVD.
12 Dnes Novoselycja.
13 Podkarpatskej Ukrajine.

I. časť – osobná.

1./ Osobné dáta:

Havriliv Fedor, narodený 1. decembra 1918 v Rožanke Nežná[14], Strij, SSSR, zamestnaním robotník, národnosť ukrajinská, náboženstvo gr. kat., slobodný, škol. vzdelanie 4 tr. ob. školy, hovorí ukrajinský a poľský.

2./ Krátky životopis:

Až do roku 1938 bol doma u svojích rodičov, kde pomáhal svojím rodičom na hospodárstve. V r. 1938 išiel do Chustu, kde bol organizovaný v SIČ. Po obsadení P.U. bol maďarským vojskom daný do zajateckého tábora v Nyiregyháza, odkiaľ po 6 týždňoch bol poslaný do Poľska, kde sa zdržoval až do opustenia vlasti. Z domova zutekal 29. septembra 1940. Hranicu prekročil pro Novoselici (maďarskú), slovenskú pri Nižnej Rybnici. Pri prekročení hraníc jak maďarských, tak slovenských sa sam hlásil u bezpečnostných orgánov.

3./ Príčina zutekania:

Pretože menovaný bol v r. 1938 organizovaný v SIČ – u, mal byť odvezený na Sibír a tiež preto lebo bol nacionálneho smýšľania, aby sa vyhnul vyhnanstva zutekal do Maďarska a odtiaľ na Slovensko.

Zprav. dôst. I. kat.
npor. pech. Kamenický Julius

Peší pluk 8.
K čj. 928/Dôv. zprav. 1940.
Vec: Výsluchový protokol.

II. časť – Vlastná zpráva.

1./ Zprávy o vojsku:

a./ Medzi Hrebenovom[15] a Tuchlou v lese táborí vojsko, ktoré je ubytované jednak pod stanami a tiež z veľkej časti v drevených barákoch. Týchto barákov podľa týchto údajov je tam mnoho počet udať nevedia, nakoľko z rad civilného obyvateľstva tam nikto nemá prístupu.

b./ Povolanie vojska: Asi 20. septembra t.r. konaly sa odvody pre roč. 1917 – 1920, dosiaľ však ešte nenastúpili.

c./ Výstroj a výzbroj: Pechota vyzbrojená puškami, pištolami, ľahké a ťažké gulomety a majú strojné pušky, ktoré pojmu 25 – 50 nábojov (automatické pušky[16]).

14 Myslí sa Różanka Niżna, okres Stryj (dnes západná Ukrajina).
15 Hrebenów (pri mestečku Skole, južne Stryja).
16 ČA mala vo výzbroji automatické pušky Simonov AVS-36. Mohli strieľať v poloautomatickom i plne automatickom režime. Mali zásobník na 15 nábojov kalibru 7,62 mm. Poloautomatické pušky Tokarev SVT-38 a SVT-40 strieľali len v poloautomatickom režime a mali zásobníky na 10 nábojov. Samopaly Degťarev

Delostrelectvo: Medzi Hrebenovom a Tuchlou ubytované vojsko je vyzbrojené asi 15 cm kanonmi, ktoré ťahajú kone.

d./ Organizácia: Jako sú organizované jednotky, nevedia taktiež o početných stavoch udávajú však, že je tam mnoho dôstojníkov.

e./ Opevňovacie práce: Podľa maďarských hraníc budujú zákopy kryty a sice na čiare: Vyškow[17] – Seničiw[18] – Rozsanka Vyšnia[19] – Jelenkowaté[20] – Oporec – Županiuw[21].

Stavba ciest: Udávajú, že budujú cestu z Lwowa do Kyjewa, táto cesta má byť široká asi okolo 20 m. Tieto údaje sa dozvedeli od ľudí, ktorí na tejto ceste pracujú.

f./ Morálna hodnota armády: Vojaci ako i dôstojníci vyprávajú, že keď dojde k nejakej vojne, že nebudú bojovať. Inak v armáde, pokiaľ sa jedná počas služby, je vraj veľká disciplína. Keď sa nečim vojak previní pri služobnom výkone, je potrestaný i odstrelením. Mimo služby však sa nedá hovoriť o discipline žiadnej.

2. Hospodárske pomery:

Hospodárske pomery do mesiaca júla ešte boly dosť znesiteľné a to preto, že do tej doby roľníci neplatili žiadne dane, ani iných poplatkov. Do tejto doby iba chodili úradníci a sopisovali majetok a výnosnosť majetku. Držali roľníkom rozné prednášky o organizácii hospodárstva v Rusku, propagovali medzi nimi kolchoznictvo, pre ktoré účely tvorili z pozemkov zabratých od bohatých, ukážkové kolchozy a nabádali hospodárov k zvyšeniu produkcie.[22]

Hospodárske pomery neznesiteľnými sa staly od začiatku t.m., a to tým, že roľníkom, ktorí svoje majetky ponechali, vyrúbali ruské úrady také poplatky v naturáliach i peniazoch, že mnohí hospodári ani nemali to čím zaplatiť, lebo sa im toľko ani nezrodilo. Keď proti tým výmerom išli protestovať, obvinili ich z protištátnej činnosti a mnohých odsúdili i vyhnanstvom na Sibír. Mnohí zase sa zachránili len tým, že mali ešte staré zásoby, ktorým mohli doplniť nedostatok vymeranej mu dávky.

3./ Nálada obyvateľstva:

Obyvateľstvo terajšim režimom je naprosto nespokojné. Nespokojnosť túto zapričiňuje veľký teror tu panujúci, silné obmedzovanie osobnej slobody, zly hospodársky a obchodný systém, neznesiteľné politické pomery, zaťažovanie obyvateľstva veľkými daňami a strach z prenasledovania pre nacionálne presvedčenie i keby ho už ani nemal, ale prejavoval ho za poľskej ery.

PPD-34, PPD-34/38 a PPD-40 používali schránkové zásobníky na 25 alebo diskové na 71 nábojov kalibru 7,62 mm.

17 Wyszków – dnes Vyskiv.

18 Seneczów – ukr. Seničiv.

19 Różanka Wyżna, ukr. Rožanka Verchnja.

20 Jelenkowate – okres Stryj (ukr. Jalinkovate).

21 Ide o obec Županie (pri mestečku Skole, južne Stryja).

22 Kolektivizácia Západnej Ukrajiny sa začala v roku 1940, ale v dôsledku vypuknutia vojny sa nestihla zrealizovať. Aj keď v oficiálnych stanoviskách a vyhláseniach zaznieval princíp dobrovoľnosti, tento proces bol celkovo jednoznačne násilný a mal umelo urýchlený charakter. Situácia bola navyše komplikovaná tým, že kolektivizácia vôbec nebrala do úvahy miestne špecifiká, odlišnú mentalitu obyvateľov Západnej Ukrajiny a politický charakter regiónu. Proces násilnej kolektivizácie sa obnovil už v roku 1944, hneď po oslobodení, a s každým nasledujúcim rokom naberal na intenzite. Jeho vyvrcholenie nastalo v rokoch 1948 – 1949 násilnými boľševickými metódami. ŠMIGEĽ, M. – KRUŠKO, Š.: *Opcia.* Prešov 2005, s. 152.

Obyvateľstvo sa tajne organizuje[23], ktorej má byť úkolom v čas potreby vyvolať revoluciu. Všeobecné presvedčenie Ukrajincov je, že zanedlho vytvoria Veľkú Ukrajinu.

Poznámka:

Ostatné údaje sú súhlasné s udajami predošlých utečencov.

Zprav. dôst. I. kat.
npor. pech. Kamenický Julius

VHA Bratislava, f. 53, šk. 60, 53/40-9/2/5

23 V texte chýba slovo „do organizácie“.

7.
Správa o informáciách získaných výsluchom ukrajinského utečenca Iľka Skoľského z 12. októbra 1940, ktorý utiekol pred perzekúciami roľníctva na území obsadenom ZSSR

Michalovce, 12. októbra 1940

PEŠÍ PLUK 8.
Čj. 925/ Dôv. zprav. 1940
Vec: Skoľsky Iľko – ruský utečenec, výsluchový protokol – predloženie

Dôverné

Veliteľstvo 2. divízie
2. oddelenie

Prešov

V prílohe predkladám výsluchový protokol s Skoľským Iľkom, ruským utečencom, narodeným 1. januára 1901 v Plawiw[1], bývalé Poľsko, zamestnaním roľník, národnosti ukrajinskej.

Menovaný bol po výsluchu odovzdaný okresnému úradu v Michalovciach k ďalšiemu pokračovaniu.

Veliteľ pluku:
mjr. pech. Zverin Ondrej

I. Časť – Osobná.

1./ Osobné dáta: Skoľsky Iľko, narod. dňa 1. januára 1901 v Plawie okr. Stanislawow[2], SSSR, zamestnaním roľník, nár. ukrajinská, náb. gr. kat. ženatý, škol. vzdel. 4. tr. ľud. školy, hovorí ukrajinsky a poľsky.

2./ Krátky životopis: Celu dobu svojho života prebýval v Plawie na hospodárstve rodičov, pozdejšie vlastnom. Vojakom bol v roku 1923 – v Skelniwice[3] pri Waršave u 26. poľných delostrel-

1 Ide o obec Plawie, podľa mapy z r. 1929. Na dnešných mapách nevystupuje, pravdepodobne zanikla.
2 Stanislawów, dnes Ivano-Frankivsk, Ukrajina.
3 Skierniewice.

cov[4]. Z domova zutekal 23. sept. 1940. Hranice prekročil: maďarsku pri Studenom[5], slovensku južne Gajdoša. Pri prekročení hranic sa hlásili sami jak maďarských tak u slovenských bezpečnostných orgánov.

3./ Príčina zuteku: Menovaný ako majiteľ 40 jutár poľa mal zaplatiť do 23. septembra t.r. 12 q zbožia 1,30 q mäsa, 30 kg ovčej vlny, 60 R. v hotovosti a 84 R. poistného. Čiastku túto zaplatil, ale až 24. sept. a preto bol postavený k súdu. Nakoľko obvinených z neposlušnosti plniť rozkazy voči štátu trestajú na mieste i vyhnanstvom na Sibír, zo strachu, že toto postihne i jeho – zutekal.

Zprav. dôst. I. kat.
por. pech. Kamenický Július.

PEŠÍ PLUK 8.
K čj. 925/Dov. zprav. 1940
Vec: vysluchový protokol. Dôverné

II. časť.
vlastná zpráva.

1./ Zprávy o vojsku:

a./ Medzi Hrebenovom a Tuchľou v lese taboruje 1. pluk pechoty, 1. delostrelectva 75 mm[6] a vozatajstvo. Ubytovaní sú pod slamou, 1 stan asi pre 50 vojakov. Spomenuté vojsko koná tu cvičenie.

b./ Povolanie vojaka: Dňa 26. a 27. sept. konali sa odvody pre ročník – 18, 19, a 20, či nastupili nevie, nakoľko už nebol doma.

c./ Výzbroj a vystroj: Pechota je vyzbrojená puškami, pistolami, ľahkými i ťažkými guľometmi a jakými si automatickými puškami na 25 nábojov.[7]

Výstroj: súkenná odev, plašť, stanový dilec, chlebník, topanky kožené s gumovými podražkami, halinky s impregnovaného platna.

4 26 Pułk Artylerii Polowej (26. pluk poľného delostrelectva).
5 Vyšný Studený, dnes Verchnja Studenyj.
6 Sovietske delostrelectvo používalo kaliber 76,2 mm, a nie 75 mm.
7 ČA mala vo výzbroji automatické pušky Simonov AVS-36. Mohli strieľať v poloautomatickom i plne automatickom režime. Mali zásobník na 15 nábojov kalibru 7,62 mm. Poloautomatické pušky Tokarev SVT-38 a SVT-40 strieľali len v poloautomatickom režime a mali zásobníky na 10 nábojov.

Delostrelectvo: Je vyzbrojené 7,5 cm poľným delostrelectvom[8]. Kanony ťahané koňmi.[9] Výstroj jak pechoty tak delostrelectva je vraj chatrná.

d./ Organizácia: Pluk sa skladá vraj zo 4 práporov, o 2 rotach, rota o 4 čatách, čata o 3 družstvách, a družstvo o 10 vojakoch.

Výzbroj: nie je jednotná: čata má 2 ľahké a jeden ťažký gulomet, iná čata zase 2 ťažké a jeden ľahký gulomet.

e./ Početné stavy: Pluk tam ubytovaný má asi 8000 mužov. Pri cvičení ich je vraj dvojnásobok. Rota má 100 mužov. Rote veli kapitan i poručik.

Čate velia: 1 až 2 dôstojníci, mužstvu poddôstojníci.

2./ Opevňovacie práce: sa robia na čiare Plawie – Tucholka – Orawa. Kopú sa tam zákopy a stavajú kryty.

Stavba ciest: Úplne novú cestu vybudovali z Kyjeva do Lvova. Cesta je široká 25 m typu Mac. Adamová. Trasu cesty udať nevie.

3./ Morálna hodnota armády: Vojaci ako aj dôstojníci sa vraj vyjadrujú, že keď dôjde k nejakej vojne sa vzdajú. Hovoria, že na čorta bojovať. Kázeň u vojska je dobrovoľná, navzájom sa oslovujú „Tovaryš“, vojak dôstojníka „Tovaryš kamandír“. Vojak keď sa previní, postaví sa k raportu, tu je vypočutý na skutkovú podstatu, napíše sa do knihy rozkazu a pri vyhlásení rozkazu sa to prečíta a dôstojník sa pýta vojakov, či má byť potrestaný. Keď vojaci odhlasujú, že nie, trest sa mu odpúšťa. Keď však vojak spácha hlboký poklesok, odovzdá sa NKVD, ktorý potom ho trestá podľa vlastných predpisov, ktoré sú už prísne.

4./ Platy: Vojak dostáva na 10 dní 9 rubľov, dôstojník 700 – 1000 rubľov i viac podľa hodnosti.

5./ Strava: Vojaci na raňajky dostanú čaj, alebo polievku, na obed polievku a kašu zo zemiakov, kapusty, repy, mrkvy a mäsa. Obed je asi o 14 – 15 hod. popoludní. Večeru nemajú. Vojaci dostávajú denne 1 kg žitného chleba.

6./ Pohraničná stráž: Je organizovaná z ľudí spoľahlivých, komunistov, do pohraničnej stráže nemôže sa dostať na príklad Ukrajinec. V úseku 2 – 3 km je 7 pohraničníkov. Každé 2 – 3 mesiace je výmena celej stráže. Veliteľstvo pohraničnej stráže je vzadu a podlieha mu 3 – 5 stráží po 7 pohraničníkov.

7./ Poľský dôstojníci: Zajatí poľskí dôstojníci a vojaci sú koncentrovaní v kameňolome, kde pracujú ako robotníci. Najviac poľského vojska ustupovalo do Maďarska, kde sa organizovali do Francie, aby zase bojovali proti Nemecku.

8./ Smýšľanie civilného obyvateľstva: Civilné obyvateľstvo je veľmi zaujaté proti terajšiemu režimu. Nemôžu sa spokojiť s myšlienkou, že zabrali vlastný majetok, obchody, ktoré vyrabovali minulého roku, nemajú žiadné zásoby, nemôžu si kúpiť obuv ani súkno. V každej dedine je organizovaný obchod, ktorého členom je povinný každý občan. Vstupné sa platí 50 rubľov. Kto neni členom, nemôže nič kúpiť. Civilné obyvateľstvo čaká, až Nemecko skončí válku s Anglickom, že príde na východ a zase nastane poriadok.

8 Delá ráže 7,5 cm Sovieti nemali, Skoľsky mohol najskôr vidieť poľný kanón 76,2 mm vz. 39.

9 Plukovné kanóny vzor 1927 kalibru 76,2 mm.

9./ Hospodárske pomery: Nedostatok potravných a iných výrobkov je veľmi patrný a nejaví sa sklon k lepšiemu. Jeden kus dobytka stojí 500 rubľov. 1 q múky sa platí tou istou cenou. Židia, ktorí majú ešte nejaké zásoby, tieto predávajú za neprimerane vysokú cenu. Každý zemedelec musí odviesť primeraný počet zbožia ročne: 12 q ovsa a 3 q žita, za čo in platia za 1 q ovsa 3,5 rubľa a za žito 7 rubľov. Skoro všetké zásoby odložené na zimu im zabrali. Ešte sa tešia, že im nezabrali všetké zemiaky. Kto si chce kúpiť 1 q ovsa, musí zaplatiť až 100 rubľov. 1 q žita 200 rubľov.

Veľký nedostatok je na články dennej potreby a v poslednej dobe nie je nič k dostaniu. V obchode môže kúpiť len zápalky, soľ a petrolej a to tiež len na protihodnotu hospodárskych výrobkov, ako pšenica, zelenina, maslo a vajcia. Nie je vôbec k dostaniu: plátno, kože, cukor, káva, masť a im podobné veci.

Hospodárske statky sú spojené v kolchozy, čo vyvolalo medzi roľníkmi veľkú nespokojnosť a neochotu pracovať. Výrobky i z kolchozov musí sa polovica odovzdať štátu, ¼ sa necháva na siatie a ¼ sa rozdelí robotníkom ako mzda. Z toho denný zárobok robotníka je 1 – 3 kg zbožia a k tomu má povolené držať 1 kravu, za čo však musí zaplatiť určitý ročný poplatok.

10./ Politické pomery: V každej dedine je založená komunistická strana, doposiaľ len málo ľudí sa v nej organizovalo. Členstvo v strane nie je povinné. Roľníci sa o politiku nezaujímajú. Medzi ukrajinským obyvateľstvom je veľmi rozšírený nacionalizmus, ktorý Rusovia všemožne ubíjajú. Keď objavia niektorého Ukrajinca, že je nacionálne založený, je ruskými úradmi ihneď odstránený – zaradením ho do vnútrozemia, alebo na Sibír.

11./ Rôzné: Medzi obyvateľstvom sa veľmi mnoho spomína Nemecko, jeho vodca Hitler. Pokiaľ neviedol vojnu s Angliou, ho vraj chválili, teraz sú už proti nemu, keďže vraj všetko chce opanovať. Vyslovujú sa o ňom, že Rusku dodáva lieky, za čo im Rusko dáva zbožie a potraviny vôbec, hovoria však o ňom, že vzdor tomu, že mu tieto veci sa dávajú z dôsledku kamarádskej dohody, pri tom však sa mu nesmie podať ruka, lebo že vraj ju uhryzie.

Hlavne úradníctvom je rozširované, že medzi Nemeckom a Ruskom dôjde k vojne v blízkej dobe, len čo sa s anglickou vojnou vyčerpá. Obyvatelia vraj len toto čakajú, lebo je presvedčené, že vojnu by vyhral Nemec a urobil by koniec komunizmu.

Stará poľsko-ruská hranica nie je ešte otvorená a vraj je silnejšie obsadená, ako predtým. Do vlastného Ruska nie je možné sa dostať, len veľmi chudobnému, ktorý sa hlásil i za poľskej éry za komunistu.

V zabranom území sa robí silná propaganda, že v Rusku je veľmi dobre, že robotník robí len do 16. hod. popoludní, a potom ide do divadla a kina.

Doposiaľ vraj proti cirkve a proti náboženstvu sa nerobia žiadne opatrenia, len zabrali cirkevné majetky a farárom odňali štátnu podporu.

Ukrajinci sú rozhodnutí všetci ujsť za hranice a dosiaľ viesť zahraničný odboj proti komunizmu a utvorenie Veľkej Ukrajiny, boli však pomýlení utečencami z Karpatskej Ukrajiny, ktorí tam rozšírili, že z Ruska žiadného utečenca nikde neprijímajú, ba ich prenasledujú. Organizujú sa preto tajne doma, aby vo vhodnej chvíli, keď sa im dostane pomoci zo zahraničia, myslia v tom pomoc Nemecka, vyvolajú revolúciu. Útek za hranice volia si už len

tí Ukrajinci, ktorým hrozí nebezpečie z nejakého prečinu, odvezenie na Sibír. (podozrenie z neplnenia povinnosti voči štátu, nacionálne smýšľanie, protikomunistické presvedčenie).

K ad 1b./ Národnostné složenie vojska: Ruská armáda je složená s Rusov, Tatarov, Ukrajincov, Židov, Kirgizov, Sartov a iných národností, tvoriacich ruský štát.

K bodu 1b./ Odvody sa robia tak, že príde do dediny civilný orgán, nechá zavolať všetkú mládež vypísaných ročníkov, rozdelia sa im lístky, ktoré musia podpísať na dôkaz toho, že bol u odvodu. Tu im vyslaná osoba drží prednášku, v ktorej vychvaľuje Rudú armádu. Odvedený je každý, okrem mrzákov a osôb, ktoré dokážu, že majú príbuzných za hranicami.

Npor. pech. Kamenický Julius
zprav. dôst. I. kat.

VHA Bratislava, f. 53, šk. 60, 53/40-9/2/5

8.
Správa o výsluchu ukrajinského utečenca Ondreja Cabana z dňa 12. októbra 1940 o pomeroch v sovietskej Haliči a rozšírení správ o napadnutí Nemecka a ďalších európskych štátov sovietskou armádou

Peší pluk 8.
Č. j. 927/Dôv. zprav. 1940.
Vec: Caban Ondrej – ruský utečenec –
výsluchový protokol – predloženie.

Michalovce, 12. októbra 1940

Prílohy: 2

Veliteľstvo 2. divízie
2. oddelenie

Prešov

V prílohe predkladám výsluchový protokol Caban Ondreja, nar. 29. mája 1913, Plawie, okres Stanislawow SSSR, zamestnaním roľník, národnosti ukrajinskej, náb. gr. kat., školské vzdel. 4 tr. ľudové, ženatý, bezdetný, ženu zanechal doma, bol vojakom v Stryju u pechoty 53[1] (Poľsko).

Menovaný bol po vypočutiu odovzdaný späť okresnému úradu v Michalovciach k ďalšiemu pokračovaniu.

Veliteľ pluku:
mjr. pech. Zverin Ondrej[2]

Peší pluk 8.
K čís. 927/Dôv. zprav. 1940.   Dôverné
Vec: Caban Ondrej – ruský utečenec –
výsluchový protokol – predloženie.

I. časť – osobná.

1./ Osobné dáta:

1 53 Pułk Piechoty Strzelców Kresowych (53. peší pluk východných strelcov).
2 Rukou dopísaný aj „npor. Kamenický".

Caban Ondrej, narodený 29. mája 1913 Plawie, okr. Stanislawow, SSSR, zamestnaním roľník, národnosti ukrajinskej, náb. gr. kat., školské vzdelanie 4 tr. ľud. školy, ženatý, bez detí, ženu zanechal doma, bol vojakom v Striju u pechoty 53 pluk (Poľsko).

2./ Krátky životopis:

Po vychodení ľudovej školy bol doma pri rodičoch a hospodaril. Na robotu nikam nechodil. Oženil sa v roku 1938 s Natašou Skoľskou, nar. v Plawie. Rodičia mu zomreli v jednom mesiaci, keď mal 19 rokov. Potom prebral hospodárstvo. Jeden brat Michal je roľníkom v Pavlovciach pri Hanušovci[3] (Slovensko), druhý brat Nikolaj má svoje vlastné hospodárstvo v Plawie a sestra Anna je vydatá v Plavje za Benkaloviča Alexi.

3./ Príčina zutekania:

Vlasť svoju opustil s pohnútok, ktoré na neho doľahli po odobraní mu jeho majetku. Menovaný mal 20 jutár pozemku, 3 kravy, 2 jalovice, 1 pár koní a 10 oviec. Mal svoj nový dom s hospodárskymi stavbami. Z toho všetkého mu ponechali jednu kravu, jednu jalovicu, jedného koňa, 6 oviec. Keď sa dopočul, že mu aj z pozemkov odoberú, rozhodol sa so súsedom, ktorému hrozil Sibír, že utečú z Ruska. Hranice rusko-maďarské prekročil dňa 22. septembra pri Studene[4], hranicu maďarsko-slovenskú pri Bežovciach a hlásili sa na oddelení fin. stráže vo Vysokej[5], kde po spísaní protokolu boli žandármi dopravení na okresný úrad.

Menovaný po výsluchu zpravodajským dôstojníkom bol vrátený okresnému úradu v Michalovciach k ďalšiemu riadeniu.

Zprav. dôst. I. kat.
npor. pech. Julius Kamenický

Peší pluk 8.
K čj. 927/Dôv. zprav. 1940. Dôverné
Vec: Výsluchový protokol.

II. časť – Vlastná zpráva.

1./ Zprávy o vojsku:

Vypovedá súhlasne s utečencom Skoľsky Iľkom, nakoľko pochádza z tej istej dediny, mal možnosť sa dozvedieť len to, čo Skoľsky Iľko, viď. čj. 925. dôv. zprav. 1940.

a./ Výzbroj: Výzbroj ruského vojska videl len pri obsadení poľskej Ukrajiny. Udáva, že boli veľmi dobre vybavení autami rôzneho druhu a typu, tiež tankami a obrnenými autami. Podľa vlastného usudzovania tanky musely byť staré, alebo sú robené z veľmi zlého materialu alebo

3 Hanušovce nad Topľou.
4 Najskôr dnešný Verchnja Studenyj, podobne ako Skoľsky.
5 Vysoká nad Uhom.

sú zlej konštrukcie, lebo vo veľmi mnoho prípadoch sa vyskytly poruchy, ktoré na mieste nemohly byť odstránené, takže poruchané tanky musely byť odtiahnuté iným tankom, alebo traktorom.

2. Nálada obyvateľstva:

Ukrajinský národ je veľmi nespokojný a rozhorčený. Nemôže sa uspokojiť v žiadnom prípade s terajším režimom a pomerami. Tajne sa vraj organizujú a chcú vyvolať revoluciu a vytvoriť Veľkú Ukrajinu. Veľkú nádej vo výpomoci k tejto veci kladú v Nemeckej ríši. Veľká časť ich chcela ujsť za hranice, najmä mládež, ktorá teraz má nastúpiť do ruskej armády, ale na príkaz vlastných tajných organizátorov, hoci ťažko snášajú terajšie pomery, majú zostať doma, za účelom domáceho revolučného hnutia.[6] Útek volí len toto obyvateľstvo, ktorému hrozí trestné pokračovanie, alebo vyhnanstvo na Sibír. Nespokojnosť panuje vraj aj u ruského vojska a hoci často sú povzbudzovaní vojaci politickými prednáškami, s ktorými chcú zvýšiť sebavedomie, hovoria vraj, že nebudú bojovať za žiadnú cenu, lebo nemajú prečo, lebo vraj v štátoch, ktoré Rusko haní, že robotníctvo je veľmi utláčané, je väčší blahobyt, než vo vychvalovanom Rusku. (Vyjadrovali sa takto tí vojaci, ktorí obsadzovali poľskú Ukrajinu a Rumunskú Besarabiu, kde videli dostatok všetkého, čo v Rusku vraj chybuje).

Zástancami terajšieho režimu je len úradníctvo a robotníctvo vo väčších tovarní a židia, hoci sa im nevedie tak, ako za bývalého Poľska, boja sa však, že zmenou režimu v Rusku mohol by ich postihnuť ten osud, ako židov v Nemecku a na Slovensku.

3. Rôzne:

V Rusku je rozšírená taká zpráva, že za krátko dôjde ku konfliktu medzi Nemeckom a Ruskom, len sa čaká ešte na väčšie zoslábnutie Nemecka bojom s Anglickom. Armáda je vraj už pripravená na hraniciach, ktorej úkolom je vraj okupácia Nemecka a vôbec Evropských štátov.

Poznámka:

Ostatné údaje súhlasné s výpoveďou Skoľského, hlásené pod čj. 925 Dôv. zprav. 1940.

Zprav. dôst. I. kat.
npor. pech. Kamenický Julius

VHA Bratislava, f. 53, šk. 60, 53/40-9/2/5

6 Na rozdiel od Meľnykovskej OUN mladá radikálna (revolučná) zložka sústredená okolo haličskej Krajskej exekutívy OUN (Banderovská frakcia) žiadala vedenie aktívneho revolučného boja z vnútra krajiny, preto členov Organizácie vyzývala zostať na území Ukrajiny a aktívne sa pripravovať (v duchu direktív Krajskej exekutívy) na moment vzniku masového ozbrojeného vystúpenia (revolúcie).

9.
Správa o informáciách získaných výsluchom židovského utečenca Henricha Feuera z dňa 23. októbra 1940, ktorý utiekol z Przemyślu do Maďarska, o pomeroch na území obsadenom ZSSR

Peší pluk 6 — Prešov, 23. X. 1940.
Čís. 4679/Dôv. zprav.1940.
Vec: Henrich Feuer, utečenec z SSSR.
Vypočutie, predloženie výsl. protokolu.

Veliteľstvo 2. divízie
2. oddel.
Prešov.

Príl.: 2.

V prílohe prekladám výsluchový protokol spísaný na Okres. žand. veliteľstve dňa 22. X. 1940 s Henrichom Feuerom, ktorý z bývalého poľského územia, teraz ruského Gubernátu, utiekol do Maďarska a odtiaľ vyhostením sa dostal na Slovensko.

Okresným úradom v Bardiove bolo Henrichovi Feuerovi povolené prechodné povolenie pobytu na Slovensku a to do konca okt. 1940.

Po prevedenom výsluchu podal p. pl. 6 Okresnému úradu v Bardiove návrh, aby menovanému ďalšie povolenie pobytu nebolo udelené a v prípade jeho neodcestovania do Palestíny, aby bol z územia Slovenského štátu vyhostený.

Prevedeným výsluchom so všetkou prísnosťou nebolo možné zistiť, že by Henrich Feuer bol vyslaný ruskou zprav. službou na Slovensko za účelom výzvedným.

Predkladám na vedomie Okresnému úradu v Bardiove som odoslal I. časť výsl. protokolu, Polr. riad. ÚŠBO I., II. časť.

Veliteľ pluku:
mjr. pech. Karol Hrabec

Peší pluk 6
K čís.: 4679/Dôv. zprav. 1940
Vec: Henrich Feuer, utečenec z Ruska
- výsluch.

I. časť – osobná.

1. Osobné dáta:

Henrich Feuer, nar. dňa 14. 8. 1921 v Przemyslu, tam príslušný, a posledne bytom. Náboženstva a národnosti židovskej. Slobodný, podľa jeho udania doteraz netrestaný. Vychodil 6. tr. ľud. školy, 5 ročníkov obchodnej školy v Przemyslu.

Rodičia a súrodenci:

Otec: Mozes Feuer, 64 ročný, obchodník v Przemysle, teraz je pravdepodobne na Sibíri, alebo na Urale, kde Židov a nespoľahlivých Poliakov Rusi transportujú.[1]

Matka: Friemet rod. Goldfarb-ová, žije v Ľvove.

Brat: Jozef, 32 ročný, teraz neznámeho pobytu.

Dávid, 27 ročný, teraz neznámeho pobytu vo Francúzsku, kde odišiel v r. 1930 a kde v Paríži sa zdržoval a študoval.

Sestra: Elena, rod. Goldfarb, vydatá za Freundlich Leona, direktora obch. akademie v Sokalu[2].

Ružena Feuer, dr., vydatá za Dr. Babada v Przemysli.

2. Krátky životopis:

Narodil sa v Przemyslu, kde vychodil ľudové školy a obch. školy. V Przemyslu býval stále až do konca novembra 1939. Odtiaľ koncom novembra 1939 bol zatvorený v Przemyslu, nakoľko bol v podozrení, že otcovi, ako obchodníkovi pomáhal ukrývať tovar. Tam bol zatvorený do konca decembra. Potom bol transportom na vlaku odvezený smerom do ruského vnútrozemia. V tomto transporte bol jeho otec, švagor a menovaný. V celom transporte bolo asi 2500 ľudí. Z vlaku sa menovanému podarilo ujsť. Dostal sa do Maďarska, odkiaľ prešiel na Slovensko. Do Slovenska prišiel začiatkom augusta 1940. Prihlásil sa na žand. stanici v Bardiove. Po vykonanom administratívnom pokračovaní bol mu Okresným úradom v Bardiove povolený pobyt na Slovensku do konca októbra 1940.

3. Príčina a okolnosti odchodu:

Z ruského územia utiekol preto, lebo sa bál, že v ruských baniach nevydrží ťažkú prácu. Z vlaku vyskočil v Moskve, kde vlak stál na stanici. To bolo koncom decembra 1939. Z predmestia, kde bývali ruskí židia, tam sa na dva dni a dve noci ubytoval. Tento ruský žid dal mu peniaze na cestu a cestoval zpäť do územia bývalého Poľska do Ľvova, kde bol dokiaľ chcel odísť do Palestíny. V Maďarsku bol v Mukačeve a v Budapešti pridelený do židovského tábora na Ó utca 5. V tábore bol do začiatku júla 1940, odkiaľ bol prevezený do Garani[3]. V Garani vypukla epidemia týfu, preto bol vyhostený ako cudzinec na Slovensko začiatkom augusta 1940.

Peší pluk 6

K čís.: 4679/Dôv. zprav. 1940

1 Po obsadení západného Poľska Wehrmachtom v r. 1939 niekoľko desiatok tisíc poľských Židov zutekalo na územie ZSSR. Tam ich rovnako čakal neistý osud – i keď sa časť z nich dostala ďalej do Palestíny, mnohí z tých, ktorí sa usadili v Sovietskom zväze, padli za obeť stalinskému teroru, deportáciám a pracovnému vykorisťovaniu za hrôzostrašných podmienok. HAUMANN, H.: *Dějiny východných Židov*. Olomouc 1997, s. 188.

2 Sokal, ukr. Sokaľ, mesto na západe Volynskej oblasti.

3 Hraň, okres Trebišov, v rokoch 1938 – 1945 na území okupovanom Maďarskom ako Garány. V lete roku 1940 bol tábor poľských vojenských a civilných utečencov v tejto obci likvidovaný. GNIAZDOWSKI, M.: K otázke prítomnosti poľských utečencov na odstúpenom území južného Slovenska počas II. svetovej vojny. In: *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov II.* (Zost. M. Lacko.) Bratislava 2003, s. 147 – 148.

II. časť – vlastná zpráva.

1. Pomery na území obsadenom Ruskom: Po príchode ruského vojska na obsadené územie pomery sa veľmi zmenily. Ruské úrady, ktoré hneď prišly za vojskami, začaly zavádzať nové poriadky. Komunisti, ktorí boli na tomto území, mali vtedy veľké slovo. Títo udávali ruským vojakom a úradníkom všetko, čo sa v tomto kraji deje a aké sú tu pomery atď. Tak udali, kto bol proti komunistom, kto je bohatý, kto ukrýva tovar, kto nie je spokojný s novými pomerami a pod. V Przemyslu týchto nespokojencov zavierali do väzenia, kde ich držali a vyšetrovali. Veľa poľských židov a Poliakov je teraz transportovaných na Sibíri a na Urale.[4] Tam ich Rusi zamestnávajú v baniach a v iných prácach. Emigrantov, ktorí utiekli z územia obsadeného Nemcami tiež ruské úrady pochytali transportovali na práce. Veľa utečencov je tiež i z Maďarska, najviac z Podkarpatskej Rusi. Týchto tiež posielajú na prácu.

Nadšenie, ktoré majú utečenci, keď chcú ísť do Ruska rýchlo pominie, lebo sú veľmi sklamaní tamojšími pomerami.

Po stránke hospodárskej sa pomery veľmi zhoršily. Celkom malé gazdovstvá ešte sú ponechané, ale väčšie hospodárstva sú poštátnené a vyhlásené za vlastníctvo sovietskeho štátu.

Počas jeho prítomnosti v Przemyslu a v Rusku bolo veľmi cítiť nedostatok potravín, chleba, masti. Často sa stalo, že rodina celé dni nemohla dostať chleba. v dôsledku nedostatku potravín a paliva ľudia veľmi trpeli a vypukol potom v tomto kraji týfus a červienka. Nemocnice boly preplnené a úmrtia boly tiež značné.

2. Prenasledovanie Poliakov a Židov na obsadenom území Ruskom: Veľa tisíc Poliakov inteligentov z obavy pred Rusmi utieklo do Maďarska, Rumunska, do Litvy a Fínska, ako aj do územia obsadeného Nemcami. Tých čo ostali a boli známi ako vlastenci a vyšší štátni úradníci, boli ruskými vojakmi a úradmi zväčša zatvorení. Po dlhom vyšetrovaní a súdení boli mnohí deportovaní na nútené práce do krajov vnútorného Ruska. Medzi Židmi bolo veľa zradcov, ktorí sa po príchode ruského vojska vydávali za komunistov a ruských vlastencov. Toto bolo pozorovať aj medzi Poliakmi inteligentami, ktorí udávali Poliakov a sami sa vyhlasovali za spoľahlivých komunistov. Denuncianstvo je veľmi rozšírené. Ruská policia má platených agentov – dôverníkov, ktorí pracujú na každom kroku. I vo väzení zistili väzni medzi sebou agenta, ktorý nenápadne vypočúval a potom prefektovi väznice všetko hlásil.

Sťahovanie Židov pokračuje na území býv. Poľska a smeruje do Palestiny.

3. Vojenská situácia na obsadenom území Rusmi: V Przemyslu je vojenská posádka veľmi početná. Podľa zbraní sú tam zastúpené všetky jednotky. Kázeň medzi vojakmi a dôstojníkmi je malá. Vojaci ešte ani teraz nezdravia svojich predstavených. Veľmi často vidieť vojaka a dôstojníka sa opíjať. Rozdiel medzi vojakmi nemeckými a ruskými je veľký. Videl to sám na vlastné oči, lebo záp. časť Przemyslu je v rukách nemeckých[5]. Nemeckí vojaci sú dobre ustrojení a vyzerajú celkom dobre,

4 Podľa niektorých údajov padlo za obeť týmto deportáciám najmenej 330-tis. osôb poľskej národnosti. HALCZAK, B. – ŠMIGEĽ, M.: K problematike postavenia Lemkov v Poľsku v prvej polovici 20. storočia a ich presídlenie do Sovietskeho zväzu. Akcia "Visla". In: *Acta historica Neosoliensia,* tomus 7. Banská Bystrica 2004, s. 189.

5 Przemyśl bol v tom čase skutočne rozdelený hranicou na rieke San, západná časť – Zasanie – bola okupovaná Nemcami. Na základe nemecko-sovietskej zmluvy „o hraniciach a priateľstve" z 28. septembra 1939 bola hranica nemecko-sovietska stanovená na línii riek Narew, Bug a San.

kým ruskí vojaci sú slabo vystrojení. Ruskí vojaci nedbajú ani o seba ani o svoju výstroj. Sú celkove v službe i po nej nepresní a neukáznení.

4. Pomery v Maďarsku: Za svojho pobytu v Maďarsku bol stále zavretý v Tábore a o týchto nevie.[6] Poľských Židov a Poliakov je ešte stále veľa. Sú rozdelovaní do táborov. Kto sa neprihlási, môže odcestovať do býv. Poľska. Do Ruska nepúšťajú.

por. pech. Ján Baláž v.r.

Prešov, 28. októbra 1940
Veliteľstvo 2. divízie
Za správny opis: */nečit. podpis/*

VHA Bratislava, f. 53, šk. 60, 53/40-9/2/5

6 K otázke zajateckých táborov na obsadenom území južného Slovenska bližšie napr. GNIAZDOWSKI, M.: K otázke prítomnosti, s. 125 – 148.

10.
Správa o informáciách získaných výsluchom utečenca Mikolaja Dembického z dňa 1. novembra 1940 o politických, spoločenských i hospodárskych pomeroch na území obsadenom ZSSR

Jazdecký prezvedný oddiel 2
Čj. 978/Dôv. zprav. 1940.
Vec: Dembickyj Mikolaj, ubehlík z
SSSR – výsluchový protokol.

Michalovce, 1. novembra 1940

Prílohy: 4

Veliteľstvo 2. divízie 1. c. oddelenie

Prešov

V prílohe predkladám trojmo výsluchový protokol ubehlíka z SSSR Dembicky Mikolaja, narodeného 17. februára 1918 v Trastianec[1] okr. Drohobicz, zamestnaním krajčírsky pomocník, národnosti ukrajinskej, náboženstva gr.-kat., škol. vzdelanie 6. tr. ľud. školy a 3. ročnej učňovskej školy, slobodný.

Menovaný vypovedal ochotne, jeho inteligencia je primeraná k jeho vzdelaniu.

Po prevedenom výsluchu bol odovzdaný okresnému úradu v Michalovciach.

Dostane: Vel. 2. div. I. c. Odd. ako hlásenie v inom znení, ÚŠBO I. a II. čiasť a okresný úrad v Michalovciach II. čiasť.

Veliteľ JPO II.
mjr. jazd. Dualský Tibor

Jazdecký prezvedný oddiel 2
K čj. 978/Dôv. zprav. 1940.
Vec: Dembickyj Mikolaj
ruský utečenec – vysluchový
protokol.

1 Trościaniec (ukr. Trostianec) pri Mikołajewe (Nikolajiv), Ukrajina.

I. Časť – osobná.

1./ Osobné data:

Dembickyj Mikolaj, narodený dňa 17. februára 1918 v Trastianec, okr. Drohobicz, SSSR, zamestnaním krajčír, pomocník, národnosti ukrajinskej, náboženstva gr.kat., škol. vzdelanie 6 tr. ľudovej školy a 3 roč. učňovskej školy, slobodný, otec Ivan 64 roč. roľník v Trastianci.

brat Ivan 28 roč. ženatý, roľník.

brat Michajlov, 25 roč. predavač v obchode.

2./ Krátky životopis:

Po vychodení Ľudovej školy odišiel sa učiť krajčírskemu remeslu do Mykolajova n/Dnestrom[2], kde bol ako učeň tri roky a pomocník jeden rok. Pri vypuknutí nemecko-poľskej války odišiel nazpeť k rodičom, pri ktorých bol až po dobu jeho zúteku, t.j. 22. okt. t.r.

3./ Príčina zutekania:

Pri nemecko-poľskej válke, ako Ukrajinec zúčastnil sa pri povstaní proti Poliakom.[3] Teraz však sa Rusovia o tom dozvedeli, preto ho chceli zatvoriť a odoslať na Sibír. Dva mesiace sa skrýval doma, lebo počul, že bude nejaká zmena v Rusku, keď však táto nenastala a stále bol hľadaný NKVD rozhodol sa ešte so štyrma kamarátmi k úteku za hranice. Boli to: Dembickyj Štefan, Šinsky Štefan, Opresko[4] Michal a Sech Michal.

Hranicu maďarsko-ruskú prekročil pri Studenom[5]. V Maďarsku sa neprihlásil nikde. Slovenské hranice prekročil pri Bežovci. Prihlásili sa sami u pohraničných orgánoch, v ktorej dedine, udať nevie. Odtiaľ bol dopravený na okresný úrad v Michalovciach..

Zpravodajský dôstojník I. kat.:
npor. pech. Julius Kamenický

Jazdecký prezvedný oddiel 2
K č.j. 978/Dôv. Zprav. 1940 Michalovce
Predmet: výsluchový protokol.

2 Poľsky Mikołajów, ukr. Mykolajiv (nad Dnestrom).

3 Niekoľko mesiacov pred útokom na Poľsko sa predstavitelia vyšších nemeckých vojenských kruhov obrátili na A. Meľnyka, ktorý stál na čele Organizácie ukrajinských nacionalistov s konkrétnym návrhom organizovania ukrajinského povstania vo východnom Poľsku (v Haliči). Povstanie by tak odčerpalo časť poľských vojenských síl z nemecko-poľského pohraničia a umožnilo by ľahší prienik nemeckej armády do hĺbky Poľska. Za takúto službu A. Meľnykovi bolo sľubované, že tretia ríša uzná budúci ukrajinský štát. Haličská Krajská exekutíva OUN však odmietala vyvolať povstanie a žiadala od Berlína dodatočné záruky. Medzitým však došlo k zmene nemeckého postoja a v podmienkach nemecko-sovietskej dohody o rozdelení Poľska (pakt Molotov-Ribbentrop) sa nemeckí stratégovia rozhodli, že pozastavia akcie zapojenia Ukrajincov do konfliktu a budú opatrnejší v kontaktoch s ich emigrantskými predstaviteľmi. Pozri: ŠMIGEĽ, M.: *Banderovci na Slovensku (1945 – 1947)*. Banská Bystrica 2007, s. 48. K lokálnym a živelným vystúpeniam proti poľskej administratíve a polícii došlo len v širšom okolí Ľvova v Haliči – v regióne Mykolajiv-Drohobyč-Žydačiv v dňoch 11. – 15. septembra 1939 bez výraznejšej podpory ukrajinského obyvateľstva a akcie boli tlmené s príchodom Červenej armády do oblasti (po 17. septembri). WYSOCKI, R.: *Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów w Polsce w latach 1929 – 1939.* Lublin 2003, s. 355 – 356.

4 Oprisko.

5 Verchnja Studenyj.

II. Časť – vlastná zpráva.

1./ Zprávy o vojsku:

V obci Drohovište[6] je asi na 5 000 jazdcov a delostrelcov. O výzbroji nič bližšieho udať nevie. Mená veliteľov nevie. Poznal jedine por. Stibu ale ten je už odtiaľ preč. Vojsko sa odtiaľ 3 x toho roku vymenilo. Prvý raz odišli na Bukovinu-Besarábiu, druhý raz na Varšavu a po tretí raz nevie kam odišlo. Pobliž Nikolajeva[7] je veľká strelnica, kam chodia na streľbu oddiely z ďalších posádok. Strelnica je pechotná a delostrelecká.

O náležitostiach vojakov a dôstojníkov nič udať nevie. Hovorí len všeobecne, že dôstojníci dostávajú pekný plat. Dôstojníci chodia sa večerami zabávať do Nikolajeva. O druhu zábavy nič udať nevie. Či hrávajú karty nevie. Mnoho dôstojníkov býva priamo v Nikolajeve, lebo je to len 2 km vzdialené.

O ústroji a výzbroji vojaka vypovedá súhlasne s ostatnými.

Vo vojsku je hodne členov NKVD s úkolom sledovať smýšľanie dôstojníkov a vojska. Ústroj majú ako vojsko. Líšia sa jedine tým, že majú na čiapkach modrú podšívku. Význačnejší členovia /starší, t.j. velitelia/ majú okolo čapice červený pás.

Disciplína vo vojsku je veľmi ostrá, lebo je hodne zbehov, ktorí sa skrývajú po okolitých lesoch. Dedinský ľud im pomáha dáva im stravu.

O trestoch vojska nič udať nevie.

Vojsko je ubytované v bývalom kláštore a sirotinci[8]. Toho roku postavili tam asi 10 drevených maštalí. Stavby prevádzali civilní robotníci.

Strava vojska:

Ráno o 6 hod. polievka, na obed polievka a chlieb, večera zas akási polievka. Mäso dostávajú len na sviatky: 1. máj, a pod. Bližšie o strave nevie.

Utečenec udáva, že je počuť čosi o tom, že sa 15. novembra chystá vo vojsku vzbúra.

Morálna hodnota vojska:

Veľmi slabá. Ruský vojak nechce bojovať. Pri príchode do zabraného územia povedali ruskí vojaci, že čakali, že ich prídu oni /Poliaci/ vyslobodiť a nemalo sa to stať tak ako sa stalo. Odvedených vojakov zo zabraného územia posielajú do východnej čiasti štátu. O odvodoch vojska nevie nič.

2./ Pohraničné stráže:

Utečenec vypovedá súhlasne s ostatnými. Blízko Lwowa údajne vyprázdnili pás široký asi 7-8 km, dediny rozbúrali a tam stavajú teraz silnú obrannú líniu, na stavbu ktorej používajú aj beton. Stráže v tomto úseku sú vraj na každých 20 m jeden vojak. Na pohraničí rusko-maďarskom videl kopať zákopy vo Volosianke. Betonu nepoužívajú. O druhu krytov a ich stavbe nič bližšie udať nevie.

3./ Spokojnosť s režimom:

Ľud je veľmi nespokojný. Nespokojnosť však navonok neukazuje zo strachu pred odvezením na Sibír!

Ľud si praje príchod Nemcov.

4./ Hospodárske pomery:

---

6 Na mape z roku 1937 obec Drohowyże, ukr. Drohovyž, Ukrajina.
7 Mikołajów, ukr. Mykolajiv, mestečko na Dnestri južne Ľvova.
8 Išlo o veľký sociálny ústav medzi obcami Drohowyż (Drohovyž) a Demnia. Pozri výpovede M. Czorného a I. Budkovského.

Sú veľmi zlé. Je veľký nedostatok životných potrieb všetkého druhu. Pred obchodmi stoja denne veľké zástupy, ale sotva kedy sa im podarí niečo kúpiť. V obchodoch je jedine dostatok zápaliek, solí a nečistého, žltého petroleja. Textilii je tiež veľký nedostatok. K dostaniu je jedine akýsi glot, ktorý používajú na ušitie jak spodného prádla, tak aj odevu. Papieru je tiež nedostatok. V kanceláriach údajne píšu na staré poľské aktá, ktoré sú po jednej strane čisté. Je dostatok jedine novinového papieru. Novín produkujú veľmi mnoho. Ich cena na tamojšie pomery je nízka: 2 – 3 ruble mesačne. Z počiatku dávali na dediny noviny zdarma, teraz už nie. Obchody sú všetky štátne.

Majetky súkromníkov doposiaľ násilím nezabrali. Robia len propagandu pre zapisovanie sa do kolchozov. Bohatší ľudia zo strachu sa dali zapísať. Chudobnejší odmietli. Tým, ktorí nedali majetky pre kolchozy vrúbujú veľké dane. Na pr. Od 10 ha majetku platia ročne až 2.000 rubľov ročne mimo povinných odpredaj pre vojsko. Ročne je povinný hospodár predať vojsku 75 kg mäsa, za ktoré platia 17 - 18 kopejok za 1 kg. Ďalej 5 – 6 q zbožia za ktoré platia 6 – 8 rubľov za 1 q. V obchode stoji však 1 kg mäsa 12 rubľov, zbožie 180 – 200 rubľov, slanina 30 – 60 rubľov za 1 kg. Kožený tovar nie je vôbec k dostaniu. Sem-tam je ešte možné od Židov kúpiť pod rukou zo starých poľných zásob.

Ľudia prichádzajúci z vlastného Ruska varujú pred zapisovaním sa do kolchozov.

5./ Propaganda:

Na shromaždeniach a v novinách vychvaľujú ruský blahobyt. Ako argument uvádzajú, že v ostatnom svete zúri vojna, ľudia hynú, pokiaľ je v Rusku kľud, ľud nekrváca. A to všetko preto, lebo je Rusko silné, každý sa ho bojí, lebo je silne vyzbrojené. Ďalej vyhlasujú, že akonáhle sa bojujúce mocnosti vyčerpajú, potom rudá armáda zaberie veľkú Európu a utvorí z nej jeden socialistický štát. Potom vraj bude každému dobre. Na shromaždeniach propagujú ďalej oddanosť k vodcom štátu Stalinovi, Vorošilovi a iným. Ako dôkaz lepších časov než boly za býv. Poľska uvádzajú tiež, že kým za býv. Poľska mali hlasovacie právo až od 22. roku, teraz ho majú už od 18. roku.

6./ Rôzne:

Inteligenciu poľskú a ukrajinskú odstránila, na jej miesto prišla z vlastného Ruska. Veľkú čiasť obyvateľstva zo zabraného územia odsťahovali do vnútorného Ruska. Ako príklad udáva, že vo Lwowe bolo pred tým asi 400 000 obyvateľov. Dnes je z toho 75 % odsťahované, čiastočne poutekali do Nemecka. Na ich miesta prišli vojaci s rodinami, úradníci z vlastného Ruska.

Odsúdencov do 6 mesiacov vezenia nechávajú tam, nad 6 mesiacov ich už dovážajú na Sibír. Za malé oneskorenie v práci trestajú najmenej 6 mesiacov nútenej ťažkej roboty. Z práce jednej do druhej nesmie prestúpiť, ako to bolo za bývalého režimu.

Ako dôkaz blahobytu za terajšieho režimu udávajú aj to, že teraz nie je v Rusku polícia, ktorá je len v kapitalistických štátoch. Utečenec však udáva, že tam, kde bolo za bývalého poľského režimu 5 policajtov, je dnes 15 členov milicie a 9 členov NKVD.

Ľud každým dňom očakáva revolúciu. Všeobecne sa hovorí, že štát s takými hospodárskymi a politickými pomerami sa neudrží.

Vyslúchaný: Zprav. dôst. I.kat.

Dembický Mikolaj. Npor.pech. Kamenický Julius

VHA Bratislava, f. 53, šk. 60, 53/40-9/2/5

11.
Správa o výsluchu ukrajinského utečenca Michala Opriska z dňa 1. novembra 1940 o militarizácii pohraničných oblastí, protinemeckých tendenciách boľševického režimu a jeho prípravách na „oslobodenie" robotníckej triedy v Európe

Jazdecký prezvedný oddiel 2
K čj. 977/Dôv. zpráv. 1940 Michalovce, dňa 1. novembra 1940
Predmet: Oprisko Michal, ubehlík z SSSR
- vysluchový protokol.

Prílohy: 4.

Veliteľstvo 2. divízie
I. c. oddelenie

Prešov.

V prílohe predkladám trojmo vysluchový protokol ubehlíka z SSSR Oprisko Michala, narodeného dňa 15. marca 1919 v Trostanci[1], okr. Drohobicz SSSR, národnosti ukrajinskej, náboženstva gr. kat., školské vzdelanie 4. tr. ľudovej školy, robotník, slobodný, znalosť reči ukrajinskej a poľskej slovom i písmom.

Menovaný vypovedal ochotne, jeho inteligencia je primeraná k jeho vzdelaniu.

Po prevedenom výsluchu bol odovzdaný okresnému úradu v Michalovciach.

Dostane: Vel. 2. div.I.c.odd. ako hláseniem v inom znení
UŠBO I. a II. časť a okresný úrad v Michalovciach I. časť.

mjr. jazd. Tibor Dualský

Jazdecký prezvedný oddiel 2
K čj. 977/Dôv. zpráv. 1940.
Predmet: Oprisko Michal, ubehlík
z SSSR – vysluchový protokol.

I. Časť – osobná.

1./ Osobné data:

1 Trościaniec (ukr. Trostianec).

Oprisko Michal, narodený dňa 15. marca 1919 v Trostanci, okr. Drohobicz SSSR, národnosti ukrajinskej, náboženstva gr. kat., školské vzdelanie 4. tr. ľudovej školy, robotník, slobodný, znalosť reči ukrajinskej a poľsky slovom i písmom.

Otec: Mikolaj, 51 roč., roľník, býva v Trostanci.

Brat: Štefan, 18 roč., sluha v žrebčinci v Lwowe.

2./ Krátky životopis:

Do 12 rokov svojho veku bol u rodičov. Šesť rokov pracoval ako poľnohospodársky robotník v okoli domova. Posledné tri roky bol ako hospodársky sluha vo Waršawe, okrem niekoľkých posledných mesiacov, kedy bol zase u rodičov až po dobu jeho úteku, t.j. 22. okt. t.r.

3./ Príčina jeho úteku:

1./ Ruská vláda všetkých mladých Ukrajincov má v úmyslu presidliť do vnútrozemia, nakoľko im nedôveruje, chtiac sa tomu vyhnúť.

2./ Dňa 27. t.m. mal nastúpiť presenčnú službu v sovietskej armáde v ktorej ochotu slúžiť nemá.

3./ Veľmi ťažké životné pomery, preto chce ísť na prácu do Nemecka, kde je robotnícka otázka a životné pomery robotníctva dobre riešené. Hranice rusko-maďarské prekročil 24. t.m. pri Studenom. V Maďarsku sa nikde neprihlásil, ani nikým nebol zadržaný. Slovenské hranice prekročil 27. t.m. v noci, miesto udať nevie. Prihlásil sa spolu s kamarátmi na žand. stanici, miesto udať nevie, odkiaľ boli dopravení na okresný úrad v Michalovciach.

Zprav. dôst. I. kat.
npor.pech. Kamenický Julius

Jazdecký prezvedný oddiel 2
K čj. 977/Dôv. práv. 1940.
Predmet: Výsluchovy protokol.

II. Časť – vlastná zpráva.

1./ Zprávy o vojsku:

Vypovedá súhlasne ako Sech /viď. čj. /Dôv. zpráv. 1940/[2] a Šumsky /viď. čj. 976/Dôv. zpráv. 1940/. Ako doplnok udáva, že vo Lwowe na Strijskej ulici sú veľké podzemné skladištia, pochádzajúce ešte z poľskej ery. Uskladneno majú tam potraviny, ako i municiu a benzin. Ďalej udáva, že v dedine Slawsko[3] južne mestečka Skole asi 20 km severne maďarskej hranici je ubytovaná pechota v sile asi jedného pluku. Číslo pluku a ich počet udať nevie.

2./ Pohraničná služba:

2 Pri správe o výsluchu Mychajla Secha je však o deň neskorší dátum, 2. novembra 1940. Pravdepodobne boli vypočutí skôr a písomné hlásenie vyhotovil spravodajský dôstojník až neskôr.

3 Sławsko, ukr. Slavske.

Udáva ako predošlý, že po celej dĺžke Sovietskeho-nemeckých hraníc robia sa vo zvýšenom tempe opevňovacie práce, t.j. ťahajú sa drotené prekážky doposiaľ hotové sú v troch radách jako i stavajú zákopovú sieť.

Svojou výpoveďou potvrdzuje výpoveď predchádzajúcich, že v pásme asi 7 km širokom počítajúc od hraníc v sídli obyvateľstvo v dedine, ktorá vpadla do tohto pásma, úplne zborili a pásmo toto vôbec nie je ani hospodársky obrábané. Prístup civilnej osoby do tohto pásma je zakázaný. Nedodržanie tohto zákazu sa trestá najprísnejšími vojenskými trestami. Celé pohraničné pásmo je silne obsadené vojskom pohraničnej stráže. Utečenec udáva, že strážne hliadky na niektorých miestach stoja i 30 m od seba, takže prechod nepovolenej osoby je úplne nemožný. Pri nočnej službe majú pridelovaných strážnych psov. Udáva ďalej, že na niektorých miestach do drátených prekážok je pustený elektrický prúd.

Potvrdzuje ďalej výpoveď predošlých, že na malú vzdialenosť od hranice je zorané asi 10 m široké pásmo, ktoré denne vláči, aby takto bolo rozoznať prípadný prechod nepovolenej osoby pohraničným pásmom. Keď sa niekedy prípad prechodu zistí, zavedú prísne stopovanie pre dopadnutie prešlej osoby.

3./ <u>Komunikačné práce:</u>

Asi po 7 mesačnom pobytu v zabranom území poľskej Ukrajiny začaly rozširovaním koľajníc na rozchod ruských ????[4] Doteraz rozšírené koľajnice sú na trati Kijev – Lwow, Lwow – Strij – Drohobicz, Lwow – Przemysl, Lwow – Stanislawow a Lwow – Rawa Ruská. Následkom rozšírenia koľajníc prerobené i poľské vagony a lokomotívy a vozy. O silniciach zbeh udáva, že sa nové nikde nestavajú, ale naopak, do veľmi zlého stavu sa postavily staré dobré poľské silnice, ktoré vraj ťažkými ruskými tankami, ktoré silnicami prechádzaly, boly silne rozryté.

4./ <u>Hospodárske a politické pomery:</u>

Výpovede menovaného sú súhlasne s výpoveďami predošlých.

5./ <u>Propaganda:</u>

Úkolom doterajšej činnosti propagandy bolo prevýchovať ukrajinský národ v idei komunistickej. Konaly sa veľké ľudové shromaždenia, ktorých štvali proti kapitalizmu, vychvalovali všemožne socializmus a ruský komunizmus. So všetkou dôraznosťou zavrhovali nacionalizmus, o ktorom hovorili, že v Rusku nemá miesta, že komunizmus a nacionalizmus sú tak proti sebe, ako oheň a voda. Jediným smerom má byť v Rusku jako i na celom svete, ktorý i tak vraj v krátkom čase bude patriť Rusku ako voľakedy anglický internacionalismus. Taktiež vraj nemôžu existovať dve triedne vrstvy ľudskej spoločnosti. Podľa výroku Stalina, môže byť vraj len jeden a to bude komunizmus, alebo kapitalizmus. Tu však je vraj úkolom Ruska, aby nedopustilo k tomu, aby voľakedy kapitalismus ešte raz zavládol svetom. Prichádza vraj už čas, a to nie je vraj ďaleko, kedy ruský robotník pôjde oslobodiť robotníka do celého ešte kapitalistického sveta, ktorý v súčasnej dobe vedie medzi sebou válku, čím sa vraj vyčerpáva a tým len dopomáha k tomu, aby ruské víťazstvo bolo snadnejšie. O terajšom rusko-nemeckom pomere hovoria, že majú síce uzavretú smluvu o neutočení, to však

4 Otázniky v originály. Možno zapisovateľ nevedel o inom rozchode sovietskych železníc. Ten bol väčší než v Európe. Kým stredná a západná Európa používala (a dodnes používa) normalizovaný rozchod železničných tratí 1 435 mm, cárske Rusko si z obranných dôvodov rozchod rozšírilo o 89 mm, na 1 524 mm, ktorý je tu používaný dodnes. Preto sa tieto trate nazývajú širokorozchodnými.

ešte neznamená naprosto záruku. Najväčším nepriateľom zostáva i naďalej Nemec. Preto je teraz zvýšené tempo zbrojenia, aby Rusko bolo najsilnejšie, lebo k rusko-nemeckej vojne dôjde. Za krátko dôjde vraj k obsadeniu Karpatskej Ukrajiny, ako aj k privítaniu Waršawy do Sväzsku Veľkého Ruska. Pri prednáškach, kde sa prednášajú tieto a týmto podobné reči, dávajú za vzor nemeckého vojaka, pritom však usilujú sa všemožne zvýšiť sebavedomie ruského vojaka, lebo vraj ruský vojak musí byť lepší, než ktorý iný a musí vedieť lepšie narábať aj so zbraňou, ktorá je o mnoho lepšia, ako zbrane terajších vojnovedúcich národov. Lietadlá vraj majú také, ktoré dosiahnú aj 16 km výšky, čo nedokázalo ešte doteraz lietadlo ani jedného štátu.

Ďalšou veľkou snahou propagandy je vzbudiť veľkú lásku a oddanosť u ľudí terajším ich vodcom ako Stalinovi, Vorošilovi, Molotovovi atď. Za tým účelom vyvesené sú na mnohých miestach obrazy týchto opatrené hodnými heslami. Podľa udania zbeha však ani zďaleka nerovná sa pomer úspechu tejto propagandy pomeru výsledku. Medzi ľudom čím ďalej tým viac sa rozširuje nespokojnosť, terajším režimom naprosto nesúhlasí, najmä široké vrstvy pospolitého ľudu, ktoré zostaly i teraz oddané náboženstvu, ktoré terajší režim zavrhuje, čo je najväčšou príčinou ich nespokojnosti, ktorú nespokojnosť zvyšujú zlé hospodárske pomery.

Podľa názoru utečenca je vraj najzralejšia doba k vyvolaniu revolúcie proti komunismu. Veľkú nespokojnosť, ktorá medzi pospolitým ľudom panuje, ubýja strach pred NKVD, ktorá každú túto trestá najkrutejšími trestami.

Poznámka: Ubehlíkovi boly kladené rôzne otázky, na ktoré však okrem uvedených odpovedať nevedel, nakoľko zdržiaval sa väčšinou doma a uvedené údaje len počul.

Vypočúvaný: Oprisko Michal

Zprav. dôst. I. kat.
npor.pech. Kamenický Julius

VHA Bratislava, f. 53, šk. 60, 53/40-9/2/5

12.
Správa o výsluchu ukrajinského utečenca Štefana Šumského z dňa 1. novembra 1940 hovoriaca o militarizácii pomerov na nových sovietskych územiach a prípravách na „oslobodzovaciu vojnu" robotníctva proti kapitalistickým štátom

Jazdecký prezvedný oddiel 2
k. čj. 976/Dôv. zprav. 1940 Michalovce, dňa 1. nov. 1940.
Predmet: Šumský Štefan, utečenec z SSSR.
vysluchový protokol.

Prílohy: 4.

Veliteľstvo 2. divízie
I. c. oddelenie

Prešov.

V prílohe predkladám trojmo vysluchový protokol ubehlíka z SSSR Šumský Štefana, narodeného dňa 27. februára 1914 v Stiľsku[1], okres Drohobycz, tamtiež príslušný, zamestnaním krajčír, národnosti ukrajinskej, náboženstva gr. kat., škol. Vzdelanie 4. tr. ľud. školy, ženatý.

Menovaný je priemernej inteligencie a vypovedal ochotne.

Po prevedenom výsluchu bol odovzdaný okresnému úradu v Michalovciach.

Dostane: Vel. 2. div.I.c.odd. ako hlásenie o inom znení.
UŠBO.I. a II. časť a okresný úrad v Michalovciach I. časť.

mjr. jazd. Tibor Dualský

Jazdecký prezvedný oddiel 2
K čj. 976/Dôv. Zprav.1940.
Vec: Šumský Štefan – ruský utečenec
vysluchový protokol – predloženie.

I. Časť - osobná

1./ Osobné dáta:

Šumský Štefan, narodený dňa 27. februára 1914 v Stiľsku, okres Drohobycz, tamtiež príslušný, zamestnaním krajčír (mal svoju vlastnú dielňu), národnosti ukrajínskej, náboženstva gr.kat., škol. Vzdel. 4. tr. Ľud. Školy, ženatý s Máriou Vorobeckou, ktorú nechal s dieťaťom doma.

2./ Krátky životopis:

1 Stulśko, dnes Stiľske.

Po vychodení ľudovej školy šiel sa učiť za krajčíra, do Mikolajeva, kde sa vyučil krajčírstvu u žida zv. Szauczmana Chaima. Po vyučení krajčírstvu sa vrátil domov, kde si otvoril vlastnú dielňu a tam pracoval. Oženil sa minulého roku v jeseni. Otec mu zomrel v roku 1935. Matka žije doma s jedným synom Ivanom, ostatní bratia sú samostatní, ženatí. Jeden z nich Michajlo je teraz v Nemecku. Adresu udať nevie.

3./ Príčina zutekania:

Pomery v Rusku, najmä v zabranom území /býv. Poľsko/, menovaný udáva, že sú neznesiteľné. On ako samostatný živnostník – krajčír – nemohol si ani toľko zarobiť, čo by potreboval pre živobytie rodiny. Dielňu mu uzavreli v poslednej dobe, pri čom mu zabrali stroj a zakázali samostatne pracovať. Sú vraj tam kolektívy, kde sa spoločne pracuje a práca sa odmeňuje podľa toho, koľko urobí. Na určitý počet pracovných hodín je stanovené množstvo práce, ktoré sa musí urobiť, v opačnom prípade strhujú z dennej mzdy. Hranice Rusko-Maďarské prekročil u Studeného dňa 22. októbra 1940. V Maďarsku sa nikde nehlásil, nakoľko sa bál, že ho vrátia zpäť do Ruska. Hranice Maďarsko-Slovenské prekročil dňa 27. októbra 1940 a hlásil sa na O.F.S, kde po spísaní protokolu bol žandármi dopravený na okr. úrad v Michalovciach.

Menovaný po vysluchu zprav. dôst. bol vrátený okresnému úradu k ďalšiemu šetreniu.

Zprav. dôst. I. kat.
npor. pech. Julius Kamenický.

Jazdecký prezvedný oddiel 2
K. čj. 976/Dôv. zprav. 1940.
Predmet: Vysluchový protokol.

II. Časť – vlastná zpráva.

1./ Zprávy o vojsku:

Lwow: Je tu ubytované vojsko všetkého druhu. Pechota je ubytovaná na ul. Horodeckej v budove zvanej „Citadela“. Delostrelectvo je ubytované v ul. Blonnej v bývalých poľských kasárňach. Jazdectvo je ubytované pod zámkom takzvaný „Vysoký zámok“ Stríjská ulica a štvrti Koželník[2]. Pod zámkom na Stríjskej ulici bývajú v bývalých kasárňach a v štvrti Koželník v domoch z ktorých civilné obyvateľstvo vysídlili. Pioneri sú ubytovaní na ulici Kadetskej. Telegrafisti sú ubytovaní na ulici Stríjskej za kasárňami jazdeckými. V dedine Slonka[3] sú ubytovaní svetlometi. Tanky sú zatiaľ umiestnené na ulici Stríjskej a Janivskej, zatiaľ pod stanami avšak už budujú kasárne na Stríjskej ulici ako i garáže. Letectvo je ubytované v štvrti Lwowa zvaným Skneliw[4], kde sú kasárne a hangáry. Toto je letisko bývalé Poľské okrem toho ale majú nové letisko pri dedine Rysná Ruska[5] severne od Lwowa asi 7 km. Kasárne ani hangáre dosiaľ nie sú vybudované, jedná sa pravdepodobne o poľné letisko.

2 Kozielnik (Kozielniki) – mestská časť Ľvova.
3 Sołonka (Malá, Veľká), ukr. Solonka, Ukrajina.
4 Skniłów, ukr. Skniliv – predmestie Ľvova s letiskom.
5 Rzęsna Ruska, dnes Riasne, asi 10 km severozápadne Ľvova.

Protilietadlové delostrelectvo je ubytované v Novom Lwowe na ulici Vlastná Strycha. Spomenutého vojska počet udať nevie.

Ščerec[6]: Je tu ubytované jazdectvo a pechota. Počet udať nevie. Ščerec je asi 30 km južne Lwowa. Ubytovaní sú po domoch dedine.

Zaklad[7]: Je tu ubytovaná pechota, delostrelectvo a jazdectvo. Udáva asi 5.000 vojakov. /Zaklad je pri mestečku Mikolajev/.

Strij: Je tu ubytovaná pechota v bývalých poľských kasárňach, - delostrelectvo ľahké a stredné čiastočne motorizované jazdectvo a letectvo, pre ktorých sa stávajú kasárne pobliž nádražia. Nedávno bolo dostavané i letisko. Počet, ani čislo tu ubytovaného vojska udať nevie. Podľa odhadu ubehlíka je tu dohromady asi 10 000 vojakov.

Skole: Je tu ubytované pohraničné vojsko /pechota/, delostrelectvo poľné hypomobilné, a jazdectvo. Ubytované je po domoch ako i pod stanami. Počet udať nevie. Udáva ďalej, že veľmi mnoho vojska táboruje v horách medzi Skole a Strijom, kde budujú zákopy. Bližšie údaje o tomto udať nevie.

b./ Povolávanie vojska: V mesiaci septembri začali povolávať k presenčnej službe ročník 17 – 18 a 19. V terajšej Ukrajine, vo vnútrozemí však povolávajú i ročník 1920 a 21. Okrem toho povolávajú záložníkov rôznych ročníkov na 1 mesiac.

Povolávanie sa dej tak, že príde odvodná komisia do dediny, svolá príslušníkov jednotlivých ročníkov, pri dostaveni sa vydá brancovi písomné potvrdenie s určením nástupovej doby.

c./ Vyzbroj: Pušky sú ešte vzoru starého s dlhými kuželovitými bodákmi[8]. Guľomety majú trojho druhu, bližšie o nich udať nevie o tom len počul[9]. Do pušiek ako i guľometov majú zvláštny druh streliva, ktorým keď strelili do plechu na vzdialenosť asi 200 m, tento sa chyti v plameň[10]. Ubehlík udáva, že sám to videl na strelnici vo Striju, keď konali vojaci cvičenie v ostrostrelbe. Ďalej majú kanony proti utočnej vozbe, ktoré je motorizované a kanony sú ťahané za nákladnými autami. Kolesá majú gumové. Veľké guľomety proti lietadlám ťahané koňma i motorizované. Podľa udania ubehlíka nabíja sa tento pasom o 250 nábojoch. Bližšie udať o tom nevie. Sám to len videl pri cvičení. Kanony majú trojho druhu: ľahké poľné ťahané koňmi, - stredné, tiež koňmi ťahané /2 parmi/ a ťažké, ktoré je motorizované. Hlavňový priemer kanonov poľných je 8 cm, stredných 16 cm a ťažkých vraj až 40 cm. Udáva, že tieto videl pri presune, keď ruské vojsko išlo obsadzovať Besarábiu.

Protilietadlové delostrelectvo je vybavené kanonmi PL. o hlavňovej dĺžke asi 12 m. Priemer hlavne udať nevie, ani bližšie technické data. Videl ich parkovať vo Lwowe na letišti.

Lietadlá majú 1 až 6 motorové. Bližšie data nevie udať, tvrdí iba, že ich rýchlosť je menšia, než lietadiel nemeckých. Počet lietadiel vo Lwowe odhaduje asi na 400, v Striju asi 50.

6 Szczerzec (ukr. Ščirec) – mestečko pri Ľvove.

7 Zakład – sociálny ústav (zakład dla sierot i ubogich) – veľkostatok medzi Drohowyżom a Demniou, dnes samostatná obec.

8 Mosin vzor 1891/30.

9 Boli to ľahké guľomety Degťarev vzor 1927 kalibru 7,62 mm, ťažké Maxim vzor 1910 kalibru 7,62 mm a veľkokalibrové DŠK vzor 1938 kalibru 12,7 mm.

10 Išlo o priebojné zápalné strelivo.

d./ Vystroj: Pešiak je vystrojený: jedným súkenným odevom, ktorý je zlej kvality, súkenným plášťom, jedným párom snúrovacích bot a gumovou podošvou, jedným párom čiernych oviniek, chlebníkom a čapicou. Torby nosia len ojedinele.

Pešiak je vyzbrojený puškou, plynovou maskou, prilbou a okrúhlym dlhým bodákom. Velitelia všetkých druhov sú ozbrojení bubienkovým revolverom[11]. Pešiak nosí opasok s dlhým okrúhlym bodákom.

e./ Stravovanie: Vojsko sa stravuje len 2 krát denne. Raňajky: čierna káva a chlieb o 9 hodine, obed: smes zeleniny, zemiakov a mäsa všetko varené v jednom kotle. Obed sa vydáva o 4. hod. popoludní.

f./ Peňažné náležitosti vojska: Vojak dostáva na 10 dní 7 rubľov poddôstojníci a dôstojníci sú vraj dobre platení, bližšiu sumu však udať nevie.

g./ Morálna hodnota vojska: Všeobecne morálna hodnota vojska je veľmi zlá. Ruský vojak slúži veľmi neochotne a o boji nechce ani počuť. Veľmi časté sú dezercie. Disciplínu vo vojsku ako aj vnútornú disciplínu vo štáte udržuje polovojenská organizácia NKVD, ktorého počet členov v celom Rusku sa odhaduje na 2 a pol milióna. Členovia NKVD sú presvedčení komunisti a sú naprosto oddaní štátu. Z týchto sú ustanovovaní i štátni dôvernici vo vojsku, ktorí sledujú ponajviav život a smýšľanie dôstojníkov. Medzi dôstojníckym zborom je hodne Židov, ktorí sú najlepšími vykonávateľmi nariadení. Ostatní dôstojníci navonok ukazujú nespokojnosť lebo je im stále v pätách komisár NKVD. Najviac členov NKVD je Židov. Ako príklad nespokojnosti vojska a demoralizácie vo vojsku udáva, že keď v mesiaci máji t.r. bolo vojsko transportované na hranice rusko-nemecké, stalo sa, že asi jeden pluk aj s dôstojníkmi z neznámej príčiny odoprel poslušnosť, tak že boli členmi NKVD odzbrojení a eskortovaní neznámo kam.

h./ Organizáciu a početné stavy udať nevie.

2./ Pohraničné stráže:

Po celej dĺžke hraničnej čiary sú trojradé drôtené prekážky. Mimo toho asi na každých 100 m stojí hliadka dvoch vojakov. V neprehľadnom teréne ešte hustejšie. Títo okrem zbraní sú vybavení ešte psami. Pre nočnú službu majú okrem toho pridelené osvetľovacie prístroje. Pohraničná čiara do hĺbky 7 km je úplne vyľudnená a obstavaná čiste vojskom. Po spomenutých drotených prekážkach je okolo hraničnej čiary pás asi 10 m široký je denne vláčen, aby takto bolo možno rozoznať stopy. Hliadky sa pohybujú asi 800 m od hraničnej čiary. Táto vzdialenosť je vraj preto, aby mohli použiť zbrane bez toho, aby porušili medzinárodné právo prestrelením hranice. Pohraničnú stráž drži len vojsko a členovia NKVD, takže hraničná čiara je naprosto neprekročiteľná. Sami sa dostali cez hranice tým spôsobom, že ich od miesta k miestu prevádzali miestni ľudia, ktorí poznali presne, ktoré miesta sú menej strážené alebo vedeli čas vzdialenia sa hliadky z toho onoho miesta, ktorým boli prevedení.

3./ Opevňovacie práce:

Po celej dĺžke pohraničnej čiary vo vzdialenosti 4 – 7 km zrýchleným tempom robi sa zákopová a prekážková sieť. Práce prevádza len vojsko. V miestach, kde on prekročil hranicu rusko-maďarskú

11 Nagant vzor 1895 kalibru 7,62 mm.

udáva trasu zákopov v miestach: Volosianka – Lawóczné[12] – Hrabowka[13]. Druhy zákopov ako aj spôsob ich stavania udať nevie.

4./ Hospodárske pomery:

Sú propagandou veľmi vychvaľované. Vo skutočnosti sú však pomery veľmi úbohé. Zrno pohnilo na poli, repa a zemiaky nevykopávané. Hospodárske výroby ako aj tovar nie je vôbec k dostaniu. Remeňa vôbec nie je. Veľmi nápadne poklesly výrobky hospodárske. Odôvodňujú to tým, že boly utvorené kolchozy, čím roľníctvo, ktorého pôda bola slúčená, žije v domnení, že pracuje na cudzom, takže výrobná kapacita poklesla natoľko, že podľa jednej neoficiálnej štatistyky bolo zistené, že na zabranom území býv. poľskej Ukrajiny pred terajším režimom bolo produkované toľko zbožia ako na celom území pôv. Ruska. Veľký nedostatok je hlavne v hosp. zvieratstve. Ako príklad utečenec udáva, že na hospodárstve, kde bolo pred tým 5 – 6 kráv, dnes sú 2 – 3 kravy. V dôsledku toho je veľký nedostatok mäsa a koženého materiálu. Taktiež nie je lepšie s výrobkami ako s pšenicou a zeleninou. Hospodár hľadí odrobiť hodiny povinnej práce ale na zveľadenie a zvýšenie výrobnej kapacity vôbec nedbá. Životné potreby nie sú vôbec k dostaniu. Textili je veľký nedostatok. Pre ženy je textili viac ale keď si chce kúpiť napr. 1 m látky, musí súčasne podľa udania utečenca, kúpiť súčasne aj 1 liter pálenky, ktorej je v obchodoch najviac. Obchody sú vôbec štátne. Priemyselné výrobky na vysokom stupni, tieto sú vyrábané pásovým systémom, takže pracovníci sú veľmi vyčerpaní. To platí pre väčšie priemyselné podniky. V menších priemyselných podnikoch je systém stachanovský, t.j. že robotník musí vyrobiť určitý počet tovaru. V prípade, že toľko nestačí vyrobiť, je trestaný a strhuje sa mu okrem toho s platu.

V poľnohospodárstve je ešte ponechané osobné vlastníctvo, tak že tvorenie kolchozníctva je na vonok dobrovoľné, vo skutočnosti však roľník je k tomu donútený nepriamo a to tak, že vysokými poplatkami v naturáliách, ako i peniazoch ho natoľko vyčerpajú, že nakoniec sa vzdáva dobrovoľne osobného vlastníctva. Aby tento spôsob donútenia tvoriť kolchozy maskovali zpočiatku, prijímali do kolchozu len tých roľníkov, ktorí mali málo pozemkov. Bohatší roľník bol prijatý s počiatku len po dobrozdani miestnej komunistickej strany, ktorá potvrdila, že je spoľahlivým občanom sojuzu.

5./ Politické pomery:

Vnútorná politika ako predtým je vedená v duchu internacionalistickom. Jedina politická organizácia v Rusku je strana komunistická, ktorá sa delí na dve veľké skupiny a to: skupinu roľnícku a skupinu remeselnícku, do ktorej sa počíta i tak zvaná triedna inteligencia. Organizovaným členom strany môže byť len presvedčený komunista. Pri prijímaní nového člena sa vyžaduje dobrozdanie vládnych dôverníkov. Pre mládež je utvorená organizácia zvaná „Komsomol", ktorej členom musí byť každý mladý občan SSSR od 15 do 24 roku svojho veku. V 25 roku svojho veku prestupuje do strany. Občana vychovaného v Komsomole považujú za spoľahlivého. Organizáciu udržuje štát, tak že člen žiadné príspevky neplatí. Komunistická idea sa vbíja do občianstva rôznymi politickými prednáškami, ako i všetkými vymoženostiami vnútornej propagandy.

6./ Propaganda:

12 Ławoczne, ukr. Lavočne.
13 Na dobovej mape nevystupuje. Možno však pôjde o susednú Tarnawku.

V poslednej dobe všetké úsilie propagandy vynakládajú k presvedčeniu obyvateľstva proti kapitalizmu a kapitalistických štátov, medzi ktoré počítajú všetky štáty okrem Ruska. Silná je najmä protinemecká propaganda, v ktorej stále zdôrazňujú, že v krátkej dobe musí dôjsť k rusko-nemeckej vojne, jako i k oslobodzovacej vojne robotníctva s ostatnými kapitalistickými štátmi. Víťazstvo vraj už teraz sa javí pre Rusov veľmi priaznive, lebo teraz vojnu vedúce štáty sú už teraz značne vyčerpané, tak že im sa podarí opanovať svet bez boja. Pri tom však nemálo objasňujú aj výhody veľkého ruského panstva, lebo vraj vtedy nebude treba vojska, ktoré najväčším obťažom štátu a tak robotníctvo bude pracovať len tri hodiny denne a že pravý blahobyt utvorí len vtedy. Obyvateľstvo Ruska však sa vraj tomu usmieva. Ukrajinskému obyvateľstvu, o ktorom vedia, že čakajú spásu od Nemcov, hovoria, že marné sú ich túžby, lebo vraj Nemci sa do Ukrajiny nikdy nedostanú, oni však do Nemecka iste. Týmto sa snáď snažia uspokojiť obyvateľstvo Ukrajiny, ovšem bez výsledku, lebo nespokojnosť tu rastie čím ďalej tým viac a obyvateľstvo Ukrajiny čaká len na vhodnú chvíľu, aby vyvolalo revolúciu, pri čom pevne veria v nemeckú pomoc. [14]

Vypočúvaný: Šumsky Štefan

Zprav. dôst. I. kat.
npor.pech. Kamenický Julius

VHA Bratislava, f. 53, šk. 60, 53/40-9/2/5

14 Súčasné bádania jednoznačne nasvedčujú tomu, že nemecké stranícke a armádne vedenie pred prepadnutím ZSSR nemalo vypracovanú konkrétnu stratégiu v súvislosti s budúcnosťou Ukrajiny. Ani sám Hitler nemal jasnú predstavu o usporiadaní na vybojovaných územiach na Východe. V júli 1940 propagoval vytvorenie nárazníkových štátov z Ukrajiny, pobaltských štátov a Bieloruska. Neskôr hovoril o nemeckej administratíve na týchto územiach a až pred samotnou vojnou sa priklonil k myšlienke úplnej kolonizácie Ukrajiny. Pred Ukrajincami, samozrejme, nikto tieto plány neprezentoval. *Organizacia ukrajinskich nacionalistiv i Ukrajinska povstaňska armija,* s. 54.

13.
Správa získaná výsluchom ukrajinského utečenca Štefana Dembického dňa 1. novembra 1940 o celkovom zhoršení pomerov v ľvovskej oblasti po jej obsadení ZSSR a výzvach miestnych komunistov na obsadenie Podkarpatskej Rusi

Jazdecký prezvedný oddiel 2
Čís.: 980/Dôv.zprav.1940. Michalovce, 1. novembra 1940
Predmet: Dembický Štefan, ubehlík z
SSSR, výsluchový protokol.

Prílohy: 4. Dôverné

Veliteľstvo 2. divízie
I.c. oddelenie
Prešov.

V prílohe predkladám trojmo výsluchový protokol ubehlíka z SSSR Dembický Štefana, narodeného 14. augusta 1914 v Stiľsku[1], okres Drohobycz, tamtiež príslušný, zamestnaním hospodársky robotník, národnosti ukrajinskej, náboženstva gr. kat., školské vzdelanie 4. tr. ľud. školy, slobodný, vojakom nebol.

Inteligencia menovaného je primeraná a vypovedal ochotne.

Po prevedenom výsluchu bol odovzdaný okresnému úradu v Michalovciach.

Dostane: Vel. 2. div. I.c. odd. ako hlásenie v inom znení, UŠBO I. a II. čiasť a okresný úrad v Michalovciach I. čiasť.

Veliteľ JPO II.
mjr. jazd. Dualský Tibor.

Jazdecký prezvedný oddiel 2.
K čj.: 980/Dôv.zprav.1940.
Dôverné
Vec: Dembický Štefan – ruský utečenec
výsluchový protokol – predloženie.

1 Stulsko, ukr. Stiľske, Ukrajina (ľvovská oblasť).

I. časť – osobná.

1./ Osobné dáta:

Dembický Štefan, narodený 14. augusta 1914 v Stiľsku, okres Drohobycz, tamtiež príslušný, zamestnaním hospodársky robotník, národnosti ukrajínskej, náboženstva gr. kat., školské vzdelanie 4. tr. ľud. školy, slobodný, vojakom nebol.

2./ Krátky životopis:

Po vychodení ľudovej školy ostal doma pri rodičoch a pomáhal hospodáriť rodičom. Často chodil na robotu do tehelni a k iným prácam, ktoré sa v dedine vyskytly. Otec menovaného zomrel v roku 1937. Matka žije doma pri synovi, ktorý prebral hospodárstvo po otcovi. Menuje sa Nikolaj. Menovaného tri sestry sú vydané tam v dedine.

3./ Príčina zutekania:

Vlasť svoju opustil, nakoľko bol podozrievavý ako nacionalista. Keďže takýchto nacionalistov z okolitých obcí už hodne pobrali a poslali na Sibír, z obavy že príde rad aj na neho, odhodlal sa, že svoju vlasť opustí. Urobil tak aj s kamarátom Štefanom Šumským, ktorý je tiež z tej dediny. Cestou už ich čakal ďalší kamarát a to: Oprisko Michajlov, Sech Michajlov a Dembický Nikolaj. Hranice rusko-maďarské prekročili u Studeného, dňa 22. októbra 1940. V Maďarsku sa nikde nehlásili, nakoľko sa bali, že ich vrátia nazpäť do Ruska. Hranice maďarsko-slovenské prekročili dňa 27. októbra 1940 a hlásili sa na O.F.S., kde po spísaní protokolu boli žandármi dopravení na okresný úrad v Michalovciach.

Menovaný po výsluchu bol vrátený okr. úradu v Michalovciach k ďalšiemu pokračovaniu.

Zprav. dôst. I. kat.

Jazdecký prezvedný oddiel 2.
K čj.: 980/Dôv.zprav.1940.
Vec: Výsluchový protokol.

II. časť – vlastná zpráva.

1./ Zprávy o vojsku:

Vo Ľvove je ubytovaná pechota, jazdectvo, delostrelectvo, útočná vozba, letectvo, protilietadlvé oddiely a ešte iné druhy armády, že aké nevie udať. Silu jednotlivých oddielov nevie udať, len toľko, že je tam mnoho vojska. O tankoch udáva, že sú tam tri druhy, a síce malé, stredné a veľké.

Vo Sterci[2] je ubytovaná pechota asi v síle jedného pluku a jazdectvo tiež v sile asi jedného pluku.

2 Ide asi o Szczerzec, dnes Ščirec.

V Základ – Drohovieč[3] sa nachádza jazdectvo, delostrelectvo, pechota v jakej sile to udať nevie, len toľko tvrdí, že je mnoho jazdectva.

V Striju sa nachádza jazdectvo a pechota, ale udať nič presného nevie, nakoľko cez toto mesto len prešiel.

V Drohobiču udáva, že je tam tiež vojsko, že aké to už nevie. Na strane Ukrajiny 15 km od hraníc videl mnoho vojska, ako robili zákopy, že aké vojsko to udať nevie, ani silu.

O výzbroji nevie nič presného udať. Udáva však, že na ťažkých tankoch videl vo veži namontované 4 guľomety[4]. O delostrelectve udáva, že je všetka motorizovaná. Bližšie nič udať nevie.

Výstroj: Pechota je vystrojená vysokými bakančami, súkenným odevom a plášťom šedej látky. Podošvy majú gumenné a pribité cvočkami. Jazdci majú vysoké čižmy kožené, vatové nohavice súkenné, súkennú blúzu a plášť vatovaný. O ďalšej výstroji utečenec nič bližšie udať nevie.

2./ Povolávanie vojska:

Povolávajú podľa výpovedí utečenca ročníky 17., 18. a 19. na svolávacie lístky a odosielajú ich do Ruska, väčšinou do Moskvy. Bližšie udať nevie. Udáva, že pechota slúži 2 roky, útočná vozba 3 roky, letectvo 4 roky a námorníci 5 rokov aktívnej služby.

3./ Hospodárske pomery:

Propagujú kolektívne hospodárstvo. Kolchozy urobili len z nemeckého majetku /z toho, ktoré Nemci opustili/.[5] Na roľníkov uvalili veľké dane, že tieto len z veľkými ťažkostiami môžu platiť. Keď nemôže platiť odoberú mu celý majetok a keď majetok nepostačuje, odosielajú ich na Sibír. Hospodárske produkty odkupujú od roľníkov za pomerne malé ceny, kdežto ten samý produkt v obchode stojí až štvornásobnu cenu. Na príklad liter mlieka stojí u roľníka asi 48 kopejok, v obchode 2 ruble. Robotník zarobí denne 7 až 8 rubľov.

4./ Politické pomery:

Ľud je veľmi nespokojný, ale je ticho, lebo má strach, aby ho nevzali na Sibír. Ľud čaká bars koho, aby ho vyslobodil spod jarma bolševického, ale najviac Nemcov. Každého nutia, aby bol komunistom. Židia majú všetko v rukách. Všetky úrady sú zaplnené zo Židmi. Obchody držia všetko židia a keď sa vyskytol jeden obchod kresťanský, toho už odoslali nikto nevie, že kam. Skoro všetci židia sú tam, čo poutekali z Nemecka a s ostatných štátov.

5./ Rôzné:

---

3 Bol to sociálny ústav (Zakład dla sierot i ubogich) – veľkostatok pri Mikołajowe (Mykolajiv) južne Ľvova. Pôvodne to bola časť obce Drohowyż (Drohovyž), následne samostatná obec Zakład (ukr. Zaklad), potom zase súčasť obce Drohovyž. Pozri tiež predchádzajúce výpovede.

4 Ide o stredné trojvežové tanky T-28. Tanky mali 4 guľomety kalibru 7,62 mm. Dva guľomety boli namontované v hlavnej veži spolu s kanónom kalibru 76,2 mm a ďalšie dva boli po jednom v dvoch malých guľometných vežičkách.

5 16. novembra 1939 došlo k dohode medzi vládami Sovietskeho zväzu a Nemecka, kde v súvislosti s novovytvorenými spoločnými hranicami poskytli ukrajinskému obyvateľstvu z teritória Poľska okupovaného Nemeckom možnosť presťahovať sa do ZSSR a sovietskym štátnym príslušníkom nemeckej národnosti presťahovať do Nemeckej ríše. Z bývalého východného Poľska (dnes západnej Ukrajiny) odišlo v rámci uvedenej výmeny takmer všetko nemecké obyvateľstvo. VOVKANYČ, I.: Povojenna optacija v krajinach centraľno-schidnoji Jevropy ta jiji vplyv na s'ohodenn'a. In: *Čo dala – vzala našim rodákom optácia.* Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie k 55. výročiu optácie a presídlenia. Košice – Prešov 2002, s. 29. Tiež ŠMIGEĽ, M. – KRUŠKO, Š.: *Opcia,* s. 13-14.

Komunisti prehlasujú, že vraj v Nemcami budú ustavične bojovať dokiaľ len Nemci existovať budú. Hovorí ďalej utečenec, že komunisti prehlasujú, že zaberú aj Podkarpatskú Rus, lebo musia vyslobodiť ruský národ.

Železnice Rusi opravujú, to jest rozširujú. Cestovať sa smie len po staré poľské hranice, do samého Ruska sa nesmie ísť.

Nemci už všetci odišli do Nemecka, nezostal tam ani jeden.

V lete každý občan musel upísať požičku štátnu na vybudovanie verejných podnikov a budov vo výške ľubovolnej podľa majetkových pomerov.

Organizovanie mládeže: Mládež organizujú v takzvanom komsomole, kde ich vychovávajú v duchu komunistickom. Jako vedúci sú pridelovaní starší komunisti, takzvaní vodcovia mládeže, ktorí sa starajú o jej výchovu. Veľkú časť venujú telesnej výchove, najmä športu a to najviac kopanej.

Poznámka: Zbehovi boly kladené rôzne otázky, na ktoré však odpovedať nevie.

Zprav. dôst. I. kat.
npor. pech. Kamenický Julius.

VHA Bratislava, f. 53, šk. 60, 53/40-9/2/5

14.

Správy z výsluchu získané od ukrajinského utečenca Michajla Secha dňa 2. novembra 1940 o aktuálnych pomeroch na Sovietmi obsadených územiach a prípravách na útočnú vojnu proti zvyšku Európy

Jazdecký prezvedný oddiel 2.
Čis.: 979/Dôv.zprav.1940. Michalovce, 2. novembra 1940
Predmet: Sech Michajlov[1], ubehlík z SSSR
výsluchový protokol.

Prílohy: 4.

Veliteľstvo 2. divízie
I.c. oddelenie
Prešov.

V prílohe predkladám trojmo výsluchový protokol ubehlíka z SSSR Sech Michajlova, narodeného 4. októbra 1919 v Lubiani[2], okr. Lwow, národnosti ukrajinskej, náboženstva gr. kat., školské vzdelanie 4. tr. ľud. školy a jeden rok učňovskej školy, zamestnaním nedoučený stolár, slobodný, znalosť reči poľskej a ukrajinskej písmom a slovom.

Inteligencia menovaného sa rovná jeho vzdelaniu a vypovedal ochotne.

Po prevedenom výsluchu bol odovzdaný okresnému úradu v Michalovciach.

Dostane: Vel. 2. div. I.c. odd. ako hlásenie v inom znení, UŠBO I. a II. čiasť a okresný úrad v Michalovciach I. čiasť.

Veliteľ JPO II.
mjr. jazd. Dualský Tibor.

Jazdecký prezvedný oddiel 2.
K čj. 979/Dôv.zpráv.1940.
Predmet: Sech Michajlov, utečenec z SSSR
- výsluchový protokol.

I. časť – osobná.

1./ Osobné dáta:

Sech Michajlov, narodený 4. októbra 1919 v Lubiani, okr. Lwow, národnosti ukrajinskej, náb. gr. kat., školské vzdelanie 4. tr. ľud. školy a jeden rok učňovskej školy. Zamestnaním: nedoučený stolár. Stav: slobodný. Znalosť rečí: slovom i písmom poľsky a ukrajinsky. Nemajetný.

1 Najskôr chybné písanie ukrajinského mena Mychajlo (naše Michal).
2 Lubiana – obec pri Mikołajówe (Mykolajiv), južne Ľvova.

Otec: Petro, 61 ročný, roľník, býva v Lubjani.

Brat: Mikolaj, 19 ročný, roľník v Lubjani, druhý brat Simon, 16 ročný, študent obchodnej školy v Lwowe, brat Ivan, 12 ročný, chodí do ľudovej školy v Lubjani.

2./ Krátky životopis:

Žil stále u rodičov v Lubjani až do dňa úteku t.j. 22. okt. t.r. kedy spolu so 4 kamarátmi opustil svoju vlasť s úmyslom dostať sa do Nemecka na prácu.

3./ Príčina úteku:

Všeobecne sa hovorilo, že mladých Ukrajincov za ich nacionálne smýšľanie budú presídľovať do ruského vnútrozemia, jednak sú údajne prenasledovaní pre sympatie k Nemecku. Sú označovaní ako kontrarevolucionári. Životné podmienky sú údajne veľmi ťažké a od svojich známych z Nemecka sa dozvedeli, že sú tam dobre pracovné podmienky, rozhodli sa preto ujsť do Nemecka. Hranice rusko-maďarské prekročili dňa 22. okt. pri Studenom. V Maďarsku sa nikde neprihlásili ani nikde zastavení neboli. Slovenské hranice prekročil dňa 24. okt. t.r. pri Sennom a prihlásil sa na žandárskej stanici v Palíne, odkiaľ bol dopravený na okr. úrad do Michaloviec.

Jazdecký prezvedný oddiel 2.

K čj. 979/Dôv.zprav.1940.

Predmet: výsluchový protokol.

II. časť – vlastná zpráva.

1./ Zprávy o vojsku:

V Demni pri meste Nikolajev[3] v bývalom sirotinci[4] je ubytované jazdectvo, údajne jeden pluk, ktorého počet je asi 5000 vojakov podľa udania utečenca.

Vo Lwowe je ubytované vyššie veliteľstvo. Aké, to udať nevie a veľký počet vojska rôzneho druhu a to: pechota, delostrelectvo, letectvo, jazdectvo, motorizované oddiely, tankové oddiely malého a veľkého druhu.

O výzbroji udáva len, že videl presunovať kanony ťahané páry koní s krátkymi hlavňami asi 120 cm dlhých, hlavňového priemeru asi 7 cm. Ďalej kanony ťahané traktormi s hlavňou asi 4 m dlhými a hlavňový priemer nevie. Pancierové autá veľkého typu, silu pancieru udať nevie. Auto má zadné kolá pásované, predné kolá normálne. Tieto autá používajú pravdepodobne na prevážanie munície. Pancierové autá na 6 kolách v zadu 4 a v predu 2. Výzbrojení sú malým kanonom a jedným guľometom. Bližšie udať nevie[5]. Tanky sú troch typov: malé /utečenec ich menuje horské/, vyzbrojené sú guľometmi, koľkými udať nevie. Druh udať tiež nevie. Stredné tanky vyzbrojené 1 kanonom asi protitankovým a 2 guľometmi po stranách[6]. Bližšie udať nevie. Okrem týchto videl ešte jeden tank, ktorý je vyzbrojený 1 delom väčšej ráže. Bližšie udať nevie.

3 Mikolajów, ukr. Mykolajiv.
4 Už spomínaný veľký sociálny ústav medzi obcami Drohowyż (Drohovyž) a Demnia.
5 Ťažké trojnápravové obrnené autá typu BA-6 a BA-10 vyzbrojené kanónom kalibru 45 mm.
6 Stredné trojvežové tanky T-28.

Výstroj: pechota je oblečená v súkennom odeve a súkennom plášti. Boty s gumovou podošvou a inak kožené. U jazdy sú s holeňou z impregnovanej látky. Pechota používa ovien???[7]

O ďalšej výzbroji utečenec viac udať nevie.

2./ Povolávanie vojska:

Oficiálne povolávanie vojska nie je. Chodia však po dedinách a odvádzajú ročníky 17., 18. a 19. o ktorých hovoria, že túto službu nastupujú dobrovoľne. Keď však niektorý odopre nástup služby je trestaný aj vyhnanstvom na Sibír.

3./ Hospodárske pomery:

Navonok propagujú kolektívne hospodárstvo. Doposiaľ však kolchozy urobili len z tých majetkov, ktoré opustili Nemci. Roľníkom však naložili tak veľké dane v naturáliách i v peniazoch, že tomuto nariadeniu môžu vyhovieť len s vypätím síl. Roľník, ktorý nemôže i pri najlepšej vôli túto dávku zaplatiť, je trestaný až na 6 rokov ťažkej práce. Poplatky platia v naturáliách. Príklad: hospodár, ktorý má 90 meríc poľa musí zaplatiť ročne asi 300 kg mäsa, 20 kg zemiakov, od jednej kravy asi 400 l mlieka ročne, zbožia asi 80 q. Pri odovzdávaní mäsa platia roľníkovi 18 kopejok za 1 kg, jestli však roľník chce kúpiť sám na trhu alebo v obchode, platí asi 14 – 15 rubľov. Robotník vyrobí denne 7 – 8 rubľov. Za kg chleba platí však 4 ruble. Liter mlieka platia roľníkovi 48 kopejok, v obchode stojí 2 ruble.

4./ Politické pomery:

Ľud je veľmi nespokojný, ale neukazuje nespokojnosť na vonok, lebo nie je si istý kedy by pre neho prišli s autom a odviezli ho nikto nevie kam. Ľud čaká na Nemcov, ktorí tak dúfajú, odstráni režim komunistický. Každého nutia, aby sa stal komunistom a komsomolcom. Vládu v rukách všade majú Židia, ktorí tam prišli zo všetkých štátov odkiaľ ich vypovedeli.

5./ Rôzné:

Utečenec udáva, že železnica z Lwowa, Nikolajova do Stryja je už rozšírená pre ruský rozchod, cesty tam nové nestavajú. Hranica medzi Gubernátom a Ruskom je neprechodná. Sú vraj tri rady drotených prekážok a asi 7 – 8 km od hraníc kopajú Rusi ukryty. Na maďarskej hranici kopajú tiež kryty, ale nebetonované. Protinemecká propaganda je silná. Na shromaždeniach vyhlasujú, že dnes zajtra budú s Nemeckom bojovať, lebo vraj Nemci dnes hrejú na nich vodu, aby ich potom mohli opariť. Všetci Nemci odtiaľ odišli.

Ďalej hlásajú, že musia ešte zabrať Karpatskú Ukrajinu, lebo to je tiež ukrajinský národ.

Vo vojsku je veľmi mnoho utečencov NKVD, lebo nedôverujú vojsku. Po mestách je tiež hodne NKVD.

O vojne nemecko-anglickej hovoria, že musia počkať až tie dve mocnosti sa vyčerpajú, potom že oni ovládnu celý svet bez prelievania krve.

Vypočúvaný:	Zprav. dôst. I. kat.
Sech Michajlov	npor. pech. Kamenický Julius

VHA Bratislava, f. 53, šk. 60, 53/40-9/2/5

7 Slovo je nečitateľné. Najskôr ovinovačky (okolo členkov).

15.

Správa o informáciách získaných výsluchom ukrajinského utečenca a bývalého poslucháča bohoslovia Adama Švédu z dňa 27. novembra 1940, ktorý opustil krajinu zo strachu pred boľševickým režimom

Jazdecký prezvedný oddiel 2
Č. j. 1048/Dôv. zprav. 1940
Predmet: Švéda Adam – utečenec z SSSR – hlásenie

Michalovce, 27. novembra 1940
Veliteľstvo 2. divízie,
Ic. oddel.

Prešov

Predkladám hlásenie o Švéda Adamovi – utečencovi z SSSR.

Osobné dáta: Švéda Adam, narodený 22. februára 1916 v Jakymčiciach[1], okr. Rudky – Rusko, národnosti ukrajinskej, náboženstva gr. kat., škol. vzdel. absolvent gymnázia a 1 roč. filozófie v Ríme, t. č. bez zamestnania, ovláda reči: ukrajinsky, poľsky, rusky, taliansky a málo nemecky.

Otec: Ján – roľník v Jakymčiciach

Matka: Pelágria – rodená Hlušková

Krátky životopis: Ako syn malomajteného otca, na návrh biskupského úradu v Galícií, bol poslaný v roku 1932 do Tarina[2] na štúdiá, odkiaľ po štyroch rokoch sa vrátil do kláštora pre bohoslovcov v Galícií, pri Przemyslu. Po obsadení ukrajinskej časti Poľska Rusmi kláštor bol rozpustený, došiel preto na Slovensko asi v novembri 1939, kde si nadobudol pas, na základe ktorého odišiel do Ríma, kde študoval filozofiu. Po roku však, pretože nemohol zniesť kláštorný život, vystúpil a vrátil sa na Slovensko, kde si hľadal zamestnanie. Nakoľko toto nenašiel, rozhodol sa ísť do Guvermantu[3], lebo počul, že utečenci sa tam snadno uplatnia.

Príčina úteku: Vlasť opustil zo strachu pred boľševikmi.

Švéda Adam v. r.

Veliteľ JPO 2
mjr. jazd. Tibor Dualský.
Službobne vzdialený v zastúpení /*nečit. podpis*/

1 Jakimczyce, ukr. Jakimčyci, (pri Komarne).
2 Nepodarilo sa identifikovať. Možno pôjde aj o Tallin.
3 Akiste Generálny gubernát.

Kláštor, v ktorom bol ubytovaný v bývalom Poľsku, z rozkazu musel byť vyprázdnený a ubytovalo sa tam ruské vojsko, podľa utečenca nazvané poriadkové vojsko.

Sám o Rusku udať nič nevie, len podľa dopočutia od iných utečencov, že je tam omnoho horšie pre Ukrajincov, ako za bývalého Poľska.

Švéda Adam v. r.

Npor. Kamenický Julius, v. r.

VHA Bratislava, f. 53, šk. 60, 53/40-9/2/5

16.
Hlásenie spravodajského referenta Okresného veliteľstva HG v Medzilaborciach z 10. apríla 1941 o informáciách prenikajúcich z bývalých poľských území, že sovietska armáda sa pripravuje na vojenské obsadenie susedných krajín pod heslom „spojenia všetkých Slovanov“

Duplikát.

Prísne dôverné! A. Zábredský, zprav. ref. OVHG v Medzilaborciach. Situačné hlásenie z posledných udalostí. Okresnému veliteľstvu HG v Medzilaborciach. Keďže v poslednej dobe dejú sa v okrese veci, ktoré môžu mať podstatný vliv na štruktúru štátu, lebo nežiadúci tieň na činnosť miestnych činiteľov a žandárstva, podávam toto hlásenie:

1. Okres pokojný. Po vykázaní troch mníchov rádu Vasiliánov[1] v Medzilaborciach z Medzilaboriec, začalo sa silne povrávať, že v Medzilaborciach šarapatia komunisti. P. Hučko, miestny gr. kat. farár aj dostal vyhrožný list s podpisom, že to robia komunisti. Tento rad je politicky orientovaný „Ukrajinského“. Vedúci provincial Šebestián Sabol, pochádza z Prešova, jeho otec je dozorcom väzňov na krajskom súde v Prešove, kde bol aj vychovaný. Ostatní členovia rádu sú buď chlapci z okolia Prešova, alebo cudzinci. Všetci sú však Ukrajinci v politickom smýšľaní a otvorene pracujú za uzatvorenie Veľkej Ukrajiny, do ktorej by mal patriť aj tento okres – kraj.

Hneď po prepustení, čiže vykázaní troch mníchov, dostal prepúšťací dekrét od. učiteľ na rus. mešť. škole Štefan Mikolýn a Ivan Hopko, tiež Ukrajinci – cudzinci pôvodom. Tieto dekréty zakročením Mikolýna boly MŠaNO ihneď odvolané. Taktiež zakročením provinciala Sabola na ÚŠB, boly zrušené vypovedacie dekréty vypovedaných mníchov.

V tejto dobe boli to práve uvedení Ukrajinci, ktorí začali v Medzilaborciach šíriť, že sa tuná vzmáha komunizmus. V skutočnosti bol však pokoj. Nateraz vec celkom urovnala sa, teda kampaň ihneď prestala, keď uvedení na svojich miestach zostali.

Z komunizmu boli upodozrievaní ľudia, ktorí práve opačne pracovali a pracujú. Teda vedú boj proti komunizmu a pripravujú sa na to, že ak by bola v SSSR prevedená kontrarevolúcia, aby mohli účinne zasiahnuť. Je to medzinárodná organizácia, ktorá hlavnú centrálu má v Juhoslávii. V nej sú prevážne Rusi, emigranti, zutekavší z býv. Ruska pri revolúcii komunizmu. V našom kraji sú to mladí nacionálni učitelia na ruských školách, študenti a iní vzdelanci, pochádzajúci z roľníckych rodín tunajších obcí. Vedúcim je učiteľ Michal Franko v Palote, syn železničiara z Vydrani. Títo sú v Medzilaborciach soskupení okolo spolku „Duchnoviča“.[2] V boji proti komunizmu v našom kraji pracuje: Vasil Dribňak, učiteľ v Kalinove, Jozef Bunganič, učiteľ v Kalinove, Andrej Suško, Medzilaborce, vedúci ruského spolku, Andrej Dribnák, Michal Zaričnák, Vasil Gališin, vysokoškoláci v Bratislave

1 Správne *baziliánov*.

2 Spoločnosť (Spolok) A. Duchnoviča bola založená z iniciatívy Štefana Fenčika na Podkarpatskej Rusi v roku 1923. Oproti opozičnej orientácii – proukrajinskej „Prosvite“ sa Duchnovičov spolok hlásil k rusínskej národnosti, ale bol rusofilsky orientovaný. Sami sa označovali ako Rusíni-Ukrajinci, čo vyvolalo pobúrenie v druhej orientácii. V jazykovej oblasti preferovali ruštinu ako literárny jazyk a jazyk, ktorý mal byť aj vyučovacím jazykom Rusínov (smerovali k rusinizovanej ruštine). Patrila sem aj časť šarišskej a zemplínskej rusínskej inteligencie.

a iní. Že skutočne pracujú proti komunizmu, je odvodené už tým, že tam, kde jeden z nich pôsobí, nikdy hnutie v prospech SSSR, alebo pre komunizmus v minulosti nebolo a nie je ani teraz. Poznám ich rodiny, tiež každého osobne, všetok život a prácu a preto je to správne. Nateraz je ich hnutie nám prospešné, lebo sú nám nápomocní pri potieraní komunistického hnutia v okrese. Tam, kde z týchto ľudí, alebo ktorí nie sú v tejto organizácii, nepôsobí, je všade v minulosti badateľné silné komunistické hnutie /býv. Habura a Čertižné - Ňagov/. Je však otázkou, že ako by bolo, ak by režim v SSSR sa zmenil. Vtedy iste by si žiadali pripojenie tam. Je to smer veľkoruský. Nateraz sú za spoluprácu so Slovákmi a sú lojálni.

Z Ukrajincov dobre vojenský je ako špión a aj funguje Štefan Mykolýn. Spolupracuje s armádou a získava zprávy z obsadeného SSSR – býv. Poľsko. Je však pôvodom z Ukrajiny. Pôvodne má byť židom, po prevrate mal byť údajne aj komisárom v SSSR, pozdejšie zutekal a teraz pracuje v prospech utvorenia Veľkej Ukrajiny. Táto vec sa vyšetruje a údajne vyšetrovanie vedú žandári v Medzilaborciach. Mimo mníchov Ukrajincov v tomto pracuje i Ivan Hopko, učiteľ – Ukrajinec, ktorý i v noci z 4. – 5. apr. 1941 bol preč. Po vrátení tvrdil: „Nemci Sanok evakujú. Ženy a deti musely preč, zostalo vojsko a úradníctvo. Hranice sa zosilňujú." Takto sa vyslovil dňa 7. apríla 1941 na stanici v Medzilaborciach. Ich posol mal dôjsť do Medzilaboriec 10. apríla 1941. Vo veci som zistil toto: Na území, ktoré majú Nemci, teda bývalé Poľsko po rieke San, bol prevedený súpis koní a záprahov k vojenskej službe. Ľud v tom vidí to, že sa mu budú tieto veci rekvirovať. Tiež bolo zo strany Nemcov sústredenie určitých vojenských síl po rieke San a niektoré holé kopce osadené stromovím. Za bývalého Poľska tuná ľud bol smeru ukrajinského. Bol aj po osadení Nemcami, teraz ale začína silné hnutie za SSSR.[3] Na časti zabratej z Poľska SSSR sa pracuje na opevneniach po brehu rieky San, taktiež zriaďujú sa letiská, ktoré sú doposiaľ slabo obsadené. Ako je zistené, majú na tejto čiastke cez 172 letísk. Vojaci SSSR na brehu rieky San spievajú: „Až projdeme rieku San, bude spojenie všech Slovanu". Tieto zprávy si však presne overiť nemôžem, lebo nemám sa ako do Sanoku dostať a s tamojšími Nemcami spoluprácu nadviazať.[4]

Smer ukrajinský v tunajšom okrese nemá pôdu, lebo je cudzí. Pospolitý ľud je za spoluprácu so Slovákmi v tomto priestore a hraniciach ako teraz jestvujú. Ukrajinský smer smeruje k utvoreniu Veľkej Ukrajiny a počíta aj s týmto krajom, ktorý by patril sem. Z tohto stanoviska posudzuje činnosť

3 Na prelome 19. – 20. storočia sa vytvorili v etnickom ukrajinskom prostredí juhovýchodného Poľska (Lemkovina) dve politické orientácie: proukrajinská a rusofilská. Predstavitelia prvej považovali Lemkov za časť ukrajinského národa. Rusofili sa orientovali na Rusko a považovali sa za časť ruského národa. Napriek tejto politickej roztrieštenosti prevažovala v regióne v rokoch 1919 – 1939 rusofilská orientácia. Silnejšie pozície proukrajinského smeru sa udržali iba na východe Lemkoviny. V septembri 1939 Lemkovina, podobne ako väčšia časť Poľska, sa ocitla pod nemeckou okupáciou. Okupanti sa predovšetkým snažili využiť poľsko-ukrajinské napätie stupňujúce sa už pred 2. svetovou vojnou. Podporovali proukrajinský smer a ich predstaviteľov, otvárali ukrajinské školstvo a Ukrajincov verbovali do policajných zložiek. Útokom nacistického Nemecka na Sovietsky zväz v roku 1941 sa na jednej strane ukázali skutočné zámery nacistov voči Ukrajine a na druhej strane sa prejavilo sklamanie Ukrajincov predtým podporujúcich nemecké agresívne plány proti Poľsku a ZSSR v očakávaní vytvorenia samostatnej ukrajinskej štátnosti. Väčšina ukrajinských nacionalistov v dôsledku toho spoluprácu s Nemcami prerušila a v odvete za to ich nemecké orgány likvidovali. Pozri HALCZAK, B. – ŠMIGEĽ, M.: *K problematike postavenia Lemkov v Poľsku v prvej polovici 20. storočia a ich presídlenie do Sovietskeho zväzu. Akcia „Visla"*, s. 187 – 191.

4 Aj z ďalších zdrojov máme potvrdené, že v niektorých rusínskych obciach vládlo na jar 1941 všeobecné presvedčenie o skorom príchode boľševickej armády. Pozri napr. MIČIANIK, P.: C. d., s. 44.

rádu Vasiljanov Mikolína a Hopku. Keď títo boli prepustení, lebo vykázaní, naraz sa začalo veľké hnutie komunizmu, takže je podozrenie, že sami to vyprovokovali. Odvolanie prepúšťacích dekrétov MŠaNO pôsobilo dojmom, ako by vláda nemala moci, ale musela sa riadiť podľa zakročenia Nemcov a Ukrajincov. Trebalo si vec pred vydaním veľmi uvážiť. Mikolín, ako zpravodajca, lebo špión cenné služby vykonal v prospech nášho ťaženia do Poľska, koná aj teraz. Len spôsob podávania jeho zpráv v minulosti nebol dobrý. Jedno však treba uvážiť, že on nikdy nemôže byť pre nás Slovákov spoľahlivým a osvedčeným, lebo akonáhle začalo hnutie za Veľkú Ukrajinu, všetko použije proti nám, teda Slovenskému štátu. Preto keď boli potrební nemali sa im vydávať uvedené dekréty.

Nateraz sa vrátil z Nemecka bývalý vedúci a hlavný činiteľ komunizmu v tomto kraji Buchla. Tento pôvodom je cigáň, späť nechce ísť. Bol v SSSR cez mesiac, odkiaľ zutekal. Je teraz pozorovaný a jeho činnosť sledovaná.

Bárz HG žiadala preloženie financov Kvapila, Raka a Komana od pohraničnej stráže z Paloty, doposiaľ sa nestalo. Je to potrebné v záujme získavania zpráv nami a Nemcami v tomto kraji.

V okrese je kľud a spokojnosť. Hnutie v prospech SSSR nie je. Pospolitý ľud si chváli terajší režim, vedenie hospodárske i politické, je nadšeným stúpencom Šaňa Macha, ktorého si veľmi obľúbili a zvlášť po jeho návšteve v Medzilaborciach.

Účinnú propagandu v okrese viesť nemôžem, lebo nemám nateraz dopravného prostriedku a nemá ho ani OVHG. Okres je vždy pod vlivom všelijakej propagandy a keď by bola účinná propaganda, je to jeden z najpokojnejších okresov.

Na stráž!

Andrej Zábredský v. r., okresný zpravodajský referent
Medzilaborce 10. apríla 1941

Na základe overenie za správnosť:
Pavol Zvolenský, okresný veliteľ HG

V Prešove dňa 3. mája 1941
Anton Sabol-Palko,
žup. inšp. HG

VHA Bratislava, f. 53, šk. 95, 95-5/13-6

17.
Výsluchový protokol s ukrajinským utečencom Pominčukom J. Opanasevičom z 11. júla 1941 o stavbe sovietskych bunkrov (Stalinova línia) a pomeroch v sovietskej armáde

Zápisnica

spísaná so zajatcom Pominčuk Juchim Opanasevič, príslušníkom ruskej armády, narodený roku 1914 /deň a mesiac nevie udať/ v obci Slovečno, oblasť Žitomir[1], Ukrajina, ženatý, otec dvoch detí, zamestnaním roľník, náboženstva pravoslávneho, analfabet, písať vie, odvedený 6. apríla roku 1940, príslušnosť k vojenskému útvaru nevie presne udať.

Prítomní:
predseda: stot. pech. v zál. J. Ľ. Brcko
člen: por. pech. v zál. V. Krištek
zapisovateľ: d. zást. v zál. E. Hýroš

1./ Akú vojenskú službu ste vykonával?

Na začiatku a až do konfliktu pracoval som pri opevneniach a pri vypuknutí konfliktu bol som v bunkeri.

2./ Čo viete udať o bunkeroch?

Bunker, v ktorom som sa pohyboval bol z betonu a železa. Hrúbka stien bunkeru bola 1,5 m, výška asi 2,5 m. Do takéhoto bunkeru vmestilo sa 6 až 12 mužov. Bunker bol vyzbrojený automatickými zbraňami.

3./ Akú stravu a koľko ste dostávali žoldu?

Strava pozostávala z konzerv a z ražných sucharov. V posádke dostával jeden muž 800 g. chleba, pšenovú kašu, cca 200 gr. surového mäsa. Liehové nápoje nedostávali sme žiadne. Muži podobného zadelenia dostávali 10 rubľov mesačne.

4./ Čo sa dalo kúpiť za tieto peniaze?

Za tieto peniaze mohol som si kúpiť 4 kg bieleho chleba alebo 1,5 kg mäsa. V dedine dostal som za dva ruble liter mlieka, naproti tomu v meste stálo to isté množstvo mlieka 5 rubľov. 1 kg cukru stál 5 rubľov a 25 kopejok. Obuv civilná stála 50 rubľov, ale nákup bol obmedzený i v mieru. Civilné obyvateľstvo malo menší prídel potravín ako vojaci.

5./ Mali ste súkromný majetok a v akej miere?

1 Ukr. Žytomyr.

Nemal som žiaden súkromný majetok, lebo všetko brali do komúny. Majiteľ kravy musel odviesť v prospech verejného zásobovania ročite od jednej 80 litrov mlieka a 33 kg mäsa. Mohol sa však vykúpiť z mäsa hydinou.

6./ Aká bola nálada obyvateľstva?

Ukrajinci boli proti terajšiemu režimu, ale pre veľký teror nemohli svoj odpor verejne prejaviť. Túžia po hocijakej zmene režimu, len aby boli slobodní.

7./ Akej národnosti boli vojaci v predných líniách?

Ako som videl v predných líniách boli nastúpení Ukrajinci, Veľkorusi, Tatari a Gruzínci.

8./ Máte ešte niečo podotknúť?

Nemám.

Zápisnica bola prečítaná, ukončená a schválená.

V Čemernom, dňa 11. júla 1941.

VHA Bratislava, f. 53, šk. 92, 92/1/3

18.
Zápisnica z výsluchu Slováka Antona Vrúbela z 23. augusta 1941 o biednych hospodárskych pomeroch na Sovietmi okupovaných územiach a masovom zabíjaní politických väzňov orgánmi ZSSR

Okresné žandárske veliteľstvo Bardejov

<u>Protokol</u>

Spísaný s Antonom Vrúbelom[1], narodený 30. apríla 1923 v Slanci, okres Trebišov, Slovensko, príslušný do Beznihovej Dolnej[2], okres Leskov[3], posledne býval v Kiverciach[4], okres Luck, býv. SSSR, na okresnom žandárskom veliteľstve v Bardejove dňa 23. augusta 1941.

Menovaný na kladené otázky odpovedal:

1./ <u>Kedy ste odišiel z domovskej obce v SSSR, prečo ste odišiel a z akých dôvodov ste prišiel na Slovensko?</u>

Z domovskej obce Kiverce odišiel som dňa 19. augusta 1941 ráno o 6. hod. Na bicykli a síce cez Luck, Kamionka Ztrmilova[5], Rava Ruska[6], Zámošť[7], Bilgoru[8], Rudnyj[9] a odtiaľ do Nového Sonču[10] som išiel vlakom. Zo Sonču som išiel ďalej na bicykli na Krynicu, kde som bicykel mne neznámeho občana ponechal a odtiaľ som išiel na Tylič[11] a u Bojkovej[12] som prekročil hranice býv. slovensko-poľské a prišiel som do obce Snakov, kde som bol finančnou strážou zadržaný. Z obce Kiverce som odišiel preto, že dňa 12. augusta 1941 mi otec Ján zomrel po utrpenom zranení bombou, čo sa mu stalo pri nemeckom nálete dňa 14. júla 1941, kedy nemecké lietadla túto obec bombardovaly. Matka mi zomrela 13. II. 1941 v SSSR. Brat Jozef je zajatý od roku 1939 v Nemecku v Norimbergu a sestra Albína vydala sa v Poznani v roku 1938 za bankového zriadenca Žigmunda Vratkovského, takže v býv. Poľsku a býv. SSSR žiadnu rodinu ani príbuzných nemám. Na Slovensko som prišiel z toho dôvodu, že v býv. územiu SSSR nemám už žiadnych príbuzných, je tam veľká drahota a mal som obavu, že by som tam vôbec nevyžil. Ďalej preto, že som sa narodil v Slanci, okres Trebišov,

1 Je možné, že ide o potomka (syna?) emigrantov z Poľska, ktorých bolo začiatkom 20. storočia na východnom Slovensku značné množstvo. Od polovice 30. rokov boli títo poľskí robotníci či roľníci vyhosťovaní späť do Poľska. I meno znie čiastočne poľsky – „Vrúbel – Wróbel“.
2 Bezmiechowa Dolna, okres Lesko, Poľsko.
3 V skutočnosti Lesko.
4 Kiwerce, ukr. Kiverci.
5 Kamionka Strumiłowa, dnes Kamľjanka-Buzka, Ukrajina.
6 Rawa Ruska, ukr. Rava-Ruska.
7 Zamość, Poľsko.
8 Biłgoraj, Poľsko.
9 Azda Rudnik, západne Biłgoraju.
10 Zapisovateľ zapísal podľa hesla: píš ako počuješ. Správne však Nowy Sącz.
11 Tylicz.
12 Správne Wojkowa.

kde som až do mojho 10 roku s mojími rodičmi býval. V roku 1935 odišiel som s rodičmi do býv. Poľska.

2./ Čo je Vaše zamestnánie a čo ste robil od obsadenia Volinska[13] Rusmi?

Som vyučeným obchodným pomocníkom a učil som sa 2 roky v Heijnovke[14], okres Bjalistok[15]. V septembri 1939 som sa doučil a odišiel do Kiverce. Dňa 17. IX. 1939 obsadili Kiverec Rusi. Ja som bol určený ako predavač do obchodov, ktoré tam Poliaci zanechali a pred Rusmi utiekli. V týchto obchodoch pracoval som ako obchodný príručí 6 mesiacov a mal som mesačný plat 120 rubľov. V týchto obchodoch som pracoval až do 10. III. 1940. Potom som bol 3 mesiace u rodičov a bez zamestnánia. Dňa 8. júna 1940 započal som pracovať na pile v Kiverci a pracoval som do 27. júna 1941, t.j. kým nemecké lietadla nepočaly na náš kraj útočiť.

3./ Hospodárske a sociálne pomery od obsadenia tohto kraju Rusmi a všeobecná nálada obyvateľstva.

Po obsadení nášho kraja Rusmi boly zriadené kolchozy a spoločné sa hospodárilo. Miestne obyvateľstvo žilo v biede a nedostatku, ale napriek tomu židia a komisári a bolševíci žili tu prepychove. Nastal tu hlad a úplný nedostatok potravných článkov, textilných výrobkov a vôbec suroviny. Utvorením spoločného majetku nebol národ spokojný, reptal a preto bolo mnoho rodín deportovaných na Sibír. Z režimom komunistickým neboli spokojní rovnako obyvatelia Volinie a tiež nie Ukrajinci. Obyvateľstvo je naladené proti Rusku a žičí Nemecku, aby vojnu vyhrálo a takto sa z otroctva bolševikov oslobodilo.

4./ Aké prípravy Rusko robilo k vojne?

Po obsadení nášho kraja Rusmi posunulo tam ruské vojenské velenie vojenské jednotky rozličných zbraní, z čoho bolo patrné, že sa chystá vojna. Stavali cesty, opravovali železnice, stavali rozličné skladiská a letiská. Letiská zriadili v obci Sofiuske[16], Nebožka[17], Radžechov[18], okres Luck. Vojská, ktoré boly k nám posunuté pozostávaly väčšinou z Aziatských kmeňov. Nálada medzi ruským vojskom bola bojovná a vyslovovali sa jejich dôstojníci, ako aj mužstvo, že pojdu na Berlín a Paríž, t.j. že mali v úmyslu podniknúť útok na západné mocnosti, t.j. v prvom rade na Nemecko. Väčší počet vyšších a nižších dôstojníkov je pôvodu židovského. Ukrajinské oddiely neboly spokojné s vojenskými predstavenými a komisármi židovského pôvodu. Napriek tomu Belorusi a aziatské kmeny boly s týmto vedením židovským spokojné.

5./ Ako ruské vojská bojovaly, aká nálada bola medzi bojujúcim ruským vojskom a aká bola nálada medzi ruským vojskom pri ústupe?

13 Ukr. Volyň – región v severovýchodnej časti dnešnej Ukrajiny (územie Rovenského a Volyňského kraja, s centrami v Rovne (dnes Rivno) a v Lucku. Boli zriadené 4. decembra 1939 po pričlenení k ZSSR.

14 Hajnówka.

15 Białystok.

16 „Sofiusku“ sa nepodarilo identifikovať.

17 Niebożka, medzi Kivercami a Luckom. Dnes pravdepodobne už zaniknutá.

18 Radziechów, ukr. Radechiv.

Aziatské kmeny bojovaly so židmi a s Belorusmi udatne. Ukrajinci, kde len mohli dezenterovali. Židia, Belorusi a kmeny áziatske sú presvedčené, že vojnu vyhrajú a preto tiež majú bojovnú náladu. Rusi opustili náš kraj útekom a každý si chránil svoj život, ako mohol. Pri ústupe zničily Rusi zásoby benzinu, sena a iných potravných článkov. V okresnom meste Lucku pri ústupe postrielali asi 6 tisíc politických väzňov národnosti poľskej a ukrajinskej. V okolitých obciach postrielali veľa ľudí ale v našom mestečku, t.j. Kiverce nezastrelili nikoho, keďže nemali času a rýchle tento kraj opúšťali.

Poznámka:

Iného nemám čo udať, len že moja sestra Viktória vydatá za Františkom Stachom robotníkom na píle býva v Slanci, okres Trebišov.

V Bardejove, dňa 23. augusta 1941

Svedok: Zapisovateľ: Vypočúvaný:

VHA Bratislava, f. 53, 53/41/64

19.
Zápisnica z výsluchu Slováka Jána Vojku z 27. augusta 1941, ktorý sa po začiatku sovietskej okupácie kišinevskej oblasti a zhoršení hospodárskych pomerov rozhodol vrátiť na Slovensko

Zápisnica

Napísaná na žandárskej stanici v Medzilaborciach s Jánom Vojkom v prítomnosti, ako zapisovateľa strážm. Vojtecha Haláka a vypočúvajúceho hl. d. zást. Jána Nemčiča a svedka strážm. Jána Chrapčiaka.

Predmet:

Kedy ste sa narodili?[1]

Dňa 2. mája 1897 u Prešova, syn Juraja a matky, meno udať neviem, príslušnosť nezistená, posledné bydlisko Chišinew, Besarábia, býv. SSSR, robotník, tehlár, slobodný, rímskokatolík, čítať a písať viem, som národnosti slovenskej, nemajetný, dosiaľ netrestaný.

Kedy ste odišiel zo Slovenska?

Odišiel som zo Slovenska i so svojimi rodičmi asi v roku 1913 do Chišinewu, Besarábia[2]. Môj otec bol tam zamestnaný ako tehlár. V roku 1928 zomrel a matka zomrela v roku 1930. Od tej doby som sa stále zdržoval v Chišinewe a zamestnával som sa ako tehlársky robotník.

Bol ste vojakom?

Vojakom som nebol a taktiež som sa nezúčastnil v žiadnej ozbrojenej skupine, žiadneho členstva.

Čo ste robili v roku 1940, keď obsadili Besarábiu SSSR?

V tej dobe zamestnával som sa tehlárstvom. Po príchode Rusov ostala všetká robota stáť asi na dva týždne. Po dvoch týždňoch sme zasa začali pracovať. Za tejto doby sme zarobili denne 6-7 rubľov. Čierny chlieb sme dostávali 1 kg za 1 rubeľ 30 kopejok ale však tento bol len na lístky. Ťažko pracujúci dostal lístkov toľko, koľko potreboval, len sa musel preukázať potvrdením svojho zamestnávateľa. Biely chlieb stál 1 kg 5 rubľov a predával sa voľne, bez lístkov. Iné potraviny, okrem fazule, hrachu a kukurice a zemiakov som nikdy nekupoval, nakoľko to bolo veľmi drahé.

Bol ste organizovaný alebo nie?

Organizovaný som nebol, ale mi sťahovali na nejakú robotnícku partajnú organizáciu 28 kopejok na týždeň.

1 Otázky vo výsluchu boli podčiarknuté zostavovateľom, kvôli lepšiemu odlíšeniu.
2 V tom čase bol Kišinev súčasťou Rumunska.

Prečo ste odišli z Besarábie?

Z Chišinewa som odišiel preto, lebo ma rumunskí hraničiari vypovedali na hranice Ukrajiny, až k mestu Zaleštiky[3], na rieke Dniestr. Odtiaľ som išiel sám bez dozoru až do mesta Čortkov[4], v Ukrajine, kde som sa hlásil na okresnom úrade a tam mi dal okresný náčelník priepustku do Přemyslu[5]. Z Přemyslu som dostal priepustku do Birče[6]. Z Birče do Olchowiecz[7], odkiaľ som odišiel bez akýchkoľvek preukazov na Slovensko. Jedine som mal u seba priepustku, ktorú som dostal z Birče do Olchowiecz, ktorú mi vydala ukrajinská milícia.[8]

Prečo ste išiel na Slovensko?

Na Slovensko som išiel preto, lebo ma Rumuni vypovedali.

Medzilaborce, 27. august 1941.

Zápisnica prečítaná a podpísaná:

Vypočúvajúci: Zapisovateľ: Vypočúvaný: Svedok:

VHA Bratislava, f. 53, šk. 90, 64/3/19-31

3 Poľsky Zaleszczyki, ukr. Zaličšyky, Ukrajina.
4 Poľsky Czortków, ukr. Čortkiv.
5 Przemyśl.
6 Bircza.
7 Olchowiec.
8 Ukrajinská pomocná milícia – vytvorená nemeckou okupačnou administratívou z dobrovoľníkov – Ukrajincov, sformovaných do policajných jednotiek a vojensko-policajných útvarov určených na ochranu priemyselných objektov, železníc, priesmykov, vojenských táborov, väzení atď. V ďalšom období – v roku 1943 na rozkaz OUN väčšina príslušníkov pomocnej milície (na Volyni a v Haliči) dezertovala z policajných staníc a prešla do radov formujúcich sa oddielov Ukrajinskej povstaleckej armády (tzv. banderovcov).

II.

Postup armády územím východnej Haliče v lete 1941

20.
Správa o všeobecnej obrannej situácii v 2. divíznej oblasti za jún 1941 reflektujúca nálady v armáde i spoločnosti, ako aj vzťah záložného mužstva k protisovietskej vojne pred nástupom na front

Veliteľstvo 2. divíznej oblasti
čís. 21.582/dôv.O.d.1941
Vec: Všeobecná obranná situácia – zpráva za mesiac jún 1941

Ministerstvo národnej obrany,
obranné oddelenie,
Bratislava.

Dodatkom k vl. č. 21.582/dôv.O.d.1941 zo dňa 9.VII.41

Zprávy obranných referentov z jednotlivých posádok sú väčšinou negatívne. V obrannej oblasti za mesiac jún 1941 i pri mimoriadnych opatreniach a brannej povinnosti štátu, nenastaly také prípady, ktoré by požadovaly priamy zásah obranného dôstojníka.

Pokiaľ ide o vlastné poznatky obranného dôstojníka o všeobecnej obrannej situácii hlásim:

1./Prípady špionáže:

a/ Štefančík Vincent, maď. voj. zbeh, ktorému bol poskytnutý azyl v obci Kapušany, je podozrivý, že bol vyslaný na Slovensko za výzvedným účelom, lebo po návrate zo Slovenska v Košiciach sa voľne pohyboval a nebol zatknutý. /Vl. č. 21.446/dôv. o.d.1941/.
b/ Jozef Dobránsky, rim. kat. farár, podozrivý z vojenskej zrady. V liste písanom do Maďarska prezradil miesto pohybu nemeckého vojska. /čís. 21.468/dôv. o.d.1941.
c/ Csiszár Zoltán a spol. podozrivý z vydieračstva. K stykom s maďarským zprav. orgánmi sa priznal, popiera ale, že by bol dodával zprávy rázu vojenského zo Slovenska /č. 21.446/dôv. o.d.1941/.

2./ Sabotáž a rozklad v armáde:
Hlásený nebol.

3./ Ilegálny prechod štátnych hraníc a zbehovia:
a/ Halász Janík Ján a spol., neoprávnene prekročili štát. hranice do Maďarska, za účelom pašovania masti, čaju, kávy, /čís. 21.506/dôv.o.d.1941/.[1]

1 K otázkam slovensko-maďarskej špionáže možno odporučiť nasledujúce práce: HETÉNYI, M.: K niektorým aspektom situácie na slovensko-maďarskom pohraničí 1938 – 1945. Vojenská história, 10, s. 33 – 36, tenže: Ilegálne prechody štátnej hranice v nitrianskom úseku v rokoch 1938 – 1945. Vojenská história, 9,

b/ Z Košíc údajne utieklo 42 mládencov na Slovensko preto, že v organizácii Levente[2], kde museli cvičiť boli pre slovenské smýšľanie prenásledovaní./čís.21.368/dôv.O.d.1941/.

c/ František Král, utiekol z Maďarska preto, že nemohol tam dostať zamestnanie, /čís. 21.409/ dôv.o.d.1941/.

d/ Ján Ivan, utiekol z Maďarska preto, že mal narukovať k vojsku a on ako Slovák chcel slúžiť na Slovensku /čís. 21.446/dôv.o.d.1941/.

e/ Pavlo Štefan a Komar Michal, maď. voj. zbehovia. zbehli z Maďarska pre zlé zaobchádzanie /čís. 21.449, 21.450/dôv.o.d.1941/.[3]

f/ Šimko Pavel, vlastný voj. zbeh, bol zadržaný po návrate z Maďarska žandárstvom v Brezne nad Hronom.

g/ Horváth, čtk. let., zbehol aj s lietadlom /čís.21.437/dôv.O.d.1941/.[4]

h/ Od výcvikového tábora v Kamenici n./Cir. Zbehlo hromadne sedem prac. prez. sl. Príčina zbehnutia je asi tá, že boli zaradení do pracovnej služby /čís.21.490/dôv.O.d.1941/.[5]

4./ Prehľad tlače:

Tlač v oblasti obranného dôstojníka bola sledovaná. Veci rázu vojenského boly predkladané MNO-obr. oddel. Závažné prípady a nedovolené zpravodajstvo nebolo dokázané.

5./ Mimoriadne udalosti a zjavy:

a/ priebeh povolávania záložníkov:

dňa 28.VI. 1941 vykonal pridelený obranný dôstojník služobnú cestu do posádok: Levoča, Kežmarok, Poprad, Sp. Nová Ves.

Úkol cesty bol bezpečne zistiť celkovú náladu nastúpeného mužstva. Zistené poznatky hlásim:

1-/ Posádka Levoča:

Priamym pozorovaním bolo zistené, že nastupujúce mužstvo chodí bez dozoru po meste, kde sa tvorili jednotlivé skupiny vojakov, ktorí medzi sebou debatovali. V kasárňach p. pl. 5 tvorili sa okrem skupiniek mužstva aj skupiny debatujúcich dôstojníkov.

Nadobudol som dojem, že mužstvo ako aj dôstojníci nie sú si plne vedomí vážnosti, a tak sa im vidí, že veď na organizovanie B jednotky majú času dosť. Toto mi priamo tvrdil aj zprav. dôstojník

---

2005, č. 2, s. 55 – 71, ako i v monografii *Slovensko-maďarské pomedzie v rokoch 1938 – 1945.* Nitra 2008, s. 63 – 69.

2 Išlo o brannú organizáciu v Maďarsku, kde sa konala predvojenská príprava (výchova) mladých mužov.

3 Otázka dezercií Slovákov z Maďarskej kráľovskej armády, ktoré neskôr dosiahli masový charakter, nie je v slovenskej historiografii podnes spracovaná. Venuje sa jej zatiaľ len M. Hetényi v spomenutej štúdii (Ilegálne prechody, s. 60 – 63 či v monografii Slovensko-maďarské pomedzie, s. 126 – 134. Okrem toho jestvuje sondážna štúdia z pera autora týchto riadkov, Utrpenie Slovákov a Rusínov v Maďarskej kráľovskej armáde (Kultúra, č. 16, 18. 10. 2006, s. 3, s. 11).

4 Dramatický príbeh čatníka Petra Horvátha, ktorý bol za úmysel dezercie do ZSSR v roku 1941 odsúdený na smrť, spracoval napr. autor Peter Valo v knihe *Slovenské eso a ruský cár.* Bratislava 1996. Dezercie boli tiež v maďarskej, nemeckej, nehovoriac o sovietskej armáde, kde mali v lete 1941 masový rozsah.

5 K otázke pracovných jednotiek pozri najmä zborník *Pracovné jednotky a útvary slovenskej armády 1939 – 1945. VI. robotný prápor.* (Zost. D. Tóth). Bratislava 1996.

pluku por. pech. v zál. Chovanec[6], ktorý povedal podľa celkového dojmu od záložníkov, že záložníci, ktorí doteraz nevyrukovali z kasáreň, že už asi nepôjdu.

Pokiaľ som nadobudol bezprostredného postrehu, nemalý podiel na pomalosti výstrojovania majú dôstojníci, ktorí veľmi málo aktívne zasahujú a čakajú až dostanú k všetkému rozkaz.

V rozhovore s veliteľom B pluku mjr. pech. Pulkrábkom som zistil, že tento mal prednášky pre dôstojníkov, kde ich povzbudzoval k rozhodnosti a samostatnosti, k napomáhaniu spoločnej práce. Zdá sa, že ani toto úplne nepomáha.

O nálade a celkovej situácii nebol správne informovaní ani veliteľ Náhradného práporu mjr. pech. R. Singhofer. Hlásenie, ktoré bolo dňa 27.VI. 1941 odoslané nezodpovedá skutočnosti. Boly vyšetrované dva prípady: dňa 26.VI. 1941 dosiaľ neznámy slobodník v cukrárni v Levoči nahlas propagoval pre SSSR. Prítomní dôstojníci vôbec proti tomu nezakročili. Prípad vyšetruje osobne mjr. pech. Pulkrábek[7]. Zdá sa mi ale, že vyšetrovanie muselo byť príchodom len rozvírené. Výsledok bude hlásený obr. dôstojníkovi. Druhý prípad: Dnes ráno boly záchody mužstva pomaľované hviezdami SSSR. Prípad sa tiež vyšetruje.[8]

Nakoľko odchodom prezenčného mužstva a príchodom záložníkov nastaly v posádke značné zmeny, previedol som reorganizáciu obrannej služby v posádke. Za obranného referenta som určil por. pech. v zál. Cukera, ktorí je posádkovým dôstojníkom. Pre sledovanie nálady mužstva som určil desiatnika Lehockého, ktorého som sám vycvičil za zprav. poddôstojníka.

Záver: Samotná organizácia vystrojovania je slabá. Mužstvo nastupujúce samotné nejaví veľký záujem, keď vidí, že i samotní zal. dôstojníci si práve tak počínajú. Komunistická priama propaganda zistená nebola. Pravdepodobne sú tam ale buňky. Okrem už uvedených prípadov, tiež sa vyšetruje prípad rozširovania poplašných zpráv o tom, že jedna rota p. pl. 5 utiekla k Rusom. Zprávu mal šíriť strel. v zál. Ján Kašický, ktorého pobyt sa zisťuje a bude hlásený výsledok.

2-/ V posádke Kežmarok:

Nastupovanie záložníkov je hladké a nálada ako som ju ja sám postrehol je dobrá. Propaganda zistená nebola. Odvod koní ide tiež v poriadku.

Zvláštny prípad: Andrej Fitera, slob. v zál. del. pl. 12 Kežmarok, príslušný a trvalým bytom v obci Hardište[9], po svojom prezentovaní dňa 28. VI. 1941 odmietol obliecť vojenskú rovnošatu prevziať vý-

6 Por. Karol Chovanec (1913, Podvlk) – do slovenskej armády bol prijatý 1. septembra 1939. Je zaujímavé, že napriek tomu, že bol dlhoročným občanom cudzieho štátu a pochádzal z obce, ktorej obyvateľstvo poľská politika dvadsať rokov bezohľadne polonizovala, vyhlasovala za „poľské“, ho slovenská armáda poverila takou zodpovednou funkciou. Akiste musel mať plnú dôveru slovenských miest.

7 Mjr. Ján Pulkrábek (1890, Polie, Taliansko), pôvodom pravdepodobne sudetský Nemec, do armády prijatý 14. marca 1939, v roku 1942 velil (už ako podplukovník) II. práporu 21. pešieho pluku Rýchlej divízie. Jeho vojaci ako prví z vojsk Osi prekročili Don. 29. 9. 1942 dostal, ako jeden z desiatich slovenských dôstojníkov pozemného vojska Železný kríž I. triedy.

8 K otázke protivojnových nálad v armáde v tomto období pozri z odborných prác napr. KATREBA, Z.: „Skrytá“ mobilizácia na Slovensku v roku 1941. *Vojenská história,* č. 3 – 4/2000, s. 87 – 100, Vojenské a politické kroky predchádzajúce vstupu Slovenska do vojny proti Sovietskemu sväzu v roku 1941 (Vojenská história, č. 2/2000), s. 36 – 52, z prác spred roka 1989 predovšetkým ŠOLC, J.: Slovensko vo vojne a proti vojne. In: *SNP v ľudovej tvorbe.* (Zost. kol.). Bratislava 1964, s. 17 – 84, PAŽUR, Š.: *Protifašistický odboj na východnom Slovensku.* Košice 1974, s. 6 – 31.

9 Dnes Zemplínske Hradište.

zbroj. Ako dôvod udal, že mu to jeho náboženské presvedčenie nedovoľuje. Udal, že je vyznávačom „Jehova". Prevedeným výsluchom nebolo nič bližšie zistené. Bol pre odopretie poslušnosti zatknutý a urobené naň trestné oznámenie. Medzi mužstvom vznikol z prípadu len smiech.

Nakoľko obranný referent odišiel s jednotkou do poľa, určil počas jeho neprítomnosti posádkového dôstojníka. Pre sledovanie nálady u mužstva a iných obranných úkolov určil som slob. del. v zál. Michala Matíka, ktorého som tiež vycvičil už pred časom za zprav poddôstojníka.

Záver: Nálada mužstva ako aj poddôstojníkov dobrá. Vystrojovanie a odvod koní hladko pokračuje. Propaganda zistená nebola. Duch je dobrý.

3-/ V posádke Poprad:

Mužstvo v zál. je už zväčša vystrojené. Pokiaľ mužstvo už odišlo do poľa, nezistilo sa nič závadného. Mužstvo, ktoré ostalo v posádke Poprad je staršieho ročníku a určené je k stráženiu dôležitých podnikov. Službu už vykonáva. So zbytkom mužstva sa vykonáva poradový výcvik. Celková nálada dobrá.

Shodne s okresným žandárskym veliteľom aj okr. náčelník prejavil názor, že nastupovanie sa previedlo hladko a oveľa lepšie ako za minulého povolávania záložníkov v r. 1939. Nevyskytly sa žiadne prípady, že by muselo žandárstvo zakročovať.

4-/ V posádke Spišská Nová Ves:

I I. Oddielu DPLP je celkove malý počet záložníkov. Títo vykonávajú službu u protilietadlovej obrany. Žiadne zvláštne udalosti sa nevyskytly.

V kasárňach kan. roty a stanice je tiež len mužstvo určené k strážnej službe a k protilietadlovej obrane.

Celkové nebolo pozorované negatívne chovanie mužstva pri nastupovaní. Neboly zistené ani prípady propagandy pri nastupovaní u mužstva.

Mužstvo, ktoré odchádzalo transportmi vlakom z Sp. Novej Vsi veselo spievalo slovenské pochodové piesne a vzbudilo u obyvateľstva veľmi dobrý dojem.

Záver:

Celková nálada mužstva i keď ju nemožno označiť za veľmi dobrú, nie je negatívna. Mužstvo jednoducho plní svoju povinnosť bez reptania. Zistil som, že kde velitelia dobré si organizovali vystrojovanie a ďalšie zamestnanie mužstva tam je nálada a duch o veľa lepší.

Taktiež som nadobudol dojmu, že záložníci – robotníci z Krompach a okolia nastúpili disciplinovane, lepšie ako roľníci, hodne bolo aj záložníkov, ktorí sa hlásili nemocní. Celkove boli títo záložníci z kraja Popradského. Taktiež som spozoroval, že mužstvo ak aj z počiatku prejavovalo náznaky určitej nevôle, toto po niekoľkých dňoch pobytu v činnej službe pominulo a záložníci sa so stavom uspokojili a plnia svedomite svoje povinnosti.

Pokiaľ ide o poznatky z posádok Michalovce, Humenné a Trebišov, sú poznatky obdobné.

K vôli informácií predkladám tiež hlásenia došlé od jednotlivých útvarov v obrannej oblasti:

a/ Peší pluk 6 Prešov hlási:

Nástup povolaných záložníkov sa dial veľmi oneskorene, hoci títo boli z dosť blízkeho kraja-okolia, na čom má čiastočnú vinu zlá doprava a to najmä z východu. Záložníci pridúc do miesta posádky, potulovali sa po meste, vyhýbajúc sa kasárňam. Záujem o dosiahnutie pohotovosti neprejavili zo záložníkov žiadny.

Kladný výsledok mal zákaz výčapu liehových nápojov a to v tom, že v prvých dňoch povolávania záložníkov bolo veľmi mnoho opilých, nebyť toho zákazu, nástup by bol ešte horší.

Nálada nastupujúcich záložníkov jak u mužstva tak aj u dôstojníkov čiastočne je zlá a to vlivom komunistickej propagandy, ktorú rozširujú záložníci z krajov robotníckych.

(Skoro) každý záložník prináša so sebou žiadosť o prepustenie, alebo o dovolenku, v mnohých prípadoch veľmi odôvodnenú; príslušné voj. úrady však nemôžu tam vyhovieť, nakoľko nemajú žiadnych dispozícií a toto tiež veľmi podrýva náladu u mužstva.

Stanovisko k SSSR prejavuje sa u mužstva a čiastočne i u zál. dôstojníkov horšia o 50% než v roku 1939 proti Poľsku.

Podľa sdelenia por. Michalku, vel. spoj. roty, istý záložník mu povedal, že primár prešovskej nemocnice /meno udať nevie/ mu sdelil, že do nemocnice má dôjsť 300 ranených Slovákov. Bolo by záhodne celú vec vyriešiť, lebo v prípade ak by sa tá vec dostala medzi mužstvo, veľmi by podlomilo uňho náladu.

b/ Jazdecký prezvedný oddiel hlási:

Priebeh nastupovania záložníkov deje sa hladko a včasne. Mužstvo prejavuje dostatočný záujem o dosiahnutie pohotovosti.

Celková nálada nastupujúcich záložníkov dobrá. Politické vplyvy a vlivy propagandy jak vlastnej tak zahraničnej nenachádzajú účinkov.

c/ Automobilový prápor 2 hlási:

Hlásim, že u automobilového práporu 2 priebeh nastupovania záložníkov mužstva je úplne normálny. Podľa povolávacích lístkov mužstvo riadne nastupuje. Záložní dôstojníci k AP 2 však veľmi málo nastupujú, doteraz nastúpili len dvaja záložní dôstojníci a jeden čat. asp. v zál.

Celková nálada nastupujúcich záložníkov je u nás dobrá, nie sú na nich badať žiadne vlivy škodlivej propagandy. Naši záložníci, väčšinou vodiči motorových vozidiel s veľkou cťou si preberajú motorové vozidlá na čom má asi čiastočný vliv povedomie, že sa zdokonalia vo vedení motorových vozidiel, čím získajú potrebnú prax pre svoje civilné povolanie.

Naši vojaci presne a dochvíľne prijímajú a prevádzajú úkoly im sverené a konajú ich podľa vydaných im rozkazov.

Percentuálne doteraz nastúpilo k AP 2 približne asi 80% potrebnej zálohy.

d/ Spojovací prápor 2 hlási:

povolaní záložníci nastupujú včas, neoprávnené nastúpenie sa nevyskytlo. Veľmi sa starajú aby boli čím skôr vystrojení.

Nálada nastupujúcich záložníkov je dobrá, prejavy a názory rôznych politických vplyvov a propagandy pozorované neboly.

Komunisticko-politický smer SSSR sa im rozhodne nepáči, prejavuje sa ale tým zreteľnejšie náklonnosť k nár. socializmu. Medzi civ. obyvateľstvom rozšírené zprávy o vyzbrojení SSSR nepôsobia.

Z odvod. roč. 1938 a 1937 nastúpilo 50%.

e/ Veliteľstvo letiska v Sp. Novej Vsi hlási:

Priebeh povolávania záložníkov na cvičenie vo zbraní je pomerne pomalý, nakoľko mnohým bol svolávací lístok doručený dosť ne skoro.

Záujem o dosiahnutie pohotovosti bol pomerne dobrý.

Celková nálada mužstva je pomerne skleslá. Rôzne politické vlivy zahraničnej a vlastnej propagandy sa neprejavuje, nakoľko nie je umožnený stály posluch rozhlasu pre nedostatok rádioprímačov.

Počet nenastúpených je približne 30%.

f/ Výcvikový tábor Kamenica n/Cir. hlási:

V obvode tunajšej posádky nastupujú záložníci riadne a včas.

Nálada nastupujúcich sa javí dobrá a nebadať, žeby vlastná alebo zahraničná propaganda mala vplyv na mužstvo.

Záložníci nezaujímajú priaznivo ani nepriaznivé stanovisko k terajšiemu postupu Slovenska k SSSR.

Počet nenastúpených sa neukazuje žiaden.

g/ Náhradný prápor pešieho pluku 5 hlási:

Z prezentácie mužstva je zrejmé je včasné nastúpovanie záložníkov. Neoprávnené nik nenastúpil.

Politické vplyvy a vplyv propagandy zahraničnej sa až na jeden prípad, ktorý bol hlásený npor. Žandárstva a je obranným dôstojníkom vyšetrovaný, neprejavuje.

Charakter komunizmu je v rozpore povahy slovenského kresťana. SSSR je vraj pripravená na tvrdý boj.

h/ Vojenská nemocnica 2 hlási:

Boli jednotlivci, ktorí hneď po doručení povolávacích lístkov nastúpili a hlásili nástup služby. Asi 40% z celkového počtu. Opozdene nastúpilo asi 30% z počtu. Neoprávnene nastúpilo asi 30% z celkového počtu. Záujem o dosiahnutie pohotovosti v prvých dňoch povolávania bol. Po oznámení že slovenská armáda sa zúčastňuje aktívne bojov, nálada kleslá a záložníci čiastočne neprejavovali záujem o vec.

Vplyvy politické a propagandy nebolo badať a javil sa aj akýkoľvek nezáujem o tieto.

Po oznámení o zistených výsledkoch slovenskej armády v bojoch v rozhlase a pri odchode poľných útvarov voj. nem. 2 – do poľa bola nálada dobrá a spolupráca pri odtransportovaní jednotiek bola vzorná.

ch/ Doplňovacie okresné veliteľstvo Prešov hlási:

Podľa vrátených doruč. lístkov notárskymi úradmi doplňovaciemu okres. veliteľstvu som zistil, že povolaní až na ojedinelé prípady nastúpili včasne. Tí, ktorí nenastúpili sú takí, ktorí nehlásili svoje nové bydlisko a ktorým svolávací lístok nemohol byť doručený, alebo sú na prácach v Nemecku.

Približný počet nenastúpených je asi 2%.

i/ Doplňovacie okresné veliteľstvo Michalovce; hlási:

Nástup záložníkov bol včasný, oneskorenia sa vyskytly len sporadicky a to poväčšine pre špatné komunikačné spojenie. Vyskytujú sa i prípady dobrovoľne sa prihlásivších takých osôb v zál., ktoré dosiaľ neboly povolané.

Nálada nastupujúcich záložníkov je dobrá a nepozorovať, že by cudzia propaganda mala rozkladný vliv na mužstvo. Po tejto stránke kasáreňský rozhlas vykonáva dobré služby, lebo záložníci majú možnosť sledovať vlastné zprávy.

Stanovisko záložníkov k postoju Slovenska oproti SSSR je v súlade s politickými i vojenskými opatreniami Slovenska.

Len u záložníkov rusínskej národnosti pozorovať istú rezervu a zdržanlivosť. Sú to obyvatelia z obci severovýchodných hraníc Slovenska.

Notár z Habury, okres Medzilaborce, informoval veliteľa dopl̆, okresu Michalovce, že obyvateľstvo jeho notariátu nebolo priam ochotné voči jednotkám slovenskej a nemeckej armády, ktoré tým krajom prechádzali a že niektoré prípady bolo treba riešiť pomocou predstaviteľov obcí.

Náladu obyvateľstva v mieste je skoro nemožné sledovať pre úplnú služobnú zaujatosť osobníctva DOV[10], ktoré je vo dne v noci viazané súrnymi služobnými prácami. Napriek tomu boly uskutočnené pozorovania, pri ktorých sa zistilo, že obyvateľstvo árijského pôvodu je spokojné a udalosti sleduje s pochopením.

j/ Doplňovacie okresné veliteľstvo Levoča hlási:

Mužstvo v zál. nastupuje po doručení povolávacích lístkov ihneď. Pri nástupe vidieť disciplinovanosť a záujem pre dosiahnutie pohotovosti. Počet, ktorí mali nastúpiť a nenastúpili, je mizivý /celkom asi 5%/ avšak odôvodnený, lebo príčina je obyčajne: t.č. na drotárke, na práci v Nemecku, neriadne hlásenie pobytu a pod.

Záložníci sú veselí, cestujú s piesňami na perách a nenútene.

Názory na postoj Slovenska k SSSR sú rôzne. Medzi vojakmi vraj panuje názor ako boj proti Slovanovi, na druhej strane ako boj kresťanskosti proti boľševizmu.

Pozoruhodná je disciplinovanosť nastupujúcich z inkorporovaného územia /bývalé Poľsko/, kde som sa osobne presvedčil, že rozkazy plnia ochotne, bez váhania a hneď.

k/ Pioniersky prápor 2 hlási:

Zvláštne prípady včasného nástupu sa nevyskytly, len poznamenávam, že mužstvo odv. roč. 1938 nastupovalo veľmi rýchle a s pozoruhodnou horlivosťou. Neoprávnene nastúpil k práporu len jeden muž, ktorý bol ihneď odoslaný k určenej jednotke. Mužstvo bolo ukáznené a prevádzalo prípravy podľa rozkazov veliteľov veľmi snaživé tak., že prápor za 2 dni až na doplňky mužstva a aut bol v pohotovosti.

Náladu a rôzne politické vplyvy a vlivy propagandy medzi mužstvom pre krátkosť doby nebolo možné úplne preskúmať, ale podľa pozorovania a debát a zpráv dôverníkov môžem povedať toto: Zapôsobilo skľučujúcim dojmom na mužstvo povolanie tesne pred žatvami. Boly vyjadrené poznámky nespokojnosti, že Židia zostávajú doma a môžu vykonávať svoje obchody a živnosti zakiaľ oni

10 Doplňovacie okresné veliteľstvo (predchodca neskoršej okresnej vojenskej správy).

musia vykonávať vojenskú službu. Boly prejavené obavy, či bude postarané o podpory ich rodín, keďže z posledných dôb majú skúsenosti niektorí veľmi špatné, hlavne čo sa týka spravodlivosti notárskych a okresných úradov a protekciu u veliteľov Hlinkovej Gardy.

Vlivy neprajnej propagandy som nezistil.

Otázka boja Slovenska a celej Európy proti židobolševizmu nie je im dosť známa, ale poučovanie v tomto smere malo dobrý výsledok.

O armáde Sovietského sväzu mužstvo všeobecne mieni, že je na slabej úrovni psychologickej pripravenosti a môže v nej nastať v hoci ktorú dobu revolúcia.

Z celkového kmeňového počtu práporu do úplnej pohotovosti dosiaľ nenastúpilo približne 7%, do prideleného kontingentu /9 ročníkov/ nenastúpilo asi 30%.

1/ delostrelecký protiliet. pluk, I. odd. Sp. N. Ves hlási:

Priebeh nastupovania záložníkov dobrý a včasný, zvlášť opozdených nástupov sa nevyskytlo. Záujem o dosiahnutie pohotovosti dobrý.

Záložníci sa chovajú ticho, zdržanlivo, vplyv propagandy dobrý. Cudzie stanice nemajú možnosť počúvať.

Záložníci doposiaľ nechápu dosáh terajšieho postoja Slovenska a mnohí i keď to neprejavujú, je na nich vidieť, že s tým nesúhlasia. Bolo by treba hodne ľudové a markantne ich presvedčiť o správnosti a nutnosti slovenského zásahu. Toto by bolo treba urobiť opravdu presvedčivé a na jasne hmatateľných príkladoch a nie krásne slohové spracovanými prejavmi, ktorým väčšina mužstva nerozumie.

Pokiaľ ide o poznatky bezpečnostných orgánov, tieto boly postupne už hlásené.

Z došlých hlásení predkladám na vedomie:

1./ Župný žandársky veliteľ v Prešove sdeľuje:

okresný žandársky veliteľ v Prešove mi hlásil, že pri svojej obchôdzke po niektorých obciach v okolí Prešova poznal, že disciplína vojska ubytovaného po vidieckych obciach nie je dobrá, že ani po jednotlivcoch ani na jednotkách nie je zbadateľný poriadok.

Dôstojníci takmer bez vplyvu a bez akejkoľvek iniciatívy.

Ide o poznatok z vlastného postrehu.

Žandárska stanica Vyšný Svidník hlási:

Dňa 22. júna 1941 asi o 23 hod. dostali záložníci vo Vyš. Svidníku a okolí svolávacie lístky s určením nástupu „Ihned". Po obdržaní svolavácich lístkov ešte toho dňa povolaní záložníci išli do hostinca kde sa podnapili. Dňa 23.6. 1941 o 4.45 hod. povolaní záložníci mali prvý dopravný prostriedok a to štátny autobus na trati Vyšný Svidník – Prešov, s týmto však žiaden nenastúpil. Toho istého dňa mali o 8.30 súkromný autobus na trati Vyš. Svidník – Bardejov, s týmto však zase žiadny nenastúpil. Táto okolnosť nebola vážne braná v úvahu s odôvodnením, že povolaní záložníci nie sú ešte pripravení. Keďže toho istého dňa, tj. 23. 6. 1941 o 13.30 hod. mali súkromný autobus na trati Vyš. Svidník – Prešov a keď týmto dopravnými prostriedkami tiež nenastúpilo, bolo zrejmé vidieť z ich jednania, že úmyselne oddiaľujú svoje nastúpenie a preto táto okolnosť bola zástupcom

veliteľa stanice vo Vyš. Svidníku Štefanovi Chlebákovi, ktorý prípad telefonicky hlásil vel. 2. divízie v Prešove. Prednosta politickej expozitúry vo Vyš. Svidníku Štefan Chlebák súčasne dal príkaz zástupcovi veliteľa stanice vo Vyš. Svidníku, aby zistil príčinu nenastupovania povolaných záložníkov, ktorý po obdržaní príkazu odišiel prípad vyšetrovať, avšak sa mu to nepodarilo zistiť, nakoľko väčšina s povolaných záložníkov odišli na pole pracovať a rodičia týchto jednotne udávali, že ešte žiaden nerukuje. Keď sa títo po príchodu z práce vrátili a dozvedeli sa, že ich žandárstvo hľadalo, dňa 24.6. 1941 o 4.45 hod. autobusom vo Vyš. Svidniku nastupili, avšak nie všetci, nakoľko niektorí z nich až dňa 24.6. 1941 o 13.45 hod, odchádzali z Vyš. Svidnika.

Toto opatrenie bolo urobené preto, lebo v roku 1939 za mobilizácie pri nastupovaní záložníkov skoro došlo k použitiu zbrane a taktiež vojenská asistencia bola žandárstvu poskytnutá v sile 10 mužov, lebo záložníci z okolia Vyš. Svidnika sa sústredili vo Vyš. Svidniku, kde sa úmyselne skovali pri odjazde dopravných prostriedkov pre nich určených a potom sa stále vyhovárali, že sa nemôžu peší dostať a tak sa po celý týždeň zdržovali vo Vyš. Svidníku.

Okresný úrad v Medzilaborciach hlási:

Následkom vojenského konfliktu medzi SSSR a Nemeckom, poťažne Slovenským štátom predchádzalo cez tunajší okres slovenské vojsko z rôznych častí štátu.

Bolo pozorovať medzi mužstvom ako aj medzi dôstojníkmi, že neprejavuje väčšieho nadšenia v tomto konflikte, lebo špecialne so slovenského stanoviska nevidelo vlastný účel boja proti SSSR. Vojna medzi Maďarskom a Slovenským štátom zdala sa z príslušníkov armády skôr odôvodnenejšia a do tejto, ako som sa dopočul, by vojaci išli s väčšou chuťou. Presný význam z ohľadu slovenského tedy vojaci nevideli v tomto vojnovom konflikte.

Hoci podľa § 12. Zákonného čl. XXXIX z roku 1895 vojsko malo požadovať ubytovanie u tunajšieho úradu tak sa nestalo, ale ubytovanie dožadovali sa vojaci z pravidla u žandárskych staníc a jednotky často odchádzaly neponechavajúc výkaz o prevedenom ubytovaní, čo medzi obyvateľstvom robí mnohé nepríjemnosti, lebo tento kraj bol aj v minulých rokoch svedkom vojny proti Poľsku ako aj v r. 1914 proti Rusku prinášal mnohé obete, boly mu zapríčinené rôzne vojnové škody, ktoré nie sú ani do dnes uhradené. Kraj je všeobecne známy najvýchodnejšou čiastkou nášho štátu, chudobný, ťažko sa vie rekreovať z takýchto vojenských postupov.

Vystupovanie niektorých príslušníkov armády bolo veľmi trapné a vystupovali voči civilnému obyvateľstvu miestami tak, ako vojsko v dobytom území. Príkladne uvádzam niektoré prípady:

26. júna 1941 správa veľkostatku v Medzilaborciach mi oznámila telefonicky, že jazda zdržujúca sa vo Výrave svojvoľne spásla lúku hájnika a keď sa tento dovolával svojho práva, veliaci nadporučík mu odpovedal, že s civilným obyvateľstvom nemá čo hovoriť.

Nakoľko otázna tráva je skromnou časťou deputátu menovaného hájnika, je v tomto chudobnom kraji ozaj prepotrebným článkom, niet t.č. náhrady, lebo veď ani peňazí niet na jej zakúpenie, okamžite som sa obrátil na veliteľstvo divízie s písomnou žiadosťou o zakročenie, ale o výsledku však veliteľstvo divízie „Martin“ v Medzilaborciach ma neupovedomilo.

Dňa 1. júla 1941 dožadoval sa neznámy poručík – záložník, ktorý má byť prednostom dôchodkového kontrolného úradu v Bardejove prídelu gumy na auto, na obyčajný ústny príkaz, tedy nepredložil

mi žiadosť od svojho veliteľstva a s ním bol prítomný aj šofer, ktorý tiež veľmi arogantným spôsobom si počínal. Menovaným som dal poučenie, že akúkoľvek vec pre verejné účely môžem prideliť len na riadnu žiadosť, poťažne poukaz ich veliteľstva, tým viac, že sa jedná o prevzatie do trvalého užívania. Táto guma mala byť odobratá tunajšiemu obvodnému lekárovi a zástupcovi okresného lekára Dr. Feedosijovi Pedanovi v Medzilaborciach. Tento sa tiež dožadoval vyššie uvedeného postupu a preto žiadnu gumu nevydal. V noci neznámy páchateľ, ktorý podľa žandárskej zprávy by mohol byť šofer onoho poručíka, vyrazil na ulici 3 obloky Dr. Pedanovi. Nakoľko medzi časom vojsko odišlo, osoby sú neznáme a nemohol som zistiť, či podozrenie je dokonalé opodstatnené, hoci, dovolil by som si poznamenať, iná osoba t.č. nemôže prichádzať do úvahy, keďže Dr. Pedan zarytých nepriateľov v tomto kraji nemá.

3. júla 1941 o 7 hodine prišli k Imrichovi Paričimu, mäsiarovi 6 vojaci s nejakým čatníkom a dožadovali sa odpredaja väčšieho množstva tovaru. Nakoľko tovar už bol pre ďalšie jednotky rezervovaný, neznámy čatník revolverom ohrožoval Imricha Paričiho a takto so chcel vynútiť odpredaj tovaru.

Vinníkov sa nepodarilo zistiť, lebo títo podľa zprávy žandárskej stanice v Medzilaborciach sa urýchlene vzdialili a nedá sa zistiť ani ich kmeňová príslušnosť.

Konečne 3. júla 1941 v dopoludňajších hodinách prišli dvaja vojaci do obchodu Izáka Srulovića, tu si vzali 2 košele bez ďalších rečí a na vyzvanie tam prítomného syna Izáka Srulovića – Viliama odmietli platiť. Viliam Srulovič šiel však za vojakmi, požiadal o pomoc istého dôstojníka, ktorý košele odobral vojakom a odovzdal poľnému súdu.

Okrem toho bol aj prípad krádeže prasiec, samovoľného odobierania potravín bez akýchkoľvek príkazov vojenských veliteľstiev, ktoré vojenskí poľní žandári zistili a oznámili vojenskému súdu.

Obyvateľstvo tohto kraja tieto príčiny nezodpovedných ľudí spontánne odsudzuje, keďže takéto prípady pri ďaleko dlhšom pobyte nemeckého vojska v tunajšom kraji sa nestaly, ba vôbec som nedostal žiadne sebamenšie sťažnosti na nemecké vojsko, ktoré veľmi taktne a disciplinovane vystupovalo v tomto okrese.

Bolo by veľmi žiadúce zostriť disciplínu vojenských jednotiek, najmä však poučiť dôstojníkov, poddôstojníkov a veliteľov vôbec, ako si majú počínať pri ubytovaní, pri zásobovaní, ako vystupovať voči tunajšiemu obyvateľstvu, ktoré je predsa naše, lebo vie, že týmto prospeje celku, že týmto napomáha ťažkej práci naších vedúcich činiteľov, avšak aspoň v najskromnejšej miere žiada rešpektovanie svojho súkromného majetku, svojho ťažko vydobytého žitia.

Toto hlásenie bolo postúpené okresným úradom cestou župného úradu v Prešove na ÚŠB v Bratislave.

Všeobecnú obrannú situáciu za mesiac jún predkladám na vedomie.

Všetkým otázkam rázu obranného je venovaná stála pozornosť a dôležité prípady budú Vám ihneď hlásené.

Obranný dôstojník
mjr. Albrecht

VHA Bratislava, f. 55, 305/32/5

21.
Prehľad postupu slovenskej Rýchlej skupiny zo Slovenska na Ukrajinu v dňoch 23. júna – 2. júla 1941 obsahujúci správy o bojovej morálke príslušníkov jednotky, ako aj celkom prvých kontaktoch s civilným obyvateľstvom

Zápisky z bojov

23. júna 1941.

12.45 hod. odchod z Prešova. Štáb slovenskej rýchlej skupiny: 2 osobné vozy, 1 nákladný voz. Smer: Medzilaborce.

Cesta prerušená dva razy za Prešovom pre defektný voz AV[1]. Výmena vozu.

16.45 príchod plk. gšt. Pilfouska[2] do Medzilaboriec, kde bol očakávaný veliteľom žand. stanice, aby mu odovzdal informácie, ktoré telefonicky dostal od stot. Steinera.

A: Osob. rozkaz čís. 9,/ktorý vezie čat. asp. zdrav. služby k SSSR obsahuje:

a/ JPO-2[3] bude mať k mot. vel. a ťaž. esk./o 18.30 hod. po dopyte na MNO aj cykl. esk./

Jazd. cykl. majú sa nechať v posádke. Toto bolo ale neskoršie zmenené tak, že cyklisti idú s nami. /Napochode zastaviť./

K rýchlej skupine príde ako styčný dôstojník hauptmann Soldan a pridelený dôstojník npor. Schwarzhaupt.

b/ Motorizovaný prápor mal mať 20 áut a 10 áut ako kolonu. Pretože má 30 áut plných, plk. Pilfousek požiadal o zaslanie ďalších 10 áut.

Stot. Steiner prečítal veliteľovi RS z ďalšieho rozkazu úkol skupiny: Strážiť prechody hranice a učleniť prostriedky PÚV[4] do hĺbky.

17.25 hod hlásil príchod veliteľ JPO-2 mjr. jazd. T. Dualský.

18.30 hod. Vel. RS vypracoval zvláštny rozkaz č. 1, ktorý bol po dohovore npor. Skalického opravený.

18.45 hod. hlási príchod veliteľ II/6. práporu mjr. pech. Heidler a prevzal rozkaz č. 1.

19.00 hod. Stot. Steiner potvrdil zmenu osob. rozk. č. 9 VA v tomto smysle. „Veliteľstvo JPO-2, ťažk. esk. a cykl. esk. zostávajú v rámci RS“.

Jazd. esk. JPO-2 zostanú ubytované v tom priestore, kde ich zastihne tento rozkaz /1. esk. Ľubiša, 2. esk. Dlhé Zubné.[5]/

---

1 Armádneho veliteľstva.

2 Rozkaz na postavenie Rýchlej skupiny vydal minister Čatloš už 22. júna. Plukovník Rudolf Pilfousek, pôvodom sudetský Nemec (podľa iných údajov skôr ponemčený Čech), bol vymenovaný za jej veliteľa, keďže ako jeden z mála vyšších dôstojníkov slovenskej armády ovládal dokonale nemčinu. K podrobnejším informáciám o Rýchlej skupine pozri najmä *Ťaženie slovenskej rýchlej skupiny (brigády) v SSSR od 23. júna do 30. júla 1941.* Bratislava 1941, MIČIANIK, P.: *Slovenská armáda v ťažení proti Sovietskemu zväzu (1941 – 1944). I. V operácii Barbarossa.*, s. 61 – 85.

3 Jazdecký prezvedný oddiel.

4 Pluk útočnej vozby.

5 Dnes Zubné, okres Humenné.

19.50 hlási príchod vel. pion. čaty por. pion. Ivanič. Stav: 1 dôst., 50 mužov, 4 autá, 1 motocykel. /Hlási behom cesty 30 defektov./

20.30 hlási príchod zdrav. služba.

21.00 Príchod spoj. roty. Veliteľ npor. Čillík. Stav: 2 dôst., 98 mužov, 3 osob. autá, 14 nákladné autá, 1 motocykel, Veliteľ hlási, že v ceste sa zdržal pre 32 defektov.

23.30 hod. Dorazil prvý sled JPO-1. Veliteľ npor. jazd. Gonda. Stav: 3 dôst., 4 rtk., 214 mužov, /2 norm. čaty, 1 guľ. čata, 3 PA[6], 1 čata KPUV[7], 1 družstvo zákop. Ubytovanie v Krásnom Brode.

<u>24. júna 1941</u>

01.30 hod. príchod hauptmanna Soldana a npor. Schwarhaupta. Doniesli rozkazy č. 10. Príloha 23.

02.00 hod. do 03.00 hod. telefonické dotazy na žel. stanicu Humenné a Trebišov vo veci transportov del. a PUV. Bez výsledku.

03.10 hod. Žel. stanica Slanec hlási, že o 02.30 hod. jeden transport PUV prešiel Kuzmicami.

Nemeckí dôstojníci informovali sa o stavoch.

Osobitným rozkazom čís. 10 podriaďujú sa SRS Rudolf[8] dňom 23. VI. 1941 AOK 17 /Heeresgrupe sued/.

Predvídané prekročenie štátnych hraníc dňa 24. VI. 1941 ráno.

09.50 hod. Rozkaz pre JPO-1 od náč. štábu VA odovzdaný stotníkom Vlčkom. Viď osob. rozkaz SRS Rudolf č.j. 8/taj. 1941.

10.00 Plk. gšt. Pilfousek s nemeckými dôstojníkmi, pridelený SRS odišiel na nové SV do Brzozówa[9]. Hlásenie o príchode a naviazanie styku slov. jednotiek na vel. 17. armády /SV Rudnik[10], gen. d. infan. Stülpnagel. /Veliteľ SRS sa dozvedel, že podliehame vel. etapy Befehlshaber d s r. Heeresbietes gen. d. inf. Rock./[11]

Osobný styk s I. b. 17. armády[12] /Oberquartiermeister -OQ/ Vyriešené otázky zásobovacie.

10.15 hod. Npor. jazd. Gonda prevzal osob. rozkaz a hlásenie stavu početného skupiny Rudolf k dňu 24. VI. 1941 k odoslaniu na VA.

10.40 Okresný žand. veliteľ v Medzilaborciach obdržal rozkaz od vel. Rudolf pre dirigovanie jednotiek prislúchajúcich k RS Rudolf, ktoré nedôjdu do Medzilaboriec do 11.00 hod.

11.00 hod. Odchod z Medzilaboriec do nového priestoru. Osobit. rozkaz č. 2.

12.45 hod. Prekročenie slov. –gubernát. hraníc.

15.00 hod. príchod do Brzozówa.

Por. nem. arm. Lindl Rohbeck hlási, že SV Rudolf nebude v Brzozówe ale v Haczówe[13].

---

6 Pancierové automobily.
7 Kanóny proti útočnej vozbe.
8 Slovenská Rýchla skupina – krycie meno Rudolf podľa krstného mena jej veliteľa plk. Rudolfa Pilfouska.
9 Brzozów, severozápadne Sanoku v Poľsku.
10 Rudnik, v ľvovskej oblasti.
11 Gen. pechoty Rock bol veliteľom etapy, čiže územného pásma za frontom, ktoré slúžilo ako základňa na zabezpečovanie potrieb armády.
12 I.b. 17 bol náčelník zásobovacieho oddelenia na štábe 17. armády.
13 Haczów leží pár kilometrov juhozápadne od mesta Brzozów.

17.00 hod. Príchod do nového SV, do Haczówa.

Odjazd plk. Pilfouska do Iwanicz[14] k vel. etapy. Hlásenie sa u vel. etapy a vyriešenie taktického zasadenia a zásobovania. Prevzal rozkaz vel. etapy a príručky o SSSR pre propagáciu.

Prenocovanie v Haczowe.

25. júna 1941

01.30 hod. Príchod veliteľa SRS na nové SV do Haczowa, ktoré SV je ustálené na rozkaz divízie „454“.

05.45 hod. Vydaný osobitný rozkaz č. 4. Príloha 10.

Obsahuje: Pozdravenie veliteľa 17. armády, ktorému podliehame, telegramom. Odpoveď veliteľa SRS.

Pochvala veliteľa SRS všetkým veliteľom a mužstvu SRS. Pripomienky.

14.15 hod.[15] vydaný všeobecný operačný rozkaz č. 1. Časť 1. Príl. č. 18.

Obsahuje: úlohu: Prekročiť jednotky nemeckej armády v priestore severne Sanoka a rýchlym postupom a útokom na smere Dinov – Lipa – Wojkowka[16] dosiahnuť priestor Ustrzyki Dl[17]. a Kroscienko[18] a pokračovať v prieskume na Chyrów[19]. Pri prípadnom silnom odpore rozšírovať úspech na juhozápad a ohroziť tak ruské opevnenie zo zadu na rieke Sane v priestore Sanok – Lisko[20], aby nemecké divízie u Sanoka a Liska mohly prekročiť San.

13.15 hod. Vrátenie sa veliteľa SRS z priezkumu.

Na veliteľstvo etapy /gen. d. v. Rock/, ktorému 2. divízie na Sane podliehajú, a ktorému tiež veliteľstvo 17. armády rýchlu skupinu[21] podriadil obdržal od náč. štábu o 12.00 hod na VS etapy tento úkol.

Pretože 454. divízia v priestore Sanok na juh pre ťažké nepriateľské opevnenie nemohla získať predmestie zasadzuje sa SRS na smer Dolná Lipa[22] – Kroscienko s úlohou zmocniť sa komunikačného uzlu Ustrzyki Dln. a previesť priezkum do priestoru Chyrow. V prípade zdarilej akcie podriaďuje sa SRS postupne 2 prápory Sicherungs regimentu[23] a 4. prápor cyklist. Ak by akcia nemala žiadaný prieraz žiada sa pôsobenie do týlu nepriateľského opevnenia v priestore Sanok a Lisko, aby nemecká jednotka v kryte mohla prejsť San. Na začiatku je SRS podriadená 454 divízii, po prieraze je samostatná a podlieha veliteľovi etapy.

14 Iwonicz leží juhozápadne od mesta Haczów.
15 Ide pravdepodobne o chybný údaj, keďže bezprostredne za týmto údajom nasleduje skoršia hodina.
16 Najskôr Wojtkowa.
17 Ustrzyki Dolne.
18 Krościenko leží pár kilometrov severne od mesta Ustrzyki Dolne.
19 Chyrów, ukr. Chyriv, juhozápadná Ukrajina.
20 Poľsky Lesko, juhovýchodne od Sanoku.
21 Rýchla skupina bola jediná motorizovaná jednotka v 17. armáde, ktorá mala tanky.
22 Už spomínaná Lipa, predtým Dolná Lipa.
23 Sicherungs prápory boli súčasťou 454. Sicherungs-Division (454. zaisťovacej divízie).

Ruské vojsko bojuje na niektorých priestoroch /Przemysel[24] a Sanok/ veľmi húževnate a zákerne[25].

Pre vyčistenie juhu v Galícii žiada sa JPO, lebo v tomto priestore nemôžu sa pohybovať motorizované jednotky.

16.15 Vyrazenie na cestu. Počas postupu vydaný bol novší rozkaz v smysle ktorého skupiny SRS majú sa presunúť až do priestoru Wara – Temeszow[26]. Pred príchodom do Temeszowa vydaný bol ďalší rozkaz, aby sa SRS prebrodila cez rieku San o 14.30 hod. Prebrodila ju do 19.30 hod. S prebrodením Sanu súvisely veľké a nepredvídané ťažkosti. Jedine tanky dopomohly prebrodiť jednotky cez koryto Sanu /rieka 10 m široká/. Za JPO-2 San prekročili spoj. rota a rota tankov.

Peší prápor a de1. oddiel 1/11 dostali iný úkol a zostavajú v priestore Temeszow. Po zaistenom presune dostáva sa JPO-2, prápor tankov a veliteľstvo SRS do Malawa o 04.00 hod. ráno dňa 26. 6. 1941.

Po príchode do Malawy vydaný ústny rozkaz k útoku. 3 tanky za kostolom Malawa na sever smerom na Bircu[27]. Za nimi ide nemecká pechota.

Ďalšie dva tanky útočia na okraj lesa z Malawy severne pri Leszowa[28]. Ďalších 5 tankov prerazí v smere na kotu 479 Wola a postúpi až na rieku San.

Ďalej sú ústne vydané rozkazy po dohovore s mjr. Wintrom k útoku. SRS do priestoru Kuzmina – Trzcianiec – Wojtkowa[29]. Pri presune k obci Wojtkowa bola SRS privítaná delostreleckou nepriateľskou paľbou.

Zasiahol JPO, KPUV a tanky. Náš zásah nemal valného účinku, lebo nezasiahlo naše delostrelectvo, lebo sme ho postrádali. Aby sme zachránili kolonu SRS ustúpila táto po spôsobení veľkých škôd na strane nepriateľskej jak na materiale tak aj na mužstvu.

Na našej strane: 1 mrtvý a dvaja ranení[30]. Menšie stráty: 2 autá a 20 bicyklov.

Prechodná obrana.

V boji okrem mjr. T. Dualského, npor. UTV[31] Jarembák od PUV, strel. Štefan Putiš od KPUV strel. Pleško od JPO-2-KPUV.

Prenocovanie v priestore Kuzmina – Trzcianiec.

<u>27. júna 1941</u>

Vydaný rozkaz príloha č. 21.

24 Okolo Przemyślu bola dislokovaná 99. strelecká divízia, považovaná za najlepšiu v celej ČA. Velil jej A. A. Vlasov (neskôr ROA).

25 Akiste narážka na vojnovými konvenciami zakázané formy boja, ako napr. predstierania zraneného či zajatého, streľba zozadu, streľba z tzv. líščích jám a pod. K tejto menej známej stránke Červenej armády pozri z novších prác v slovenčine a v češtine napr. MIČIANIK, P.: C. d., s. 114, s. 120, KUBÍK, P.: *Rudé stíny. Sovětské válečné zločiny 1941 – 1945.* Praha 2003, s. 29 – 52.

26 Ide o priestor Wara – Temeszów severne Sanoku pri rieke San.

27 Bircza.

28 Ide o obec Leszczawa.

29 Ide o priestor východne Sanoku, Kuzmina – Trzcianiec – Wojtkowa.

30 Desiatnik aspirant Štefan Fábry bol prvým padlým v boji na východnom fronte, 26. júna 1941 pri Wojtkowej, v dnešnom Poľsku. V bunkroch bolo zajatých okolo 200 sovietskych vojakov.

31 Útočnej vozby.

SRS dostala rozkaz zaistiť cestu nemeckým jednotkám na čiare Kuzmina – Liskow[32]. Po zaistenom pochode a po zlomení menších odporov dostala sa SRS sosilená II/6. práp. až do Zalužа[33]. O 12.30 hod. Tu SRS narazila na odpor mnohých bunkerov. Bunkery boly pred dohotoveným, ale i tak pevne, odolné a dokonalé vyzbrojené i zásobami šatstva i potravín. Bunkery boly účinným zásahom naších tankov postupne vyraďované. Zasiahly: KPUV i pechotu. Len tri bunkery obzvlášť silne vybudované a vyzbrojené protitankovými delami zostaly v odpore účinné napriek mohútnym zásahom KPUV a HKB.

Pri dobíjaní bunkerov bol jeden z útočiacich tankov zasiahnutý a vyradený z boja. 4-členná posádka zahynula. Neskoršie časovaný granát vybuchol a tank sa vzplal pričom celá posádka zahynula. Osádka tanku: veliteľ tanku des. Karol Penciak, strel. Štefan Galbavý ako vodič, Ľudovít Makovický ako strelec a strel. Fr. Zaňa[34] ako radtelgr.

Druhý tank bol tiež v nebezpečenstve, prevrhol sa ale podarilo sa vyprostiť a osádku zachrániť.

Po vyčistení 9 bunkerov II/6. prápor zaistil svahy v priestore Zaluž.

Je to najväčší úspech SRS, ktorým bolo umožnené nemeckým jednotkách prechod cez San.

Zajali sme z bunkerov pochodiacich 15 Rusov. Naší ranení: Strel. Imrich Vašnov, od PUV a des. Ján Potkan od II/6. práp.

Toho dňa popoludní hlásil príchod mjr. pech. Krámer[35], ktorý je naším styč. dôstojníkom.

Pozorovaním a hodnotením nášho vojska: Nálada veľmi dobrá, odvaha a nadšenie vojakov vždy na vysokom vzostupe. Napriek nedostatočnému odpočinku a nedostatočnému stravovaniu chlapci sa statočne premahali. Ich výkony boly obdivuhodné.

Všeobecne u SRS javí sa nedostatok vozidiel všetkého druhu.

SRS ukoristila veľké množstvo vojenského materiálu. Zbrane a výstroj pre nedostatok motorových vozidiel a mužstva museli sme odovzdať nemeckej armáde.

SRS dostala pochvalu od nemeckého komandanta /od oberbefehlshaber 17 I.a./[36] 10.15 hod. vydaný osobitný rozkaz pre priezkum na 26.[37] 1941 príl. 38. cez Lisko na Kroscienko, ale na zásah vel. SRS /u Lesko boly dva ťažké bunkery/ os postupne zmenená na Kuzminu – Vojtkowa – Kroscienko. Postup zdržaný cez celú noc zboreným mostom, ktorý bol srútený pod ťarchou nášho tanku južne od Vojtkowej.

<u>29. júna 1941</u>

Vydaný rozkaz pre presun na 29. VI. 1941. Príl. 39.

Cesta do Chyrowa prevádzaná bola veľkým nadšením miestného obyvateľstva, ktoré na privítanie vystavalo slávobrany a vítalo nás množstvom kvetín a pohostením.

SV v Chyrowe, 3 hodinový odpočinok.

---

32 Pôjde asi o už spomínanú obec Lisko, poľsky Lesko.
33 Załuż leží juhovýchodne Sanoku.
34 V skutočnosti Záň, rádiotelegrafista. K prípadu pozri bližšie MIČIANIK, P.: C. d., s. 76 – 77.
35 Mjr. Augustín Crommer, slovenský Nemec.
36 I.a. 17 bol náčelník štábu 17. armády.
37 26. júna.

V styku s obyvateľstvom dozvedáme sa o ukrutnostiach a beštialite boľševických hord, ktoré páchali na ukrajinskom obyvateľstve.[38]

V smysle rozkazu vyrazili sme o 17.25 hod. z Chyrowa.

Do Sadkowicz[39] SRS dorazila o 19.15 hod., kde bol vydaný ďalší rozkaz na noc z 29. VI. na 30. VI. 1941. Príl. č. 42.

Obsah: Pred nami sú trosky prchajúcej ruskej armády. Nie je vylúčené, že nepriateľ využije noc pre záškodnícku činnosť.

Úloha: Udržať dosiahnutý teren a zaistiť prechody cez Blazowku[40] ofenzívne /na most alebo pod most/ – udržuje sa medzi sebou styk s hliadkovaním.

Rôzne. Po prevedení rozkazu SV SRS je v Zagórze[41]. Ubytovanie a P.S.

30. VI. 1941

03.45 hod. vydaný rozkaz pre priezkum na deň 30. VI. 1941. Príl. č. 44.

Obsah: SRS prevedie bojový prieskum do priestoru Voloszcza[42].

11.00 hod. príchod p. plk. Dúbravca[43] s. p. pplk. Csánym[44].

Vydané sú intendančné smernice.

19.30 hod. Vydaný prípravný rozkaz. Príl. č. 50.

Obsah: Nemecké jednotky dosiahly Dornfeld[45] – Voloszcza[46] – Horodyszcze. Nepriateľ všade ustupuje. Jednotky Rudolfa stiahnu hneď zaistenie na juh a západe svojho ubytovacieho priestoru. SRS Rudolf pripraví sa k ďalšiemu postupu na smere Koniuszki[47]. Jednotky ponechajú si pre vlastné zaistenie na juh minimálne sily.

Materiálny rozkaz a rôzne.

Neskoro večer asi o 22.00 hod. podniknutý útok rozprášených boľševických jednotiek /asi 150 – 200 mužov - jazdci/.

Prestrelky prestaly do 04.00 hod. budúceho dňa. Pohotovosť SRS. Ráno previedol II/6. prápor výpad na lesy južne Ostrova[48].

---

38 V samotnom Chyrowe k masovému zabíjaniu väzňov NKVD síce nedošlo, ale chýry akiste prenikali z blízkych mestečiek. Napríklad v susednom Sambore NKVD zabíjala od 22. do 26. júna, keď väzenie začala evakuovať. Celkový počet obetí dosiahol aspoň 600 osôb (MUSIAŁ, B.: *c. d.*, s. 111). Časť obetí tu bola však usmrtená už skôr a zamurovaná, niektorí možno aj zaživa. Keď teda 29. júna do tejto oblasti dorazili prví slovenskí príslušníci Rýchlej skupiny, udalosti boli úplne čerstvé – a viac než bolestivé. O otrasnom náleze umučených, ba aj zamurovaných väzňov v Sambore píše aj bývalý príslušník slovenskej armády Alexander Šamo, *Svedectvo,* č. 4 /apríl/ 1998, s. 7.

39 Dnes Sadkoviči, severne od mesta Sambor (ukr. Sambir).

40 Riečka Błażówka, prítok Ozerchawy.

41 Zagórze, Ukrajina.

42 Dnes Vološča východne mesta Sambor, Ukrajina.

43 Plk. Benedikt Dúbravec (1892, Lúčky), prvý veliteľ Zaisťovacej divízie, bol tiež veliteľom automobilového vojska slovenskej armády.

44 Správne Čáni.

45 Dornfeld sa v súčasnosti nazýva Ternopillja.

46 Wołoszcza, ukr. Vološča.

47 Obec Koniuszki juhovýchodne Rudky (mapa z r. 1937). Súčasný stav sa nepodarilo identifikovať.

48 Ostrów sa nachádza opäť pri obci Zagórze, ale aj pri obci Dornfeld. Na základe ďalšieho textu (smeru postupu) ide pravdepodobne o to prvé mesto, resp. obec, i keď ani jedno z nich na dnešných mapách nie

Dopadnutie špiona z nepriateľskej strany. Vypovedal, že bol príslušníkom jazd. formácie, ktorá bola rozprášená. Obyvateľstvo dosvedčilo, že vyzvedal o naších počtoch a o ubytovaní. Špion vypočutý a odstrelený.

23.30. hod. Vydaný všeobecný operačný rozkaz. Príloha č. 51.

Úloha: SRS nastúpi 1. VII. 1941 tak aby o 07.00 hod. s čelom bola v Dublani[49] a smerom na Drohobycz aby likvidovala ojedinelé odpory južne Sadkowicze a naviazala v Sambore spojenie so 454. divíziou, ktorej SRS zase podlieha.

<u>1. júla 1941</u>

08.00 hod. odchod SRS do Drohobycza.

10.15 hod. príchod do Drohobycza.

Nadviazanie styku s nemeckým veliteľstvom. SRS zaujala miesto na hradskej pred Drohobyczom.

15.40 vydaný rozkaz pre ubytovanie dňa 1. júla 1941. Príl. č. 52.

17.40 hod. odchod SRS z Drohobycza do Sambora.

18.10 hod. príchod do Sambora.

19.50 vydaný zvláštny rozkaz. Príloha č. 54.

V noci o 23.00 hod. a ráno o 03.00 /písomne/ prichádza rozkaz pre ďalšiu úlohu, t.j. dobytie Stryj. Tento rozkaz bol na zásah vel. SRS zrušený. Dôvod zásahu bol, že dobrá ¼ vozov bola nepojazdná a autá sú roztrúšené po všetkých cestách kade sme šli.

Na SV Sambor je výkonná autodielňa, kde konečne môžu byť naše vozidlá dôkladne opravené.

<u>2. júla 1941</u>

Z 1. na 2. júla 1941 v noci mužstvo SRS mohlo si dobre odpočinúť.

Budíček v 06.00 hod.

Podľa pripojeného rozkazu čís. 54 prevádzajú sa rozkazy.

Večer bolo nadviazane spojenie s vel. slov. armády, ktorá sa presunuje do priestoru Chyrow. SV armády Chyrow – zámok.

<u>3. júla 1941</u>

08.45 – vel. SRS odchod na SV slov. armády do Chyrowa.

VHA Bratislava, f. 53, šk. 88, 53/41/32

---

je uvedené.

49 Poľsky Dubljany, ukr. Dubljany, ľvovská oblasť.

22.
Telegram spravodajského dôstojníka Rýchlej skupiny z 3. júla 1941 o náleze stoviek mŕtvych a zohavených tiel politických väzňov v Drohobyczi a Sambore a nadšenom vítaní vojska domácim obyvateľstvom

Telegram
Sambor 3. 7. 1941

Zpráva zprav. dôst. SRJ[1]

Dňa 30. 6. 1941 o 19. h. boly napadnuté jednotky SRS paľbou partizánskych častí nepr. jazdectva hlavne z juhozápadu a z juhu Wieckowicze[2]. Boj na jednotlivých úsekoch, menovite v priestore Tibor[3], kde chcely vniknúť do ubytovacieho priestoru, trvaly až do 03.00 rána dňa 1. 7. 1941 a skončil ústupom partizánov, bez vlastných strát.

O 20.20 previedla skupina Tibor výpad na Baranowicze[4] a rozprášila asi 100 jazdcov.

Takisto bol dňa 30. 6. 1941 odd. Gotúz[5] napadnutý asi o 20.50 h. na záp. okraji Ostrów[6] uprchlíkmi boľševickej armády – asi 20 mužov. Boj trval do 22 h. a skončil rozprášením partizánov bez vlastných strát.

Dňa 30. júna o 23. h. vydal vel. Rudolf všeobecný operačný rozkaz pod A) pripojený.

Dňa 1. 7. 1941 vyrazil P.O. skupiny Karol[7] o 7 h. ráno z južného okraja Koniusok[8]. V tom istom čase vyrazil P.O. skupiny Tibor z Wielkowicze[9] a skupina vyčistila v priestore severne Sambor všetky lesy a rozprášila útočníka v sile asi 200 jazdcov smerom na západ. Obe skupiny dorazily do Drohobycza[10] o 11 h. V Drohobycziach[11] sme boly svedkami hroznej podívanej. V zadnom trakte policajnej budovy vyhrabávali práve z ohromnej šachty mrtvoly asi 1000 Ukrajincov, ktorých boľševické vojsko[12] pred svojím ústupom tým najbeštiálnejším spôsobom zavraždilo, zohyzdilo (samodruhé ženy maly bruchá rozpárané, skoro všetky obete vyklaté oči, pohlavné údy poodrezávané, prsia žien

1 „SRJ" – slovenská Rýchla jednotka. Čítanie celého textu je sťažené vzhľadom na to, že ide o rukopis.
2 Więckowice, osada severne mesta Sambor. Dnes pravdepodobne premenovaná, alebo zaniknutá.
3 „Tibor" – krycie meno pre Jazdecký prezvedný oddiel II., ktorého veliteľom bol mjr. Tibor Dualský.
4 Ide o Barańczyce, ukr. Baranivci okres Sambor.
5 Pôjde o krycie meno jednej z jednotiek.
6 Obec Ostrów (ukr. Ostriv) sa nachádza v oblasti severovýchodne od mesta Sambor.
7 „Karol" – krycí názov pre II. motorizovaný prápor 6. pešieho pluku z Trebišova, veliteľ mjr. Karol Hrabec.
8 Obec Koniuszki, ukr. Konjušky-Korolivski.
9 Správne Więckowice, dnes Verbivka, Ukrajina.
10 Drohobycz, juhovýchodne Sambora.
11 Správne: v Drohobyczi.
12 Hoci na niektorých miestach pomáhali vykonávať exekúcie politických väzňov aj príslušníci Červenej armády (pozri *Drogi śmierci,* s. 25-26), v prípade Drohobycza zabíjali špeciálne jednotky NKVD, nie vojsko. Nešlo ale o zabíjanie tých, ktorí boli „udaní", a už vôbec nie Židmi, ale o zabíjanie politických väzňov. V Drohobyczi bolo exhumovaných asi 1000 mŕtvol politických väzňov, či už v pivniciach väznice alebo na nádvoriach (ROMANIV, O. – FEDUŠČAK, I.: *c. d.*, s. 59). Podľa údajov Bogdana Musiała bolo všetkých ostatkov, vrátane tých, čo boli odkryté v roku 1990, nájdených až 1200 (MUSIAŁ, B.: C. d., s. 115). A to sa ešte nepodarilo, našťastie, pozabíjať všetkých väzňov. Strieľanie NKVD totiž prerušilo približujúce sa

odrezané, nohy, ??[13] odrezané atď.) Všetky tieto obete boly na základe udania miestných židov vydané sov. vojsku a usmrtené. Po stiahnutí nem. a nášho vojska do mesta, miestne obyv. ukrajinské použilo opatrenia voči židom udavačom[14].

Zajali sme dvoch boľševických vojakov.

Toho istého dňa o 16 h. bol daný rozkaz o presun do Samboru na dvojdňový oddych. V Sambore sa umiestnila SRJ v priestore dľa situačného náčrtu pod B.) pripojeného[15]. Po príchode do Samboru sa nám naskytol ten istý obraz ako Drohobycz s tým rozdielom, že tu ustupujúce sovietské vojsko na udanie židov povraždilo tým najbeštiálnejším spôsobom 1500 Ukrajincov.[16] Oddych využíva mužstvo k čisteniu a k opravám výstroje a materiálu.

Dňa 2. júla sme zajali 1 vojaka sovjet. Po všetkých mestách, mestečkách a dedinách obsadených nem. a slov. vojskom sa formuje národná milícia ukrajinská, ktorá pomáha vojsku pri udržovaní vnútorného poriadku a pomáha tiež pri očisťovacích akciách. Ukrajinské obyvateľstvo nás víta všade s neopísateľným nadšením.

Dňa 3. júla 1941 usporiadal prápor tankov o 11 h. pietnu slávnosť na počesť vojakov zahynuvších v boji u Zaluž[17]. Na slávnosti, ktorej sa zúčastnil v zast. vel. SRJ pplk. Brezány so štábom, prehovoril vel. práp. tankov stot. Dobrotka, por. duch Gavlák. Potom vojaci uctili pamiatku svojích hrdinných druhov 1 min. ticha a nakoniec sa zaspievala štátna hymna. Počas slávnosti prišiel i štátny tajomník stot. F. Karmasin.

Nálada vojska dobrá.

Zprav. dôst. SRJ npor. Kautnik

---

nemecké vojsko, čo viacerí väzni využili – vylomili dvere, opanovali časť budovy, resp. ušli (C. d., s. 143 – 144).

13 Slovo tu nečitateľné. Informáciu o nájdení niekoľkých zohavených tiel väzňov však potvrdzujú aj spomienky niektorých vojakov. Bývalý príslušník slovenskej armády Jozef Belko vo svojej knihe o apokalyptickom obraze v drohobyczkej väznici píše: „O chvíľu sme boli na dvore. Ďalej sa nedalo ísť, lebo všade ležali mŕtvoly: ženy, muži, mladí, starí. Všetci traja sme vystúpili z auta. Mráz nám prechádzal po chrbtoch, keď sme videli zohavené ľudské telá. Na jednom tele bolo vidieť, že mu cez hlavu prešlo nákladné auto a úplne ju rozmliaždilo. Hneď vedľa ležala obnažená žena. Mala rozpárané brucho a črevá vonku, prsníky odrezané, nos a uši tiež." BELKO, J.: *Zápisník z Východného frontu*. Bratislava 1965, s. 16. K takýmto postupom sa však sovietska NKVD uchýlila aj na iných miestach. Ako totiž uvádzajú ukrajinskí historici Romaniw a Feduščak: „...množstvo obetí bolo desivo zmasakrovaných, ako o tom svedčia odrezané časti tela, vykľuvané oči, značný počet pochovaný zaživa" (c. d., s. 57).

14 Zrozumiteľne povedané – miestni Ukrajinci spravili na Židov pogrom. Antižidovská propaganda miestneho obyvateľstva Židov paušálne obviňovala z udavačstva. To mohlo slúžiť aj ako metóda bezpracného získania ich majetkov.

15 Táto príloha sa nezachovala.

16 Znova, informácia o zabíjaní vojakmi ČA v Sambore je nepravdivá. Jeden z prípadov preberania antižidovskej propagandy. Medzi zlikvodovanými sa v skutočnosti nachádzali aj Poliaci, ba aj Židia. V samborskej väznici bolo niekoľko stoviek zaistencov, ktorých exekúcie začali už 22. júna. Najprv po malých skupinách, potom sa pokračovalo automatmi i granátmi. To trvalo až do 26. júna, keď väzenie začala NKVD evakuovať. Celkový počet sa podľa dobových ukrajinských prameňov odhaduje na 1200 ľudí (ROMANIV, O. – FEDUŠČAK, I.: C. d., s. 59). Podľa edície prameňov súčasných poľsko-ruských historikov to bolo menej, približne 600 až 700 osôb (POPIŃSKI, K. – KOKURIN, A. – GURJANOW, A.: *Drogi smierći. Ewakuacja więzień sowieckich z Kresów Wschodnich II. Rzeczypospolitej w czerwcu i lipcu 1941.* Warszawa 1995, s. 31). Číslo 600 obetí uvádza aj historik Bogdan Musiał. Časť obetí tu bola však usmrtená už skôr a zamurovaná (MUSIAŁ, B.: C. d., s. 111).

17 Załuz leží juhovýchodne Sanoku.

P.S.

Po okolitých lesoch a v obilí sa skrýva ešte mnoho sov. vojakov, ktorí zákerne napádajú streľbou ojedinelé vozidlá a vojakov. Upozorniť, aby každé vozidlo malo so sebou pušku. V noci na 1. 7. 1941 dľa správ u židov sa skrývajúci sov. vojaci podrezali 20 nem. vojakom krk.[18] Vôbec bolo by dobré stále upozorňovať vojakov o zákerníctve sov. vojsk a židovského obyvateľstva, aby venovali židom zvýšenú pozornosť.

Vojaci veľmi postrádajú, že nemôžu písať a že ani im nemožno písať. Prečo už nebola sriadená poľ. pošta?

npor. Kautnik

VHA Bratislava, f. 55, šk. 60, vel. Ladislav, 3. 8. 1941, 55-60-1

18 Hoci už v tomto prvom období vojny v tyle nemeckých vojsk pôsobili špeciálne diverzné oddiely NKVD (nesprávne v dokumentoch i literatúre označovaní aj ako partizáni), ale aj rozprášené skupiny príslušníkov Červenej armády, ktoré sa ukrývali v lesoch západnej Ukrajiny. Tieto občas napádali nemecké jednotky, príslušníci NKVD aj domácich spolupracovníkov nového okupačného režimu. Uvedená správa o „akcii Židov“ bola akiste len súčasťou rozšírenej protižidovskej propagandy.

23.
Správa spravodajského dôstojníka Rýchlej skupiny mjr. Jozefa Markančuka o situácii jednotky, vysokej bojovej morálke jej príslušníkov a zdržanlivých náladách poľských obyvateľov

br. pr 92 a 25/6 2200.

2. oddelenie armády. Bratislava. Zpráva zprav. dôstojníka rýchlej skupiny Rudolf. 25. 6. 1941 v 12. 30 hodín. Naše stanovište: Haczow[1], kde sme dorazili dňa 24. 6. 1941 v 17. 00 hod. Z Medzilaboriec vyrazila celá rýchla skupina o 11 hod. dňa 24. 6. 1941.

Skupina je rozložená takto:

SV rýchlej skupiny let. del. oddiel rim. 1/11 spoj. rota v Haczowe[2].

Tankový prápor a prápor KPUV v Kombornia[3]. Priestor Jazzienica[4] – Stará Ves[5]: rim. 2/6 prápor na autách. K tomuto práporu je takticky pridelená mot. pion. čata. JPO 2 /ťažká eskadrona a cykl. eskadrona/ v Humniska[6].

Rýchla skupina Rudolf je súčasťou 17. armády.

1./ od prekročenia štátnych hraníc RS nemá žiadne spojenie ani s VA ani s VD 2[7], napriek úsiliu nadviazať s týmito veliteľstvami spojenie. Bolo síce sľúbené spojenie cez jedinú linku na Slovensko cez Krakov, ale napriek tomuto sľubu ani do tejto chvíle sme toto spojenie nedostali. Vlastnými spojovacími prostriedkami sme tiež nemohli nadviazať spojenie so spomenutými veliteľstvami a to preto, lebo linku do Medzilaboriec už asi fyzicky nebolo možné postaviť a okrem toho rýchla skupina /veliteľstvo/ má jedinú spojku – motocyklistu – ktorý ma k tomu starý a defektný motocykel. Keďže v najkratšom čase je vo výhľade bojová činnosť za daných okolností a prostriedkov stojacich RS k dispozícii je vylúčené, včas rýchlo podávať zprávy a preto žiadam, aby bolo čím skôr vybudované vhodné spojenie s Medzilaborcami.

Veliteľ RS gšt. Pilfousek je už druhý deň na vel. 17. armády pre dispozície.

b./[8] Od frontu sme vzdialení 23 km smerom na Sanok. Počuť dunenie ťažkých kanónov a v noci vidieť záblesky výbuchov. Často nám preletujú nemecké bombardovacie formácie.

Nálada nášho[9] je veľmi dobrá a napriek mnohým ťažkostiam spojeným rýchlym presunom, námahe atď. Napr. cyklistická eskadrona za 2 dni 200 kilometrov, spoj. rota 1 deň 30 defektov. Ťažkosti v zásobovaní. Duch vojska je veľmi dobrý. Zajtrajším dňom, t.j. 26. 6., bude RS pravdepodobne

1 Haczów, okres Brzozów.
2 Stanovište veliteľstva leteckého delostreleckého oddielu, (rímska jednotka), jedenásta spojovacia rota prvého oddielu.
3 Kombornia leží východne Krosna.
4 Dnes Jasienica Rosielna.
5 Stara Wieś, Brzozów.
6 Humniska, východne obce Kombornia.
7 Ide o veliteľstvo armády a veliteľstvo 2. divízie.
8 Odsek „a“ však v orig. chýba.
9 V orig. chýba slovo „vojska“.

zasadená do boja v úseku Sanok. Presný čas zasadenia rýchlej skupiny do boja bude známy veliteľstvu len dnes v neskorých večerných hodinách. Po prevedenom prieskume vojaci si už uvedomujú, že zasiahnu do boja. Svojim vzorným chovaním vzbudzujú dojem, že akoby sa tešili na boj, ktorým môžu preukázať, že sa chcú v udatnosti a priebojnosti vyrovnať svojim nemeckým kamarádom.[10]

Nálada miestneho obyvateľstva je pokojná. Poliaci sa chovajú voči nám veľmi zdržanlive a len miestami až cynicky zlomyseľne.[11]

Veľké ťažkosti vznikajú nákupom denných potrieb, lebo nákupné pramene sú veľmi podpriemerné a postrádanie poľských valút tieto ťažkosti len zväčšujú.

c./ Čo sa týka situácie nepriateľa, o tom do tejto chvíle nemožno podať žiadnu správu, lebo nebolo možné nadviazať spojenie s nem. zprav. orgánmi.

d./ práve sa vrátil s priezkumu veliteľ RS a hlási: na veliteľstve etapy /gen. von Bock/ ktorému dve divízie na Sanoku podliehajú a ktorému tiež veliteľ 17. armády rýchlu skupinu podriadil. Obdržal od náč. štábu o 12 00 hodín na SV etapy /vel./ tento úkol:

Pretože 454. divízia v priestore Sanok a na juh pre ťažké nepriateľské opevnenie nemohla získať predmostie a v priestore Dinov[12] sú dva prápory 102 pluku sa zmocnili priestoru Lipa.[13] Zasadzuje RS na smere Dolná Lipa[14] – Kroscienko úkolom zmocniť sa komunikačného uzlu Ustrzyki Dl. a previesť priezkum do priestoru Chyrow. V prípade zdarilej akcie podriaďuje sa slov. RS postupne dva prápory sicherung regimentu 4 dva prápory cyklistov. Keď by akcia žiadaný prieraz nemala, žiada sa pôsobenie do tyla nepriateľských opevnení v priestore Sanok a Lisko[15], aby nemecká jednotka v krytu mohla prejsť San.

Na začiatku je RS podriadená 454. divízii po prieraze je samostatná a podlieha len veliteľovi etapy.

O 11.30 hodín stretol tankovú a protitankovú rotu, ktorá išla do ubytovacieho priestoru, jedná sa asi o jednotku pplk. Čániho.

Náč. štábu vel. etapy žiada, aby letka 1 presunula sa v dohode s nemeckou leteckou zbraňou na letisko 5 km juhovýchodne Krosna u žel. stanice Dvonicze[16].

Obranného dôstojníka slov. štátu upozorňujem, že východne priestoru Medzilaborce /v trojuholníku/ nieto nemeckého vojska. To znamená, že opatrenie Vihorlat bolo skutočne oprávnené a azda dnes by sa tomuto priestoru mala venovať zvýšená pozornosť.

Ruské vojsko bojuje na niektorých priestoroch Przemysl a Sanok veľmi huževnate a miestami veľmi zákerne /Sibirské jednotky/.

---

10 Tento motív – či presnejšie snaha Slovákov – ukázať, že nie sú horšími vojakmi než Nemci (či iné vojská Osi) bol v roku 1941, ba aj v roku 1942 veľmi častý. Išlo, konečne, o podobný jav, ako v I. svetovej vojne. Aj tu bojovali Slováci v radoch c.-k. armády veľmi disciplinovaní, pokiaľ „ich" strana vojnu vyhrávala.

11 Jestvujú však aj svedectvá, že po krátkom čase vznikli dobré vzťahy aj medzi Poliakmi a slovenskými vojakmi. Pozri napr. článok Mariana Hawrylaka viažuci sa k pobytu Slovákov v meste Stryj. (Echa znad kresowych stanic. *Z nurtem Stryja*, 4, 2003, č. 17, s. 81 – 83).

12 Dynów, severne Sanoku.

13 Nie celkom zrozumiteľná veta vyplýva z telegrafickej formy textu, v ktorom chýba interpunkcia.

14 Dnes Lipa severovýchodne Sanoku.

15 Lesko, juhovýchodne Sanoku.

16 Lokalitu sa nepodarilo nájsť.

Veliteľ etapy je Vojnic[17], kúpele Haczow. Pre vyčistenie juhu v Galicii sa žiadajú súrne JPO, lebo v tomto priestore sa motorizované jednotky nemôžu pohybovať.

Posudok prednostu 2. divízie:

K bodu a./ odst. 2. hlásim, že o 20.00 hodín dňa 25/6 1941 naviazal som telefonné spojenie so skupinou Pilfouska na linke Czeremcha – Krosno, ale nem. armáda kvôli utajeniu zakázala telefonický rozhovor.

Bolo by dobre zakročiť u p. gen. Ottu[18], aby túto linku povolili, nakoľko spojenie spojkami je zdĺhavé a vyžaduje až 8 hodín času, takže hlásena zpráva už nie je pravdivá. Vydal som zvláštne hesla podľa kľúča Q 2 a prosím o povolenie, aby tento mohol byť daný do prevozu ináč za rýchle spojenie neručím a je neprevoditelné, leda lietadlom, nakoľko nemecké letisko je 5 km juhovýchodne Krosna.

K bodu b./ /ohľadne presunu letky/ táto na základe rozkazu MNO vzdušná zbraň nebola uskutočnená.

K bodu d./ dôstojník /Vihorlat/[19] nemá žiadne vedomosti doposiaľ.

Záver:

2. divízia má veľké ťažkosti ohľadne motorových vozidiel. Povolané vozidlá buď nenastupujú, alebo vo veľmi chatrnom stave a autovojsku robia ťažkosti, konečne i riadiči, nakoľko ich nemá. Doporučujem, aby veliteľ autovojska MNO v dohode s vel. aut. práporu 2 čo najskôr a súrne vyriešil túto veľmi dôležitú otázku.

Strelivo, ktoré pre útok dňa 26. 6. rýchlej skupine asi včas nebude dodané, lebo v 23 00 hodín sa začalo nakladať a cesta v noci potrvá asi 8-9 hodín pri najlepšom a konečne prosím, aby ťažkosti ohľadom spojenia, ako telefon a radiotel. ste rozriešili a dali mi rozkaz, ako sa mám zachovať. Spojenie telefonické som zapojil z vlastného popudu a dal rozkaz prednostovi poštového úradu v Medzilaborciach, nakoľko tento nechcel linku z našeho územia na územie gubernátu zapojiť s tým, že môže to urobiť len na rozkaz tel. vojska MNO.

Prosím o dodatočné schválenie a vyrozumenie tel. vojska MNO prednostu poštového úradu v Medzilaborciach.

Prednosta 2. oddel. vel. 2. div.
mjr. Markančuk

VHA Bratislava, f. 53, šk. 95

17 Nie zrozumiteľná veta. Wojnicz??
18 Gen. Paul von Otto bol šéf nemeckej vojenskej misie pri MNO.
19 Krycí názov jednotky.

24.
Vojnový denník veliteľstva 1. divízie (plk. Jozef Turanec) zachytávajúci formovanie divízie a jej postup na území ZSSR v dňoch 5. júla – 15. augusta 1941

Veliteľstvo 1. divízie
VOJENNÝ DENNÍK

<u>22/6. 1941</u>

14.00 hodín
Došiel od MNO telegrafický rozkaz: Tatry, MNO, č. 80215/15 1941.
16.00 hodín
Telegrafické potvrdenie hesla Tatry, MNO, vl. č. 8251/I.b 1941.
18.15 hodín
Vyhlásenie hesla prednostom složiek.

<u>23/6. 1941</u>

Celodenná činnosť podľa plánu, smerujúca k doplneniu mierového stavu velit. 1. divízie na stav vojenný. Priebeh celej činnosti normálny, bez prekážok.

<u>24. VI. 1941</u>

Celodenná činnosť podľa plánu, smerujúca k doplneniu početného ako aj materiálneho stavu velit. I. divízie na stav vojenný.

Priebeh celej činnosti normálny, bez prekážok, až na to, že mob. orgán (mjr. gšt. Golian)[1] musel náhle odcestovať ako ubytovateľ a jeho funkciu prevzal stot. Višňovský, pred odchodom menovaného mohol byť mob. plán, ako aj celé I. odd. odovzdané pre nedostatok času len kusove a informatívne.

<u>25. VI. 1941</u>

Na základe rozkazu vel. armády ohľadom presunu divízie do nového ubytovacieho priestoru: Kapušany – Bardejov – Kračúnovce – boli vyslaní ubytovatelia, ktorí odišli autami po ose Trenčín – Žilina – Ružomberok – Spiš. N. Ves – Prešov.[2]

V mobilizácii jednotiek divízie sa pokračuje podľa vypracovaných mob. príprav, žiadne väčšie rušivé príhody na nevyskytly.

---

1 Ide o Jána Goliana (1906, Dombóvár, Maďarsko, 1945, Flossenburg, Nemecko), dôstojníka pechoty slovenskej armády, neskôr náčelníka štábu na Veliteľstve pozemnej armády v Banskej Bystrici (veliteľ gen. Jozef Turanec), od 29. augusta do 7. októbra 1944 veliteľa povstaleckej armády (1. čs. armáda na Slovensku). K osobe a osudom plk. Jozefa Turanca (od roku 1942 generála), bližšie JAŠEK, P.: Generál Jozef Turanec. *Pamäť národa,* roč. 4, č. 1, s. 4 – 22, k Armádnej skupine pozri MIČIANIK, P.: C. d., s. 138 – 190.

2 Treba pripomenúť, že 1. divízia bola spolu s 2. divíziou a ďalšími jednotkami súčasťou Armádnej skupiny.

26. VI. 1941

Jednotky divízie sú disponované priamymi rozkazmi, instradačnými[3] armádnym veliteľstvom do nástupového priestoru. O podrobnom presune jednotlivých transportov nebolo ani veliteľstvo divízie vyrozumené – nedostalo plán instradácie jednotiek divízie, ale len instradačný rozkaz, týkajúci sa presunu samotného veliteľstva divízie. Mobilizačné práce ako u veliteľstva divízie tak i u podriadených jednotiek pokračujú.

Javí sa veľký nedostatok záložných dôstojníkov a mužstva, sú preto povolávané ďalšie 2 ročníky. U hipických[4] zbraní javí sa tiež nedostatok koní. Z naznačených dôvodov je priebeh mobilizácie veľmi zťažený a útvary si vypomáhajú tak, že organizujú svoje jednotky postupne, doplnením niektorých svojich složiek na úkor složiek iných (napr.: del. pluk 1 doplňuje II/1. del. oddiel jednotkami, určenými podľa mob. príprav pre III/1. del. oddiel, aby takto namiesto 2 oddielov neúplných, mohol byť oddisponovaný aspoň jeden s úplnými válečnými počty).

Veliteľstvo divízie svoj nedostatok dôstojníkov uhradilo tým, že si 14 zál. dôstojníkov vyžiadalo od p. pl. 2, ktorý mal útvar dôstojníkmi doplnený.

K večeru bol vydaný rozkaz nariaďujúci pohotovosť k odchodu na 21.00 hod. dňa 27. VI.

27. VI. – 28. VI. 1941

Složky veliteľstva ukončujú prípravné práce pre odchod do poľa, ukončujú odbery potrieb a balia ich do bedien (viď. dôv. rozkaz čís. 21).

Odpoludnia o 15.00 hod. bola prevedená prísaha gážistov a o 17.00 hod. prísaha mužstva vel. I. divízie.

Večer o 22.00 hod. bolo započaté s nakladaním na želez. stanici Trenčín. Presun bol započatý o 04.25 hod. po ose Trenčín – Kysak – Obišovce do Prešova, kam dorazil transport bez akýchkoľvek rušivých príhod (iba na stanici v Margecanoch bol vyhlásený o 19.00 hod. asi 20 minútový letecký poplach, nepriateľ sa však neobjavil).

29. VI. 1941

O 02.20 hod. pristál transport na železničnej stanici Prešov, s vykladaním však bolo započaté až o 04.00 hod., nakoľko vo stanici práve vykladal jeden transport p. pl. 3.

Veliteľstvo ihneď po vyložení zahájilo presun do Kapušian jednak po vlastnej ose a jednak peším pochodom. Tento bol ukončený o 10.00 hod.

Celé veliteľstvo bolo ubytované v Kapušanoch, s výnimkou justičnej a duchovnej správy.

Až do večera tohto dňa využily složky vel. divízie k tomu, aby sa zariadili v ubytovateľni, im pridelených miestnostiach.

Jednotlivé transporty, ktorými sa presunovaly jednotky divízie, boly vykladané na žel. staniciach: Prešov, Kapušany, Raslavice, Bardejov.

---

3 Instradácia: poštový alebo železničný predpis pre najvhodnejší smer a spôsob dopravy zásielky.
4 Konských.

Útvary nedosiahly doposiaľ plných, válečných počtov, doplňky sú však postupne prisunované od náhradných telies. Divízia nedisponuje doposiaľ VGPL batériou IV[5], behom celého dňa však žiaden letecký poplach nebol.

Ráno prichádza hlásenie, že 28. VI. 41 o 18.10 hod. za pochodu z Lipníky do Kapušian nastal na muničnom voze p. pl. 1 výbuch granátov, pričom zahynuli: strelník v zál. Radakovič z Vištuku a strelník v zál. Palaščák z Rozhanoviec.[6]

<u>30. VI. 1941</u>

Sústreďovanie jednotiek pokračuje. Veliteľstvo armády žiada početné stavy už sústredených jednotiek, tieto však neni možno dobre (presne) sostaviť, nakoľko prisunovaním nových transportov na vyše spomenuté vykladacie nádražia sa menia z hodiny na hodinu.

Pešie pluky 1, 2, 3 ukončujú svoje sústreďovanie, del. pluk 1, chybujú ešte 2 batérie a k tomu 8/1 batéria je bez bojového trénu.

Dôstojníci veliteľstva divízia sa stravujú v dôstojníckej kuchyni, obed je spoločný vo farskej záhrade.

V noci o 22.30 bol rozoslaný rozkaz k presunu veliteľstva divízie, ako aj všetkých jej složiek do nového ubytovacieho priestoru.

<u>1. VII. 1941</u>

Veliteľstvo divízie sa presunovalo z časti vlakom a z časti autami do Bardejova.

Útvary zahájily presun z časti už v noci z 30. VI. na 1. VII. 1941.

Pre krátkosť času del. oddiel I/1 obdržal neskoro rozkaz k presunu, takže sa oneskoril s jeho zahájením asi o 2.00 hodiny, v dôsledku čoho celý plán presunu bol narušený a na jednej z pochodových os nastalo upchanie a tým i ďalšie zdržanie sa nielen tohto oddielu, ale aj ostatných jednotiek pochodujúcich po tejto ose.

Nový ubytovací priestor divízie je Bardejov – Krempná[7] – Nižná Poľanka[8] – Hunkovce – Ladomírová.

Presun veliteľstva bol ukončený o 11.00 hod., kancelárie vel. boly umiestnené v budove štátneho gymnázia.

---

5 VGPL- veľkokalibrové guľomety proti lietadlám, fakticky kanóny 20 mm. Turanec mal na mysli 4. batériu DPLP.

6 Strelník v zálohe Silorád Radakovič (1914, Vištuk) a strelník Peter Palaščák (1920, Rozhanovce), zahynuli už 28. 6. 1941, pri obci Chmeľová, Giraltovce, čím sa stali prvými obeťami Armádnej skupiny.

7 Dnes obec Krempna v južnom Poľsku.

8 Dnes Nižná Polianka.

Početné stavy jednotlivých útvarov sú nasledovné:

	Dôst.	Rtk.	Mužov	Koní	Os. áut	Nákl. áut	Vozov	Káry	Kuchyne	Motocykl.
vel. divízie	61	19	312	30	16	12	2	-	2	8
p. pluk 1	105	10	3.462	526	1	-	116	114	17	3
p. pluk 2	105	24	3.142	512	1	-	115+5	113	17	1
p. pluk 3	74	15	3.368	669	1	-	115	63	20	1
del. pluk 1	56	27	1.654	1.117	1	-	175	71	7	1
JPO 1	27	9	790	344	11	45	6	-	5	15
spoj. prápor	12	1	402	-	-	-	-	-	-	-
div. zbroj.park	3	-	204	-	2	43	-	-	-	2

Mimo týchto hlavných jednotiek zbraní a služieb bol hlásený tiež stav ostatných složiek divízie na vel. armádu.

Večer vychádza rozkaz k ďalšiemu presunu divízie do nového ubytovacieho priestoru: Zmigrod Nowy[9] – Królik Polski – Iwonicz – Dukla.

2. VII. 1941

Behom rána a tohto dňa zahájily jednotky divízie presun do nového ubytovacieho miesta. Znovu sa vyskytnul prípad, že jedna jednotka (spoj. prápor 1) zahájila presun o niekoľko hodín neskôr ako mala nariadené (vyskytly sa jej menšie prekážky, ktoré však včasným hlásením veliteľstvu divízie bolo možno odstrániť), v dôsledku čoho viaceré jednotky boly veľmi zdržané.

Presun tento pre blativé a neschodné (kopcovité) cesty veľmi vyčerpal jak mužstvo, tak i kone (veľké procento koní bolo otlačených).

Veliteľstvo (stan) bolo presunuté autami, presun bol ukončený po 20.00 hod. Nakoľko sa vedelo, že druhého dňa hneď z rána bude zahájený ďalší presun, kancelárie jednotlivých oddelení neboly vôbec zriaďované.

Tu sme prišli po prvý krát do styku s poľským obyvateľstvom, ktorého chovanie sa voči nám bolo dosť kamarátske. Zistili sme, že obyvateľstvo trpí veľkým nedostatkom potravín (deti priamo žobronily o každú omrvinku chleba).

Početné stavy jednotiek, ako sú vyššie uvedené, sa v podstate nezmenily.

3. VII. 1941

Veliteľstvo bolo presunuté vo 2 kolónach: o 04.30 hod. zahájily presun pomocné složky (kancelárie, zavazadlá, pomocný personál) nákladnými autami a o 07.15 hod. presunulo sa samotné veliteľstvo osobnými autami.

Do nového ubytovacieho miesta Sanoku dospelo veliteľstvo pred 10.00 hodinou.

Dopoludňajšie hodiny boly využité k tomu, aby sa jednotlivé složky veliteľstva zariadily v pridelených im miestnostiach súkr. dievčenského gymnázia.

9 Żmigród Nowy.

Vo smyslu došlých rozkazov maly útvary hneď od rána nasledujúceho dňa pokračovať v ďalšom presune. Nakoľko však ako mužstvo, tak i kone boli dlhým a namáhavým pochodom veľmi vyčerpané, upustilo veliteľstvo armády od tohto rozkazu a nariadilo jednodenný odpočinok.

Behom poludňajších hodín sme videli po prvý krát ruských zajatcov (asi 150 mužov), ktorí boli eskortovaní nemeckými vojakmi.

Pri obhliadke mesta mali sme možnosť vidieť na oboch brehoch rieky San ako nemecké, tak ruské prekážky. Na východnom brehu rieky San bolo vidieť tiež niekoľko ruských opevnení (bunkre).

Civilné obyvateľstvo prejavilo veľký záujem o cigarety a tabak, ktoré tu takmer vôbec nedostať. Tohto využily niektorí naši vojaci a predávali svoje menšie zásoby cigariet civilnému obyvateľstvu za poľské zloté pomerne veľmi draho, s ohľadom na bežný kurz, hľadiac však na kúpnu hodnotu poľského zlotého (pri nedostatku tovaru) neboly požiadavky našich vojakov nijak premrštené.

Mimo toho sa tvorila po uliciach čierne burza: mnohí civilisti, najmä židia, kupovali naše peniaze od vojakov za zloté, ktoré sme my potrebovali, pretože doposiaľ vojaci neobdržali žold v cudzej mene. Kurz sa pohyboval 2.- až 5.- Ks za 1 zlotý.

<u>4. VII. 1941</u>

Jednotky divízie ukončujú behom noci z 3. na 4. VII. 41 veľmi namáhavý presun. Ináč tento deň sa nič zvláštneho neudialo, jednotky odpočívajú. K večeru je vydávaný rozkaz k ďalšiemu presunu do nového ubytovacieho priestoru: Okolie Dobromilu.

<u>5. VII. 1941</u>

Od časných hodín ranných jednotky divízie sa presunujú do priestoru Dobromilu, ustupujú teda po prvý krát na pôdu sovietskeho Ruska.

Časť jednotiek je prevážaná nákladnými autokolónami, ako aj posilovou autobusovou kolónou a ostatné jednotky sa presunujú peším pochodom.

Veliteľstvo zahájilo presun o 16.00 hod. a ukončilo tento okolo 20.00 hod., nové ubytovacie miesto: Dobromil, kancelárie v budove bývalej fary vedľa kostola.

Pri vstupe na ruskú pôdu, t.j. pri prekračovaní rieky San po improvizovanom moste (stály most bol zničený), videli sme prvú obrannú líniu ruskú: drôtené a protitankové prekážky, ľahké opevnenia, ako aj pevnôstky stredného typu so zamontovanými delami a pod. Hneď po prekročení Sanu boli sme nemilo prekvapení shlukom vozidiel, ktoré boly až v troch radách umiestnené na ceste priamo za mostom (poľné pekárne, poľná nemocnica, trény útvarov a pod). Z tohto shluku sme sa s autom s veľkou námahou dostali po dlhšom zdržaní sa – od služby RD. SCD[10] nebol prítomný ani jeden orgán, aby riadil dopravu, až na naše zakročenie jednotlivé kolóny sa zaraďovaly do prúdu.

Cestou sme videli niekoľko rozbitých áut, jeden rozstrieľaný náš tank, 2 poškodené (porucha) naše tanky, množstvo ruského zanechaného materiálu ako napr. del. strelivo, ručné granáty a pod.

Cestou obyvateľstvo nás veľmi srdečné pozdravovalo, do áut nám podávalo a hádzalo kytice kvetov, jahody atď. Tiež sme mali možnosť shovárať sa s niekoľkými uprchlíkmi zo sovietskej armá-

10 Skratku tohto orgánu sa nepodarilo presne definovať.

dy, ktorí rozprávali o tom, ako húfne od vojska utekali Poliaci a Ukrajinci a ako boli mnohí za toto odstreľovaní.

Po príchode do Dobromilu sme sa v prikázaných nám miestnostiach ubytovali a kancelárie zariadili.

Od domáceho obyvateľstva sme sa dozvedeli hrozné veci o tom, ako boľševici a židia umučili a pozabíjali niekoľko sto osôb vo Warz soli[11], t.j. asi 2 km severne Dobromilu. Týmto zprávam sme spočiatku nevedeli uveriť, až keď mnohí na vlastné oči videli na mieste činu obraz hrôzy, aký si civilizovaný človek ani vo fantázii dobre predstaviť nevie, asi 600 zohavených mŕtvol civilného obyvateľstva bolo nahádzaných v hlbokej soľnej studni. Boli to všetko ľudia z blízkeho okolia, ktorí nesúhlasili s boľševistickým režimom: Poliaci, Ukrajinci, Nemci, ako aj ich ženy a deti. Jednotlivým mŕtvolám boly pourezávané uši, nohy, ruky, jazyk, prirodzenie, ženám prsia, tehotnej žene rozpárané brucho a pod.

Po príchode nem. armády miestni milicionári zozbierali niekoľkých židov obvinených z účasti na horeuvedených zverstvách a títo museli mŕtvoly vyťahovať a pochovávať. Milicionári sa tiež nechali strhnúť k neľudským činom voči týmto pracujúcim židom a mnohých i za živa hodili do spomenutej studne, ba stalo sa, že i naše a nemecké mužstvo sa zúčastnilo týchto nepremyšleností voči židom.

<u>6. VII. 1941</u>

Jednotky ukončujú presuny do nových ubytovacích miest. Ináč sa nedeje nič zvláštneho.

V odpoludňajších hodinách sme si prezreli miestne sovietske autoopravárne, v ktorých bolo asi 100 zničených nákl. áut a množstvo záložných súčiastok. V blízkosti týchto je tiež veľký sklad takmer neporušenej delostreleckej munície, ktorú tu sovietska armáda zanechala pri svojom náhlom ústupe.

<u>7. VII. 1941</u>

Jednotky odpočívajú vo svojich ubytovacích priestoroch. Na odpoludnie je hlásená návšteva veliteľa armády (gen. Čatloša). K niektorým jednotkám sa osobne dostavil, na veliteľstvo však nedošiel. K večeru vychádza rozkaz ohľadne ďalšieho presunu veliteľstva dňa 8. 7. 1941, ináč sa nedeje nič zvláštneho.

<u>8. VII. 1941</u>

Jednotky divízie pokračujú v ďalšom presune. Presun veliteľstva bol však oddialený až na 9. júl.

Spoločný obed dôstojníkov štábu divízie bol nariadený v dôstojníckej jedálni (improvizovanej) na 12.30 hod. Shromaždeným dôstojníkom však bolo povedané, že obed bude až o 13.30 hod., nakoľko mäso nebolo ešte dostatočne uvarené. Keď vo stanovený čas dôstojníci sa znova shromaždili k obedu a veliteľ divízie neprichádzal (nakoľko bol od rána služobne vzdialený), zahájili shromaždení obed bez neho, pritom sa úplne zabudlo odložiť veliteľovi divízie, ako aj náčelníkovi ich dávky. Táto nepozornosť do určitej miery rozhnevala veliteľa, ako aj náčelníka štábu, čo bolo tiež vytknuté na dôst. shromaždení o 17.00 hod.

11 Ide o obec Lack (predmestie Dobromilu), Sovietmi premenovanú na „Salina“.

V noci okolo 22.00 hod. prichádza rozkaz veliteľstva armády, aby bola určitá jednotka vyslaná do lesov severozápadne Rudki, kde sa vraj nachádza veľké množstvo ruských vojakov. Tejto akcie zúčastnila sa časť p. pluku 1 a veliteľstvo armády tam vyslalo JPO 1 a niekoľko lietadiel. Jednotky p. pluku 1 boly k vyšeuvedenému účelu prevezené do východiska nákladnými autami.[12]

9. VII. 1941

Výsledok spomenutej akcie rovnal sa nule – v lesoch neboli nájdení žiadni ruskí vojaci, bola teda zpráva získaná veliteľstvom armády ohľadom Rusov falošná a jednotky sa zbytočne zdržaly vo svojom postupe.

Ináč presun jednotiek pokračuje ďalej do priestoru Rudki, veliteľstvo divízie presunulo svoje SV do Rudki, presun bol ukončený o 17.00 hod.

Složenie divízie po jej sústredení je toto:

1. veliteľstvo so stanom
2. pešie pluky 1 – 3
3. del. pluk 1 (dňa 8. VII. 1941 však chybuje ešte 9/1 batéria, ktorá po ukončení mobilizácie až dňa 7. VII. instradovaná z Brezna n/Hr. za del. plukom 1)
4. pion. prápor 1
5. spoj. prápor 1
6. DPL – 4. batéria
7. DZP 1
8. zdrav. rota 1
9. intendančný park 1
10. poľná pekáreň 1
11. poľné jatky 1
12. beteunarna[13] ambulancia 1
13. nákladná autokolóna 311
14. pracovná rota 1
15. poľné justičné útvary
16. pozorovacie letka

Početný stav divízie robí dňa 9. 7. 1941:

483 dôst., 111 rotníkov, 14.306 mužov, 601 jazd. koní, 2.236 ťažných koní, 442 somárov, 390 ľahkých a 108 ťažkých guľometov, 18 mínometov, 36 KPÚV, 12 kanónov 75 cm (HKB), 31 kanónov 10 cm, 8 kanónov 2 cm (PL), 46 osobných, 216 nákl. áut, 34 motocyklov, 401 bicyklov.

10. VII. – 12. VII. 1941

Jednotky divízie vo svojich ubytovacích miestach odpočívajú, prevádzajú čistenie výstroja a výzbroja. Veliteľstvo divízie nariaďuje časté kúpanie mužstva všade tam, kde to pomery dovolia.

12 Túto správu zaznamenáva i Turancov denník (8. – 9. júla 1941). Ide o lokalitu Sudova Vyšnja.

13 Skomolene Veterinárna ambulancia 1.

Veliteľstvo zostáva aj naďalej v Rudkách. V noci z 12. VII. na 13. VII. prichádza rozkaz k reorganizácii útvarov (prispôsobeniu sa nemeckej organizácii) a v dôsledku tejto vzniklé prebytky (najstaršie ročníky záložníkov, živiteľov rodín, majiteľov poľnohospodárskych usadlostí) majú byť odsunuté do zápolia k náhradným telesám k event. prepusteniu.

13. VII. 1941

V dôsledku vyšespomenutého rozkazu svolal veliteľ divízie veliteľov útvarov a složiek veliteľstva divízie na 08.00 hod., kde boly podrobnosti prerokované osobne. Útvarom boly pridelené nákladné autá, ktorými bolo mužstvo dopravené do Chyrova a odtiaľ do Bardejova, odkiaľ ďalšia preprava bola prevedená starostlivosťou armády do jednotlivých vykladacích staníc.

Tohto dňa bolo v dôsledku horejšieho rozkazu odsunutých od 1. divízie:

14 dôstojníkov, 2 rotníci a 1.324 mužov.

Mimo tohto bolo odoslaných peším pochodom taktiež do Bardejova (od pion. práporu 1): 24 mužov, 16 vozov, 4 káry a 39 koní.

Už behom predchádzajúcich dní prichádza na vel. divízie veľké množstvo telegramov ohľadom onemocnenia, úmrtia rodinných príslušníkov, narukovaných gážistov a mužstva, ktorými sa domáhajú udelenia mimoriadnej dovolenej. Veliteľ armády si vyhradzuje osobne rozhodovať o každom udelení dovolenej. Avšak i v prípade udelenia dovolenej, ťažkosti pôsobí preprava dovolencov na Slovensko, keďže v tomto smere neni armádou pravidelný odsun ani prísun organizovaný a jednotlivci odchádzajú len cestou pošty, prípadne náhodnými kuriérmi.

14. VII. 1941

Veliteľstvo divízie vydáva rozkaz k presunu niektorých útvarov do priestoru Rudki, lebo doteraz boly od SV divízie veľmi vzdialené.

Podľa získaných informácií je pravdepodobné, že divízia zostane na mieste i niekoľko týždňov, preto veliteľ divízie nariaďuje ubytovanie mužstva i koní pokiaľ možno pod strechami. V mnohých ubytovacích miestach robí ťažkosti otázka kúpania a pitnej vody, ktorá tu síce je, ale nevyhovujúca.

15. VII. 1941

Niektoré jednotky divízie zahájily presun do nového ubytovacieho priestoru (Rudki).

Ináč žiadne pozoruhodné udalosti.

17. VII. 1941

Jednotky sa ubytovávajú pod strechami, nakoľko je predvídaný dlhší pobyt divízie v tomto priestore a veliteľstvo vydáva rozkazy ohľadom denného zamestnania.

18. VII. 1941

V 16.30 hod. z neopatrnosti z vojenskej pušky ťažko postrelil stot.[14] Grman Augustín HKB 2 svojho najlepšieho kamaráta strel. Gráča Jozefa od HKB 2. Strel. Gráč Jozef svojmu zraneniu podľahol. Pochovaný je na cintoríne v Rudkách.

Jednotky divízie zostávajú stále na mieste. Prevádza sa výcvik mužstva. Na špeciálny výcvik – dobýjanie bunkerov – odosielaní sú od každého útvaru vybraní dôstojníci rtk. a mužstvo, ktorí sú odoslaní do Dobromilu. Výcvik vedie p. ppl. von Langsdorf.

Zvláštne udalosti sa neprihodily.

19. VII. 1941

Na tento deň je hlásená návšteva p. ministra vnútra Macha na 10.00 hod., ktorý si mal prezrieť divízie. Menovaný však prišiel už o 09.00 hod. a po krátkom zdržaní odcestoval na veliteľstvo armády.

Do oblasti 1. divízie dochádza tiež auto úradu propagandy z rozhlasovou aparatúrou a kinom. Na kinopredstavení vystriedaly sa takmer všetky jednotky.

Jednotky prevádzajú výcvik podľa nariadeného programu.

19. VII. 1941

Od pešieho pluku 3 (II/3. prápor) 1 prápor presunuje sa do priestoru Gródek Jagielonski[15] s úkolom zaistiť cestu Przemysl – Lwow a prevziať strážení nemeckých armádnych muničných skladov z ukoristeného sovietskeho voj. materiálu. Vystriedava jednotky nem. armády SS a nem. polície.

Odpoludnia prevádza sa očkovanie ako gážistov, tak aj mužstva celej divízie. U veliteľstva divízie očkuje sa proti týfusu od 14.00 hod.

Zvláštneho sa nič neprihodilo.

20. VII. 1941

Pre jednotky ubytované v Rudki konajú sa služby božie o 10.30 hod. a to katolícke v miestnom kostole a evanjelické pred budovou vel. divízie. Týchto bohoslužieb zúčastňuje sa aj miestne civilné obyvateľstvo.

Odpoludnia sa prevádza ešte očkovanie pre tých, ktorí sa pre službu alebo z iných príčin nemohli očkovania zúčastniť. Od 15.00 kino úradu propagandy pokračuje v premietaní.

Od 11.00 hod. hudba p. pluku 3 pred budovou velit. divízie koncertuje. Vojsko i miestne obyvateľstvo shromaždené na námestí odmeňuje našich vojakov muzikantov potleskom.

K večeru o 22.00 hodine prichádza na 1. odd. fonogram z veliteľstva armády, aby pre rýchlu brigádu odvelení boli dôstojníci.

21. VII. 1941

Jednotky divízie zostávajú vo svojich ubytovacích miestach. Prevádza sa výcvik podľa nariadeného programu.

14 V skutočnosti strelník, nie stotník.
15 Dnes obec Horodok na Ukrajine.

Pre rýchlu brigádu od 1. divízie odoslaní sú 5 dôstojníci a to: 3 pešiaci a 1 guľometčík od p. pl. 2, ktorý má najväčší počet dôstojníkov a 1 dôstojníka od III/1. oddielu s výcvikom HKB. Títo dôstojníci odvezení sú o 14.30 hod. kuriérom na vel. divízie.

Z veliteľstva armády došiel v 11.00 fonogram, že dňa 11. júla civilné obyvateľstvo odovzdalo strel. v zál. Baníkovi Jánovi od prac. roty 4 legitimačný lístok s púzdrom strel. Englera Jána od del. pluku 1, ktorého údajne našli mŕtveho. Táto zpráva sa ukázala úplne falošná, lebo strel. Engler Ján je živý a zdravý u del. pluku 1.

Večer o 18.00 hudba pešieho pluku 1 koncertuje pred budovou vel. divízie v Rudki.

Týmto dňom sa skončil 1. mesiac vedenia voj. denníka, tak isto uplynul 1. mesiac od vypovedania vojny.

<u>22. VII. 1941</u>

Jednotky divízie zostávajú stále v ubytovacích miestach mimo p. pl. 3, ktorý dostáva rozkaz, aby presunul svoje SV do Zloczowa[16], sev.-vých. Lwova s úkolom zaisťovať priestor Rawa Ruska – Przemysl – Grodek Jagielonski – Lwow – Zloczov a prevziať stráženie muničných objektov a skladísk nemec. armády, ako aj ukoristeného ruského materiálu. Začiatok presunu dňa 23. VII. 1941 po ose Hozsany[17] – Lwow – Kuroviec[18] – Zloczov.

Behom dňa sa neprihodilo nič zvláštneho. Odpoludnia hudba p. pl. 1 od 18.00 koncertuje pred budovou veliteľstva 1. divízie.

Večer o 21.15 hod. došiel fonogram z vel. armády: „Hláste do 09.00 hod. dňa 23. VII. 41 počet prezenčne slúžiaceho mužstva u jednotiek a složiek veliteľstva 1. divízie“. Jednotky ubytované v Rudki upovedomené boly pešou spojkou, ostatné telefonicky.

Kuriér z vel. armády doniesol o 19.00 na pom. úrad rozkaz vel. armády, aby do 26. VII. 1941 zistený bol počet mužstva i gážistov u jednotiek 1. divízie a u gážistov a mužstva v zál. i podľa rokov.

Keďže p. pl. 3 presunuje sa už 23. VII. 1941, na vel. tohto pluku zasiela sa už 22. VII. 1941 o 22.00 hod. zvláštny kuriér, ktorý sa vrátil o 23.00 hod.

<u>23. VII. 1941</u>

Na nariadenie vel. armády má byť zistený početný stav všetkých jednotiek veliteľstva 1. divízie a u záložníkov podľa rokov. Pretože termín predloženia je do 26. VII. 1941 do 10.00 hod., zvláštny kuriér roznáša rozkaz po jednotkách velit. divízie, ktoré sú ubytované mimo Rudki.

Od letky, s ktorou dňa[19] 22.00 hod. večer nebolo možno dostať spojenie telefonické, ale až dňa 23. VII. 1941 o 08.15 hod. a do 09.00 hod. na vel. armády nutno bolo hlásiť počet prezenčne slúžiaceho mužstva, dostáva vel. 1. divízie 1. odd. hlásenie letcom presne v 09.00 hod.

Týmto dňom zastavené je tiež akékoľvek prepúšťanie záložníkov do pomeru mimo činnú službu. Dovolenky sa udeľujú len v najnutnejších prípadoch osobne p. ministrom nár. obrany.

---

16 Zloczów, ukr. Zoločiv.
17 Hoszany, dnes Hradivka, Ukrajina.
18 Kurowce, ukr. Kurivci.
19 Deň nie je uvedený, ale najskôr ide o 22. VII. 1941.

Peší pluk 3 presunul sa o 08.00 do Zloczova. Ostatné jednotky divízie zostávajú stále vo svojich ubytovacích miestach. Prevádza sa výcvik podľa nariadenia veliteľa divízie.

24. VII. 1941

Ráno o 07.00 hod. došla zpráva, že od p. pluku 2 pravdepodobne sa utopil por. pech. akt. Jánošík Ján dňa 23. VII. 1941, asi o 18.00 hod. Pretože pôvodné hlásenie vel. p. pl. 2 miesto utopenia označovalo južne osady Dolobov most na rieke Strwiaž[20], kde boly nájdené šaty od por. pech. Zo zanechaných zpráv našlých v šatoch sa zistilo, že utopený pochádza z Trenčína, nebolo možno presne zistiť majiteľa šiat. P. pl. 2 zistil, že im schádza por. pech. akt. Jánošík Ján.

O 09.00 vyslaná hliadka od pion. prap. 1 s gum. člnmi na miesto určené hlásením, po celý deň však nezistila presné miesto a ani mŕtvolu žiadnu nenašla. V hľadaní sa bude pokračovať 25. VII. 41.

Odpoludnia o 15.00 previedla čata pion. práporu 1 ukázkové cvičenie dobýjania bunkerov. Ukázkového cvičenia zústastnily sa všetky jednotky divízie, ubytované v Rudki, ako aj v blízkosti Rudki. Cvičenie bolo veľmi vzorné.

Zvláštne iné udalosti sa neprihodily.

25. VII. 1941

Hneď od rána pokračuje sa v hľadaní utopeného por. pech. Jánošíka Jána. Podľa nového hlásenia p. pl. 2, pravdepodobné miesto utopenia je most na rieke Dnjestri (zdymadlo) pri ústi rieky Strwiaž, do Dnjestra asi 2 km západne osady Dolobov[21]. Za pomoci pion. prap. 1, ako aj zákop. roty p. pl. 2 ani 25. VII. 1941 do večera nenašli mŕtvolu Jánošíka.

Odpoludnia na 14.30 hod. veliteľ 1. divízie odchádza na vel. armády k dôležitému jednaniu. Večer o 19.00 hod. je schôdza veliteľov jednotiek 1. divízie a prednostov jednotlivých oddelení, kde pojednávajú dôležitý rozkaz velit. armády: čís. 107.278/taj. 3. odd. z 25. VII. 1941: Operačný rozkaz čís. 7 pre reorganizáciu slovenskej poľnej armády.

1. oddelenie vel. divízie na rozkaz vel. armády odosiela dňa 25. VII. 1941 o 17.00 hod. (podľa rozkazu VA 101.119/taj. 1. odd.) číselný výkaz vojenských osôb v poli podľa jednotlivých ročníkov, pretože sa pripravuje prepustenie starších záložníkov – živiteľov rodín – do zázemia.[22]

26. VII. 1941

Útvary pracujú na prevedení reorganizácie podľa vyšeuvedeného rozkazu VA a podľa ústnych rozkazov veliteľa divízie, ktoré obdržaly na veliteľskej porade dňa 25. VII. 1941

27. VII. 1941

Na veliteľstvo divízie dochádza rozkaz VA čís. 101.130/taj. 1. oddel. 1941, ktorý čiastočne pozmeňuje vyšeuvedený rozkaz ohľadne reorganizácie slov. poľ. armády. Na základe tohto rozkazu vydáva 1. oddel. svoj rozkaz čís. 1.068/taj. 1. odd.

20 Rieka Strwiąż, ukr. Stryvihor.
21 Osada Dołobów, j.v. mestečka Rudky.
22 Okrem odsunu väčšiny záložného mužstva sa od tohto dňa zároveň začali formovať nové útvary slovenskej poľnej armády – Rýchla a Zaisťovacia divízia.

Dopoludnia sa konaly evanj. a kat. služby božie na námestí, oltáre postavil a vyzdobil pion. prap. 1. Behom služieb božích (kat.) účinkovala voj. hudba, ktorá po týchto usporiadala vojenský koncert.

Večer dochádza telegram od p. pl. 2, že mŕtvola utopeného por. pech. Jána Jánošíka bola nájdená v Dnestru, asi 2 km od miesta utopenia (od mostu). Mŕtvola bola prevezená do márnice v Čajkoviciach[23], vyslaná komisia zistila, že smrť nastala utopením.

28. VII. 1941

Útvary prevádzajú reorganizáciu podľa vydaných rozkazov: stavajú jednotky pre RD (rýchlu divíziu), pre ZD (zaisťovaciu divíziu) a konečne sústreďujú prebytky podľa jednotlivých mierových posádok k predvídanému odsunu do zápolia.

Dopoludnia o 09.00 zastavil sa na vel. divízie na niekoľko minút veliteľ armády gen. Čatloš.

O 10.00 hod. bol pochovaný spomínaný por. pech. Ján Jánošík. Poznámka: Dňa 22. VII. 1941 potrestal vel. pluku por. pech. Jánošíka za to, že bez dovolenia opustil ubytovacie miesta a šiel sa kúpať do Dnestru. Hneď na druhý deň však menovaný odišiel znovu k Dnestru, napriek výslovnému zákazu a tomuto trestu, čo sa mu stalo osudným.

29. VII. 1941

V prevádzaní reorganizácie sa pokračuje.

Prvé oddelenie má ťažkosti so zhotovením denného výkazu počtov, nakoľko sa robia veľké presuny od jednej jednotky k druhej, takže útvary predkladajú hlásenia oneskorene a nepresné, čo je konečne za takého presunu takmer samozrejmé, lebo stavy sa menia takmer každú hodinu.

S peším plukom 3 neni žiadna telefonné spojenie a motocyklistu má tento iba jedného, pri tom však je vzdialený od SV divízie asi 150 km. Jediný spojovací prostriedok je rádio, ktorým však obsiahle výkazy a hlásenia neni možno predkladať.

30. VII. 1941

Od jednotlivých útvarov dochádzajú hlásenia o tom, čo už bolo postavené a čo ešte má byť postavené.

Dochádza VA čís. 1513/dôv. 1. odd., podľa ktorého VVŠ[24] má naďalej pokračovať a preto jej frekventanti nemajú byť zaraďovaní do novoorganizovaných jednotiek. U 1. divízie sú traja takýto dôstojníci a to doterajší prednostovia 1., 2., a 4. oddelenia.

Pion. prap. 1 v dôsledku reorganizácie odchádza zo sväzku 1. divízie.

31. VII. 1941

Rota KPÚV postavená peším plukom 1 bola už na rozkaz VA motorizovaná a odsunutá k rýchlej brigáde. Ostatné jednotky RD sú taktiež postavené a čakajú na prevedenie motorizácie.

23 Czajkowice – dnešná obec Čajkovici, ležiaca pár kilometrov juhovýchodne od Rudky.
24 Vysoká vojenná škola.

Jednotky ZD ešte nedosiahly pohotovosť, pretože presuny doplňkov od jedného útvaru k druhému boly prechodne veliteľstvom armády zastavené.

Dopoludnia predviedol pion. prápor svoje 2. cvičenie v dobýjaní bunkerov, ktorého sa zúčastnili všetci v službe voľní dôstojníci.

1. VIII. 1941

Jednotky vyčkávajú na spätné zahájenie presunov doplňkov, aby mohly ukončiť reorganizáciu.

O 22.00 hod. večer prichádza rozkaz čís. 101.146/taj. 1. odd. VA: „Záložníci narodení v roku 1913 a starší – prepustenie", na základe ktorého sa majú prepustiť všetci záložníci narodení v roku 1913 a starší. Ešte v noci bol tento rozkaz spracovaný a rozoslaný kuriérmi na všetky jednotky.

2. VIII. 1941

Jednotky divízie pripravujú odsun spomenutých starších záložníkov (pokiaľ sú postrádateľní v poli).

Odsun týchto záložníkov mal byť prevedený posilovou nákladnou autokolónou 505.

Aby mohli byť u mnohých útvarov odsunutí je treba previesť za nich výmenu od iných útvarov, kde sa vyskytujú prebytky. Toto je práca veľmi komplikovaná hlavne preto, že musí byť prevedení v krátkom čase.

3. VIII. 1941

O 05.00 hod. ráno odchádza prvý transport záložníkov a to 41 dôstojníkov a 454 mužov od p. pluku 1. Odsun sa deje nasledovne: Autami do Chyrowa, odtiaľto železnicou do Komancza[25] a z Komancza cez Lupkovský priesmyk peším pochodom na najbližšiu železničnú stanicu na Slovensku, z ktorej sú prepravení do Trnavy (východná stanica).

Behom tohto dňa sa prevádza ešte stále výmena záložníkov u jendnotlivých útvarov (složiek) 1. divízie, tak ako bolo 2. VIII. 1941 spomenuté.

Veliteľ divízie plk. del. Jozef Turanec je podľa rozkazu VA čís. 101.145/taj. 1. odd. ustanovený za veliteľa rýchlej divízie.

1. divízia má tiež vymeniť starších záložníkov u niektorých složiek (správ) armády, ktorá okolnosť ešte prácu spojenú s nenadálnym odsunom spomenutých záložníkov ešte zväčšuje, keďže celá divízia je roztiahnutá takmer v dĺžke 200 km, pri ktorej vzdialenosti je už samotné doručovanie rozkazov veľmi nesnadné (Sambor – Zloczov – Rawa Ruska a pod).

Na rozkaz VA ohľadne predloženia návrhov na povýšenie aspirantov do hodnosti dôst. zástupcov a poručíkov v zálohe, ktorý bol rozoslaný dňa 2. VIII. 1941, prichádzajú od jednotlivých útvarov dopyty, keďže doposiaľ žiadny z aspirantov prez. služby nevykonal predpísanú praktickú skúšku na dôstojníka v zálohe (tieto skúšky sa maly konať u jednotlivých divízií, k čomu však nedošlo, lebo slovenská armáda odišla do poľa).

25 Komańcza, Poľsko.

4. VIII. 1941

O 05.00 hod. bol prevedený ďalší odsun záložníkov a to:

od nákl. autokolóny 311: 12 mužov (Nitra)
od prac. roty 1: 2 dôst., 60 mužov (Trenčín)
od zdrav. roty 1: 41 mužov (Bratislava)
od p. pluku 2: 1 dôstojník, 21 mužov (Trenčín)
od p. pluku 3: 1 dôstojník, 162 mužov (Zvolen)
od del. pluku 1: 10 dôst., 59 mužov (Topoľčany)
od DZP 1: 1 dôst., 75 mužov (Topoľčany)
od autokolóny 313: 17 mužov (Nitra)

Behom tohto dňa sa pokračuje v rozvážaní doplňkov pre ZD (400 od p. pluku 1) a (4 dôstojníci) bolo presunutých autami z Czajkowíc do Grodek Jagielonski k I/101 práporu.

5. VIII. 1941

Dňa 5. VIII. 1941 prevedený bol ďalší odsun starších záložníkov a to:

od II/3 práporu: 1 dôst. a 92 mužov do Zvolena
od I/3 práporu: 4 dôst. a 68 mužov do Zvolena
od poľ. jatiek: 51 mužov do Bratislavy
od poľ. pekární: 1 dôst. a 79 mužov do Bratislavy
od int. parku: 30 mužov do Bratislavy
od autokolóny 31: 12 mužov do Banskej Bystrice
od just. útvarov: 5 dôst. a 10 mužov do Popradu

Prevádza sa sústreďovanie prebytku v priestore Rudki.

6. VIII. 1941

Prevádza sa príprava pre ďalší odsun záložníkov do zázemia.

Toto je spojené s ťažkosťami, pretože je treba previesť vzájomne medzi útvarmi výmenu záložníkov starších, ktorí majú odísť (hlavne rôznych špecialistov je ťažko nahraďovať).

1. divízia musí vymeniť tiež mužstvo u jednotlivých armádnych správ.

Stále dochádza na veliteľstvo mnoho žiadostí do pomeru mimo činnú službu, alebo na zemedelské dovolené. Predkladanie takýchto žiadostí pre ich veľký nával už veliteľstvo armády svojho času zakázalo, ba dokonca i zastavilo i prepúšťanie takých osôb, ktorí majú vyčkávacie osvedčenie.

Pri zadeľovaní mužstva do prebytku berie sa ohľad na tých, ktorí majú vyčkávacie osvedčenia a žiadosti o dovolenky a prepustenie do pomeru mimo činnú službu.

7. VIII. 1941

Ráno bol prevedený posledný odsun záložníkov narodených 1913 a starších, ktorí mohli byť postrádateľní. Odsunuté bolo:

od p. pluku 2: 1 dôst., 4 rtk., 27 mužov do Trenčína
od p. pluku 3: 1 dôst., 37 mužov do Zvolena

celá prac. rota: 111 mužov do Trenčína
od DZP 1: 30 mužov do Trenčína

Veliteľstvo armády nariaďuje odsun a prepustenie všetkých cigáňov.

Prichádza rozkaz ohľadom zistenia osôb mladších ako 28 ročných, ovládajúcich jazdu na kole, ktorí by mohli byť zaradení do cyklistických formácií.

8. VIII. 1941

Jednotky prebytkov konajú prípravy pre odsun do zápolia. Veliteľstvo nariaďuje sústredenie osôb a materiálu podľa jednotlivých staníc určenia. Počty takto organizovaných celkov sú hlásené veliteľstvu armády za účelom pristavenia transportov.

K prebytkom pešieho pluku 3 sú pridelené kuchyne od pešieho pluku 2, nakoľko tamten väčšinu svojich kuchýň necháva v poli pre RD a pre ZD.

9. VIII. 1941

Prebytky pešieho pluku 3 ubytované v Zloczowe sa presunujú do Grodku Jagiel., odtiaľto presunú sa ďalej do priestoru Rudki (trény).

Útvary predkladajú návrhy aspirantov na povýšenie na dôst. zástupcov, čo bolo nariadené veliteľstvom armády.

Bolo však zistené, že väčšina aspirantov (menovite pechota) nevykonala ešte dosiaľ predpísané praktické skúšky na dôstojníka v zálohe.

Na veliteľstvo dochádza viacej sťažností mužstva, že ich rodinným príslušníkom v zápolí neni vyplácaný vyživovací príspevok. Takéto sťažnosti sa sústreďujú a predkladajú na veliteľstvo armády k zakročeniu.

10. VIII. 1941

Rozkazom veliteľstva armády dňom 10. augusta 1941 postavené je veliteľstvo RD, ktoré má týmto dňom započať svoju funkciu vo Veľkom Lubieni[26]. Z veliteľstva 1. divízie odchádza značný počet dôstojníkov, mužstva a áut.

Z 1. oddelenia odchádza npor. Naňák Alojz. Berie si so sebou väčšinu kancelárskeho zariadenia, lebo u RD je tiež zaradený k 1. oddeleniu. Predmety odovzdávané sú spísané vo zvláštnom protokole.

Odchod zaradených je prevedený autami, o 16.00 hodine prichádzajú záložníci armádnych správ, aby boli spoločne odsunutí do mierových posádok.

Prichádza rozkaz ohľadne odoslania poslucháčov VVŠ, lebo dňa 18. VIII. 1941 má byť znovu započaté prednášanie na VVŠ. Na veliteľstve 1. divízie sú 3 dôstojníci, ktorí podľa tohto rozkazu odchádzajú do zázemia.

Prednosta 1. oddelenia stot. pech. Višňovský Vojtech odchádza tiež do VVŠ, svoju funkciu odovzdáva npor. pech. Havránkovi.

26 Dnešný Velykij Ljubin, pár kilometrov juhozápadne mesta Ľvov.

Jednotky divízie (prebytky) prevádzajú prípravu k odsunu do zázemia, ktorý má započať v najbližších dňoch.

<u>11. VIII. 1941</u>

Prichádza rozkaz vel. armády, podľa ktorého dňom 12. augusta reorganizácia slovenskej armády v poli je už skončená a novopostavené jednotky počínajúc týmto dňom podliehajú už buď RD alebo ZD.

Veliteľstvo 1. divízie stáva sa prebytkom a bude v najbližšej dobe odsunuté do zápolia.

Všetky složky veliteľstva pripravujú sa na presun do zázemia tak, aby tento bol skončený a prevedený ľahko a bez prekážok.

Prebytok del. pluku 1 z Bienkowej Wiszniej[27] odchádza dňa 10. VIII. 1941 zavčas ráno peším pochodom do zápolia. Trény p. pluku 3 dokončujú svoj presun do priestoru Rudki.

<u>12. VIII. 1941</u>

Peší pluk 1 a peší pluk 2 odchádzajú o 06.00 od. peším pochodom do zápolia.

Ráno o 06.00 hod. odchádzajú tiež frekventanti VVŠ autobusom do Prešova.

Prebytky p. pluku 3 pripravujú sa na pochod.

<u>13. VIII. 1941</u>

Ráno 05.00 hod. odpochodoval prebytok p. pl. 3 a časť štábnej roty.

Ostatné jednotky a složky čakajú ešte na presun.

Složky velit. divízie ukončujú úplne svoju agendu a pripravujú sa na presun autami do zápolia.

<u>14. – 15. VIII. 1941</u>

Večer 14. VIII. 41 vychádza rozkaz o skončení likvidácie 1. divízie a o odsune veliteľstva v časných hodinách ranných dňa 15. VIII. 41.

Vojenný denník 1. oddelenia velit. 1. divízie je týmto skončený.

VHA Bratislava, f. Rýchla divízia, šk. 7

27 Bieńkowa Wisznia (dnes Vyšnja) – statok severne mestečka Rudky.

25.
Hlásenie nadporučíka Jozefa Hrábka o účasti niektorých slovenských vojakov na protižidovských pogromoch v Dobromile dňa 5. júla 1941

Npor. pech. Hrábek hlási dňa 5. júla 1941 o 21.20 hod. toto:

V Dobromile som bol upozornený našími vojakmi, že v továrni, ktorá vyváža soľ, Ukrajinci nútia židov, aby odpratávali mŕtvoly, ktoré tam nechali boľševíci, pri tom, že židov bijú a strieľajú. Cestou do Solivaru traja naší vojaci chvastali sa „už sme troch zabili“. Ich mená som nevedel zistiť. V Solivare som videl a videl to aj môj šofér, že príslušníci pionierskeho vojska bili židov, potom som počul dve rany a údajne padli dve mŕtvoly. Vylíčený zjav som pozoroval asi so vzdialenosti 150 krokov. Jeden dôstojník od štábneho oddielu 1. divízie, intendant[1], a ešte niekoľkí dôstojníci sa tomu prizerali, ačkoľvek som dôstojníkov 1. divízie upozornil, aby zakročili. Jeden z nich sa vyhováral, intendant, že nemôže, pretože je chorý. Na to som zakročil ja, nechal som si všetko mužstvo v Solivare nastúpiť a pod velením poddôstojníkov za mojej prítomnosti odpochodovali domov. Podľa výpovedí prítomných vojakov som zistil, že popravu prevádzal nejaký Ukrajinec a naší vojaci popreli, že by sa akýmkoľvek spôsobom boli zúčastnili týrania, alebo vraždenia židov. Vojaci však medzi sebou vyprávali o tom, že pionieri židov bili.[2]

Prítomné mužstvo nemeckej armády sa len tomu prizeralo.

VHA Bratislava, f. 55, šk. 55, 55-53-5

---

1 Intendancia – zásobovacia služba v armáde.

2 Ak sa uvedená vec – bitie Židov niekoľkými príslušníkmi pionierskych jednotiek stala – (čo je dosť pravdepodobné), pôjde o jeden z mála prípadov, keď sa aj slovenskí vojaci zapojili do protižidovských násilností. (Pozri aj zmienku veliteľa 1. div. Turanca ku dňu 5. júla 1941, ktorá by to potvrdzovala.) Tieto prípady sa však ďalej pravdepodobne nevyšetrovali, s výnimkou čatníka Michala Mana, odsúdeného poľným súdom slovenskej armády za vraždu Žida na 6 rokov.

26.

Hlásenie náčelníka štábu 2. pešej divízie podplukovníka Štefana Tatarka o krádežiach niektorých slovenských vojakov a ich účasti v protižidovských násilnostiach

Ladislav 2[1]. SV 6. júl 1941.
Čj.6037/Dôv.2. 1941

Vec: Hrubé neprístojnosti
mužstva – odstránenie. Podľa rozdeľovníka.

Ešte len krátku dobu je slovenská armáda v poli a už veliteľstvo dostáva hromadu hlásení, ktoré svedčia, že velitelia, najmä tí, čo priamo prichádzajú do styku s mužstvom, nevenujú dosť starostlivosti morálke a disciplíne svojho mužstva.

Tak sa napr. stalo, že v Dobromilu vnikli niekoľkí príslušníci slovenskej armády do súkromného domu a rabovali. Ďalej sa množia prípady, že slovenskí vojaci verejne bili židov v Lacku[2] a inde.

V dobromilskom solivare dňa 5/7. pri odpratávaní mŕtvol zanechaných boľševikmi súčastnili sa naši vojaci tiež týrania židov, pri čom boli snáď dvaja židia zastrelení.[3] Nie je na tom dosť, že osoby mužstva nechovajú sa tak, ako to prikazujú predpisy v poli a tak, aby sa to nepriečilo ustanoveniam voj. trestného poriadku, ale ešte horší zjav je to, že prípadu v dobromilskom solivaru prizerali aj dôstojníci, ba dokonca aj dôstojníci štábu a nezakročili vo smysle platných predpisov.[4]

Ďalej staly sa prípady niekoľkých krádeží v kanceláriách štábu a to len preto, že velitelia zistených previnilcov nepoučili správne mužstvo, pripustiac možnosť, že drobné veci si môže vojak privlastniť.

Veliteľstvo armády má vedomosti aj o tom, že mnohí dôstojníci ukazujú svojím podriadeným špatný príklad tým, že si privlastňujú rozličné predmety patriace do rámca vojenskej koristi. Vojenská korisť prináleží štátu a nie jednotlivcovi.

Nariaďujem, aby velitelia všetkých stupňov nie len takéto prípady hlásili, ale vždy na mieste zakročili a to najprísnejším dovoleným spôsobom, lebo len tak vznikajúca nekázeň neprerastie cez hlavu.

Upozornite ďalej dôstojníkov a mužstvo, že pre takéto nepremyslené činy trpia z minulej mobilizácie mnohí jednotlivci ešte aj dnes a to len preto, keďže sa nenašiel nikto, kto ich bol uviedol na správnu cestu. Úlohou každého veliteľa je, aby zabránil stratám na ľuďoch a materiálu a tým viac zbytočným stratám nastalým odchodom trestaných poľným súdom a pod. Predvídavosťou a včasným upozornením zabráni sa trestom, ktoré vždy nemusia napomáhať disciplíne.

1 „Ladislav" bolo krycie meno Veliteľstva Armádnej skupiny (gen. Čatloš).
2 Obec 2 km od Dobromilu, resp. jeho predmestie, boľševikmi v r. 1939 premenovaná na „Salina".
3 Prípad vyšetrovali aj slovenské poľné justičné orgány.
4 V tomto hlásení ide s veľkou pravdepodobnosťou o reakciu na hlásenie npor. Hrábka z 5. júla (predchádzajúci dok. č. 25).

Poučte všetkých svojich dôstojníkov a vhodným spôsobom aj mužstvo vo smysle tohto výnosu a vyhlásením tohto zopakujte každého 15. v mesiaci alebo ak prídu k Vášmu útvaru vojenské osoby zo zápolia.

Dostane: Štefan x 15, Martin x 15, Henrik x 10, Lipa x 20, Robert, Klára, Tatra, Hrad, Striebro, Vlčák, Juraj, Delo, Bodlo, Sedlo.

Náčelník štábu Ladislav:
pplk. gšt. Tatarko

VHA Bratislava, f. 55, šk. 53, 55-53-4

27.
Výsluchový protokol s vojakom Andrejom Bízikom zo 6. júla 1941 obvineným z prisvojenia si ruských kníh po obsadení Chyrowa z miestneho armádneho kina

Protokol

spísaný dňa 6. júla 1941 na 2. odd. vel. Ladislav so strel. /asp./ Andrejom Bízikom, narodeným 15. októbra 1919 v Priekope, okr. Turč. Sv. Martin, príslušným do Priekopy, pešieho pl. 4., 2. roty.

Predmet: Prisvojenie si ruských kníh v budove vel. Ladislav.

Prítomní: predseda: por. pech. Štefan Šípoš,

člen: por. pech. Ladislav Sýkora,

zapisovateľ: rtk. kanc. Lisý Vojtech.

Vypočúvaný bol napomenutý, aby na kladené otázky vypovedal čistú pravdu.

<u>1./ Ako a kde ste došiel k ruským knihám a jaké knihy to boli?</u>

Dňa 6. júla 1941 dopoludnia o 10. hod. išlo nás viacero vojakov podívať sa do kostola /boľševického kina/ u budovy vel. Ladislav. Tu bolo mnoho rozhádzaných po zemi a keďže viem rusky vybral som si aj ja „gramatiku ruského jazyka“, „Ruská literatúra pre VI. triedu gymnázia“, „Taktický výcvik pechoty“.

<u>2./ Prečo ste tieto knihy sobral?</u>

Tak jako knihy a ostatný inventár kostola nebol nikým strážený a taktiež mi nebolo nikým povedané, že sú to cenné veci, na ktorých má záujem niekto iný a keď som videl, že knihy sú porozhadzované po zemi, mal som za to, že tieto budú zničené, keď vojaci po nich nešetrne šliapali, tak som si tieto vybral, aby som si ich preštudoval. Literatúra ma zaujíma a bol som hlavne zvedavý na to, jaká vlastne boľševická literatúra je.

<u>3./ Ako ste došiel k mape?</u>

Prezerajúc si kláštor, v ktorom je vel. Ladislav, videl som množstvo izieb, chodieb a díval som sa čo v jednotlivých miestnostiach je. V jednej miestnosti som totiž na stole videl mapu, ktorú som vzal so sebou. S touto mapou som sa dostal iba na chodbu, kde som sa stretol s nejakým p. majorom, ktorý mi mapu a knihy zhabal.

<u>4./ Sú Vaše výpovede správne zapísané a máte ešte niečo k podotknutiu?</u>

Moje výpovedi sú správne zapísané a k podotknutiu mám nasledovné:

Jak uvedené knihy, tak aj mapu som nemal v úmyslu kradnúť, totiž knihy som pokladal za materiál, ktorý určený k zničeniu – jako majetok, ktorý nikomu nepatrí – a ohľadne mapy vysvetľujem môj

prehmat tým, že budova vel. Ladislav[1] je tak rozsiahla, že človek sa nevyzná, či je už v miestach, kde sú kancelárie alebo v neobývaných, kde je máp a kníh hromada a nikto sa o ne nestará.[2]

VHA Bratislava, f. 55, šk. 55, 55-55-5

1 Krycie meno Veliteľstva Armádnej skupiny.

2 Ako už bolo spomenuté, Slovenskí vojaci sa nepochybne dopustili niekoľkých krádeží, v niekoľkých prípadoch dokonca lúpeží. Tieto a podobné javy sa však velenie armády i poľná justícia snažili prísne potierať. Platil prísny zákaz krádeží (MIČIANIK, P.: C. d., s. 163). Poľný prokurátor Rašla vo svojej knihe Civilista v armáde (Bratislava 1967, s. 92) spomína, že „na poľnom súde sme nemali veľa roboty, lebo velitelia všetky drobné prípady vybavovali disciplinárne". Aj tu publikovaná zápisnica o vyšetrovaní „krádeže" kníh svedčí o tejto snahe; nevedno, či bola aj nejaká iná armáda na východnom fronte, ktorá by venovala takú pozornosť odneseniu troch starších kníh z objektu kasární.

28.
Úradné hlásenie spravodajského dôstojníka o protiboľševických náladách obyvateľstva v Chyrowe a vzťahu k intervenčným vojskám z 20. júla 1941

Skupina Chyrow
Príl. č.1. k čís. 114/Taj.1941

Úradné hlásenie.

Vyšetrovaním všeobecnej situácie a nálady obyvateľstva v Chyrowe bolo zistené toto:

1./ Chyrovské obyvateľstvo je priamo nadšené terajším režimom, možno konštatovať, že doterajšie opatrenia ktoré boly tuná nemecko-slovenskou vojenskou správou zavedené, radostne víta. Nakoľko obyvateľstvo Chyrova je prevážnou vätšinou z robotníckych vrstiev a práve pri dnešnom stave nezamestnanosti a nedostatku prostriedkov k výžive, je starosťami utrápené a v tomto smere, t.j. zárobkových a vyživovacích nedostatkov, začína v menšom merítku prejavovať určitú pochybnosť nad skorým riadným chodom týchto spomenutých nedostatkov /t.j. odstranenia nezamestnanosti zárobkových a vyživovacích prostriedkov/.

2./ Tieto všetky nedostatky, ktoré sa t.č. prejavujú, tunajšie obyvateľstvo pripisuje tieto nedostatky za vinu bývalému SSSR režimu a v žiadnom smere a tiež za žiadných okolností si nepraje bolševického vedenia, aby sa na toto územie vrátilo.

3./ Čo sa týka chyrovského obyvateľstva k Veľkonemeckej ríši, je dosť srdečný pomer a na každom kroku je počuť ako obyvateľstvo s nadšením a srdečnosťou o Veľkonemeckej ríši rozpráva.

4./ Pomer obyvateľstva k nemecko-slovenskej armáde je viac ako srdečný, lebo ako počuť medzi obyvateľstvom, že tunajší ľud môže ďakovať za svoje oslobodenie od bolševického pekla, len nemecko-slovenskej armáde. V nemecko-slovenskej armáde vidí tunajší ľud svoje vykúpenie.

5./ Vyvíjanie politickej činnosti a organizovanie tunajšieho obyvateľstva je minimálne, /ba lepšie povedané žiadne/. Nakoľko v tunajšom okolí je tak veľký nedostatok inteligencie, je medzi obyvateľstvom obava, že tunajšia neskúsená inteligencia na zavedenie a udržanie poriadku a bezpečnosti osôb a majetku je v pravom slova smysle neschopná. Preto sa medzi obyvateľstvom povráva že bolo by načím, aby ľud slovenské, alebo nemecké vojenské úrady zaviedli organizovanie a riadný chod verejného života v tomto mieste.

V Chyrowe dňa 20. júla 1941

/nečit. podpisy/

VHA Bratislava, f. 55, šk. 37, 55-37-3

29.
Hlásenie stotníka Kautnika o ďakovnej bohoslužbe a slávnosti miestneho obyvateľstva v Sambore 6. júla 1941 konaných na počesť zbavenia sa boľševického režimu

ARMÁDNE VELITEĽSTVO

Fonogram

Manifestácia Ukrajincov v Sambore

1/ Dňa 6. júla 1941 o 11.00 hod. konala sa na námestí v Sambore manifestácia Ukrajincov, za spoluúčasti slovenských a nemeckých činiteľov. Na slávnosti vyrukovala čestná stotina slovenskej a nemeckej armády. Slávnosť bola zahájená grécko-katolickými bohoslužbami. V mene ukrajinského komitétu privítal miestneho nemeckého veliteľa a slovenského plk. gšt. Pilfouska (...)[1] a srdečnými slovami sa poďakoval za oslobodenie Ukrajincov. Miestny nemecky a slovenský veliteľ sa poďakovali niekoľkými srdečnými slovami za prívet. Miestny starosta a vodca Ukrajincov odovzdali veliteľom kytice. Manifestácia bola zakončená zahraním hymien.

2/ Behom manifestácie prišla do Samboru zvláštna skupina utečencov – Ukrajincov z Turka[2], ktorí požiadali miestneho nem. a slov. voj. veliteľa o pomoc a ochranu, pretože Maďari príšerne rabujú a drancujú miestne obyvateľstvo a ich majetky v Turke a okolí.

Odovzdal: stot. Kautnik.
Prevzal: stot. Cisárik v 13.40 hod.

VHA Bratislava, f. 55, šk. 36, 55-36-1

1 Vynechané v origináli.
2 Obec Turka.

30.
Výpis z ukrajinských novín Slobodné slovo o slávnostnom prijatí predstaviteľov slovenskej armády v mestečku Drohobycz a o prehliadke miestnej mučiarne NKVD

č. 3675 dôv. 13. 7. 1941

Výpis z ukrajinských novín „Viľne slovo“[1]

Slávnostné uvítanie veliteľstva 2. divízie v Drohobyczi (Ukrajina)

Pozerajúc sa na veľký dojem ukrajinského obyvateľstva mesta Drohobycza a celej oblasti, rozhodla sa ukrajinská nacionálna rada privítať predstaviteľov slovenskej armády, ktorej jednotky sa zdržaly v Drohobyczi počas svojho postupu. Vybraní delegáti dostavili sa o 10.00 hodine do budovy veliteľstva divízie. Veľmi dojemný bol okamih, keď malé dievča prišlo k p. veliteľovi divízie plk. gšt. Malárovi a podalo mu kyticu kvetov, prehovoriac pri tom niekoľko milých slov.

Potom prehovoril predstaviteľ ukrajinskej nacionálnej rady p. Michal Baranyk: „S veľkou radosťou a povďačnosťou prijal ukrajinský národ zvesť, že plece o plece s nemeckou armádou pomáha oslobodiť Ukrajinu z boľševicko-židovských rúk tiež aj slávna slovenská armáda. Nemám slov, ktorými by som mohol vylíčiť utrpenie ukrajinského národa pod boľševickým jarmom behom necelých dvoch rokov. Tí, ktorí chválili sa pred svetom, že nás rodných bratov oslobodili, z pánsko-poľských okovov, „oslobodili“ ukrajinské obyvateľstvo tak, že utekajúc zanechali hory mŕtvol nevinne zamordovaných najlepších synov haličskej zeme len zato, že cítili sa Ukrajincami. Nebojujeme proti ruskému národu, necítime proti nemu žiadnej nenávisti, ale nechceme povoliť, aby panoval nad Ukrajinou a jej majetkom a aby ničil všetko, čo je ukrajinské. Zároveň sme prísahali krvavú pomstu židovsko-boľševickej maffii, ktorá tisíce naších občanov zaslala na istú smrť na Sibír, či ďaleký Kazachstan, desiatky tisícov zavraždila hanobným spôsobom a do krajnosti zruinovala každý náš dlhoročný kultúrno-ekonomický majetok, vydobytý v trvalom a dlhoročnom boji s Poliakmi. Ukrajinci sa veľmi radujú, že pri oslobodení z boľševických okovov podal nám bratskú ruku pomoci slovenský národ, ktorý je najbližší nám po stránke krvnej, rečovej a historickej. 50 milionový národ ukrajinský nikdy nezabudne na pomoc, ktorú nám poskytla slovenská armáda.“

Na koniec reprezentant ukrajinskej nacionálnej rady poďakoval p. prezidentovi Dr. Tisovi v mene ukrajinského národa za pomoc, ktorú poskytla hrdinská slovenská armáda.

Za správu mesta privítal vojsko starosta mesta p. Kostšemský, ktorý poďakoval v mene obyvateľstva mesta za poskytnutú pomoc ukrajinskému národu a uistil, že slávna slovenská armáda sa bude cítiť medzi ukrajinským ľudom tak, ako doma. Bude ju ľud podporovať so všetkým, čím len bude môcť.

Potom deti odovzdali ďalšie kytice nádherných ruží p. plk. gšt. Malárovi, veliteľovi divízie, ktorý sa poďakoval vrelými a teplými slovami ukrajinskému obyvateľstvu za skvelé privítanie a zdôraznil,

1 Úryvok z tohto článku publikovala v lete 1941 aj slovenská tlač, napr. denník *Slovák* dňa 19. júla 1941 (s. 3).

že on je veľmi dobre informovaný o martýrstve ukrajinského ľudu a o jeho ťažkom položení pod boľševickým jarmom. Pri tom ich uistil, že odovzdá slovenským vojakom a taktiež služobnou cestou p. prezidentovi a slovenskému národu pozdrav Ukrajincov.

Potom pán plk. gšt. Malár odišiel s delegáciou prezrieť si budovu NKVD (Národný komisariát vnútorných del – bývalá GPU), v ktorej boli ničení Ukrajinci rafinovaným spôsobom židoboľševický-mi komisármi.[2]

Tento deň zostane v pamäti obyvateľstvu mesta Drohobycza a jeho okolia.

VHA Bratislava, f. 55, šk. 36, 55-36-1

2 Vo fotoarchíve STK, dnes uloženom v Slovenskom národnom archíve, sa zachovalo aj niekoľko snímok mučiarenských pomôcok NKVD, pozri v prílohe.

31.
Hlásenie veliteľa 2. divízie plk. Augustína Malára z 23. júla 1941 o stave a náladách v slovenskej armáde a situácii na obsadenom území Ukrajiny

Veliteľstvo 2. divízie. SV, 23. VII. 1941.
Č.j. 3790 dôv. 2. odd. 1941.
Predmet: Situačné denné hlásenie zo dňa 23. VII. 1941.

Veliteľstvo armády
2. oddelenie
SV

1. Nálada, fyzický a zdravotný stav a kázeň:

Fyzický a zdravotný stav u podriadených jednotiek je dobrý, u niektorých jednotiek až pridobrý. Kázeň je taktiež dobrá. Niektoré jednotky hlásia zhoršenie nálady.

Spoj. prápor 2 hlási, že nálada mužstva po prepustení záložníkov sa značne zhoršila. Príčina zhoršenia javí sa v tom, že mužstvo nevidí dosť jasne dôvod, pre ktorý je v poli; zvlášť u súkromníkov, ktorí majú doma vlastné podniky a nemôžu tie prevádzať.

II/2 del. odd. hlási, že záložné mužstvo je nespokojné preto, že v dopisoch, ktoré dostáva z domova dozvedá sa, že vyživovacie príspevky jeho rodinám neboly dosiaľ vyplácané. Jeho jedinou túžbou je vrátiť sa domov, do zázemia, aby prácou svojich rúk mohlo zabezpečiť obživu svojich rodín.

Zdrav. rota 2 hlási, že podľa došlých listov z domova je vidieť, že väčšina mužstva žije vo veľmi chudobných pomeroch, lebo skoro v každom dopise sa manželky alebo rodičia sťažujú na zanedbanú poľnohospodársku prácu a majú obavy, že nastávajúcu žatvu nedostanú pod strechu. O stav vojny so Sovietmi sa mužstvo málo stará, vždy stoja v popredí domáce pomery.

III/6 p. prápor hlási, že zlá strava, listy z domova a vedomie, že odvodný ročník 1938 je už doma, pôsobí nedobre na mužstvo. Dobrú náladu udržuje všeobecné presvedčenie, že v najbližšej dobe nastane demobilizácia.

2. Chovanie sa ukrajinského obyvateľstva k našim jednotkám:

Podľa hlásenia Zdravotníckej roty 2 chovanie sa ukrajinského obyvateľstva k nám je miestami veľmi priateľské, ale miestami chladnejšie. Chladnejšie chovanie sa vysvetľuje tým, že obyvateľstvo videlo v boji len nemecké jednotky, kdežto naše prišly vraj len dobytý kraj obsadzovať.

3. Zvláštne udalosti.

Podľa hlásenia III/4 p. práporu zo Sambora tamojšie Ortskommando oznámilo veliteľstvu strážneho oddielu, že v obciach nablízku Sambora došlo k viacerým nedovoleným činom. Súčasne strážny prápor bol požiadaný zistiť vinníkov.

Vyšetrovanie prevádzaly 3 hliadky slovenského strážneho oddielu v Sambore s týmto výsledkom:

1. hliadka prevádzala vyšetrovanie v Torhanowice[1] s negatívnym výsledkom.
2. hliadka zistila, že v obci Janow[2] bolo zabitých 8 ľudí /židov. pôvodu/. Vražda bola prevedená v noci z 15. na 16. VII. 1941. Previedli ju príslušníci milície z Janów. Páchateľov v počte 11 osôb hliadka zadržala a odovzdala posádkovému veliteľstvu v Sambore.
3. hliadka vyšetrila zabitie 4 Židov a 1 Ukrajinky v Mondre[3] a zabitie 4 Židov v obci Zasadki[4]. Zavraždenia previedla milícia z Janów. Iniciátorom vrážd bol veliteľ milície z obce Falsztýn[5] Ivan Kusín a Gavruk Vasil z Janówa. Hliadka zadržala veliteľa Kusína z Falsztýna a ďalších 2 mužov tiež z Falsztýna, ktorí sa tiež zúčastnili na vraždení. [6]

Vyšetrovaním sa zistilo, že pôvodcom všetkých vrážd bol veliteľ milície Kusín z Feldstýna, ktorý dal rozkaz k vraždeniu. Všetci účastníci na vraždách boli zadržaní, odovzdaní Ortskommantúre v Sambore k ďalšiemu vyšetrovaniu aj s hlásením a s príslušnými protokolmi. Všetkých zadržaných bolo 14. Z nich väčšina je členmi milície. Sú zaistení v zajateckom tábore v Sambore.

Veliteľ divízie:
plk. gšt. Malár August

VHA Bratislava, fond 55, šk. 36, 55-36-1

1 Torhanowice ležia juhozápadne Samboru. Dnes pravdepodobne premenovaná.
2 Janów, západne od Samboru, dnes Ivano-Frankove.
3 Lokalitu sa nepodarilo identifikovať.
4 Obec Zasadki sa nachádzajú západne Samboru. Dnes možno neexistuje, alebo je premenovaná.
5 Felsztyn (dnes ukrajinsky Skelivka), východne mestečka Chyrów.
6 Protižidovské násilnosti a pogromy sa na území bývalého východného Poľska začali už krátko po odchode sovietskej okupačnej moci. Podľa nemeckých prameňov ž v prvom týždni nacistickej okupácie bolo zabitých či na následky zranení zahynulo asi 7 tisíc Židov (*Drógi smiérci*, s. 28). Podľa Bogdana Musiała v 31 obciach a mestách došlo k smrteľným útokom a v ďalších najmenej 200 obciach a mestách sa konali protižidovské násilnosti, kde boli Židia bití, šikanovaní a okrádaní, avšak bez smrteľných prípadov. V týchto násilnostiach mali účasť „Ukrajinci, ale tiež Poliaci, Bielorusi, Litovci i Nemci" (MUSIAŁ, B.: C. d., s. 155 – 156). Najbrutálnejšie z domácich národností si však počínali príslušníci ukrajinských milícií. Boli známi násilným správaním, predovšetkým voči Židom, ale aj Poliakom. Najrôznejší dobrodruhovia označení milicionárskou páskou v ukrajinských národných farbách si tak svojvoľne vybavovali rôzne staré „účty". To všetko vyvolávalo v okupovanej spoločnosti nové rozpory a nepokoje. V súlade s nemeckou okupačnou politikou preto aj slovenská armáda obmedzovala právomoci i výzbroj ukrajinských milícií. Milicionárom slovenská armáda povolila len jednu pušku na 100 obyvateľov, automatické zbrane jej museli odovzdať všetky. MIČIANIK, P.: C. d., s. 164

32.
Protokol o výtržnostiach maďarských vojakov a ich násilnom vystúpení proti príslušníkom ukrajinského národného hnutia 28. júla 1941 v obci Korczyn

K čís. 143 010 Taj. obr. 41
Príloha čis. 6

Protokol

spísaný dňa 28. júla 1941 o incidente, ktorý sa stal 28. júla 1941 v obci Korčina[1].

27. júla milicionári Ivan Djakiv a Bohdan Sojka zadržali v obci Korčini dve osoby – Michala Korčinského a jeho brata Osipa poľskej národnosti. Arestovaní boli za poľskej vlády aktívnymi „strelcami“[2] , bez každej priepustky sa túlali po celom rayone stýkajúc sa s rozličnými podozrelými osobami.

Po arestovaní večer do obce Korčini prišla maďarská patrola na dvoch autách. Maďari obklopili dom milicie, arestovali všetkých prítomných a začali biť.[3] Pobili mnoho ľudí, miliciu i ostatných koho popadli. Medzi mnohými inými veľmi bili 70-ročného starca Ivana Lučku, starostu obce. Potom v budove milicie pootvárali stoly, skrine, pokladnicu s peniazmi, porozsýpali peniaze po dlážke a pošliapali nohami. Inventár milicie polámali a porozhadzovali. Pobrali šable, ktoré boli na obranu obce a medzi iným vykrikovali: „Aká Ukrajina, tu je Poľsko“, postrhávali ľudom s čiapok odznak „prosvity“[4].

Na počiatku nájazdu zdemolovali telefonné zariadenie, prerezali telefonné vedenie, aby sme sa nemohli s veliteľstvom spojiť.

Podľa výpovedi dvoch strelcov predtým zadržaných miliciou, Maďari mali tu konať v obci revíziu. Demolovali a ničili všetko po domoch, revíziu vykonali u občana Semena Kerčia ako by hľadali zbraň. Potom šli k občanovi Sojkovi, náčelníkovi milicie, pri revízii zdemolovali celý byt, so stien postŕhali portréty Ševčenka[5], Franka[6] a iných hrdinov, potrhali ich pohádzali na zem a pošliapali nohami. Vykrikovali: „Tu je Poľsko, tu niet nijakej Ukrajiny“ a že všetkých povešajú.

Potom prešli do iných domov a i tie zdemolovali. Potom po dorozumení sa so „strelcami“ oslobodili z väzenia zbitých ľudí a v areste nechali dvoch náčelníkov milicie Bohdana Sojku a milicionára ...

/zvyšok dokumentu sa nezachoval/

VHA Bratislava, šk. 55, 55-55-4

---

1 Pravdepodobne obec Korczyn, ukrajinsky Korčyn.
2 Związek Strzelecki (Strelecký zväz) - poľská polovojenská mládežnícka organizácia, vznikla v roku 1910 vo Ľvove. V roku 1939 mala 500 tisíc členov.
3 Zdá sa, že maďarských vojakov na bitie milicionárov nahovorili Poliaci, ktorí mali k Maďarom (ako aj opačne) tradične blízky vzťah. Sami od seba by sa ťažko odvážili zakročiť.
4 Ukrajinská kultúrno-osvetová organizácia.
5 Taras Hryhorovyč Ševčenko (1814 – 1861), najslávnejší ukrajinský básnik a spisovateľ, významný národný buditeľ.
6 Ivan Jakovyč Franko (1856 – 1916), významný ukrajinský spisovateľ, básnik, novinár a vedec.

33.
Výsluchový protokol s Ukrajincom Michalom Piduchom z leta 1941 obvineným zo spolupráce s NKVD a udávania miestnych ľudí

Protokol

spísaný s Michalom Piduchom, nar. 4/II. 1892 v obci Bunkovice[1], Dobromil, príslušný tamtiež, zamestnanie sezónny robotník, náb. gréckokatolík, ženatý, bezdetný, bytom v Bunkoviciach.[2]

Prítomní:
stot. pech. Ján Stanek, predseda
por. pech. Štefan Šipoš, člen
por. pech. Ladislav Sýkora, zapisovateľ
slob. v zál. Vojtech Baltay, zapisovateľ

Vypočúvaný bol napomenutý, aby na kladené otázky odpovedal podľa pravdy.

1./ Bol ste organizovaný v komunistickej strane, aká bola vaša funkcia, kde ste pôsobil, a aké bolo vaše poslanie v tejto strane?

V komunistickej strane nebol som vôbec organizovaný a taktiež som v nej žiadnu funkciu nezastával

2./ Podľa získaných správ údajne ste bol v spojení s GPU, s ktorým členom tejto organizácie ste spolupracoval, a aké správy ste im dodával?

S GPU som nepracoval, bol som poverený štátom ako dôverník štátu pre vyberanie dávok pre štát /dane/. Pri vyberaní daní, keď ľudia nemohli platiť, som ich strašil Sibíriou. Prečo ma štát poveril touto funkciou, neviem. /Poznámka: nechce vypovedať/. Túto funkciu som neodoprel preto, aby som si uľahčil život. K tejto funkcii som prišiel tak, že keď bol vypísaný súbeh o to miesto, tak som sa jednoducho prihlásil. Uchádzačov o túto funkciu nebolo, lebo nebola výnosná /200 rubľov mesačne/. Podotýkam, že do tejto funkcie som bol vziaty jedným Veľkorusom a dvoma tunajšími ľuďmi. Boli to ruský agent Fugarow, tunajší občania Petrivský Štefan a Zaňko Ján. Podotýkam, že Petrivský žije v Chyrowe a Žaňko[3] Ján v Buvkici[4].

3./ Poveroval vás ten komisár aj inou funkciou?

Nepoveroval.

1 Pravdepodobne išlo o obec Boniowice, ktorá dnes už neexistuje.
2 Dátum výsluchu neuvedený. Akiste však pôjde o júl či august 1941.
3 Raz uvedený ako Zaňko, potom Žaňko.
4 Nie je zrejmé, o akú lokalitu ide, asi chybou pisára skomolená.

4./ Máte niečo k podotknutiu?

Zastával som sverenú úlohu tak, ako by ju bol zastával aj iný, ktorí nosia teraz pásku ukrajinskej milície.

Protokol bol ukončený, prečítaný a podpísaný.

VHA Bratislava, fond 55, šk. 55, 55-55-4

34.
Výsluchový protokol so Židom Wolfom Davidovičom Gottesdienerom obvineným zo spolupráce s boľševickým režimom a z udávania GPU

Protokol

spísaný s Wolfom Gottesdienerom Davidovičom, nar. 9./IV. 1912 v Chyrowe, príslušný do Chyrowa, syn Davida Gottesdienera a matky Elky, rod. Spira, zamestnaním zubný technik, slobodný, náboženstva židovského, bytom v Chyrowe, ulica 1. mája.[1]

Prítomní:
stot. pech. Ján Stanek, predseda
člen: por. pech. Štefan Šipoš
zapisovateľ: por. pech. Ladislav Sýkora
tlumočník: slob. v zál. Vojtech Baltay

Menovaný bol napomenutý, aby na kladené otázky odpovedal podľa pravdy.

1./ Bol ste organizovaný v komunistickej strane?
Nebol som organizovaný v komunistickej strane. Činný taktiež nie. A taktiež podotýkam, že nikto z našej rodiny nebol v tejto strane organizovaný.

2./ Podľa výpovede miestneho obyvateľstva bol pomocníkom GPU. Odkedy ste s ňou pracoval, aké zprávy ste im dodával, akého druhu?
S GPU som nepracoval, taktiež som jej nepodával žiadne zprávy a taktiež som jej žiadnych miestnych ľudí neudával.

3./ S ktorými osobami ste sa stýkal? A jak často?
Schádzaval som sa výhradne so židmi.

4./ Podporujú miestni židia komunizmus?
Podporovali, avšak po príchodu nem. vojsk sa všetko rozpadlo.

5./ Čo viete o účastení židov na vraždách spáchaných na Ukrajincoch?
O tom mi neni nič známe.

6./ O tom vám neni nič známe, že ste udal GPU istú ženu z Chyrowa menom Grug Jelu?
Viem len toľko, že bola zavretá. Potom bola prepustená.

1 Dátum výsluchu neuvedený, akiste však pôjde o júl, prípadne august 1941.

7./ Mal ste nejaké číslo ako dôverník GPU a poznal ste niektorého z nich?
Nemal som číslo, ale poznal som ich z videnia, nestýkal som sa s nimi ani neshováral.

8./ Máte ešte niečo k podotknutiu?
Podotýkam, keby sa mi niečo stalo, majú sa vyrozumieť moji príbuzní, moja matka.

Protokol bol ukončený, prečítaný a podpísaný.

VHA Bratislava, fond 55, šk. 55, 55-55-4

35.
Výsluchový protokol zo 4. augusta 1941 s Poľkou Annou Lukovou, ktorej rodina bola kruto postihnutá ukrajinskými milicionármi na základe obvinenia z kolaborácie s boľševikmi

Protokol

spísaný dňa 4. VIII 1941 na 2. oddelení štábu Ladislav s Annou Lukovou, rod. Vorobicová, narodená 20. decembra 1908 vo W. Lubieni, rajon W. Lubieň, príslušná tamtiež, národnosti poľskej, povolania domáca, náboženstva rím. kat, vydatá (tri deti), 4 triedy obecnej školy, nemajetná, trestaná nebola, bytom vo W. Lubieni, čís. 461.

Vypočúvaná vypovedala toto:

Moj manžel František Lukov bol pred príchodom Sovietov zamestnaný ako pokladník odbočky Lwowskej banky v tunajšej obce, t.j. W. Lubieň. Po zabraní tohto územia Sovietmi, bol manžel 7 mesiacov nemocný a potom asi po 10 mesiacoch bol povolaný Sovietmi ako úradník do miestnej obecnej rady.

V tejto dobe bol tu pol. komisárom NKWD akýsi „Luka“, ktorý prevádzal politickú moc v tunajšej obci. Tento viedol evidenciu všetkých komunistov a nespoľahlivých osôb. Všetky tieto zápisy podpisoval menom „Luka“. Keď nastala vojna nemecko-ruská, všetcia komunisti i s týmto komisárom utiekli, spisy však ostaly tu. Miestna milicia, ktorí sa ujala vedenia v obci, vzala k zodpovednosti mojho manžela Františka Lukova a tvrdila, že on to bol, ktorý tieto spisy /vedenie komunistov a nespoľahlivých/ viedol, ačkoľvek dobre vedela, že toto všetko viedol člen NKWD Luka. Na základe podobnosti mien nemohol sa menovaný dovolať pomoci a bol miestnou miliciou tak stýraný a zbitý, že ešte do tejto doby nie je schopný pohybu a tobôž žiadnej práce. Behom vyšetrovania bol manžel zatvorený u miestnej milicie. Jednoho dňa, keď som manželovi priniesla kabát, poneváč ležal na holej zemi vo smetí a špine, využili milicionári mojej prítomnosti a tiež mňa na jednu noc zatvorili. Pritom so mnou hrubo a drsne zachádzali, tiež mňa aj kopli. Na druhý deň ráno ma zavolali k výsluchu na miestnu miliciu, kde mňa chceli zase zbiť. Behom vypočúvania jeden z milicionárov menom Buško Štefan ma začal trhať za uši a za vlasy a ešte jeden mňa bil do prsov, ktorého meno neviem. Po výsluchu ma prepustili a ja som sa po tri dni aj s deťmi schovávala, doma som nespala, poneváč som sa obávala, že mňa aj s rodinou vyvraždia. V tom prišlo slovenské vojsko do W. Lubienu a v mojom dome bolo akési veliteľstvo. Vtedy som sa odvážila domov a slovenskému veliteľstvu som si sťažovala na zachádzanie so strany milicionárov. Asi za 4 dni, keď došlo tunajšie veliteľstvo, ktoré je ubytované v kúpeľoch, poslalo ma uvedené veliteľstvo, ktoré bolo u mňa ubytované, k vám, kde som predniesla prosbu ohľadne mojho muža a taktiež uviedla dôvody, prečo bol miliciou zadržaný a ako bol zbitý.

Pokiaľ sa pamätám, moj manžel bol u vás vypočutý a po výsluchu bol prepustený na slobodu. Moj manžel už bez toho nemocný, leží následkom týrania milicionármi a neni schopný žiadnej práce.

Poneváč mám zasiate pole obilím a nemá mi kto pomôcť, poprosila som svojho brata Jozefa Vorobca, aby mi prišiel vypomôcť. Tento skutočne na 1. augusta 1941 prišiel. Jakmile toho milicionári spozorovali, že mi prišiel vypomáhať brat, že nesmie na moje pole stúpiť, poneváč mi nenáleží a poneváč obilie bude skonfiškované pre milicionárov. Moj brat sa ohradil oproti tomu a na toto bol predvedený na miliciu, kde mu veliteľ milicie Žila Ján pohrozil, že keď stúpi na moje pole, že jeho aj mňa nechá na pole odstreliť.

V sobotu, to je dňa 2. augusta, som žala a dnes, to je 4. augusta som si chcela odviesť obilie domov. Keď sa toto dozvedel veliteľ miestnej milicie Žila Ján, poslal ihneď za mnou 2 milicionárov s potvrdenkou, ktorú som odovzdávala tunajšiemu veliteľstvu, a povedal mi, aby som ihneď odišla domov, že oni obilie zaberajú pre seba. Ja som sa proti tomu ohradila so slovami „že moj manžel neni schopný práce a že nemáme z čoho žiť". Milicionári mňa odohnali a na toto som si prišla sťažovať tunajšiemu veliteľstvu a poprosiť o pomoc, poneváč sa mi stále vyhrožuje zastrelením.

Podotýkam, že pole mám v prenájme a sama som si ho osadila. Zároveň vyslovujem obavu, že milicionári môžu moje obilie odviesť behom dnešnej noci a nebudem mať z čoho žiť. Okrem toho mi hrozí nebezpečenstvo so strany ostatných milicionárov, poneváč sa jedná o národnostnú pomstu, to je, že som Poľka. Iného k podotknutiu nemám.

Protokol bol ukončený, prečítaný a podpísaný.

Weľký Lubieň, 4. august 1941

VHA Bratislava, f. 55, šk. 37, 55-37-4

36.
Zápisnica zo 6. augusta 1941 spísaná s poľským utečencom[1] a bývalým príslušníkom poľskej armády Albinom Lasońom, obvineným zo spolupráce s NKVD

Zápisnica

napísaná dňa 6. augusta 1941 na SV Ladislav, za prítomnosti podpísaných. Vypočúvaný je:

Laszon Albin[2],

študent práv, nar. 1. marca 1916 v Krakove, prísl. tamtiež, rím.kat. slobodný, národnosti poľskej, hovorí poľsky, vojákom bol, trestaný údajne nebol, syn Jozefa a Anny rod. Ladrovej, posledne bytom Kamien Strminová[3] SSSR.

Menovaný bol oboznámený s predmetom vypočutia a po upozornení, aby hovoril pravdu vypovedá.

Moj otec bol za býv. Polska v Krakove strojvedúci u polskej železnici, já som sa narodil v Krakove, kde som tiež vychodil 4 tr. ľudových škol a pokračoval som na gymnázii v Krakove, kde som tiež v roku 1936 maturoval. Po maturite som navštevoval Jagelonskú univerzitu v Krakove, kde som študoval právo, ale len jeden rok, lebo v roku 1937 bol som odvedený za vojáka a septembri 1937 som nastúpil činnú vojenskú službu u 73 streleckého pluku v Katoviciach, kde som bol do mája 1938 ako nováček, kedy som bol zaradený do dôstojníckej školy pre pechotu do Komorova K/Ostrov Mazoviecká/[4] kde som bol až do roku 1939. Nakoľko vypukla Nemecko-polská vojna, škola bola rozpustená a já som bol pridelený k 77 pešiemu pluku v Lide[5] ako desiatník aspirant u tohto pluku bol som až do príchodu vojska ruského.

K veci:

Septembri 1939 počas bojov na býv. Polskom území náš pluk nezasahoval do boja, zostal v Lide ako záloha. Po príchode ruského vojska čiasť pluku sa potratelo t.j. mužstvo sa rozutekalo a zostalo s celého pluku asi 100 až 150 vojákov a asi 8 až 12 dôstojníkov, ktorí sme sa bez boja podali ruskému vojsku po tomto ruskí dôstojníci mužstvo prepustilo ako aj poddôstojníkov ale dôstojníci boli zadržaní. Mužstvo ktoré bolo rozpustené utieklo najviac na Litvu a niektorí sme zostali na obsade-

1 Laszon (v poľštine však správne Lasoń) bol zrejme zaistený slovenskými vojakmi, keď ho udali Ukrajinci, v Lubieni Wielkom na území Haliče. Na rozdiel od výpovedí v prvej časti edície nebol teda utečencom z východných oblastí na Slovensko. Aj táto je však svedectvom o pomeroch na východných územiach, ktoré sa zachovali prostredníctvom armádnych dokumentov.

2 Tu menovaný Albín Lasoń je pravdepodobne neskorší plukovník Albin Lasoń (1916 – 1984) – v 50. rokoch bol tajomníkom Hlavného predsedníctva Ligy priateľov vojaka (Liga Przyjaciół Żołnierza, LPŻ), neskôr predseda Hlavného predsedníctva Zväzu dobrovoľných hasičských zborov (Związek Ochotniczych Straży Pożarnych). Za zistenie informácie ďakujem M. Gniazdowskému.

3 Najskôr Kamionka Strumiłowa, dnes Kamljanka-Buzka.

4 Škola podporučíkov pechoty (Szkoła Podchorążych Piechoty) v Komorowe pri meste Ostrów Mazowiecka.

5 Lida, dnes Bielorusko.

nom území SSSR. Já som išiel smerom na Lwow, kde som i ostal, lebo tu študoval moj brat Zdislav[6], tedy 19. roč., ktorý študoval v Lwowe chemiu, s týmto som sa stretol v Lwowe dňa 15. X. 1939 a preto som sa tiež ubytoval v Lwowe a býval som u manželky býv. polského dôstojníka Heleny Koncevičovej na Zápolského ul. č. 22, ktorej manžel bol zajatý nemeckým vojskom a nachádza sa t.č. v zajatí v Nemecku. U Koncevičovej som býval až do apríla 1940, kedy túto vyviezli členovia NKWD do Kazachstanu t.j. do SSSR. Po zadržaní Koncevičovej bol som tiež prenasledovaný s členmi NKWD, lebo som sa dal zapísať u komisii nemeckej, že chcem odcestovať zpäť do Krakowa.

Do júla 1940 som sa skrýval v Lwowe, lebo v júni 1940 ktorí sa dali zapísať u nemeckej komisii, že sa chcú vrátiť do Gen. Gubernátu boli vyvezení na Sibír.[7] Preto som sa z Lwowa odsťahoval aj s mojím bratom Zdislavom do obce Hodovíc[8], kde nás ukrýval roľník, ktorého meno nepoznám, tu sme sa zdržali len jeden týždeň a po tom sme odišli do Rzesna Ruského[9], kde sme dostali prácu ako robotníci o čom má i potvrdenie, kde sme pracovali až do septembra 1940 v tomto mesiaci sme sa dostali potom do Lubiena Vielkieho[10], ako robotníci pri stavaniu pecí v kupeloch a pracovali sme pri tej práci až do novembra 1940. Nakoľko s touto prácou boli sme hotoví, ostali sme v Lubieni Vielkom celú zimu i s bratom a zamestnávali sme sa s pilením dreva v kupeloch až do marca 1941. Nakoľko v Lubieni Vielkom začali sa o nás zaujímať členovia NKWD, že čo sme robili predtým, aké je naše zamestnánie atď. a preto sme sa i s bratom odobrali do Lwowa, ale tu sme sa neprihlásili, lebo sme sa báli, že budeme zadržaní členmi NKWD. V Lwowe zdržovali sme sa bez prihlásenia u Ivana Pančáka, knihára v Lwowe, Kurková ul. č. 13, ale tu sme bývali len jeden týždeň a hneď sme odišli do Rudy Seleckej[11], okr. Lwow, kde sme dostali i s bratom zamestnánie u oprave mosta na rieke Bugu, na tomto moste som pracoval ako robotník až do začiatku vojny Nemecko-ruskej. Moj brat Zdislav odišiel z tejto práci ešte v máji 1941 a odišiel do Lubiena Vielkého svojmu známemu Romanovi Jakšiw, kde sa zdržal až do júla 1941, kedy som odkázal prenho do Velkého Lubiena, aby prišiel do Lwowa, že pojdeme domov do Krakova. Zdislav prišiel do Lwowa dňa 29. VI. 1941 a spolu sme chodili na nemecké velitelstvo celý týždeň o povolenie prekročenie hraníc do

6 Zdzisław.

7 Sovietsko-nemecká výmena obyvateľstva sa konala na jar 1940. Podľa plánov oboch okupačných strán zmiešané komisie mali umožniť utečencom zo západnej časti Poľska návrat do svojich bydlísk. Nemecká strana súhlasila s prijatím 60 tisíc utečencov. Čoskoro sa však ukázalo, že zo sovietskej strany sa chce vrátiť takmer trojnásobný počet obyvateľov, z čoho väčšinu tvorili Židia. V období od mája do júla 1940 prekročilo sovietsko-nemecké hranice okolo 66 tisíc osôb z vyše 164 tisíc, ktorí sa uchádzali o návrat. Po ukončení akcie vydal Berija 10. júla 1940 nariadenie, ktorým prikázal nanovo vyčísliť množstvo „pozostalých" na území Západnej Ukrajiny a Západného Bieloruska a 29. júla 1940 rozhodol o presídlení utečencov do vnútrozemia ZSSR. BOĆKOWSKI, D.: Polscy uchodźcy wojenni na ziemiach wschodnich II RP zajętych przez ZSRR w latach 1939 – 1941 (próba oceny problemu). In: *Prace Komisji Środkowoeuropejskiej PAU.* (Red. Jan Machnik - Irena Stawowa-Kawka), tom XV, Kraków 2007, s. 97 – 98; Deportacje obywateli polskich z Zachodniej Ukrainy i Zachodniej Białorusi, Warszawa-Moskwa 2003, dok. 131, s. 567 – 569; zob. szerzej: DĘBSKI, S.: *Między Berlinem a Moskwą. Stosunki niemiecko-sowieckie 1939 – 1941.* Warszawa 2003, s. 180 – 186.

8 Hodowica, ukr. Hodovycja (obec pri Ľvove).

9 Rzęsna Ruska.

10 Lubień Wielki, ukr. Velikij Ljubiň, pri niekdajšom mestečku Gródek Jagielloński (ukr. Horodok).

11 Ruda Sielecka.

Gen. Gubernátoru[12]. Na nemeckom velitelstve bolo nám povedané, že dostaneme prepústky až na hraniciach Gen. Gubernátorstva.

Dňa 7. VII. 1941 sme sa pusteli peší s bratom smerom na Janov[13], Javoriv[14] a Krakovec[15] na hranice do Lubačova[16], kde sme prišli dňa 11. VII. 1941 a hneď sme sa hlásili na nemeckom Ordskomande a na Milicii, kde nám bola prepustka slubená ale dňa 25. VII. 1941 prišlo do Lubačova nemecké gestapo, ktoré nám sdelilo, že prepustky sa nevydávajú a na čierno aby sme nešli, lebo by nás mohli pri chytení pokládať za vyzvedov aby sme sa vrátili zpäť do Lwowa, kde máme čakať až nám bude vydaná prepustka v Lwowe. Dňa 28. VII. 1941 sme dostali prepustku od Milicii a vrátili sme sa zpäť peší do Lwowa, kde sme prišli dňa 4. VIII. 1941 a išli sme k Ivanovi Pančákovi, ktorý býva na Kurkovej ul. č. 46, ktorý nám povedal, že obaja jeho synovia sú vo Lubieni Vielkom u tetky a preto sme odišli z Lwowa do Vielkého Lubiena, kde sme ešte ten samí deň prišli a spali sme tu dve noci. Prvú noc spali sme u Šariho a druhú noc sme spali u tetky t.j. bratovho priateľa Pančáka.

Dňa 5. VIII. 1941 odišiel moj brat Zdislav s Pančákom na pole a já som ostal sám u tetky Pančákovej doma, kde som čítal knižky a počúval rádio. Já som tejto domácej panej povedal, či tu možem ostať niekoľko dní až kým nedostanem prepustku do Krakowa, ktorá mi povedala, že živiť nás nemože, ale že možme u nej prenocovať. Já sa však pýtal Pančáka či je on tu v Lubieni Vielkom prihlásený, načo on povedal, že načo lebo jeho i tak dobre poznajú v Lubieni Vielkom. Ján som tiež mu odpovedal, že som bol v Lubieni Vielkom jeden rok a poznajú ma tiež dobre, tak sa nemusím tiež prihlásiť a preto som sa ani neprihlásil, prečo ma udala na Milicii tetka Pančáka neviem, viem len toľko, že o 22.00 hod. boli sme predvedení na vojenské veliteľstvo s dvoma vojákmi.

Nezakladá sa na pravde, že by som bol já, alebo moj brat Zdislav v službách NKWD, ani nebol som počas mojho zadržania na území SSSR. Já som sa počas mojho pobytu na území SSSR vyhýbal členom NKWD a to preto, lebo väčšina Poliakov bola vyvezená na Sibír a to najviac cudzinci, ktorí nemali príslušnosť na obsadenom území.

Mojím prianím je, aby som sa mohol dostať zpäť do Krakowa k svojím rodičom.

Viac nemám čo do zápisnice udať. Zápisnica prečítaná a podpísaná.

Vypočúvajúci: Zapisovateľ: Vypočúvaný:

VHA Bratislava, f. 55, šk. 51, 55-51-2

12 Tak v origináli. Správne Gubernátu.
13 Janów, dnes Ivano-Frankove pri Ľvove.
14 Jaworów, ukr. Javoriv.
15 Krakowiec, ukr. Krakovec.
16 Lubaczów.

III.

Správy o situácii na území ZSSR a ich prenikanie do slovenskej spoločnosti

37.
Hlásenie spravodajského dôstojníka pešieho pluku 2 z 11. júla 1941 o prenikaní správ o zločinoch sovietskeho režimu medzi vojakov a ich ochote zúčastniť sa ťaženia proti tomuto režimu

Odpis.

Peší pluk 2.
číslo: 47/dôv. sprav.1941
Vec: Situačné vyhlásenie – predloženie.

Trenčín, dňa 11. júla 1941

Dôv. sprav.
Veliteľstvo 1. div. oblasti,
Trenčín.

Nálada mužstva:

Nálada u mužstva veľmi dobrá. Do mužstva prenikli prvé správy o brutalite, neľudských ukrutnostiach, ba priamo zverstve boľševikov. Správy sa rýchlo šíria.[1] Mužstvo odsudzuje s opovržením činy najhrubšieho zrna a súhlasne vynáša hrubú obžalobu na boľševizmus. Veľa sa nájde takých, ktorí sa chcejú zúčastniť na rozhodnom vyúčtovaní s krvavým komunizmom a preto chcejú ísť k poľným útvarom.

Prípravy na odchod z výnimočnej čin. služby prijímajú mnohí nevľúdne a radšej by chceli ďalej zostať na vojenčine.

stot. Môťovský

VHA Bratislava, f. 55, šk. 20, 55-20-2

1 Všetky, pre ZSSR negatívne skutočnosti, sa pertraktovali nielen vo vojenských kruhoch, ale ich okamžite využívala aj ľudácka propaganda. Nielen denná tlač či rozhlas, ale v priebehu niekoľkých týždňov či mesiacov vyšlo aj viacero knižných prác, ktoré obšírnejšie spomínajú krvavé udalosti na území ZSSR. Možno uviesť aspoň najdôležitejšie: OKÁĽ, J.: *Kultúrne pomery na Ukrajine.* Bratislava 1941, RUDIN, K., F.: *Slovenská armáda na Ukrajine.* Bratislava 1941, KORČEK, F.: *Obrázky z Ukrajiny.* Bratislava 1941, HORVÁTH, F.: *Denník z východného frontu.* Bratislava 1942, BREZA, J., G.: *Krvavá zem. Po stopách vojny na východe.* Bratislava 1942. Zločiny sovietskeho režimu tak boli skutočným darčekom, ktorý sovietska strana dala nielen Goebbelsovi, ale aj propagande spojeneckých či satelitných štátov ríše. GNIAZDOWSKI, M.: Recenzia knihy D. Čierna-Lantayová – Pohľady na východ (Postoje k Rusku v slovenskej politike 1934 – 1944). In: *Jevropa*, roč. 3, 2003, nr 4(9), s. 214 – 215.

38.
Hlásenie spravodajského dôstojníka pešieho pluku 2 z 15. júla 1941 o zavádzaní nových predpisov výcviku a ochote niektorých vojakov pluku odísť dobrovoľne do poľa

Odpis.

Peší pluk 2.
číslo: 46/dôv. sprav. 1941.
Vec: situačné hlásenie – predloženie.

Trenčín, dňa 15. júla 1941

Dôv. sprav.
Veliteľstvo 1. div. oblasti,

Trenčín.

Nálada mužstva:

Nálada u mužstva dobrá. Záložné mužstvo dostáva sa do koľají akt. mužstva. Výcvik podľa nových predpisov ide rýchle, mužstvo prijíma novosti so záujmom a porozumením. Všeobecne vládne pochopenie nutnosti nového výcviku.

Ináč mužstvo žije pod dojmom zemedelských dovoleniek. Vojaci, ktorí neprichádzajú do úvahy z titulu zemedelských dovoleniek, prejavujú želanie odísť ochotne do poľa. S týmto zjavom stretávame sa aj u dôstojníkov. Niekoľkí prejavujú ochotu vystriedať svojich kamarátov – živiteľov rodín na fronte.

stot. Môťovský

VHA Bratislava, f. 55, šk. 20, 55-20-2

39.

Hlásenie spravodajského dôstojníka pešieho pluku 2 z 15. júla 1941 o útlme proboľševických nálad v radoch civilného obyvateľstva Slovenska v súvislosti s prenikaním správ o zločinoch sovietskeho režimu

Odpis.

Peší pluk 2.
číslo: 48/dôv.sprav.1941.
Vec: Situačné hlásenie – predloženie.

Trenčín, dňa 15. júla 1941

Dôv. sprav.
Veliteľstvo 1. div. oblasti,

Trenčín.

Nálada mužstva:

Nálada u mužstva dobrá. Prepúšťanie záložníkov prebieha kľudne. Odchádzajú v somknutých tvaroch v civilu na nádražie. Všade pozorovať zmysel pre disciplínu a poriadok. Morálka mužstva je pozdvihnutá. Stopy boľševizmu prenesené ako tieň z civilného života takmer úplne zmizli. Správy o ukrutnostiach boľševikov mali vplyv na vytriezvenie daktorých zablúdilcov, väčšinou už preorientovaných. Ináč mužstvo sa prirodzene teší na poľné roboty a chápe vážnosť tejto svojej národnej povinnosti. Mužstvo, ktoré zostáva vo výnimočnej činnej službe, prijíma to ako nutné opatrenie. Väčšinou stretávame sa s vôľou odísť do poľa.

stot. Môťovský

VHA Bratislava, f. 55, šk. 20, 55-20-2

40.
Hlásenie veliteľa Náhradného práporu pešieho pluku 5 zo 16. júla 1941 o dôsledkoch videných skutočností na obsadenom území ZSSR, ktoré potvrdzovali a zdôveryhodňovali informácie slovenskej tlače a rozhlasu

Peší pluk 5. Náhr. prápor — Levoča, 16. júl 1941

čís: 943. Dôv.-zprav./1941

Vec: Spravodajské hlásenie.

Veliteľstvo 2. divíznej oblasti
2. oddelenie

Prešov.

Hlásim:

U mužstva došlého dňa 16.VII. 1941 z poľa panuje dobrá nálada a u všetkých, ktorí sa ťaženia zúčastnili je vidieť, že si cenia toho, že na vlastné oči sa mohli presvedčiť o násilnostiach a zverstvách, ktoré páchal boľševizmus v Ukrajine. Vojaci sú odhodlaní aj v civilnom živote vo svojich rodných dedinkách a mestečkách presviedčať o tomto svojich občanov a propagovať nutnosť boja proti tomuto neľudskému a človeka nedôstojnému režimu. Vojaci s pýchou spomínajú, ako ich ubiedený ukrajinský národ srdečne pozdravoval a vítal. Akonáhle zbadali, že tiahne slovenské vojsko, hneď na nich radostne volali: „Slovaky, Slovaky" a kadiaľ tiahli, očakávali ich s plnými konvami mlieka. V slovenských vojakoch videli svojich osloboditeľov zpod boľševistického jarma. Naši vojaci mali teraz príležitosť poznať nízku životnú úroveň ukrajinského ľudu po každej stránke. So slzami radosti vítali slovenských vojakov a žalovali sa im na ukrutné násilnosti a zverstvá ako aj na svoj ťažký život, najmä po stránke sociálnej a kultúrnej. S úžasom pozorovali naši vojaci, že ukrajinský ľud nemá poňatia ani o najzákladnejších pravidlách hygienických, čoho príčinou je nízka kultúrna úroveň, ktorú zapríčinil tamojší režim.

Po týchto zážitkoch ešte s väčšou dôverou čítajú slovenské noviny a počúvajú slovenský rozhlas, lebo sami sa presvedčili, že vždy informuje správne a pravdivo i v najmenších podrobnostiach.

O svojich nadriadených a priamych veliteľoch vyslovujú sa pochvalne, lebo videli u nich vzor obetavosti. Jedine si sťažujú na menšie nedostatky v zásobovaní, kde dôvodia, že určité dni jeden peceň chleba bol daný celému družstvu a obstarať si tento u civilného obyvateľstva si pri najlepšej vôli nemohli.

Došlí vojaci túžili po odpočinku a telesnom osviežení. Bolo im ihneď zariadené, aby sa mohli vykúpať.

Pri príchode do posádky dozvedeli sa, že ich kamaráti, ktorí neboli v poli prepustení do pomeru mimo činnú službu a preto hneď vyslovovali prianie, aby i ich, keďže majú na poli v tomto čase veľa roboty, mohli prepustiť. Ešte ochotnejšie nastúpime, keď bude treba postupovať proti južnému nepriateľovi (Maďarom).

Veliteľ náhr. práporu:
mjr. pech Rudolf Singhofer

VHA Bratislava, f. 53, šk. 95, 95/5-14-5

41.
Hlásenie žandárskeho dôstojníka Policajnej skupiny Bardejov a Medzilaborce zo 16. júla 1941 o vytriezvení vojakov z prosovietskych nálad i dezerčných úmyslov pod dojmom katastrofálnej situácie na sovietskej Ukrajine

Policajná skupina Bardiov a Medzilaborce. V Prešove, dňa 16. júla 1941
Č.j. 1/41. dôv.
Vec: Nálada vojaka vracajúceho sa z fronty

Veliteľstvo „Ladislav“
II. odd. – poznatky.

Priebehom cesty, dňa 14. júla 1941 z Chyrova do Medzilaboriec bolo zistené toto:

Nálada ako u vojakov aktívnych tak i záložných bolo dobrá a prejavovalo sa najmä tým, že hovorili medzi sebou o udalostiach vyskytujúcich sa v bojovom území. Zvlášť pozoruhodné je to, že niektorí išli s presvedčením tým, že vo styku s nepriateľom príležitostne nechajú sa zajať, alebo samostatne prejdú dobrovoľne do nepriateľských vojsk.

Vidiac však na vlastné oči boľševikmi stýrané obyvateľstvo v Ukrajine, ktorú mali boľševici obsadenú, tak tiež chudobné a neupravené dediny, nedostatok v každom smere najmä v potravinách, v šatstve a obuvi, nadobudli iného presvedčenia t.j. odhodlanosti potierať v každom smere režim boľševicky.

Čo skutočný prípad udávame: [1] poddôstojník v hodnosti desiatnika, bytom v Leopoldove (Mestečko), roľník, t.č. pridelený k štátnej rote v Chyrove, funkciou pridelený k pouličnej premávke, mal určených desiatich strelníkov, vyslovil sa cestou na Ukrajinu mal obavu, lebo jemu pridelení strelníci medzi sebou rozprávali, že načo majú bojovať a pod. Ďalej rozprávali, že pri prvej príležitosti prebehnú k nepriateľovi a budú bojovať proti vlastným vojskám.

Keď však prišli na Ukrajinu a videli ubiedené obyvateľstvo, strhané a žobravé deti, ošarpané drevené nečisté domy, zverstvá popáchané od boľševickej armády, razom stali sa z nich zaťatí odporcovia komunizmu a mali chuť bojovať až do konečného porazenia červenej armády.

Tento desiatnik bol prepustený na poľnohospodárske práce a poznamenal, že len keď sa naši vojaci vrátia domov, budú rozprávať o skutočnostiach boľševizmu, až potom sa komunistickým prívržencom otvoria oči – čo je žido-boľševizmus.

Ináč medzi sebou vojaci rozprávali, že by bolo dobré zaviesť tam našich zúrivých komunistov, aby videli boľševické pustošenie a hrôzy. Vojakov, ktorí sa zúčastnili boja v Ukrajine už netreba presviedčať o zásadách komunizmu, lebo oni sami videli všetko na vlastné oči.2

1 Asi označenie číslovky „jeden“.
2 Tu spomínané motívy, predovšetkým znechutenie z pomerov na území ZSSR, zmena predchádzajúcich predstáv o ideách komunizmu i dopady týchto skutočností na bojovú morálku slovenského vojska, predovšetkým v roku 1941, som preberal aj v iných prácach, napríklad Obstanovka v Sovetskom Sojuze glazami slovackich soldat (1941 – 1943 g). In: *Jevropa*, tom 4, nr. 4 (13) 2004, s. 119 – 156, Skaza Delostreleckého pluku 31 pri Charkove. *Historické rozhľady,* č. 1/2004, s. 163-193, Dojmy Slovákov zo situácie v obsadenej časti ZSSR 1941 – 1942. (O jednom neznámom prameni). *Slovanský přehled*, r. XCI, 2005, č. 4, s. 511 – 517, Sovietske vojnové zločiny na západnej Ukrajine v lete 1941 a ich vplyv na

Vojaci ďalej si pochvaľovali armádne vedenie na rozdiel od mobilizácie v roku 1938, ako motorizácia, zásobovanie stravou a pod. a taktiež si pochvaľovali prídel cigariet.

Iné pozoruhodné okolnosti neboli zistené.

Dostane: Veliteľstvo „Ladislav“ II. odd.
Voj. oblastné veliteľstvo /obranný dôst./ v Prešove,
Ústredňa štátnej bezpečnosti v Bratislave.

Ondrej Mucha v.r.

VHA Bratislava, f. 53, šk. 95

bojovú morálku slovenského vojska. *Politické vedy,* č. 2/2005, s. 63 – 90, Slovenskí vojaci a sovietsky raj. (Dotyky Slovákov s komunizmom v lete 1941). *Historické rozhľady*, č. 2/2005, s. 189 – 202.

42.
Hlásenie poľných žandárov Policajnej skupiny Medzilaborce zo 16. júla 1941 o šírení „víťazných“ nálad medzi prepustenými frontovými vojakmi a prenášaní týchto nálad do zápolia

Policajná skupina Medzilaborce.
č.j. 2/41.dôv.
Vec: Nálada medzi vojakmi, vracajúcimi
sa z frontu – poznatky.

Medzilaborce, dňa 16. júla 1941

Dôverné!
Voj. oblastné veliteľstvo
/obranný dôst./
v Prešove.

Dňa 15. júla 1941 cestou vlakom z Medzilaboriec do Prešova zistili sme toto:

Medzi vojakmi sa všeobecne rozprávalo o veľkých úspechoch nemeckej a našej armády. Rozprávalo sa tiež o tom, že táto vojna skoro skončí víťazstvom našich armád a že po vojne bude dobre. Mnohí vyslovovali názor, že po skončení žatvy už ani nemusia narukovať.

Vojsko vo vlaku cestovalo veľmi disciplinovane a menovite malo ohľad k starším ľuďom. Pri nástupoch v Medzilaborciach, Michalovciach, v Trebišove a v Kysaku vzdor veľkému návalu vo vlaku, nebolo pozorovať ani najmenšej závady zo strany vojakov.

V staniciach Michalovce, Trebišov a Kysak spolok Živena a HM, taktiež Červený kríž, podávali vojakom občerstvenie a zákusky. Nakoľko toto občerstvenie podávali mladé dámy, bola z toho medzi vojakmi naprosto dôstojná veselosť. Obzvlášť treba pripomenúť občerstvenie v Michalovciach, kde mimo spomenutých vecí podávali vojakom aj cigarety. V tento deň bolo veľmi teplo a vojakom to prichádzalo veľmi vhod. Na toto občerstvenie vojaci priamo sypali chválu.

V Trebišove nastúpilo do vlaku viacej vojakov jazdeckého pluku a začali medzi sebou rozprávať o dôstojníkoch. Istý vojak veľmi chválil svojho veliteľa eskadrony a vyslovil sa, že si ho ctí ako svojho otca. Vraj sa o svoju eskadronu veľmi staral a keď vojaci odchádzali na poľnohospodárske práce domov, že každému osobitne podal ruku.[1] Vojaci na svojich veliteľov nehovorili nič zlé a spomenutého dôstojníka chválili, že veru taký má byť každý dôstojník a že takého by išli aj do pekla.

Veľmi nepriaznivo pôsobilo na vojakov cestovanie maďarským územím /peňažná doprava/, kde je na niekoľkých miestach vyznačená mapa bývalého Uhorska s nápismi „Igy volt, igy lesz“. Na jednom mieste je dokonca nápis východoslovenským nárečím „Tak bulo, tak bude.“ Na toto všetko vojaci nadávali a prejavovali rozhorčenie.

Cestou maďarským územím sa naši vojaci pozdravovali s maďarskými vojakmi. Naši vojaci pozdravovali pozdravom „Na stráž!“ a mnohí maďarskí vojaci tiež pozdravovali týmto pozdravom, čo sa našim vojakom velice ľúbilo. Maďarskí dôstojníci pozdravovali vojenským pozdravom. Tiež ľudia pracujúci v poli mnohí pozdravovali našich vojakov pozdravom „Na stráž!“ Na toto naši vojaci

1 Podčiarknuté v origináli.

robili poznámky, že to sú naši bratia Slováci a tiež podobné poznámky robili na maďarských vojakov, pozdravujúcich pozdravom „Na stráž!“

Na stráž!
Vojtech Šmanko
Alojz Nemeček
Jozef Fabuš

Dostane: Veliteľstvo „Ladislav“ II. odd.
Voj. oblastné velitel. /obran. dôst./ v Prešove,
Ústredňa štátnej bezpečnosti v Bratislave.

VHA Bratislava, f. 53, šk. 95, 95/5-14-3

43.
Hlásenie príslušníkov Policajnej skupiny Medzilaborce zo 17. júla 1941 o náladách medzi civilným obyvateľstvom, porovnávaní situácie s 1. svetovou vojnou a o šírení negatívnych správ o ZSSR na základe získaných skúseností

Policajná skupina Medzilaborce
č.j. 4./41. dôv.
Vec: Nálada medzi vojakmi a obyvateľstvom
- poznatky.

Medzilaborce, dňa 17. júla 1941

Dôverné!

Voj. oblastné velit.
/obranný dôst./
v Prešove.

Ako sme dňa 16. júla 1941 zistili, nálada medzi obyvateľstvom je celkove dobrá. Ľudia medzi sebou hovoria o nedostatku chleba, masti a drahote, ale vraj za svetovej vojny to bolo ďaleko horšie, keď bol len kukuričný chlieb. Teraz že sa ešte vždy dá kúpiť nejaká slanina a keď aj menej, predsa chlieb je. Zemiaky tiež že sú.

V reštauráciách a hostincoch k jedlám podávajú chlieb ako v normálnych časoch.

Tohože dňa odpoludnia išla jedna starenka s malou vnučkou na hríby. Naviazala s nami za mestom rozhovor a medzi iným spomenula, že jej padol vnuk, Andrej Fabry z Prešova, na Východnom fronte.1 Tento jej vnuk, že išiel na vojnu s veľkou chuťou bojovať proti boľševikom a bol tak smelý, že by bol išiel aj do pekla. Doma že ho veľmi oplakávali, lebo bol dobrý, poriadny chlapec. Teraz, že sa už s krutým osudom zmierili a len keby dal Pán Boh, aby vojna skončila a bolo dobre. Táto chudobne oblečená starenka javila statočnú spokojnosť a z jej reči vyplývala dôvera, že po skončení vojny bude lepšie.

Tiež toho istého dňa cestoval vlakom z Prešova do Trebišova Jozef Toth, úradník dôchodkovej kontroly /pôsobí v okolí Trebišova/ a rozprával s vojakmi a obecenstvom o vojne. Hovoril, že bol tiež na fronte a na vlastné oči videl, aké zverstvá popáchali boľševici. Chváli našu a nemeckú armádu, boľševickú a jej poriadky však verejne kritizoval a hanil. Priznal sa, že aj on bol komunistického zmýšľania, ale keď boľševické hrôzy videl na vlastné oči, že rázom a na vždy prestal byť tohoto zmýšľania.

Cestu sme prerušili v Michalovciach, kde vojaci v autobuse zo stanice do mesta rozprávali o udalostiach a strašnej biede v Rusku. Rozprávali ako červená armáda rozrezala jednej biednej žene brucho a ako si vojaci z kostola urobili záchody. Tiež ako v Rusku vyvraždili veľa nevinných ľudí. Na toto jedna žena v autobuse poznamenala, že sa to robí aj niekde inde, kde nie je boľševizmus, ale

1 Podľa Kalendára slovenského vojaka však krstným menom Štefan Fábry. Des. aspirant Fábry (1919, Prešov), padol v prvom boji Rýchlej skupiny na východnom fronte 26. júna 1941 pri Wojtkowej, v dnešnom Poľsku.

o tom sa nesmie hovoriť. Vojaci sa ohradzovali, že oni čo tvrdia videli na vlastné oči a ona nevidela nič, lebo sedela doma.

V Michalovciach sme prenocovali v hoteli „U zlatého býka“ a našli sme v izbe čís. 21 poškodenú vojenskú blúzu, užívanú ako prikrývku na zatemnenie lampy. Prípad sme oznámili miestnemu žandárstvu, ktoré zahájilo ihneď príslušné pokračovanie.

Na stráž!
Vojtech Šmanko
Alojz Nemeček
Jozef Fabuš

Dostane: Vel. „Ladislav“ II. odd.
Voj. oblastné velit. /obranný dôst./ v Prešove,
Ústredňa štátnej bezpečnosti v Bratislave.

VHA Bratislava, f. 53, šk. 95, 95/5-14-4

44.
Hlásenie príslušníkov Policajnej skupiny Bardejov z 18. júla 1941 o zvierohodňovaní informácií propagandy frontovými vojakmi a o vytriezvení domácich komunistických prívržencov pod dojmom situácie na Ukrajine

Policajná skupina Bardiov Bardiov, dňa 18. júla 1941
č.j. 21/41.dôv.
Vec: Správy u obyvateľstva po príchode
záložníkov z Ukrajiny – poznatky.

Dôverné!

Veliteľstvo 2. divízie obranný dôstojník
v Prešove.

Predkladáme získané správy medzi obyvateľstvom v Bardiove a v obci Dlhá Lúka, kde boli zistené tieto okolnosti:

Andrej Mizerák, bytom Dlhá Lúka, t.č. desiatník v zálohe, pridelený veliteľstvu „Ilonka" 10/IV. rota poľná pošta 8, písal svojmu bratovi Jozefovi. Vážte si svoj „štát", lebo žijete ako v raji, keď Boh pomôže vrátim sa domov, poviem Vám všetko, čo som videli.

Jozef Selecký, bytom v Dlhej Lúke, t.č. aktivný vojak u motorizovaneho delostreleckého pluku 11, v Žiline, písal svojmu otcovi z Ukrajiny, aby povedal ľuďom v dedine, že čo rádio hlási a noviny píšu o udalostiach, ktoré sa vyskytujú na Ukrajine je všetko pravda a keď prídem domov, poviem Vám všetko, čo som videl.

Na základe týchto dopisníc sa rozšírila správa v obci a spravila taký dojem, že obyvateľstvo verí tomu, čo píše denná tlač a hlási rádio. Z uvedenej dediny bolo narukovaných 30 záložníkov, z ktorých sa dosiaľ vrátili sedem na poľné práce, títo však nerozprávajú o bojoch, nakoľko konali službu v zázemí. Nebolo však zistené, že by z týchto 30 záložníkov bol niektorí zmýšľania komunistického.

Istý záložník Jozef Semančik, bytom v Bardiove, t.r. voj. vodič nákladného auta, ako záložník keď išiel na Ukrajinu hovoril známym vojakom, aby nebojovali proti ruským vojakom, lebo ruský režim nechce zle pre vrstvy robotníckeho ľudu.

Pri prepustení záložníkov na poľné práce, priviezol do Bardiova vojakov z Ukrajiny, kde sa stretol s Jozefom Bohýnskym, úradníkom Úradu práce v Bardiove, ktorý ho pozná ako bývalého komunistu a pýtal sa ho na pomery ako to vyzerá v Ukrajine. Semančík odpovedal takto: Sklamal som sa v komunistickej idey, pre ktorú som bol 1 rok zavretý, a mal som teraz možnosť abych išiel na poľné práce, ale hanbím sa ísť do môjho bydliska, kde som známy jako komunista, nakoľko verejnosť je už dobre informovaná novinami a písaním vojakov z fronty svojim rodinám.

Ďalej hovoril, že nechce ísť domov, dokiaľ nebude koniec vojny a sám by chcel prejsť Rusko, aby sa osobne presvedčil, najmä ako to vyzerá v Moskve. Pri tomto rozhovore Semančík plakal nad jeho sklamaním v komunistickom presvedčení.

Semančík sa pozná s obv. tajomníkom HSĽS v Bardiove Štefanom Reišteterom, Bohynský mu hovoril, aby išli navštíviť obv. tajomníka a povedal mu svoje skúsenosti, ktoré nadobudol jako vojak na Ukrajine. Semančík však prehlásil Bohynskému, že k obv. tajomníkovi nepôjde, lebo sa ho hanbí keďže dosiaľ s činnosti obv. tajomníka robil posmech pri rečnení na zhromaždeniach a pod.

Táto správa sa tiež dobre rozšírila po meste Bardiove a obyvateľstvo zaujalo k nej kladný postoj.

Iné pozoruhodné okolnosti neboli dosiaľ zistené.

Dostane: Veliteľstvo „Ladislav" 2. oddiel.
Veliteľstvo 2. divízie obranný dôst. v Prešove,
Ústredňa štátnej bezpečnosti v Bratislave.

Na stráž!
Ondrej Mucha
Jozef Glinda
Ján Šulek

VHA Bratislava, f. 53, šk. 95, 95/5-14-2

45.

Hlásenie príslušníkov Policajnej skupiny Bardejov z 20. júla 1941 o šírení správ o sovietskych masakroch a o prenášaní antižidovských nálad medzi frontových vojakov i civilné obyvateľstvo

Policajná skupina Bardiov. V Bardiove, dňa 20. júla 1941

č.j. 5./dôv. 1941.

Vec: Správy medzi obyvateľstvom po príchode záložníkov z Ukrajiny – poznatky.

Dôverné!

Veliteľstvo 2. divízie obranný dôstojník

V Prešove.

Predkladáme získané správy medzi obyvateľstvom v obci Bardiovská Nová Ves a Slov. Raslavice[1].

Berka Ján, čatník p.pl. 6. v Prešove, rodák z Bardiovskej[2] Novej Vsi, písal domov rodičom, že bol očitým svedkom rôznych činov popáchaných boľševikmi na Ukrajine, kde zároveň v dopise uviedol, že videl na vlastné oči tehotnú ženu, ktorá bola od boľševikov zabitá.

Paľa Jozef, bytom Bardiovská Nová Ves, t.č. vojak v zálohe p.pl. 6. V Prešove, ktorý je ešte na Ukrajine, dostal dopis od svojich príbuzných, v ktorom sa pýtali, či sa to zakladá na pravde, čo píšu noviny a hlási rádio, na to im bola daná odpoveď horeuvedeným, že všetko je pravda, čo čítajú v novinách.[3]

Táto správa v dedine zapôsobila na obyvateľstvo a vzbudila veľký odpor proti komunizmu. Z tejto dediny bolo narukovaných 13 záložníkov, z ktorých sa doteraz vrátilo na poľné práce štyria a medzi tými Tarnovský Juraj, ženatý vojak v zálohe tech. náhr. roty p. pl. 6 v Prešove, bytom Bardiovská Nová Ves, pred nami povedal toto: bol som v zázemí, kde dôstojníci s mužstvom zaobchádzali dobre, strava bola dobrá, ďalej hovoril, že keď by nemal doma hospodársku prácu, rád by išiel bojovať na Ukrajinu ako vojak. Z uvedenej dediny nebolo zistené, že by medzi záložníkmi bol niektorí zmýšľania komunistického.

---

1 Dnes Raslavice.

2 Dnes Bardejovská.

3 Ako zaujímavosť možno spomenúť, že reakcie nemeckých vojakov boli veľmi podobné reakciám slovenských – mnohí boli v šoku z videných skutočností. V listoch blízkym opisovali dokaličené mŕtvoly a rozhorčenie, ktoré sa ich pri pohľade na to zmocňovalo. Z listov nemeckých vojakov a dôstojníkov vyplýva, že sa cítili nielen osloboditeľmi, ale priam pomstiteľmi. Okrem toho boli presvedčení o tom, že útok proti ZSSR bol „preventívnou“ vojnou. Poukazovali na to, čo by čakalo Európu, keby Sovieti vkročili do západnej Európy. MUSIAŁ, B.: C. d., s.189 – 200.

Regeci Jozef, bytom v Slov. Raslaviciach, aktívny vojak JPO 1, pridelený Kordil „S" poľná pošta čís. 16, písal domov svojmu otcovi, dňa 7. VII. 1941 toto: Píšem Vám drahí rodičia, že som veľa prešiel, keby ste boli tuná, videli by ste, ako zaobchádzali židia s ľuďmi[4], ako ich mučili, ani Vám neviem opísať, aké zverstvá robili s nimi. Ja viem, že keď noviny píšu ani tomu nechcete veriť, ale bol som očitým svedkom, že v každom menšom mestečku najmenej 1.000 ľudí vymordovali.[5] Na spovedi som bol. Som zdravý, mám čo jesť, neviem, ako bude ďalej. Zbohom.

Z tejto obce bolo narukovaných 13 záložníkov, z ktorých sa (….) vrátilo na poľné práce. Inak títo o bojoch na Ukrajine nerozprávajú, nakoľko konali služby v zázemí. S týchto prišlých záložníkov medzi obyvateľstvom si pochvaľovali dobrú vojenskú stravu.

Obyvateľstvo tejto obce je národnosti slovenskej, prevažná väčšina roľníci a poľnohospodárski robotníci, medzi ktorými neboli zistené žiadne osoby zmýšľania komunistického.

Dňa 19. júla 1941 o 12.05 hod. bola vysielaná zvláštna správa pre všetky okresné úrady, polic. riaditeľstvo v Prešove, štát. polic. úrady obv. not. úrady a žandárske stanice – vyhláška min. vnútra o prezentácii židov vo veku od 18 – 50 rokov mužského pohlavia, ktorá sa týka nastúpenia židov do okresných pracovných stredísk. Túto správu sledovalo so záujmom väčší počet roľníkov v miestnosti potravného družstva v Slov. Raslaviciach, kde po prečítaní tejto vyhlášky v rozhlase, tam prítomní roľníci hovorili medzi sebou, že je správne toto opatrenie, nakoľko slovenskí chlapci musia bojovať a niektorí židia žijúci na Slovensku sa nečinne povaľujú. Ďalej hovorili, že židia v okrese Bardiovskom pri tejto prezentácii budú mať výhodu, nakoľko terajší okresný lekár kresťan je na dovolenej a v jeho neprítomnosti zastupuje lekár žid v Bardiove, ktorý je tiež členom okresnej komisie pri prezentácii židov a ako lekár má veľké možnosti nadržovať prezentovaným.

Ďalšie pozoruhodné okolnosti zistené neboli.

Dostane: Veliteľstvo „Ladislav" II. odd.
Veliteľstvo 2. divízie obranný dôst. v Prešove,
Ústredňa štátnej bezpečnosti v Bratislave.

Na stráž!
Ondrej Mucha
Jozef Glinda
Ján Šulek

VHA Bratislava, f. 53, šk. 95, 95/5-14-7

4 Pochopiteľne nešlo o Židov, ale o popravné čaty NKVD.

5 Informácia je zveličená. Na území východnej Haliče, kde sa v júni a v júli zdržovala slovenská armáda, bolo na jednom mieste tisíc a viac zabitých NKVD len v Ľvove (asi 4 tisíc), Stryji (1500 – 2500), približovať k tomuto číslu sa však môžu aj mestečká Dobromil a Sambor, Tarnopol, Zločov (*Drogi śmierci,* s. 31).

46.
Hlásenie príslušníkov Policajnej skupiny Bardejov z 22. júla 1941 o zrútení slavianskych ideí, o šírení predstáv „židoboľševizmu“ a ochote vojakov bojovať proti nemu

Policajná skupina Bardiov
č.j. 7./1941. dôv.
Vec: Správy medzi obyvateľstvom po príchode záložníkov z Ukrajiny – poznatky.

Bardiov, dňa 22. júla 1941

Dôverné!

Veliteľstvo 2. divízie obranný dôstojník

v Prešove.

Predkladáme získané správy medzi obyvateľstvom v obci Zborov a Komloša[1].

Litecký Ján, roľník, nár. slovenskej, bytom Zborov, voj. v zálohe telegrafného práporu 11. Turč. Sv. Martine, pridelený v úseku poľnej pošty čís. 16. po príchode z Ukrajiny rozprával medzi spoluobčanmi toto: Bol som na Ukrajine 5 dní, kde som sa informoval medzi civilným obyvateľstvom, ako sa mali za vedenia komunistického režimu po dobu pripojenia poľskej Ukrajiny k Rusku, na čo sa tamojší Ukrajinci začali sťažovať a hovorili, že museli platiť veľké dane a nemali žiadnu slobodu. Spomínali, že od studne platili vlastnú daň, z každého stromu museli odovzdať určité množstvo ovocia, od jednej sliepky priemerne 60 vajec ročne, z každej role určité množstvo dorobených produktov, keďže z vlastnej úrody patričné množstvo odovzdať nemohol musel toto kúpiť, kde za 100 kg obilia platil 200 rubľov, avšak za odovzdané zbožie dostal len 4 ruble, tieto koľko-krát ani nedostali. Medzi iným som sa pýtal Ukrajinca či môžu chodiť do kostola, odpovedal: do kostola môžeme chodiť, ale pri vchode do kostola, kde sa konajú služby Božie, stojí úradník daňovej správy, ktorý od veriacich vyberá poplatok vo forme vstupného, aby kostol tiež niesol úžitok štátu. Keď by veriaci nechceli platiť bol by kostol zatvorený a z neho spravená zábavná miestnosť (kino, divadlo a pod). Ďalej ako je to s farármi u Vás? Ukrajinec odpovedal; v našej obci nám nechali jednoho farára, ktorého si veriaci musíme platiť.

Litecký povedal Ukrajincovi, prečo sa proti tomu neohradili, na čo Ukrajinec hovoril: mávali sme jedenkrát týždenne schôdzu, ktorú viedol politický komisár, žid, ktorý verboval ľudí do kolhozu a pri čom jeden tam prítomný sa pýtal rečníka prečo ruský človek – Ukrajinec – musí do kolhozu a prečo nemôže do iných služieb ako do kancelárie a pod. Politický komisár odpovedal, že Ruský človek je zrodený na robotu a musí robiť – Hebrej ten je slabý na robotu, ale má hlavu na špekulovanie a môže

1 Dnes Chmeľová.

robiť v kancelárii. Ukrajinci žitie kolhozníkov neschvaľovali preto, že manželku jedného mohli užívať aj mužskí. Keď sa niektorý ohradil proti návrhu politického komisára, bolo zistené jeho meno – vo večerných hodinách bol boľševíkmi odvedený z vlastného domu s tým, že bude dodaný na Sibír a jeho žena pôjde do kolhozu. Na Sibír však dodaný nebol, ale bol zabitý boľševikmi.

Bol som tiež očitým svedkom ako židia vyťahovali z močových jám zabitých Ukrajincov, ktorých oni sami pozabíjali za režimu boľševického. Videl som tiež, kde v jednej dedine z biedy núdze jedna Ukrajinka mladšieho veku bola ochotná dať svoje telo k pohlavnému styku slovenským vojakom, začo žiadala chlieb a iné potravné články. (Toto však nevyprával som medzi obyvateľstvom vo Zborove).

Keď som išiel na Ukrajinu, nebol som zmýšľania komunistického, ale bol som názoru slavianského, kde som to bral po tom vzore ako Nemci organizujú Nemcov v celej Európe. Presvedčiac sa o zásadách Slavianstva, hlásaného z Ruska, som tej mienky, že židoboľševická nadvláda sa chce zmocniť všetkých národov. Dnes som ochotný bez akéhokoľvek uváženia po skončení poľnej práce chopiť sa zbrane a bojovať proti boľševíkom. Z tejto dediny je narukovaných 40 záložníkov a vrátilo sa ich na poľné práce 14, z ktorých Litecký bol sám na Ukrajine.

Ako predošlé, tak i táto správa vyvolala medzi obyvateľstvom dobrý ohlas a želaním je každého, čím skôr poraziť židoboľševizmus.

V obci Komloša[2] nadviazali sme rozhovor so Sivaničom Demeterom, roľník, hlásil sa k národnosti rusínskej, bytom tamtiež, ktorý bol ako záložník v Ukrajine, pýtali sme sa ho, čo všetko videl. Tento ľahostajne odpovedal: počul som od mnohých Ukrajincov, že tam komunisti povraždili mnoho ľudí, avšak ja som žiadnych zabitých nevidel a viacej neviem. Na ďalšie dotazy vôbec neodpovedal, čo nasvedčuje tomu, že sympatizuje s komunistickým režimom. Ako ďalší tejto obce boli narukovaní Sivanič Jozef, Čučvara Andrej, ktorí však boli v zázemí.

Viac pozoruhodných okolností doteraz zistených nebolo.

Dostane: Veliteľstvo „Ladislav" II. odd.
Veliteľstvo 2. divízie obranný dôst. v Prešove,
Ústredňa štátnej bezpečnosti v Bratislave.

Na stráž!
Ondrej Mucha
Ján Šulek
Jozef Glinda

VHA Bratislava, f. 53, šk. 95, 95/5-14-8

2 Dnes Chmeľová.

47.
Hlásenie príslušníkov Policajnej skupiny Medzilaborce z 22. júla 1941 o rozširovaní protižidovských nálad frontovými vojakmi a schvaľovaní niektorých protižidovských vládnych opatrení zo strany civilného obyvateľstva

Policajná skupina Medzilaborce
Medzilaborce, dňa 22. júla 1941
č.j. 8/41. dôv.
Vec: Nálada medzi vojakmi a obyvateľstvom – poznatky.

Dôverné!

Voj. oblastné velit. /obranný dôst./
v Prešove.

Dľa nášho zistenia v Medzilaborciach, pri nastupovaní a vystupovaní vojska, nakladaní a vykladaní materiálu z vlaku, prejavujú dôstojníci najväčšiu starostlivosť o zverené im mužstvo a materiál. Ďalej sa dôstojníci k mužstvu chovajú vzorne, čo sa vojakom viditeľne páči a odmeňujú to naprostou poslušnosťou a sebakázňou. Toto zistenie sme mali nie len v Medzilaborciach, ale aj na našich všetkých doterajších cestách.

V poslednej dobe vojaci vracajúci sa z frontu rozprávali medzi sebou, že im bol žold vyplatený v nemeckých markách, s ktorými majú ťažkosti pri nakupovaní či už za hranicami, alebo doma. Oni vraj peniaze potrebujú každodenne a ďaleko lepšie by sa im hodili slovenské peniaze.

Vojaci, ktorí prišli do Medzilaboriec v nedeľu dňa 20. júla 1941 rozprávali medzi sebou, že keď ich autokolóna prechádzala zázemím, bolo na túto autokolónu v dvoch prípadoch strieľané celými dávkami z guľometu. Vojaci z tejto streľby obviňovali ukrajinských židov, s ktorými by sa vraj mal v odsadenom území robiť rázny a prísny poriadok. Ináč medzi vojakmi badať krajne protižidovskú náladu a často počuť reči, že by sa malo vojsko pomstiť na židoch za barbarské počínanie a jednanie židov v Rusku.

Dňa 21. júla 1941 boli v Medzilaborciach odvody židov do pracovných táborov. Toto počínanie úradov vojaci a árijské obyvateľstvo veľmi schvaľovalo. Vojaci však ani toto opatrenie proti židom nepovažovali za dosť prísne a rozprávali, že so židmi sa u nás musí ráznejšie jednať, lebo židia sa vraj našim vojakom, idúcim na front, vysmievali.

Takmer všetci vojaci, vracajúci sa z frontu, rozprávajú o prípade, ako bol jeden čatár našej armády odsúdený poľným súdom na 18 mesiacov za zastrelenie žida.[1] Vojaci tento trest považujú za

1 Išlo o prípad, keď čatník Michal Mano strelil dňa 5. júla „ranu z milosti“ na smrť stýranému Židovi v Dobromile (resp. v Saline, pri soľných jamách, kde sa v tom čase konali rozsiahle pogromy). Ani táto obhajoba, ktorú dosvedčili viacerí svedkovia, mu však pred poľným súdom neprešla a bol exemplárne odsúdený za vraždu. O prípade však na základe vlastných spomienok píše poľný prokurátor Anton Rašla, ktorý

veľmi krutý a zaujímajú stanovisko, že onen čatár nemal byť vôbec potrestaný, lebo židia ešte aj teraz v obsadenom území provokujú a ohrozujú našich vojakov.

Na stráž!
Vojtech Šmanko
Alojz Nemeček
Jozef Fabuš

Dostane: Velit. Ladislav II. odd.,
Voj. oblastné velit. /obranný dôst./ v Prešove,
Ústredňa štátnej bezpečnosti v Bratislave.

VHA Bratislava, f. 53, šk. 95, 95/5-14-9

bol predsedom senátu súdiaceho obžalovaného Mana (*Civilista v armáde.* Bratislava 1967, s. 92), tiež MIČIANIK, P.: C. d., s. 158 – 159.

48.
Hlásenie príslušníkov Policajnej skupiny Bardejov z 25. júla 1941 o podávaní správ o násilnostiach v Haliči, dojmoch z celkovej situácie v ZSSR a ochote bojovať proti nim

Policajná skupina Bardiov

Bardiov, 25. júla 1941 č.j. 9/1941. dôv.

Vec: Zprávy medzi obyvateľstvom po príchode založníkov z Ukrajiny – poznatky.

Dôverné!

Veliteľstvo 2. divízie obranný dôst.

V Prešove.

Predkladáme získané zprávy medzi obyvateľstvom v obci Demjata a Mokloluh.

Kovalčín Andrej, roľník, nár. slovenskej, bytom Demjata, vojak v zálohe bol u p.pl. 6. v Prešove a po príchode z Ukrajiny medzi spoluobčanmi hovoril toto:

Dopočul som sa od ukrajinského obyvateľstva, že bolo veľa Ukrajincov povraždených, načo som sa v jednom meste na vlastné oči presvedčil, ako židia vyťahovali pobité mŕtvoly. Ďalej pred nami povedal, že u ich roty boli dva štváci a to: Budkovský a Krško oba od p. pl. 6., z Prešova „rota Beta" – prapor – „Jazero", ktorí medzi vojakmi na Ukrajine vyprávali takto: „Kristus Pán je Indický fakír". V Rusku je spravodlivosť, lebo bohatý musí dať chudobnému a že u nás gazda má chleba a robotníci nemajú.

Z tejto obce bolo narukovaných 21 záložníkov z týchto sa vrátilo na poľné práce 11 záložníkov a nebolo zistené, že by bol niektorí smýšľania komunistického.

Klímek Ján, roľník, nár. slovenskej, bytom Mokroluh, voj. v zálohe od p.pl. 6. v Prešove po príchode z Ukrajiny medzi spoluobčanmi rozprával toto: Počul som od Ukrajincov, že židoboľševíci zatvárali a vraždili každého kto bol proti ich vôli. Tiež som videl ako z kostola bolo spravené kino, v ktorom náboženské obrazy boli boľševikmi zničené a na miesto nich obrazy Stalina a popredných ruských činiteľov.[1] Ďalej videl som mladého ruského dôstojníka, ktorý slúžil v ruskej armáde a príležitostne dal sa zajať. Tento potom organizoval ukrajinských dobrovoľníkov proti Rusku.

Klímek Juraj, roľník, nár. slovenskej, bytom Mokloluh, voj. v zálohe od p.pl. 4. Ružomberok, bol taktiež na Ukrajine a nevedel si vysvetliť, že prečo tak bohatý kraj, pekná úroda a obyvateľstvo Ukrajinské je tak ubiedené. Na dotaz Ukrajinca bolo mu odpovedané, že pod boľševickým režimom

1 Kostol prerobený na kino a divadlo sa nachádzal už neďaleko za nemecko-sovietskymi hranicami z roku 1939 v mestečku Chyrów (Chyriv).

boli veľmo utlačovaní a platili tak veľké dane, že koľko krát na hospodárstve sa ani toľko neurodilo a poslednú dobu, keď vypukla vojna im boľševici zobrali i ostatné.

Renško Andrej, roľník, národnosti slovenskej, bytom Mokloluh t.č. desiatnik v zálohe u p.pl. 6. v Prešove, písal z Ukrajiny domov otcovi a bratovi o barbarstve popáchanom na ukrajinskom obyvateľstve, ktoré sa nedá ani opísať, avšak až Boh dá a vráti sa domov, potom porozprávam všetkým známym, čo som videl.

Z obce Mokloluh bolo narukovaných 22 záložníkov, domov na poľné práce prišlo 15, ktorí bez rozmýšľania, keď by prišlo i teraz by sa chopili zbrane a išli bojovať proti Rusku.

Inak pozoruhodné okolnosti neboli zistené.

Dostane: Veliteľstvo „Ladislav“ II. odd.
Veliteľstvo 2. divízie obranný dôst. v Prešove,
Ústredňa štátnej bezpečnosti v Bratislave

Na stráž!
Mucha Ondrej, v. r.
Šulek Ján, v. r.
Glinda Jozef, v. r.

VHA Bratislava, šk. 95, 95/5/14-9

49.
Hlásenie príslušníkov Policajnej skupiny Medzilaborce z 26. júla 1941 o šírení správ o zločinoch sovietskeho režimu frontovými vojakmi a ich prenikaní medzi civilné obyvateľstvo

Medzilaborce, dňa 26. júla 1941
Policajná skupina Medzilaborce
č.j. 10/41, dôv.
Nálada medzi vojakmi a obyvateľstvom
- poznatky

Voj. oblastné velit. /obranný dôst./
v Prešove.

Behom nášho pozorovania nezistili sme žiadne závady medzi vojakmi. Naopak, vojaci chovajú sa disciplinovane a nažívajú v priateľstve s obyvateľstvom. Ich rozhovory s obyvateľstvom a medzi sebou týkajú sa najviac vecí, ktoré sme už uviedli v predošlých hláseniach. Do týchto ich rozhovorov často zasiahli aj dôstojníci a dokazovali obecenstvám, že židoboľševici popáchali v Rusku skutočne veľké ukrutnosti.

Vojaci prechádzajúci tunajším mestom sa občas zastavujú v hostincoch na občerstvenie. Tiež nakupujú rôzne maličkosti v obchodoch. Často sa stáva, že vojaci pri prechádzaní mestom alebo pri občerstvení v hostincoch slušne spievajú. Spievajú najviac gardistické a známe slovenské piesne. Stal sa tiež prípad, že vojaci spievali maďarskú pieseň.

V okolitých mestách a dedinách, ako: Vranov, Trebišov, Michalovce, Humenné, Strážske, Vyšná Radvaň, Šterkovce, Habura, Kalinov a Vydraň je medzi obyvateľstvom úplný kľud a nezistili sme nič závadného. Robotníctvo je zamestnané ponajviac na verejných prácach, kde sa hodne zúčastňuje aj roľníctvo so zbraňami. Nakoľko v okolí v Michalovciach už začala žatva, je obyvateľstvo plne zamestnané a spokojné s dobrými zárobkami.

Na stráž!
Vojtech Šmanko
Alojz Nemeček
Jozef Fabuš

Dostane: Vel. Ladislav II. odd.
Voj. oblastné velit. /obranný dôst./ v Prešove,
Ústredňa štátnej bezpečnosti v Bratislave.

VHA Bratislava, f. 53, šk. 95, 95-5/14-11

50.
Hlásenie príslušníkov Policajnej skupiny Bardejov z 30. júla 1941 o prenikaní informácií o devastácii náboženských symbolov a útlaku roľníkov v ZSSR

Policajná skupina v Bardiove. Bardiov, dňa 30. júla 1941.
Čj. ???[1]/1941.dôv.
Vec: Zprávy medzi obyvateľstvom po príchode záložníkov z Ukrajiny.

Dôverné!

Veliteľstvo 2. divízie obranný dôstojník

V Prešove.

Predkladáme získané zprávy medzi obyvateľstvom v obci Osikov a Fričkovce.

Baňk Ján, roľník, bytom v Osikove, voj. v zálohe p. pl. 6, v Prešove polná pošta č. 8. t. č. 101, po príchode z Ukrajiny rozprával spoluobčanom, že na Ukrajine videl okolo hradskej poválané kríže, z kapličiek boly sochy svätých vyhodené a polámané a tiež hovoril s jedným Ukrajincom, ktorý ho informoval o rôznych veciach z hľadiska hospodárskeho ako na príklad: že na novú úrodu, ktorá ešte bola na koreni dostala už lístky, koľko ktorý sedlák má odovzdať štátu z úrodu. Ďalej spomínal, že v obci Terešov[2] na Ukrajine nechali bolševici otvorený kostol za ktorí museli veriací platiť ročne 18.000 rublov, aby budova kostola tiež niesla úžitok štátu.

Stviržovský Andrej, voj. v zálohe od p. pl. Dolný Kubín t.č. 2. rota „Ilonka" polná pošta č. 8. písal dňa 16. VII. 1941 svojím rodičom, že videl na vlastné oči zabitých asi 500 ľudí, ktorých židia vyťahovali z jamy[3] a títo boli rôzným spôsobom pozabíjaní, odrezané uši, nos, polámané ruky, rozrezané bruchá a niektorí mali na čiastkách tela sťiahnutú kožu.

O tejto dopisnici sa dozvedel miestný rím.kat. farár Štefan Ilenín, ktorý si ju vyžiadal a pri nedeľňajších bohoslužbách obsah dopisnice prečítal veriacím.

Hurňák Štefan, roľník, bytom Fričkovce, voj. v zálohe od p. pl. 6 v Prešove, po príchode z Ukrajiny rozprával medzi obyvateľstvom že videl z kostola spravené kino, lebo iné zábavné miestnosti. Po tomto informovaní obyvateľstvo v obci bolo nad týmto činom rozhorčené.

1 Číslo je nečitateľné, pretože ho prekrýva pečiatka.
2 Obec sa nepodarilo identifikovať. Temeszów bol ešte na nemeckej strane.
3 V dobromilskej väznici bolo v dňoch 26. – 27. júna 1941 jednotkami NKVD pobitých asi 800 zaistencov. Väčšinu obetí kati nahádzali do takmer 40 m hlbokých a 2,5 m širokých, už nepoužívaných soľných šácht v 2 km vzdialenom Saline (bývalý Lack). Po príchode intervenčných vojsk Nemci, v aktívnej spolupráci s miestnym obyvateľstvom, predovšetkým príslušníkmi ukrajinskej milície, donútili miestnych Židov mŕtvoly vyťahovať, ba aj umývať a následne riadne pochovávať. Po týchto drastických scénach boli Židia neraz lynčovaní a vraždení, ba hádzaní na tie isté miesta, kde ležali obete NKVD. Bližšie neznámy počet Židov tu odstrelili aj einsatzkommandá. MUSIAŁ, B.: C. d., s. 140 – 142, s. 168.

Logda[4] Karol, ved. notár, bytom v obci Hertník, okres Bardiov, rozprával dňa 7. VII. 1941 v obci Fričkovce pred Štefanom Vilčekom, roľníkom, členom poradnej komisie, že slovenská armáda prišla do Prešova a nechce bojovať. Ďalej hovoril, Hitler keď bude vidieť že prehrá vojnu v celej Európe vyhlasí komunizmus.

Slová notára sa dozvedeli i ostatní členovia poradnej komisie, ktorí sa veľmo pozastavovali nad tým, že ako môže jeden štátny zamestnanec takto hovoriť. Notár je v obci známy ako osoba smýšľania a národnosti maďarskej a verejne pred ľuďmi hovorí, že je Maďar. Za bývalej republiky bol silným prívržencom agrárnej strany.

V obci Fričkovce je potravné družstvo, ktoré žiadalo v mesiaci novembri 1938 o udelenie výčapníckej koncesie, avšak doteraz táto žiadosť vybavená nebola. V potravnom družstve sa liehové nápoje predávajú na ústny rozkaz okresného náčelníka v Bardiove.

Správa potravného družstva nie je spokojná s týmto počínaním a je si vedomá, že obchádza zákon a toto podporuje okresný úrad.

Iné poznatky zistené neboly.

Dostane: Veliteľstvo „Ladislav" II. odd.
Veliteľstvo 2. divízie dôst. v Prešove,
Ústredňa štátnej bezpečnosti v Bratislave.

Na stráž!
Ondrej Mucha
Jozef Glinda
Šulek Ján

VHA Bratislava, f. 53, šk. 95, 95/5-14-23

4 Na inom mieste uvedený ako Ligda.

51.
Hlásenie členov Policajnej skupiny Medzilaborce z 2. augusta 1941 o pretrvávaní protisovietskych a protižidovských nálad a o zveličovaní strát slovenskej armády v bitke pri Lipovci

Policajná skupina Medzilaborce — Medzilaborce, dňa 2. aug. 1941.

č.j. 14/41. dôv.

Vec: Nálada medzi vojakmi a obyvateľstvom

- poznatky

Dôverné

Voj. oblastné velit. /obranný dôst./

v Prešove.

Medzi vojakmi v Medzilaborciach bolo vo viacerých prípadoch počuť rozhovor, že naša armáda na fronte mala väčšie straty na životoch a tiež mala veľa ranených. Tiež vojaci rozprávali, že sme v boji stratili asi 60 tankov[1]. Táto správa ale dosiaľ neprenikla medzi civilné obyvateľstvo.

Medzi vojakmi je stále badať veľký odpor proti židoboľševizmu a dobrú morálku. Úpadok vojenskej morálky, alebo nejakú skleslosť na vojakoch nebadať.

V poslednom čase vo viacerých prípadoch aj dôstojníci priamo verejne nadávali na židov.

Vojaci s veľkým sebavedomím rozprávali medzi sebou o úspechoch našich letcov, ktorých vraj pochválil aj nemecký gen. Otto[2].

Ďalej vojaci rozprávali, že veľa našich vojakov sa pohlavne nakazilo (vraj asi 240) a muselo ísť do nemocnice len preto, že vojaci nedostávajú žiadne ochranné prostriedky. Náš vojak, že sa dostane za pohlavnú nemoc pred poľný súd, zatiaľ čo nemeckí vojaci dostávajú profilakčné zariadenie, ktoré nosia vo vnútornom vrecúšku blúzy.[3]

Dňa 30. júla 1941 o 15. hod. sme zistili, že vojenský pracovný oddiel na ceste smerom od našich hraníc k obci Radoszyce v Gen. gubernáte vykonával svoju prácu priamo záhaľčivo, alebo vôbec nepracoval. Len jednotliví príslušníci tohto pracovného oddielu kde-tu pomaly pracovali, zatiaľ

---

1 Slovenská armáda nasadená proti ZSSR mala na začiatku júla 1941 (pred bitkou o Lipovec) 60 ľahkých tankov. Do začiatku augusta 1941 stratila osem (zničených) tankov (o dva prišla *Rýchla skupina* a ďalších šesť bolo zničených v bitke o Lipovec). MIČIANIK, P.: C. d., s. 170, 189. Zveličené fámy sa iste rozšírili pod dojmom lipoveckej bitky 22. júla 1941, najkrvavejšej bitky slovenskej armády počas druhej sv. vojny, ktorú dobová propaganda sprvu zamlčovala. Straty Rýchlej brigády pri Lipovci boli 75 mŕtvych (z toho 7 dôstojníkov), 167 ranených a 19 zajatých. Celkovo sa však bitka skončila „nerozhodne"; nevraviac o tom, že straty Sovietov boli však niekoľkonásobne vyššie. Nie je preto pravdivý názor marxistickej spisby o „katastrofálnej porážke" Rýchlej brigády a pod., aké sa objavovali v staršej literatúre. MIČIANIK, P.: C. d., s. 132 – 137, KLUBERT, T.: Boj pri Lipovci. *Vojenská história*, roč. VII, č. 1, 2003, s. 40 – 41.

2 Gen. Paul von Otto.

3 V slovenskej armáde bola distribúcia ochranných prostriedkov z náboženských dôvodov oficiálne zakázaná. Pritom však za pohlavné nakazenie hrozilo už od júla 1941 vojakom trestné oznámenie, pretože toto bolo klasifikované ako „sebapoškodzovanie". MIČIANIK, P.: C. d., s. 182.

čo väčšina sa povaľovala po trávnikoch a fajčila. Pri tejto väčšej skupine pracovného oddielu, pracujúcich v dĺžke niekoľko sto metrov, bolo vidieť len jedného mladého poddôstojníka ako dozor.

Na stráž!
Vojtech Šmanko
Alojz Nemeček
Jozef Fabuš

Dostane: Velit. Ladislav II. odd.
Voj. oblastné velit. /obranný dôst./ v Prešove
Ústredňa štátnej bezpečnosti v Bratislave.

VHA Bratislava, f. 53, šk. 95, 95/5-14-9

52.
Hlásenie príslušníkov Policajnej skupiny Bardejov zo 7. augusta 1941 o šírení správ o zločinoch sovietskeho režimu niektorými frontovými vojakmi prostredníctvom poľnej pošty a zvierohodňovaní téz dobovej propagandy

Policajná skupina Bardiov.
Č.j. ???[1]/1941.dôv.
Vec: Zprávy medzi obyvateľstvom.

Bardiov, dňa 7. augusta 1941.

Dôverné!

Veliteľstvo 2. divízie obranný dôst.
V Prešove.

Predkladáme získané zprávy medzi obyvateľstvom v obci Hertník a Rešov.

Juraj Macko, por. v zál. „Vilibald" 4 rota, po. pošt. čís. 8, písal kolegini Magdaléne Fedorovej, bytom v Hertníku. Doteraz mám sa dobre. Je to dosti zaujímavé, pozorovať zverstvá ruskej armády a celej tej komunistickej sebránky ktorej sa dopustili iba v stredoveku. Keď sa stretneme vyrozprávam Vám svoje skusenosti.

Magdalena Fedorová obsahu tejto dopisnice rozprávala medzi občanmi ktorí ju zo sáujmom vypočuli a hovorili medzi sebou, že je to len predsa pravda, čo noviny píšu a radio hlási a odsudzovali počínanie bolševíkov. Inak v tejto obci komunistov niet, obyvateľstvo je národnosti slovenskej, zamestnanosti roľníci a poľnohospodársky robotníci.

Karol Ligda[2], ved. notár, bytom v obci Hertníku, hlási sa k národnosti slovenskej, avšak je smíšľania maďarského, čo nasvedčuje tomu, že jeho manželka Maria rod. Kranitzová, sa hlási k národnosti maďarskej pri sčítaní v roku 1940, doma rozpráva len maďarský a tiež počúva maďarský rozhlas.

V novembri 1938 prišiel k notárovi Ján Kuchta, roľník, bytom v Osikove, za účelom vybavenia úradnej záležitosti. Pri vchode do notárskeho dvora brechal jeden z dvoch notárskych psov na Kuchtu, a vyšiel notár na dvor, kde preniesol poznámku: Ten pes, ktorý brechá ako Slovák a ten druhý je ako Maďar. Inokedy jeho manželka sa vyslovila, že ona rozpráva po slovensky len s jej psom - /Dozvedené od obv. (...)[3] HSĽS v Bardiove/.

Obyvateľstvo obvodu tohto notariátu s nedôverou sa obracia k nemu v úradných záležitostiach,lebo takmer pri každej príležitosti prejavuje voči ním neochotu. Preto sa ľudia vo veciach úradných často obracajú na miestnych učiteľov o informáciu a žiadajú aby ím vybavili také záležitosti, ktoré spadajú do kompetencie notára.

Andrej Židišín, grek. kat. farár, bytom v Rešove, ktorý pri sčítaní ľudu v roku 1940, nabádal svojích prívržencov, aby hovorili medzi známymi v obci, že keď príde sčítací komisár, nech sa hlásia

1 Číslo je nečítateľné, pretože ho zakrýva pečiatka.
2 Inde uvedený ako Lugda.
3 Nečitateľné slovo, asi „tajomníka".

k národnosti rusínskej, je známy ako osoba smýšľania maďarského, čo prejavuje najmä tým, že počúva maďarský rozhlas.

Má cirkevného majetku 100 katastr. jutár z čoho 50 je ornej pôdy, ostatok sú pašienky a lesy. Ornú pôdu nedostatočne obrába, väčšia čiastka leží ako úhor. Občania medzi sebou hovoria, že preto neobrába zem, lebo má mesačný plat od štátu 1000 Ks.- a nepovažuje za nútne hospodáriť na poliach.

Nie je majiteľom polovného revíru, avšak chodí do chotáru sastrielať zverinu a to často i v dobe hájenia.

Nad jeho počínaním sa veriaci – občania pozastavujú, pohoršujú a boli by radi, keď by dostali iného farára.

Iné poznatky dosial zisténé neboli.

Dostane: Ústredňa štátnej bezpečnosti v Bratislave,
Veliteľstvo „Ladislav" II. odd.
Veliteľstvo 2. divízie obranný dôst. v Prešove.

Na stráž!
Ondrej Mucha
Jozef Glinda
Šulek Ján

VHA Bratislava, f. 53, šk. 95, 95/5-14-2

53.
Hlásenie príslušníkov Policajnej skupiny Bardejov z 8. augusta 1941 o spochybňovaní masových exekúcií sovietskeho režimu niektorými protiľudácky naladenými občanmi

Policajná skupina Bardiov
č.j. 21/1941. dôv.
Vec: Dr. Ivan Židovský advokát – rozširovanie nepravdivých správ.

V Bardiove, dňa 8. augusta 1941

Dôverné!

Veliteľstvo 2. divízie obranný dôst.
V Prešove.

V polovici mesiaca júla t.r. prechádzali dve nákladné vojenské autá cez mesto Giraltovce smerom na Prešov, v ktorých sa viezlo asi 15 slov. vojakov ranených. Tieto autá zastavili v Giraltovciach a pri tejto príležitosti sa dali do rozhovoru s niekoľkými tamojšími občanmi, ktorí zo zvedavosťou sa zaujímali o udalostiach na Ukrajine.

Medzi inými sa tiež s vojakmi rozprával miestny predseda Alojz Psota, súdny kanc. oficiant, okresného súdu v Giraltovciach, ktorý po odchode vojakov náhodile sa zišiel s Dr. Ivanom Židovským z Giraltoviec a hovoril mu, že sa rozprával s ranenými vojakmi, ktorí tadeto prechádzali a rozprávali mu o svojich zážitkoch na Ukrajine, čo jeden z vojakov mu tiež povedal, bol som zmýšľania komunistického /menom neznámym/ avšak z tejto myšlienky som sa na Ukrajine vyliečil, keď som videl ubiedený ukrajinský ľud a zverstvá popáchané boľševizmom, ako náhle budem zdravý som ochotný hneď sa vrátiť na front.

Na toto Dr. Židovský odpovedal miestnemu predsedovi toto: Já som s nimi rozprával a mne hovorili niečo iné. Čo však mu rozprávali nepovedal.

Dňa 22. júla t.r. vyjadroval v prítomnosti Alojza Psotu, Karola Mikušíka, úrad. okresného súdu v Girlatovciach, že hlupák je ten, ktorý dnes rozpráva o vlastenectve. Jak môže byť niekto taký bláhový, že verí tým správam a masakrom popáchané boľševikmi. Jak poznám ruský ľud, tento neni schopný takýchto činov, dnes už nie je ten boľševizmus v Rusku, čo bol na začiatku. Veď nemyslite, že sa to nedá spraviť tak, že Nemci po bombardovaní nazhromaždia dokaličené obete a tieto potom ukazujú ako obete ruskej komunistickej beštiality. Mnohokrát hovoril vo svojich rečiach, verím, že nakoniec predsa bude Nemecko porazené.

Pri každej príležitosti prejavuje myšlienku víťazstva Anglicka a Ameriky. Tieto reči často opakuje, v ktoromkoľvek úrade. Ďalej rozpráva vraj polovica ľudí je proti vláde a hovorí, že len ten človek verí vo víťazstvo Nemecka, ktorý je zaostalý.

Tiež rozprával pred Zoltánom Bánom, statkárom, národnosti maďarskej, bytom Giraltovce, že Tiso és Mach fogja látni mi lenvelük (Tiso a Mach v krátkej dobe budú vidieť čo bude s nimi). Tento

výrok oznámil statkár miestnemu predsedovi HSĽS preto, aby sám z tejto veci nemal nepríjemnosti.

V jeho kancelárii rozprával za prítomnosti 6 – 7 ľudí (svedok Fedor Vašíčko, bytom v obci Valkovce, okres Giraltovce), že však budú vidieť v krátkom čase, aká sila anglických lietadiel príde bombardovať Slovensko v tomto zmysle viedol s nimi rozhovor.

Židovský je národnosti rusínskej, náboženstva grek. kat., ženatý s manželkou nebýva, ale žije v spoločnej domácnosti so ženskou, ktorá je u neho zamestnaná ako kancelárska sila.

Menovaný bol vyslaný ako delegát za Rusínov vyjednávať s maďarskými delegátmi v roku 1938 v Komárne.[1] Všeobecne je známy u tamojšej slovenskej verejnosti ako osoba zmýšľania proti terajšiemu režimu.

Dostane: Ústredňa štátnej bezpečnosti v Bratislave,
Veliteľstvo „Ladislav" II. odd.
Veliteľstvo 2. divízie obranný dôst. v Prešove.

Na stráž!
Ondrej Mucha
Jozef Glinda
Šulek Ján

VHA Bratislava, f. 53, šk. 95, 95/5-14-24

1 Išlo o medzištátne rokovania čsl. a maďarskej delegácie o stanovení nových slovensko-maďarských hraníc v dňoch 9. – 13. októbra 1938 v Komárne, ktoré boli dôsledkom mníchovského diktátu. Dr. I. Židovský bol členom delegácie Podkarpatskej Rusi, Pozri: Deák, L.: *Viedenská arbitráž. 2. november 1938. Dokumenty I.* Martin 2002, s. 217 a i.

54.
Spravodajské poznatky z obsadenej časti ZSSR z 25. júla 1941 o sklamaní ukrajinského obyvateľstva z politického vývoja v krajine a zhoršovaní vzťahu k okupačným vojskám

Veliteľstvo 2. divíznej oblasti
Čís. 21.730/dôv.O.d.1941.
Vec: Poznatky z obsadenej časti SSSR
z hľadiska obranného.

Prešov 25. júl 1941.

Ministerstvo národnej obrany,
obranné oddelenie,
Bratislava.

Získané poznatky z obsadenej časti SSSR hlásim:

1./ Židovská otázka:

Na východ od Sanoku, na čiare Usztrzyki[1] – Chyrov – Sambor – Drohobycz je v každej obci dostatok Židov. Nápadne veľký počet Židov je v Usztrzyki, kde sa už tvoria pracovné skupiny Židov a Židoviek. Pracovné skupiny Židoviek rozdeľujú na skupiny mladších a starších. Židovky vo veku od 15 – 25 rokov pracujú na poľných prácach.

Nenávisť obyvateľstva proti Židom je veľká. V niektorých obciach vykonalo obyvateľstvo po ústupe sovietskeho vojska na Židoch ortieľ smrti.[2] Cez to všetko Židia chovajú sa ale dosť voľne a stoja po skupinkách a rozprávajú sa medzi sebou celé hodiny, pri čom zdržanlivo, skoro nenávistne sa chovajú k predchádzajúcim slovenským vojakom.

Dotazom i pozorovaním bolo zistené, že slovenskí vojaci sa nijako priamo nemiešajú do vnútorných otázok miestneho obyvateľstva a ani do otázky židovskej.

2./ Ukrajinská milícia:

Pretože bojujúce vojsko postupuje vždy hlbšie do vnútrozemia Ruska[3], boly urobené opatrenia rázu obranného k zamedzeniu sabotážnych činov. Vo väčších obciach, mestečkách a mestách vidieť skupiny Ukrajincov – milicionárov. Sú buď v uniforme, alebo bez nej. Niektorí majú i pušky

1 Ustrzyki Dolne, Poľsko.
2 Ako už bolo spomenuté, počty zabitých Židov sa len v prípade pogromov domáceho obyvateľstva (nerátajúc exekúcie nacistami) rátajú na tisíce. Jeden z vojnových reportérov slovenskej armády, Juraj Gajdoš-Breza, krvavé protižidovské vyčíňanie miestnych obyvateľov (najmä Ukrajincov) opísal nasledovne: „Ukrajinci nemajú sľutovania. (...) ukrajinská pomsta vyzerá takto: židovská páska na rukáve kabátu, ktorá svojho nositeľa vyraďuje zo spoločnosti kresťanov. Nútená práca na úprave ciest, na poli, v lese. V obchodoch, vyhradených pre židov, menší prídel tovaru. Židia museli vyťahovať mŕtvoly povraždených Ukrajincov z hlbokých jám a pripraviť ich k pochovaniu. Ak sa stratí Žid, nikto sa tomu nečuduje." *Krvavá zem. Po stopách vojny na východe.* (Bratislava 1942), s. 27. Je teda zrejmé, že v slovenskej armáde sa o týchto pogromoch, krvavom „vyrovnávaní účtov" vedelo. Od vojakov, ale aj z dobovej tlače, potom informácie prenikali aj medzi obyvateľstvo, vrátane politických špičiek.
3 Pochopiteľne ide o vnútrozemie Ukrajiny, ruské oblasti dosiahli vojská až oveľa neskôr.

a vykonávajú poriadkovú službu. Ukrajinci, pokiaľ prejavujú národnú hrdosť, majú bieložlté pásky na rukávoch[4].

Ukrajinská milícia sa len organizuje. Podľa vlastného postrehu nie je ani k tejto službe veľká ochota. V obciach okolo Drohobyczu je organizovanie dosť nesnadné, nakoľko vycvičených milicionárov niet a nemajú k službe ani potrebnej ráznosti. V niektorých obciach bolo dokonca nutné už niektorých milicionárov vytrieť so soznamu, nakoľko títo svojim chovaním a smýšľaním nevyhovujú pre túto službu.

3./ Ukrajinské hnutie – chovanie sa obyvateľstva

Chovanie sa obyvateľstva voči slovenským vojakom je dobré. Nedá sa ale povedať, že by miestne ukrajinské obyvateľstvo, alebo poľské a ruské, prejavovalo nejakú veľkú radosť a náklonnosť k vojakom slovenským alebo nemeckým. Vzhľadom na veľký počet Židov v mestách ako aj iných nezodpovedných živlov, boly urobené niektoré ostré opatrenia. Na príklad večer po 21. 00 hod. je zakázané chodiť civilnému obyvateľstvu po ulici vôbec, dívať sa z okna po tejto hodine je zakázané a nočné stráže majú povinnosť každú osobu, ktorá sa díva z obloka v noci zatknúť hneď na mieste a zakročiť podľa vydaných rozkazov.

Celkovo nutno zdôrazniť, že Ukrajinci, hoci z počiatku prejavovali nejakú radosť nad oslobodením od bolševíkov, v poslednom čase sa chovajú rezervovane a tak sa zdá, že zaujímajú vyčkávacie stanovisko.

Samostatnej aktívnej spolupráce či už s nemeckými alebo slovenským veliteľstvom so strany obyvateľstva je veľmi málo. Naopak sa zdá, že v Drohobyczu už sa rozvíja v samostatnom obyvateľstve nespokojnosť z obsadením kraja nemeckým a slovenským vojskom. Ide o protinemeckú a protislovenskú propagandu od Židov a komunistov.

Ukrajinské hnutie je t.č. malo aktívne a tak sa zdá, že niet ani schopných ľudí, ktorí by vedeli toto hnutie organizovať a dôkladne prevádzať. Miestne obyvateľstvo čaká vo všetkom na rozhodnutie Nemcov.

4. Spory ukrajinské – ruské:

Podľa rôznych preverených a nepreverených zpráv miestne ukrajinské obyvateľstvo využilo neusporiadaný ústup boľševického vojska k tomu, aby sa taktiež pomstilo na činných členov komunistickej strany, ktorí po odchode boľševikov ostali doma. Sú zprávy, že v Drohobyczu, v Ľvove a v Sambore vraždili Ukrajinci na stovky židov, Rusov a Poliakov. O aké počty zavraždených ide, nebolo možné zistiť.

Medzi Ukrajincami tiež sa už nenávistne dívajú na odvážanie materiálu či už nemeckými alebo slovenskými oddielmi. Skoro pri každej kasárni, skladisku alebo inak cennom podniku stojí nenápadne jeden Ukrajinec ako pozorovateľ. Kým je vyslaný a komu hlási zistené skutočnosti, nebolo zistené. Ide pravdepodobne o vnútornú organizáciu, ktorá je viac-menej samostatná a čaká na ďalší vývoj udalostí.

4 Ukrajinské milície nosili belaso-žlté pásky.

5./ Pomer slovenského vojska k obyvateľstvu:

Priamym pozorovaním bolo zistené, že slovenskí vojaci i dôstojníci nijako nezasahujú do čiste vnútorných vecí obyvateľstva. Túto spoluprácu má iste vyhradené nemecké miestne veliteľstvo, ktoré vydáva i úpravy pre ďalší vývoj pomerov. Slovenskí vojaci sú nápomocní pri udržovaní celkového poriadku v meste a to jednako dopravného a ochranného – či už službou na cestách alebo strážnou službou.

So strany miestneho obyvateľstva doteraz nebolo pozorovať zaujatosť proti slovenským vojakom a taktiež sa nevyskytly také závady, ktoré by pomer vojska k civilnému obyvateľstvu kalily.

Dostane: MNO, obr.-oddel. a vel. Ladislav na vedomie.

Obr. dôstojník

mjr. Albrecht

VHA Bratislava, f. 55, 305-32-5

Das Aufeinandertreffen mit dem Bolschewismus (Dokumente der Militärberichterstattung 1940 – 1941)

Im Jahre 2008 erinnerten wir uns an den traurigen sechzigsten Gedenktag des komunistischen Staatsumsturzes. Unsere Heimat befand sich für 40 Jahren außerhalb der demokratischen Welt, im Machtbereich der bolschewistischen UdSSR.

Die Slowaken trafen sich mit den Auswirkungen, bzw. der Auswirkung allerdings früher. Sporadisch, gerade schon in den Jahren 1917 – 1918, noch als Angehörige der österreich-ungarischen Armee, später in der Zwischenkriegszeit, vor allem indirekt. Dennoch bedeutete der Zweite Weltkrieg eine Schlüsselerfahrung mit den Verhältnissen in der UdSSR. Zuerst im Jahre 1940 flüchteten die Gruppen von Ukrainern aus dem ehemaligen östlichen Polen in die Slowakei. Dieses historische Kapitel gehörte zu den sogenannten weißen Stellen unserer Historiographie und Literatur. Die Flüchtlinge brachten, ähnlich wie „die weißen Emigranten" in der Zwischenkriegszeit, Berichte über die tragischen Verhältnisse im Sowjetstaat und was wichtig ist, die Berichte über die Zielsetzung der Roten Armee (sowie der sowjetischen Propaganda) für den Offensivkrieg gegen Europa.

Schon kurz nach dem nazistischen Angriff auf die UdSSR am 22. Juni 1941, befanden sich auf dem Gebiet Galiziens mehr als 50 tausend slowakischen Soldaten. Sie wurden von der ukrainischen Bevölkerung als „Befreier vom Bolschewismus" begrüßten. Viele von ihnen trafen mit eigenen Augen auf die Folgen des sowjetischen Verbrechertums – der Massenvernichtung der politischen Gefangenen durch die Einheiten des NKWD, der katatrophalen Wirtschaftslage in der UdSSR oder der Folgen der atheistischen Politik. Informationen über alle diese Tatsachen drangen durch die Zeugnisse der Soldaten auch in die damalige slowakische Gesellschaft. Sie sorgten für eine „Ernüchterung" der zahlreichen kommunistischen Sympatisanten und dienten als Trumpf für die damalige antisowjetische (kriegerische) Propaganda.

Schon bald lernten Sie aber auch die Verbrechen des nazistischen Alliierten kennen.

Die Edition besteht aus 3 Teilen:

1. Flüchtlinge aus den östlichen Gebieten in den Jahren 1940/1941 und die Slowakei
2. Der Durchmarsch der Armee durch das ostgalizische Gebiet im Sommer 1941
3. Nachrichten über die Situation auf dem Gebiet der UdSSR und ihr Durchdringen in die slowakische Gesellschaft

Grundlage der Edition sind Dokumente, erhalten im Pressefonds der slowakischen Armee aus den Jahren 1940 – 1941, die sich heute im Militärhistorischen Archiv in Bratislava befinden. Die Dokumente sind in der authentischen Version, ohne Stil – und Sprachbehandlungen. Sie wurden durch Anmerkungen, das Abkürzungsverzeichnis, das Geographie – und Namenregister ergänzt.

Skratky

akt. . ... aktívny
AOK ... Armeeoberkommando (armádne veliteľstvo)
AP ... automobilový prápor
AV .... armádne veliteľstvo

CPO .... civilná protiletecká obrana

č. ... číslo
čat. (tiež čtk) .... čatník
čin. ... činný (č. vojenská služba)
čs., čsl. ...československý
ČSR ... Československá republika

del. ... delostrelecký
div. ... divízny
dok. ... dokument
DOV ... doplňovacie okresné veliteľstvo
dôv. ... dôverný
DPL ... delostrelectvo proti lietadlám
d. z. ... dôstojnícky zástupca (ekvivalent hodnosti podporučík v čs. armáde)
DZP ... doprovodné zbrane pechoty

esk. ... eskadróna (jednotka v jazdeckom vojsku)

GPU ... Gossudarstvennoje političeskoje upravlenie (Hlavná politická správa) – tajná (politická) polícia v ZSSR, súčasť NKVD
gšt. ... generálštábny

HG ... Hlinkova garda
HKB ... Horská kanónová batéria
HV HG ... hlavné veliteľstvo
HVŽ ... hlavné veliteľstvo žandárstva

int. ... intendancia, intendančný (zásobovacia služba v armáde)

jazd. ... jazdecký
JPO ... jazdecký prezvedný oddiel

kan. ... kanónový, kanónová
kanc. ... kancelársky
kat. ... kategória
KPÚV ... Kanóny proti útočnej vozbe
KSČ ... Komunistická strana Československa

MGB ... ministerstvo štátnej bezpečnosti
mjr. ... major
MNO ... ministerstvo národnej obrany
mob. ... mobilizácia, mobilizačný

náhr. ... náhradný
nem. ... nemecký
NKVD ... Narodnyj komissariat vnutrennych del (Ľudový komisariát vnútra) – sovietske ministerstvo vnútra; tiež označenie pre sovietsku tajnú políciu, ktorá pôsobila v jeho rámci

OA ... obrnený automobil
obr., obran. ... obranný
obv. ... obvodný
odd. ... oddelenie, tiež oddiel
odv. ... odvodový
OFS ... oddelenie finančnej stráže
OUN ... Organizácia ukrajinských nacionalistov
OV ... okresné veliteľstvo

pal. ... palebný
pech. ... pechota
pion. ... pioniersky (synonymum ženijného)
p. ... peší
PA ... pancierový automobil
pl. ... pluk
plk. ... plukovník
poľ. ... poľný
pom. ... pomocný
PL ... protilietadlový
PO ... prezvedný oddiel
polic. ... policajný
por. ... poručík
por. (2) ... poradový

prac.	... pracovný
práp.	... prápor
prez.	... prezenčný, prezenčná
PUV	... Pluk útočnej vozby
R.	... rubeľ
RB	... Rýchla brigáda
RD (1)	... Rýchla divízia
RD (2)	... ríšske dráhy
rozk.	... rozkaz
RS	... Rýchla skupina
sl.	... služba
slov.	... slovenský
SNA	... Slovenský národný archív
spoj.	... spojársky, spojovací
sprav.	... spravodajský
SRS	... Slovenská Rýchla skupina
stk., tiež strel.	... strelník (ekvivalent vojak)
STK	... Slovenská tlačová kancelária
stot.	... stotník (ekvivalent hodnosti kapitán v čsl. armáde)
strážm.	... strážmajster (žandárstva)
SV	... stanovište veliteľstva
t. č.	... toho času
TG, ŤG	... ťažký guľomet
t. r.	... toho roku
tr. z.	... trestný zákon
UTV	... útočná vozba
úrad.	... úradník
VA	... veliteľstvo armády
vel., velit.	... veliteľ, veliteľstvo, veliteľský
VD	... veliteľstvo divízie
VGPL	... veľkokalibrové guľomety proti lietadlám
VHA	... Vojenský historický archív
vl.	... vlastný
vl. č.	... vlastným číslom
voj.	... vojenský

v. r.	... vlastnou rukou
VVŠ	... Vysoká vojenná škola (Vysoká vojenská škola v SR)
vz.	... vzor
zákop.	... zákopník, zákopnícky
ZD	... Zaisťovacia divízia
zdrav.	... zdravotnícky
ZSSR	... Zväz sovietskych socialistických republík
žand.	... žandár, žandársky

Menný register

N

O

P

R

S

Š

T

V

W

Z

Ž

Miestny register

CH

I

J

K

L

Ľ

Ł

M

N

Ň

O

P

R

S

Š

T

U

V

W

Z

Ż

Ž

TEXTOVÉ PRÍLOHY

Svedectvo Slováka Kadlečíka o živote v Sovietmi obsadených častiach východného Poľska 1939 – 1941[1]

„Do marca 1928 slúžil som u 17. pešieho pluku v Trenčíne. Po ukončení vojenskej služby dostal som ponuku od firmy „Protéz" na prácu do Poľska. Zo začiatku pracoval som v západnom Poľsku, neskoršie dostal som sa do Ukrajiny. Práce bolo dosť a zárobok ozaj skvelý.

Tak to išlo až do 17. októbra 1939.[2] *Toho dňa nemecká armáda opúšťa ukrajinskú zem a z východu valí sa na jej miesto sovietske vojsko. Vtedy sme si tu hovorili, že prichádza bratský ruský národ a pomery sa iste ešte zlepšia. Keď som bol ešte mladý, čítal som mnoho kníh a na prvom mieste celé diela Marxa, Engelsa, Kautského a Plechanova. I v roku 1939 som v znamení učenia týchto kníh a horel som už netrpezlivosťou, čím skoršie uvidieť vychvaľovanú ruskú armádu. Konečne prišiel 22. október a do ľvovských ulíc začaly vchádzať prvé ruské oddiely. Za prvou patrolou nasledujú tanky, delostrelectvo, jazda a pechota. V uniformách vidieť tu všetky národy SSSR. Na mnohých zapôsobilo to veľkolepe, iní v obavách očakávali, čo bude ďalej. Ukrajinci sa zpočiatku radovali, že prišiel koniec poľskej „panczyzny". Ale vytriezvenie nedalo na seba dlho čakať. Po niekoľkých dňoch, čo prišly sovietske vojská, nastal hlad. Obchody boly väčšinou zatvorené a ani za veľké peniaze nedalo sa nič kúpiť. Vo výkladných skriniach namiesto tovaru zjavily sa obrazy Stalina, Lenina, Vorošilova, Molotova a iných. Ceny k životu potrebných produktov neobyčajne vzrástly. Jeden kg sadla, čo stál pred vojnou 1 zloty 50 grošov, stojí teraz 70 rublov. Jedno vajíčko namiesto 2 grošov 3 ruble. Liter mlieka 5 rublov. Obyčajný oblek namiesto 45 zlotých 1500 rublov. Topánky, čo stály 12 zlotých, 400 rublov. Čižmy 1200 rublov, atd. Pozorovať zdraženie 20-30 proc., ale u niektorých vecí až 100-200%.*

Po mesiaci poľské peniaze stratily platnosť. Za poľský zloty banky nechcely vyplatiť nijakú protihodnotu. Kto mal peniaze uložené v bankách, nikdy viac ich neuvidel.[3]

---

1 Ide o pasáž z knihy Juraja Gajdoša Brezu *Krvavá zem. Po stopách vojny na východe.* (Bratislava 1942), s. 66 – 75. Breza bol novinár (o.i. šéfredaktor časopisu Slovenská sloboda) a vojnový reportér slovenskej armády. Po vojne bol za to súdený retribučným (ľudovým) súdnictvom. Neskôr emigroval do USA. Gajdoš bol už v lete 1941 spolu s armádnou skupinou na území východnej Haliče. Na základe svojich zážitkov a skúseností z tohto obdobia potom napísal vyššie uvedenú knihu Krvavá zem. Ako sám uvádza, na obyvateľa obce Kołbajowice, pri mestečku Rudky, istého Slováka Kadlečíka (krstné meno žiaľ neuvádza) ho upozornil „Dr. P" (s. 66). (S najväčšou pravdepodobnosťou pôjde o doktora filozofie Štefana Polakoviča, známeho ideológa ľudáckeho režimu a SR. Polakovič pri svojej návšteve vyzval Kadlečíka na vyhotovenie zápiskov, ktoré by tak mohli lepšie poslúžiť na propagačný účel slovenským frontovým spravodajcom. Kadlečíka následne Breza navštívil a na základe jeho osobných zápiskov „Moje spomienky na život v boľševickom raji" mu Kadlečík vyrozprával svoj osobný príbeh a príbeh svojej rodiny. Hoci nemáme k dispozícii originál Kadlečíkových zápiskov (nevraviac o tom, že o Kadlečíkovi nám chýbajú aj bližšie životopisné údaje, vrátane krstného mena) – niet vážnych dôvodov tu podaný príbeh zásadne spochybňovať. Podobnú tortúru si prežili tisíce iných obyvateľov Haliče. Možno konštatovať, že tu uvedené skutočnosti potvrdzujú obraz života na Sovietmi obsadených územiach východných častí Poľska, ako ho podáva súčasná poľská (i ukrajinská) historiografia či spomienková literatúra.

2 Evidentná chyba v dátume (nevedno či zo strany Gajdoša-Brezu alebo Kadlečíka). V skutočnosti bol začiatkom sovietskej okupácie 17. september. Podobne do Ľvova vstúpili Sovieti 22. septembra.

3 Všetky podstatné charakteristiky situácie na území východného Poľska po začiatku sovietskej okupácie potvrdzuje o. i. aj posledný zborník *Lwowskie pod okupacją sowjecką (1939 – 1941).* (Red. Tomasz Bereza. Rzeszów 2006). V Ľvove boli červenoarmejci prekvapení z plných obchodov. Začali ich masovo vykupovať, pričom platili bezcennými rubľami. Dochádzalo ku komickým situáciám (podobným ako na

Keď začalo rozdeľovanie do práce, nikoho sa nepýtali, v akom obore chce pracovať. Pracovalo sa na diktát za mesačnú plácu 150 až 350 rubľov. Z toho sa mal človek obliekať a živiť rodinu. Dom, v ktorom sme bývali a ktorý bol majetkom matky mojej ženy, prevzal bez náhrady štát a my vo vlastnom dome sme museli platiť nájomné. V apríli 1940 začalo vybieranie daní. Doteraz trpeli len robotníci, teraz prišla bieda aj na roľníkov. Sedliak od 1 ha pôdy musel platiť oko daň 1,50 kg žita alebo pšenice, 600 kg zemiakov a 200 vajec. Osobitné dane sa platily z dobytka. Od 1 kravy ročne 120 litrov mlieka, 60 rubľov priamo v peniazoch a ďalších 26 rubľov oko poistné. Od 1 koňa 80 rubľov daní a 40 rubľov poistného. Daň z domu 80-300 rubľov a súčasne také vysoké poistné.

Verejné povinné práce musel si odpracovať každý občan od 18. do 50. roku. Kto mal kone, musel pracovať so záprahom. Najviac sa pracovalo na opevneniach. Tých, čo boli na takých prácach zúčastnení, zaprísahali na komunistickú stranu. Najmenšie prezradenie tajnosti o vojenských stavbách trestalo sa smrťou. V máji 1940 začaly úrady vyberať na národnú pôžičku. Aj ten najchudobnejší musel prispieť niekoľko desiatkami rubľov a robotník, ktorý pracoval v meste v továrni, musel na ten cieľ venovať celomesačný zárobok.

V továrňach začaly hotové preteky v práci pod heslom „Stachanovčina". To značí, že kto pracoval viac ako mal nariadené, dostal prídavok. Pravda, tá práca nad pracovné hodiny nemala nijakú cenu. Na akosť výroby sa nehľadelo.[4] Na všetkých vedúcich miestach rozhodovali Židia a Rusi. Ukrajinec alebo Poliak nemal tu nijakého slova. Aj z obchodu ťažili predovšetkým Židia, ktorí v diktovaní cien neboli nijako obmedzovaní. Sedliakovi za 1 kg živej váhy dobytka platilo sa 17 kopejok, ale mäso predávali Židia po 12 rubľov za kg. Za 100 kg žitá dostal sedliak 4 ruble, ale čierna žitná múka predávala sa 100 kg za 10 rubľov. Metrák pšenice stál 6 rubľov, ale 100 kg pšeničnej múky mohol kúpiť

území ČSR v rokoch 1944/1945). Napríklad ženy dôstojníkov, ktoré nepoznali nočné košele, si tieto obliekali do divadla; sovietski vojaci nepoznali základné hygienické prostriedky, ako napr. pastu na zuby, ktorú niektorí vojaci jedli a pod. (s. 154). Všade v Ľvove viseli obrovské plagáty s portrétmi Stalina, Molotova a iných významných sovietskych predstaviteľov". Sovietski agitátori, ktorí domácim tvrdili, že v ZSSR „vsego mnogo", mali veľký problém zdôvodniť, prečo zrazu sami vykúpili všetky obchody. Nepomer v zásobovacej situácii a medzi plnými obchodmi na území Poľska a prázdnymi v ZSSR vysvetľovali agitátori tým, že vraj obyvatelia ZSSR majú toľko peňazí, že všetko vykúpili, prípadne tým, že si v Poľsku kupujú len „na pamiatku" a pod. (C. d., s. 174 – 178). V jednotlivých spomienkových či kronikárskych svedectvách publikovaných v knihe sa viackrát objavujú ponosy na židovské obyvateľstvo z podpory sovietskeho režimu (c. d., s. 185 a i).

4 Ani v tomto prípade Kadlečík nezveličoval. Po dokončení kolektivizácie a prvej päťročnice sa sovietske hospodárstvo nachádzalo v kríze. Platy v priemysle i poľnohospdárstve boli minimálne, tovar v obchodoch takmer žiadny, ľudia stratili pracovnú motiváciu. Politbyro preto vymyslelo údernícke hnutie. Tí, čo prejavia inciatívu a budú lámať pracovné rekordy, dostanú pôžitky, o akých sa obyčajným sovietskym ľuďom ani nesnívalo (prednostné zásobovanie, nedostatkový tovar, rekreácie a pod.). Ako vzor úderníka bol úmyselne vybraný Alexej Grigorjevič Stachanov (1906 – 1977). Bol to mladý baník z Donbasu, člen strany a, čo bolo veľmi dôležité, mal čisto ruské meno. V noci z 30. na 31. augusta 1935 narúbal za necelých 6 hodín 102 ton uhlia, čo bol rekord. V skutočnosti však šlo o podvod: kým každý baník si musel narúbané uhlieť sám naložiť a odviezť (okrem zhotovenia výdrevy, aby na neho nespadla šachta), Stachanov z toho nič nerobil. Na toto mal pridelených pomocníkov, ale celý výkon sa pripísal jemu. V každom prípade sa však v ZSSR (a neskôr aj v socialistickom svete) rozbehlo „stachanovské hnutie" pod heslom prekonávania pracovných plánov a noriem. Pochopiteľne, že pri takýchto pracovných postupoch trpela kvalita výroby i výrobkov, nevraviac o zhoršení vzťahov v pracovných kolektívoch. „Stachanovčina" sa tak stala symbolom povýšenia kvantity nad kvalitu, nevraviac už o tom, že vznikla špeciálna, režimom preferovaná a spoločensky nedotknuteľná vrstva (doslova kasta) pracujúcich. Za doplnenie informácií ďakujem T. Klubertovi.

od Žida len za 450 rubľov. Veľkoobchodnícka cena mydla bola za kúsok 1,30 rubľa, ale Žid v maloobchode predával ho za 20 rubľov. Balíček tabaku namiesto 2 rubľov za 10 až 12 rubľov. Škatuľa zlých cigariet namiesto 12 kopejok za 3 ruble. Všade bol veľký nedostatok papieru. Listový papier a koverty nebolo možno vôbec dostať a keď chcel človek písať, musel si konvertu[5] vyrobiť doma zo starého papieru. Aj v úradoch písali na staré papiere, ktoré na jednej strane už boly popísané.

V roku 1939 – 1940 prišla veľká zima až so 45-stupňovým mrazom. A práve v tejto veľkej zime začaly vyvážať nepohodlných obyvateľov na Sibír a na Kavkaz. Používali k tomu obyčajných dopravných vagónov a do každého jedného naložili 80 – 90 ľudí. Takéto „exportné“ vagóny sa zamkly a zaplombovaly. Len na istých staniciach hádzali cez osobitné otvory väzňom suchý chlieb. Potom začala výmena obyvateľstva. Do samotného Ľvova už v prvej etape doviezli asi 10.000 „spoľahlivých“, ktorých však nebolo kde usadiť. No sovietske úrady vedely si hneď poradiť. Bohatých majiteľov domov odviezli do neznáma a hneď sa uvoľnily byty pre spoľahlivých. Každý majiteľ domu musel nechať dom a vnútorné zariadenia v takom stave, v akom bolo, keď dostal dekrét. Za 22 mesiacov zo samotného Ľvova vyviezli do neznáma viac ako 150.000 ľudí z pôvodného obyvateľstva.

Väznice sa začaly plniť. Kde vypukla kontrarevolúcia, bola ukrutne potlačená. A v tom čase začaly práve odvody do armády. Tisíce Ukrajincov a Poliakov nechcelo prijať vojenské knižky. V okolí Tarnopola vypukly najväčšie nepokoje a vzbúry.[6] Boľševici museli poslať celú divíziu vojska, aby potlačili odboj. To sa im aj podarilo, ale príklad odbojných Ukrajincov už sa nedal tutlať a nasledovali ho aj na iných miestach. Pravda, tak ako sa šíril odboj, vzrástaly aj drakonické boľševické opatrenia. Keď sa robotník oneskoril 15 minút do práce, čakalo ho za to 6 – 12 mesiacov väzenia. „Kto nepracuje, nech neje“ - tak znel hlavný zákon Sovietov, ale v skutočnosti ti, čo pracovali, boli hladní a tí, čo nič nerobili, iba vymýšľali nové ukrutnosti, brali tisícové mesačné platy.

Špicľovstvo a udavačstvo strašne sa rozmohlo na každom kroku. Kto udával na druhého, robil si zásluhy pred úradmi. Toto vnášalo opravdivý rozvrat nielen do dedín a miest, ale i priamo do jednotlivých rodín. Brat udával brata, žena muža a dokonca deti vlastného otca. Všetky lepšie domy v meste „nacionalizovali“ a pôvodných majiteľov vyhnali na ulicu. Keď chcel starý majiteľ bývať naďalej v dome, musel za dvojizbový byt platiť až 180 rubľov mesačne. V zime 1939 – 1940 nebolo čím kúriť. Sem-tam bolo možno dostať uhlie, ale 100 kg obyčajného uhlia stálo až 150 rubľov a 100 kg mokrého dreva 80 rubľov. A tak ľudia upotrebili ku kúreniu starý nábytok. Sedliak nesmel vo svojom vlastnom lese narúbať si dreva a keď sa toho predsa dopustil, dostal 3-5 rokov väzenia.

Údel toho ťažkého života znášal som, pravda, i ja sám, ale to nebolo nič proti tomu, čo prišlo neskoršie. Už neviem presne dátum, kedy to bolo. Bola noc a spali sme pokojne ako inokedy. Tu tesne pred polnocou prišli agenti GPU[7] a z ničoho nič odviedli moju ženu do väznice. Ani doteraz neviem, prečo. Doma ostalo malé dieťa, ktoré malo sotva tri mesiace a druhé ani nie 4-ročné. Hneď na druhý deň začal som chodiť po súdoch, po úradoch milície, a po kanceláriách NKVD, ale nikde som sa nemohol dozvedieť príčinu, prečo zavreli moju ženu. O niekoľko dní v noci, znovu prišli agenti. Poprehadzovali všetko zariadenie v byte. Za celý ten čas perzekúcie musel som stáť v kúte a ani sa

5 Obálku.
6 Asi najväčšia vzbura bola v Čortkove (Czortków) http://pl.wikipedia.org/wiki/Powstanie_czortkowskie
7 GPU – Glavnoe političeskoje upravlenje (Hlavná politická správa), tajná polícia, súčasť NKVD.

nepohnúť. Nenašli nič závadného a o tom dali mi aj písomné potvrdenie. Ale na veci sa nič nezmenilo. Napriek tomu ženu nepustili z väzenia. S trojmesačným dieťaťom prežíval som ťažké dni. Deň čo deň pýtalo mlieko, ale toto bolo za prvé ťažko dostať a za druhé bolo nemožne drahé. Aj druhé dieťa plače, pýta sa, kde je mama a nechce nič jesť. Za šesť týždňov sme ho pochovali. Za šesť mesiacov a 13 dní konečne prišla žena z väzenia. Biedna a utrápená. Keď sa dozvedela, že nám zomrelo dieťa, jej bôľ ešte vzrástol. No, bol to osud a my slabí ľudia nemohli sme nič proti nemu podniknúť.

Prešlo ďalších 5 dní. V noci sa ozvalo nové nešetrné zaťukanie na oblok. Kto to mohol byť iný, ako agenti GPU? Teraz prišiel rad na mňa. Dali mi dovedna 10 minút času, aby som sa prihotovil na cestu. Zavreli ma v cele na komisariáte a hneď na druhý deň začalo vypočúvanie. Obviňovali ma z takých vecí, o akých sa mi ani nesnívalo. Nemohol som im, pravda, dať uspokojujúce odpovede. Keď videli, že po dobrom nič nedokážu, začalo sa mordovanie. Prevádzalo sa všelijakými spôsobmi, ktoré ani tu nejdem opisovať. Keď som omdlel, poliali ma studenou vodou a potom mučenie pokračovalo. A na noc znovu do cely. Tak to pokračovalo niekoľko dní. Ale nakoľko väznica v Brygidkách[8] *bola už preplnená – sedelo tam asi 4000 ľudí – mňa pridelili do iného transportu a celý transport previezli do väznice v Sambore. Tam tiež bolo vyše 3000 politických väzňov. V celkom malých celách, 5 m dlhých a 5 m širokých, bolo natiskané až 50 ľudí. Keďže obloky boly obité doskami, vo dne v noci horelo elektrické svetlo. Spali sme na cementovej podlahe. Dnu bola obrovská horúčosť – nie čudo, keď v takej malej miestnosti bolo 50 ľudí – a vody nám dali iba 8 litrov na deň pre všetkých väzňov v cele.*

V noci zo dňa 21. na 22. júna bol som znovu vypočúvaný. O tretej hodine nad ránom priviedli ma opäť do cely. Bolelo ma celé telo a nemohol som usnúť. V tom počujem hrmot lietadla. Muselo ich preletieť veľa nad mestom. O chvíľu sme počuli streľbu z guľometov. Medzi väzňami vypuklo pochopiteľné rozrušenie. Každý hádal, čo to môže byť. Zpočiatku sme mysleli na manévre. O dve hodiny neskoršie opäť hrmot lietadiel, ale teraz už počuť aj výstrely protilietadlových kanónov. Cez škáry na drevených doskách, ktorými boly zabednené obloky, vidíme kúsok oblohy. A pred nami dovedna asi 9 lietadiel s čiernymi krížmi na krídlach. Niektorí z nás poznali, že to sú nemecké lietadlá a v tom okamihu už sme vedeli, čo sa stalo, Iste musela započať rusko-nemecká vojna.

Pre nás väzňov nastaly teraz strašné časy. Čo deň vyvolávajú niektorých z ciel. Takých nešťastníkov odprevádzajú stráže a viac ich už medzi sebou nevidíme. V pondelok dopravili do našej cely ďalšieho väzňa odkiaľsi z Drohobycza a ten nám vyprával, že už nijaké vlaky nechodia, na hraniciach sa bojuje a cesty sú preplnené vojskom, tankami a kanónmi. Agenti GPU odvádzajú ďalších a ďalších ľudí na dvor. Do večera toho dňa zamordovali asi 350 ľudí. V nasledujúcej noci u nás nikto nespí, každý čaká, že sa naplní jeho osud. Ráno chaos v meste vyvrcholuje. Sovietske vojská opúšťajú mesto. Nemci už musia byť niekde v okolí. Niekde blízko vedľa nás explodujú granáty. Celá naša budova sa trasie. Každý obyvateľ cely hľadí kde by sa schoval, ale tu nikde niet potrebného miesta. Nasleduje výbuch za výbuchom. Do toho sa mieša volanie o pomoc a stenanie umierajúcich. Tu treba voľačo robiť. Niektorí navrhujú zabaríkadovať dvere. Možno, že niekoľko hodín vydržíme a do toho

8 Brygidki – hovorový názov väznice v Ľvove pri Kazimierzowskiej ulici (dnes Horodocka ul.). Bola to najväčšia zo štyroch ľvovských väzníc, v júni 1941 tu držali až približne 1400 väzňov.

času prídu Nemci. Je nás tu niekoľko takých, čo sme boli vojakmi. My naopak radíme rozbiť dvere a podniknúť útok na zdecimované stráže. Iste niekoľko z nás zahynie, ale mnohí sa zachránia.

O niekoľko minút dvere na našej cele boly rozbité. Potom sme v tejto práci pokračovali aj pri iných celách. Práca úspešne pokračuje. Už 110 dverí je rozbitých. Mali sme šťastie, lebo zbrojnoši GPU medzitým utiekli. Konečne sme na dvore, ktorý je preplnený mŕtvolami a čiastkami roztrhaných ľudských tiel. Musíme prejsť cez toto krvavé javisko. Ženy omdlievajú, ale keď chceme sa zachrániť, musíme mať silné nervy. U jednej z brán zašteká guľomet. Tam ešte boli traja agenti GPU, ale vzbúrenci nemali s nimi sľutovanie. Zabili ich tehlami a kúskami dreva, čo boli po ruke.

Teraz naše hlavné úsilie smerovalo k tomu, dostať sa čo najskoršie do Ľvova, ktorý bol od nás ešte na 70 km vzdialený. Sotva sme prešli 5 km, počujeme strieľanie. Guľky sa nám preháňaly okolo hláv. Naraz strieľanie prestalo a pred nami zastane oddiel ruských vojakov s nasadenými bajonetmi. Nasleduje rozkaz "Ruky verch"[9]. Potom nás obstúpili zo všetkých strán a žiadali vydať zbrane. Vysvetľujeme, že mi nijaké zbrane nemáme, ani sme nestrieľali. Cigánime, že nás pustili z väzenia a ponáhľame sa domov. O chvíľku sa všetko vysvetlilo v náš prospech: Z neďalekej dediny chceli vziať sovietski vojaci tamojších gazdov na furmanku, ale tí neuposlúchli a rozutekali sa do poľa. Potom nasledovala streľba. Na druhej strane lesíka boli však vojaci ruskej patroly a streľbu opakovali, a tak nastala prestrelka medzi samotnými sovietskymi oddielmi. Po tomto vysvetlení pustili nás na slobodu. Ešte toho večera dostali sme sa do obce Kolbajoviecz[10] a ja som ani ďalej nešiel, lebo v okolí sa ešte tuho bojovalo. V Kolbajovcziach som zostal, dokiaľ neprišlo slovenské vojsko. To sú moje zážitky z ostatných dní sovietskeho panstva ..."

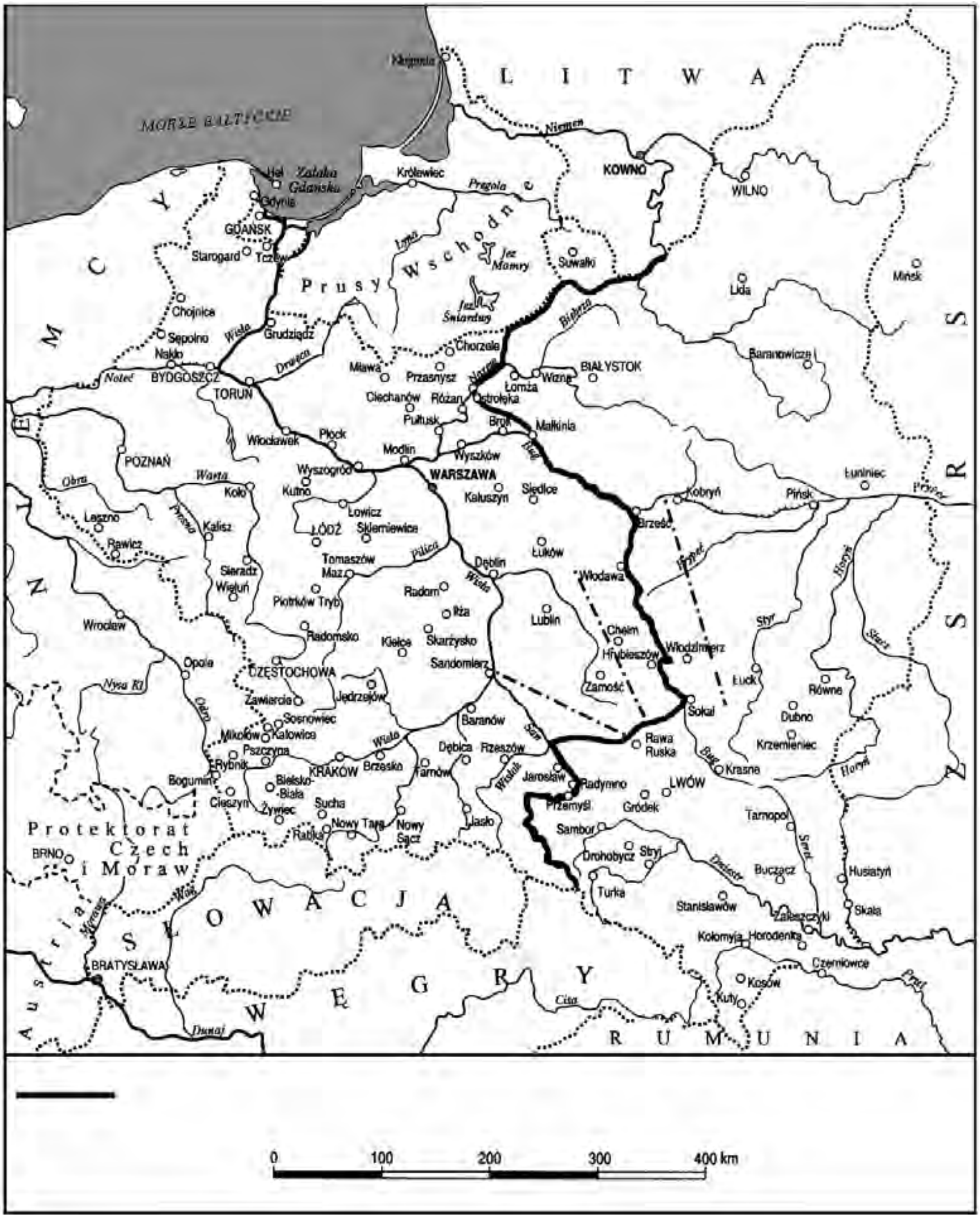
9 „Ruky hore".

10 Akiste chyba zapisovateľa J. G. Brezu. Správne Kołbajowice (ukr. Kolbajevyč) okres Rudki (dnes rajon Sambir), západne Ľvova. Nachádza sa na úpätí karpatských hôr, neďaleko súčasnej ukrajinsko-poľskej hranice.

OBRAZOVÉ PRÍLOHY

1. Mapka rozdelenia Poľska z tajného dodatku k Ribbentrop-Molotovovmu paktu z 23. augusta 1939 s vlastnoručnými podpismi Stalina a nemeckého ministra zahraničia Ribbentropa.

2. Náčrt tzv. štvrtého delenia Poľska v septembri 1939.
Zdroj: Dębski, S.: Między Berlinem a Moskvą. Warszawa 2003.

3. Administratívne rozdelenie bývalého východného Poľska („Kresov“).
Zdroj: Torzecki, R.: Polacy i Ukrajińci. Warszawa 1993.

4. Priateľstvo spečatené bojom – spoločná fotografia nemeckých a sovietskych vojakov v Brest-Litovsku v septembri 1939.
Zdroj: www.lietuvos.net

5. Brest-Litovsk sa ocitol od septembra 1939 už v sovietskom zábore.
Pevné cesty boli vybudované ešte za Poľska.
Zdroj: Osobný archív autora.

6. Brest-Litovsk – pohľad na stanicu.
Zdroj: Osobný archív autora.

7. Ukrajinský roľník sa bozkáva s červenoarmejcom – ukážka primitívnej sovietskej propagandy po začiatku okupácie východného Poľska v septembri 1939.

8. Vedúci sovietskej komisie pre utečencov gen. Vladimír Jegnarov (prvý zľava) u splnomocnenca nemeckej vlády v komisii Schona (v strede), apríl 1940 Varšava.
Zdroj: Národný digitálny archív, Varšava.

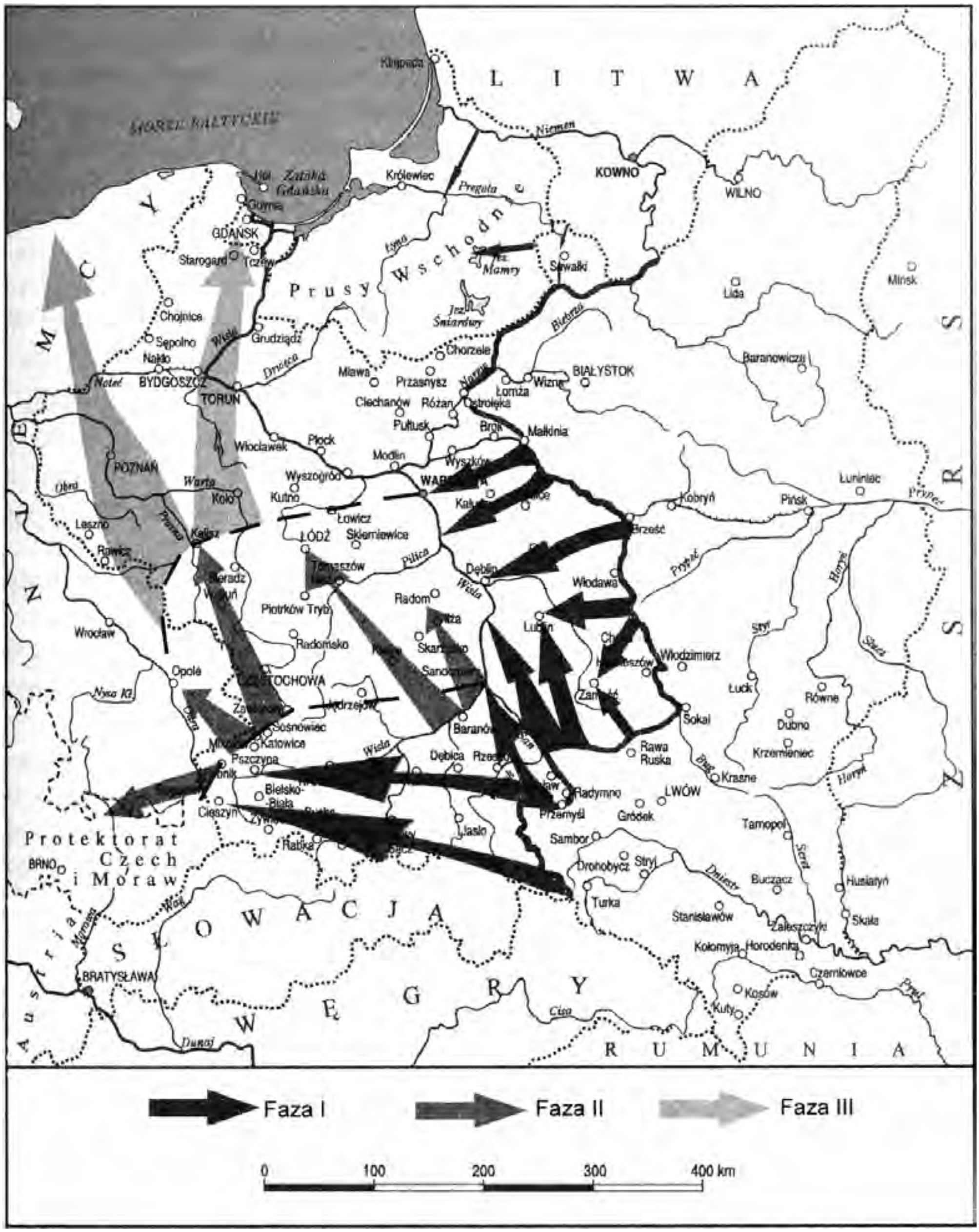
9. Výmena surovín medzi spojencami – sovietsky vlak s ropou pre nacistov vchádza v júni 1940 do stanice v Przemyśli.
Zdroj: Národný digitálny archív, Varšava.

10. Most cez rieku San, ktorá oddeľovala nemecký a sovietsky zábor.
Zdroj: Osobný archív autora.

11. Przemyśl – fragmenty pomníka V. I. Lenina v júli 1941.
Zdroj: Národný digitálny archív, Varšava.

12. Operačný plán Červenej armády z 15. mája 1941 na útok proti Nemecku a jeho spojencom.
Zdroj: Dębski, S.: Między Berlinem a Moskwą. Warszawa 2003.

13. Sovietske železobetónové bunkre na západných hraniciach (tzv. Molotovova línia) neboli skutočnými pevnosťami. Pohľad na jeden z bunkrov, ktoré deštruovali slovenskí ženisti začiatkom júla 1941.
Zdroj: Osobný archív autora.

14. Nadporučík ženijného (pionierskeho) vojska Karol Kristen si fotí zničené sovietske bunkre.
Zdroj: Osobný archív autora.

15. Sovietsky nákladný automobil ZIS so svetlometom zničený nemeckým náletom.
Zdroj: Osobný archív autora.

16. Nemeckí a slovenskí vojaci nachádzali na západnej Ukrajine tajné skladiská munície NKVD, ktoré si uchovávala pre prípad vnútorných nepokojov. Vľavo stot. Kráľ.
Zdroj: Osobný archív autora.

17. Kostol v mestečku Chyrów prerobený na kino a divadlo.
Zdroj: Osobný archív autora.

18. Interiér bývalého kostola v Chyrówe.
Obrazy svätých nahradili portréty najvyšších sovietskych predstaviteľov.
Zdroj: Slovenský národný archív.

19. Noví bohovia v Chyrówskom kostole.
Pozostalosť Kamila Kyselého.

20. ...a sovietska knižnica.
Pozostalosť Kamila Kyselého.

21. Motívy obrazov z Chyrówskeho kostola.
Pozostalosť Kamila Kyselého.

22. Obraz z Chyrówskeho kostola.
Pozostalosť Kamila Kyselého.

23. Niekdajší boľševický kútik.
Pozostalosť Kamila Kyselého.

24. ... a zničená soška Stalina.
Pozostalosť Kamila Kyselého.

25. Vyťahovanie obetí NKVD z nepoužívaných soľných jám v Dobromile, miestna časť Salina (predtým Lack).
Zdroj: Slovenský národný archív.

26. Mŕtvoly politických väzňov museli vyťahovať a umývať miestni Židia.
Zdroj: Slovenský národný archív.

27. Z provizórnych hrobov sa šíril neznesiteľný zápach.
Zdroj: Slovenský národný archív.

28. Z exhumácie v Dobromile na prelome júna a júla 1941. V pozadí sa prizerajú aj slovenskí vojaci.
Zdroj: Slovenský národný archív.

29. Sambor, obete NKVD na dvore miestnej väznice, ktoré si fotografovali slovenskí vojaci.
Zdroj: Osobný archív Ľudovíta Kompasa.

30. V niektorých väzniciach sa nachádzali aj staršie obete NKVD, už v rozklade.
Snímka pravdepodobne zo Sambora.
Zdroj: Osobný archív Antona Hruboňa.

31. Identifikácia obetí na cintoríne v Sambore.
Pozostalosť Kamila Kyselého.

32. Identifikácia sovietskych obetí, Sambor.
Pozostalosť Kamila Kyselého.

33. Špeciálna čižma na mučenie z väznice v mestečku Komarno.
Zdroj: Slovenský národný archív.

34. Jeden z mnohých. Matka si odváža syna zastreleného NKVD.
Zdroj: Slovenský národný archív.

35. Vstupná brána do krajiny „robotníkov a roľníkov“: pseudoakropola na poľsko-sovietskych hraniciach, na ktorej sa čnel nápis „Proletári všetkých krajín – spojte sa!“
Zdroj: Slovenský národný archív.

36. Obraz obce na sovietskej Ukrajine.
Zdroj: Slovenský národný archív.

37. Pohľad na metropolu západnej Ukrajiny Ľvov (z Vysokého hradu).
Zdroj: Slovenský národný archív.

38. Vítanie intervenčných vojsk na dnešnej západnej Ukrajine domácim obyvateľstvom.
Zdroj: Osobný archív autora.

39. Ďakovná slávnosť za oslobodenie spod boľševizmu v Dobromile 6. júla 1941.
Zdroj: Slovenský národný archív.

40. Dobromil v slávnostnom – nedeľa 6. júla 1941.
Zdroj: Slovenský národný archív.

41. Pozostatky obetí NKVD strieľané v chvate na uliciach (pravdepodobne Ľvov).
Zdroj: Osobný archív Antona Hruboňa.

42. Jednou z miernejších foriem perzekúcie Židov miestnym obyvateľstvom i nacistickou mocou bolo ich nútenie k fyzickým prácam – napr. čisteniu ulíc.
Zdroj: Slovenský národný archív.

43. Mŕtvola v soľnej šachte, Dobromil.
Pozostalosť Kamila Kyselého.

44. Výjav z pogromu na Židov, Dobromil.
Pozostalosť Kamila Kyselého.

45. Obraz tragédie z najväčšej ľvovskej väznice „Brigidky“
(niekdajšia Kazimierzowska ulica). V pozadí zdrvení príbuzní.
Zdroj: Osobný archív Mareka Klatého.

46. Hromada mŕtvol na dvore väzenia „Brigidky“.
Zdroj: Osobný archív Mareka Klatého.

47. Kostol v Illinciach zmenený na sýpku a skladisko.
Zdroj: Slovenský národný archív.

48. Verejné bohoslužby po štvrťstoročí. Náboženstvo oslovovalo najmä najstaršiu generáciu, ktorá najmenej podľahla ateizácii.
Zdroj: Slovenský národný archív.

49. Zločov – vjazd okupačných jednotiek do mesta.
Zdroj: Osobný archív Jaroslava Kohúta.

50. Exhumácia a vysúšanie obetí NKVD z miestnej väznice (Citadela) v Zločove.
Zdroj: Osobný archív autora.

51. Hlad obyvateľstva po nových informáciách v centre Ľvova.
Zdroj: Slovenský národný archív.

52. Sovietski zajatci pochodujú ulicami Ľvova.
Zdroj: Slovenský národný archív.

53. Na štábe Rýchlej brigády. Vpravo v popredí jej veliteľ plk. Rudolf Pilfousek, vedľa v uniforme stotníka slovenskej armády minister vnútra Alexander Mach.
Zdroj: Slovenský národný archív.

54. Gen. Čatloš vyznamenáva prvých slovenských účastníkov protisovietskeho ťaženia.
Pozostalosť Kamila Kyselého.

55. Provizórny slovenský cintorín pri ukrajinskom Lipovci.
Zdroj: Slovenský národný archív.

56. Pohľad do radov sovietskych zajatcov naznačoval,
že ZSSR môže byť len ťažko pokladaný za slovanský štát.
Zdroj: Osobný archív Borisa Súdneho.

57. Ľudia prechádzajúci dnes okolo niekdajšej obávanej väznice „Brigidky“ v Ľvove
už nemajú predstavu o hrôzach, ktoré sa tu v lete 1941 diali.
Zdroj: Osobný archív autora.

58. Budova niekdajšej väznice na Lonského (Łąckiego) ulici.
Dnes tu visí pamätná tabuľa obetiam NKVD, gestapa i MGB.
Zdroj: Osobný archív autora.

PhDr. Martin Lacko, PhD. (1976)

Je absolventom Filozofickej fakulty UK v Bratislave (odbor história – filozofia). Doktorandské štúdium absolvoval v Historickom ústave SAV v Bratislave (2002 – 2007). Pôsobí ako pracovník Sekcie vedeckého výskumu Ústavu pamäti národa v Bratislave a súčasne prednáša slovenské dejiny 20. storočia na Katedre histórie Filozofickej fakulty UCM v Trnave. Zaoberá sa najmä výskumom obdobia I. Slovenskej republiky, pričom doteraz publikoval vyše 30 vedeckých štúdií doma i v zahraničí. V rokoch 2002 – 2004 zorganizoval tri ročníky konferencií Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov, z ktorých vydal rovnomenné zborníky príspevkov. Je zostavovateľom edícií dokumentov *Situačné hlásenia okresných náčelníkov (január – august 1944)* (2005), *Denníky vojakov z východného frontu 1941 – 1944* (2006), *Proti Poľsku* (2007), spoluzostavovateľom ročeniek *Historické rozhľady (I. – IV.)*, spoluautorom dvoch monografií –*1. východomoslimský pluk SS na Slovensku* (2006), *Modrová 1157 – 2007* (2007) a autorom ďalších troch monografií *Dezercie a zajatia príslušníkov Zaisťovacej divízie v ZSSR v rokoch 1942 – 1943* (2007), *Slovenské národné povstanie 1944* (2008) a *Slovenská republika 1939 – 1945* (2008).

ISBN 978-80-89335-11-4